

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SEJER KÜHLE

FREDERIK
PALUDAN-MÜLLER

(SÆRLIG 1809—1850)

II. DEL

ASCHEHOUG DANSK FORLAG

KØBENHAVN

SEJER KÜHLE

FREDERIK
PALUDAN-MÜLLER

(SÆRLIG 1809–1850)

II. DEL

ASCHEHOUG DANSK FORLAG

INDEHAVER: G. M. STEFFENSEN

KØBENHAVN MCMXLII

INDHOLD

	Side
1. Udenlandsrejsen. 1838—40	7
2. Begyndelsen af Fyrrerne	24
3. »Venus«. 1841	41
4. »Dryadens Bryllup«. 1844	50
5. »Tithon«. 1844	56
6. »Abels Død«. 1844	69
7. »Adam Homo«, I. 1841.	
Referat	72
Personlige og litterære Forudsætninger	78
Adam Homo	84
Stine Brandt	91
Komtesse Clara	94
Alma	95
Billeder og Refleksioner	102
8. Midten af Fyrrerne	107
9. »Adam Homo«, II—III. 1848.	
Referat	117
Livet paa Galtenborg	122
Baronesse Mille. Den emanciperede Kvinde ..	127
Adam Homo	139
Alma	151
Billeder og Tanker	164
10. Slutningen af Fyrrerne	174
11. Tiden efter 1850	185
12. Oversigt	200
13. Tilføjelser og Henvisninger	213
14. Register I—II	225

I.

UDENLANDSREJSEN

1838—40.

Paa selve Bryllupsdagen Klokken 6 Eftermiddag tog de nygifte med Dagvogn til Vordingborg. Derfra sejlede de den følgende Morgen med Dampskibet »Løven« til Kiel; og videre gik Rejsen over Hamborg, gennem Hannover, Vestfalen, Rhinprovinsen, Belgien og Nordfrankrig til P a r i s.

De var fri; men én Ting bekymrede dem, nemlig Digterens Forhold til Bispen. Før Afrejsen blev der sendt Brev til Aarhus. T r y d e lovede at gøre det samme; i et Brev af 27. August til Broderen i Odense bad Fr. Paludan-Müller ham indtrængende tale Faderen til Rette;¹⁾ og efter Ankomsten til Paris beklagede Charite Paludan-Müller sig til Fru Friderichsen: »du maae troe det ligger mig meget paa Hjertet det med Biskoppen i Aarhus; det var dog altfor sørgeligt, skulde Fritzes Fader vedblive at have saa mørke Forestillinger om hans kjære Søns Nutid og Fremtid, at han halv om halv ligesom opgav ham.«

Ogsaa Fru Friderichsen følte sig ilde berørt og skrev 1. December 1838 til Caspar, at hun længe havde tænkt at sætte sig i Forbindelse med hans Fader. Men naar hun ikke havde gjort det, skyldtes det Frygt for Fru Kongslew. H u n havde nemlig under Forlovelsen talt ondt om Charite, der havde taget sig denne uvenlige Optræden meget nær. Nu vilde Fru Friderichsen gærne gennem Caspar søge at bringe Forholdet i Lave og fremsatte saa som sin Mening: »Jeg troer nu at den Standpunkt Fritz Müller nu var paa passede netop et Væsen som Charite allerbedst for ham. I veed selv hun er aandig og viis som Faa og from og fordringsløs og kjærlig som en lille Engel. Hun mangler i Skjønhed eller

maaske mere i passende Aar med hans Aar. — Men jeg troer at Fritz lettelig kunde blevet meget ulykkelig, om han havde faaet en meget smuk og ung Pige — der hørte meget til for at finde en, som tillige besad Indvortes nok, for at det ei skulde blevet ham en kjedsommelig Byrde.«

Fra først af — skrev hun om det passerede — »forbausede det mig maaske saameget som Nogen.« Men efterhaanden fandt hun, at det var godt, Fritz ikke skulde rejse alene. »Der maa dog have været noget meget Tiltrækkende i Charite for Fritz, siden han nærmede sig hende saa meget, og efter han havde gjort det, er det da ikke langt mere lykkeligt at det endte sig til begges Glæde og Velsignelse, end om han havde glemt hende og vendt sig til en Anden eller til slet Ingen, og saa dog havt det paa sit Hjerte at han ei havde handlet ret.« — — — »Jeg veed det vist, at jeg holder fuldkommen ligesaameget af Fritz som af Charite;« — — — »mindst af Alt kunde jeg taale den Smerte at vide, at Fritz var kommen i Urede med sit Inderste; han er et altfor ømt og altfor alvorligt og høit Væsen, til at han kunde have baaret Selvuret uden uhyre Lidelse. Nei jeg troer just her, at Gud udvalgte for ham Charite som den, der allerbedst passede for hans Sjæl.«

Bispen fulgte Sønnens Rejse med Opmærksomhed, men bekymrede sig stadig for hans økonomiske Fremtid. Han saa ikke nogen Mulighed for, at Digteren kunde tjene det nødvendige, og var ængstelig for, at han skulde blive fuldstændig afhængig af sin Hustrus Slægtninge. Men naturligvis maatte man finde sig i Forholdene, og til *S i b b e r n* erklærede han da ogsaa 21. Juli 1839: »Mit Hierte takker Dem oprigtigt for Deres kierlige og billige Ytringer om min Fritz's Giftermaal, — Noget som jeg tilstaaer endnu at være et ømt Sted hos mig. Skridtet forekom mig, da jeg erfarede det, at være meget ubesindigt og voweligt som og høist betænkeligt i sine Følger for Fremtiden. Det er mig derfor kiert og beroligende, naar jeg hører, at Mænd som De, hvis Dom jeg sætter saa megen Priis paa, dog dømme mildt og haabefuldt om dette Skridt, og omtale det Skete, som noget, der kan faae et bedre Udfald end jeg tænkte mig det.«

Fr. Paludan-Müllers Hustru saa vel mindre paa det økonomiske end paa det digteriske Udbytte. Hun havde staaet sin Mand

nær, da Nederlaget var kommet; og det var uden Tvivl hendes Vilje, at han skulde naa den Anseelse, som hun mente, han havde Krav paa. Dertil hjalp hun ham i den kommende Tid, som virkelig blev en betydelig Opgangsperiode, selv om Digteren ikke fik den Anerkendelse, han havde Grund til at vente.

Om Rejsen er kun det at fortælle, at den nødvendigvis — naar den skulde gaa over Land — maatte foregaa ad Landevejen. Overalt talte man om Jærnbaner og dannede Jærnbaneselskaber; og ikke blot i England byggede man, men ogsaa paa Fastlandet. Men det betød ikke meget i det almindelige Samkvem. Man havde endnu kun Smaabaner som fra Bruxelles til Malines, fra Paris til St. Cloud, fra Neapel til Portici, fra München til Nannhofen, fra Wien til Wagram, fra Dresden til Leipzig, fra Berlin til Potsdam o. s. v. Men faa Aar efter havde man betydeligt længere Ruter; her i Riget fik vi først Banen fra Kiel til Altona, senere ogsaa den sjællandske Jærnbane.

I Paris boede Paludan-Müller i Hotel Vivienne i Rue Vivienne, der gaar fra Jardin du Palais Royal til Boulevard Montmartre, altsaa i Nærheden af alle Hovedteatrene. Nævnte Hotel var meget søgt af Skandinaver. Bl. a. boede H. C. A n d e r s e n der i 1833, ligesom i 1834 Hertz og i 1835 Heiberg med Frue. Hotellet var en høj Bygning; og Paludan-Müllers maatte ad 108 glatte Trappetrin, før de kom op i de to Værelser, hvori de logerede. Stuerne, der laa inde under Taget, var lave og om Vinteren opvarmet af Fajanceovne. Gulvene var belagt med Sten. Fra Vinduerne kunde man se ud over de sorte, rustne Jærnplader, hvoraf Taget var dækket; og iøvrigt havde man Udsigt over nogle Hundrede Skorstene. I Nabolaget var der et Taarnur, der slog saa tit, der var Lejlighed til det, og dybt, dybt nede myldrede Pariserne.

Som Lærerinde i Fransk fik Ægteparret en Mlle M o r e l, der boede i Nærheden af la Morgue. Hun havde et behageligt, kvindeligt Væsen, havde en Del Kendskab til Litteraturen og gav gerne Vejledning deri. Hendes Moder, en graahaaret Dame, levede sammen med hende og fortalte tit om sin Ungdom, om Revolutionen og om dengang, hun havde set Robespierre med Tilhængere blive ført til Guillotinen.

Mlle Morel huskede senere meget godt Fru Paludan-Müller og fortalte da om hende: »Aa, hun er saa lille, saa lille og saa jaloux som en Huntiger; men hun er meget aandfuld.«²⁾

I Paris opholdt sig mange danske, f. Eks. Adjunkt A. J. C. Sibbern fra Sorø, Læge Th. Bricka og Orientalisterne D. G. Monrad og N. L. Westergaard. Men Paludan-Müllers havde vistnok ikke megen Forbindelse med dem. Blot tør vi antage, at de deltog i de festlige Sammenkomster, der blev afholdt i Julen og paa Kongens Fødselsdag.

Der var hele Vinteren mange andre Ting at tage Vare, hvad vi da ogsaa erfarer gennem Fru Friderichsens førnævnte Brev af 1. Decbr. 1838: »Jeg fik for et Par Dage siden Brev fra Charite, hvor hun fortæller mig, at de leve godt i Paris og om mange Skuespillere og Herligheder, samt ogsaa hvor Tiden gaar hurtigt og altfor hurtigt næsten, da foruden at benytte Øieblikket der ogsaa skal arbeides meget, med at studere Sproget tilgavns, med at sætte sig rigtig ind i den franske og italienske Historie (thi du veed hun bereder sig ret for Alvor til at kunne informere naar hun kommer hjem).«

Den store Teateroplevelse den Vinter var Mlle Elise Rachels Erobring af det franske Publikum. Hun var kun 17—18 Aar, da hun viste sig i Théâtre français; men i Racines og Corneilles Tragedier udførte hun samme Vinter et stort Antal Roller og vakte en Opsigt, der rygtedes overalt. Alfred de Musset skrev allerede i Slutningen af 1838, at aldrig havde Tilstrømningen været saa stor. Man betalte mægtige Priser for at komme til, og man lyttede med Andagt; man klappede med Begejstring ved Fremførelsen af »Horace«, »Mithridate« og »Cinna«, man græd ved »Andromaque« og »Tancrede«, saadanne Stykker, som i lang Tid intet havde betydet for Teatret. Mlle Rachel deklamerede ikke, hun brugte ikke tillærte Bevægelser eller voldsomme Udbrud. Men hun talte og førte sig naturligt gribende. Hun gav Udtryk for Følelser, som man slet ikke skulde vente at finde hos en Pige i hendes Alder; og selv naar hun fremsagde ganske simple Vers, kunde det sittre stærkt gennem Tilhørerne.³⁾

Et Aar senere hørte Nordmanden P. J. Collett hende; og

han anførte i sin Dagbog 20. Oktober 1839 efterat have omtalt, at Franskmandene udmærkede sig paa forskellig Maade: »Meest har dog Rachel grebet mig. Hun er noget Overordentligt, hun er et Phænomen i den afskyelige franske Tragedie. Det er interessant at see hende, man bestyrkes kun i den Erfaring, at det kun er i den dybeste og inderligste Sandhed i Opfattelsen af disse Smaatræk, som de alm. Mskr. ikke kunne see, men som Talentet aner og opdager og griber og gjengiver, at den sande Storhed bestaaer. Og midt i denne utragiske Tid, midt i en traditionel-tragisk Maneer, midt mellem alle disse vredne Hænder og vrængte Øine og udbrolede Fraser var Rachel simpel og høi, fordi hun var sand. Ved flere Leiligheder følte man den meest uimodstaaelige Tilbøielighed til at reise sig fra Bænkene og klavre over Skranker og Contrabasser og Lamper op paa Scenen til hende for at gribe hende, see paa hende og sige hende, at man var færdig at blive gal; — — hiin Aften da jeg saa Racines kjedsommelig Tragedie skal jeg aldrig glemme.«

Det synes, som om særlig Skuespillerinderne i den Tid gjorde Lykke, mens Skuespillerne i mindre Grad gjorde sig gældende. I Operaen kunde man se Fanny Elssler danse, i Théâtre italien (Odéon) kunde man høre Giulia og Ernesta Grisi synge; og endnu lod man sig gribe, naar Mlle Mars viste sig paa Scenen. Der arbejdede den Vinter saa værdifulde Kræfter ved Teatrene, at Paludan-Müller vanskeligt kunde være kommen paa en mere belejlig Tid.

Men naturligvis var han ikke blot optaget af Skuespil. Han besøgte Samlinger og Kirker; og hen paa Foraaret 1839 besaa han formodentlig Byens Omegn, Boulogneskoven, Versailles og andre Seværdigheder. I Marts aabnedes Salonen med Malerier og Skulpturer og i Maj den store Industriudstilling, der samlede Tilskuere af alle Nationer. Den største Højtidelighed, der var Lejlighed til at overvære, fandt Sted i Dagene omkring 10. December 1838, netop to Aar før Napoleons Lig blev ført til Invalidehotellet. Da førtes Liget af Napoleons gamle General Georges Mouton, comte de Lobau under uhyre Tilslutning og med stor militær Pragt til Invalidehotellet og derfra til Graven.

Tiden prægedes ellers af politiske Stridigheder. Det viste sig

umuligt at danne et solidt Ministerium; man lod foretage Nyvalg, var derefter lige vidt og følte efterhaanden Stillingen haabløs. 16. Maj 1839 udbrød der Oprør i Byen. Men det blev straks slaaet ned. Bispnen læste herhjemme om Faren, der havde truet, og spurgte ængsteligt Sønnen i Odense, om Fritz endnu var i Paris. — Han var der endnu. 1. Juni sendte han Brev til Etatsraad Collin, og 27. Juni skrev han til Aarhus, at nu gik Rejsen videre til Schweiz.

Snart efter naaede han over Dijon til Lausanne. Her saa han ved Genfersøen det Sted, hvor Byron havde faaet Ideen til sit Digt »*The prisoner of Chillon*«, og her levede han i den Egn (ved Clarens), hvortil Rousseau henførte »*La nouvelle Héloïse*«. I en vidunderlig Bjærgegn med herlig Fred boede han den Sommer og det følgende Efteraar.

I Lausanne besøgte han 1. Oktober den fremragende Præst Alexandre Vinet, som han formodentlig flere Gange havde hørt. Det er troligt, at han syntes om ham; og selv efter Afrejsen glemte Paludan-Müller vistnok ikke den betydelige Kirkehyrde, som bl. a. havde et stort Kendskab til fransk Litteratur. Senere oversatte og udsendte Henriette Borch, der var Fru Paludan-Müllers Broderdatter (Fru Friderichsens Plejedatter) en Samling af Vinets Prædikener.

Den 5. Oktober drog Ægteparret videre og havde en Skrivelse med fra Vinet;⁴⁾ og i et Brev af 8. November oplyste Digterens Fader om Turen: »Først i forrige Maaned rejste han fra Lausanne, hvor han har opholdt sig et Par Maaneder, og gjort Excursioner til Alperne, været paa Montblanc etc. Hans Plan var at gaae over Simplon til Italien, til Genua, derfra med Dampskibet til Neapel og, efter et Par Maaneders Ophold der, at gaae til Rom for at tilbringe Vinteren.« — — »Han var frisk og fornøiet, og havde tilbragt Tiden i Lausanne meget behageligt.«

4. November kom de med Dampskib til Neapel fra Genua. De maa altsaa have tilbragt temmelig lang Tid i Norditalien, hvor Rejsen var gaaet gennem Milano og Pavia. I Neapel traf Digteren en Del Landsmænd, f. Eks. Maleren Hilker og en Del af dem, han senere mødte i Rom. Til Eksminister Fr. de

Vogt havde han en Anbefalingsskrivelse og blev meget elskværdigt modtaget.

Opholdet blev dog kort. Snart efter tog han og Hustruen bort fra selve Byen: »Den 16. November havde de besteget Vesuv og den 18de tiltraadt en Udflugt til Sorrent.«⁵⁾ Senere tog de til Capri, hvor de traf Malerne Constantin Hansen og Købke, af hvilke den førstnævnte fortalte sine Oplevelser til Assessor E. Collin: »Vi [C. Hansen og Købke] kom der i Viinhøsten. Om Aftenen hjalp vi Folkene at presse Olive og erhvervede os en betydelig Færdighed i at danse Tarantelle. Undertiden fik vi os et Parti boccia i Haven under Skygge af Vindruer og Palmer. Paludan-Müller og hans Kone var der i 18 Dage. Naar jeg undtager et Par Gange, da der ankom nogle urolige Fransk-mænd, saa forstyrrede intet vor idylliske Roe. Folkene græd da vi reiste og sender os nu en Gang imellem til Foræring Appelsiner, Figener og Ost. Vi kom til Neapel accurat til Juleaften der blev holdt hos Ferrari, hvilken tracterede paa det eleganteste, og naturlig havde hans Kone lavet en ypperlig Risengrød. Foruden P.-Møller og hans Kone, var der en Broder af Consul Dalgas i Livorno, Bang en Nevø af Exminister Vogt og en Jyde ved Navn Søltøft.«⁶⁾

Efter Nytaar fortsatte Constantin Hansen i samme Brev (dateret Decbr. og Jan. 39 og 40): »Forleden reiste Paludan-Müller til Rom, jeg skal hilse Dem fra ham. Man savner dem her nu, da vi tit om Aftenen fik en Passiar og man ellers er temmelig blottet for Selskab.«⁷⁾

I Rom, hvortil de kom kørende 17. Januar 1840, var der paa den Tid et meget stort Antal Landsmænd, nemlig: Malerne Bravo, Eddelien (og Hustru), Koop, Küchler, Marstrand, Meyer, A. Müller, Roed, Rørbye (og Hustru) og Sonne, Billedhuggeren Jerichau, Tonekunstnerne H. Løwenskiold og S. H. Paulli, Digteren Carl Borggaard, Professor J. F. Schouw med Hustru og Datter⁸⁾, Medicineren Bloch, Teologen (den ravjyske) C. Hermansen, Kemikeren, Dr. B. Lewy, Observator P. Pedersen, Søløjtnant L. Moe, Kaptajnerne Eusebius Bruun og Johan Wahl, Kmjkr. Har. Hoppe (der var blevet juridisk Kandidat sammen med Paludan-Müller), Kmhr. Carl Rothe og Hustru, Grev Raben-Levetzau og Hustru,

Thorvaldsens Svigersøn Oberst Paulsen og Prinsesse Charlotte Frederikke (Kr. VIIIs første Ægtefælle) m. fl.

Af Nordmænd ankom senere Juristen P. J. Collett; og blandt Svenskerne kan nævnes Fogelberg, Qvarnstrøm og Sødermark.

Det kunde ikke undgaas, at Paludan-Müllers kom sammen med Landsmændene. Dels mødtes de paa de daglige Ture i Byen, i dens Samlinger og ved de offentlige Fester, dels var der undertiden en enkelt, der vovede at aflægge Visit.

F. Eks. oplyser Carl Borgaard, at han nogle Gange (1. og 19. Febr. og 21. Apr.) besøgte sin kendte Kollega; og endnu oftere fik han Lejlighed at hilse paa ham, naar han var ude for at se paa Byens Seværdigheder. 22. Januar havde han saaledes fra Palatinerhøjen betragtet Byen under en pragtfuld Solnedgang. Paa Forum traf han da Paludan-Müller »og gik med ham tilbage til Colosseum, der i Halvmørket gav os et opløftende Skuespil, som han nød for første Gang med barnlig poetisk Glæde.«

Aftenen 28. Februar gik Borgaard, Marstrand, Roed og Paulli ud til Lateranet og saa fra Balustraden atter en Solnedgang med dens Farvespil og vekslende Bjærgbelysninger. »Paa en grøn Plads mellem unge Steenege spillede vi Botsch, og medens vi med Hjertet fuldt af det Skjønne, der paa denne uforlignelige Plads omgav os, overlode os til den barnlige Leeg, kom Paludan-Müller og hans Kone til os, og vare som vi fulde af Glæde over den herlige Aften.«

16. Marts var Borgaard, Marstrand og Paludan-Müller paa Sletten ved Ponte Molle for at se paa de pavelige Troppers Manøvrer. Men langt mere morede de sig over Ungdommens lystige Leg paa Kamppladsen.

1. April afholdtes de romerske Kunstneres Foraarsfest. Der var henvend 250 Deltagere, hvoraf Halvdelen var iklædt pragtfulde Kostumer, mens de øvrige hver havde en farvet Fjer i Hatten. Turen gik med Faner, Trompeter og Trommer mod Øst til Cervarogrotterne, hvor Ceremonierne og Festlighederne fandt Sted. En væsentlig Del af de danske Kunstnere — hvoraf dog kun nævnes Borgaard, Eddelien og Kückler — var med paa Turen,

og blandt de kvindelige Tilskuere nævnes Fruerne Eddelien, Paludan-Müller og Rørbye.

Om Digterparret giver Borggaard iøvrigt kun ringe Oplysning. I den Retning faar vi en Del mere at vide af Breve og Dagbøger, som skal citeres i det følgende, selv om der anvendes enkelte altfor kraftige Ord.

Her fortælles bl. a. om Karnevalsfejerne, der begyndte 22. Februar og varede i ni Dage. — Mens Vejret i Januar og Februar havde været mildt og smukt, var det nu ret køligt, og paa den sidste Karnevalsdag var det nu og da Regn. Sent paa Eftermiddagen gik Paludan-Müller og Hustru ud i Vrimlen. De saa Vognene pyntet med Løv og Blomster. Næsten alle Mennesker var maskeret. Mange Kuske var i Kvindeklæder; man saa Blomsterpiger, Harlekiner, romerske Guder, skæggede Røvere, franske Riddere og brogede Tyrkere. En Del Kvinder var klædt ud som Grækere, og andre var i Officersuniformer. De kønneste Damer fik Masser af Blomsterbuketter. Prinsen af Syrakus var med i Festen og morede sig meget. Englænderne optraadte i hvide Kitler og havde hele Sække, hvoraf de strøede Konfetti.

Da det blev mørkt, begyndte Lysfesten, hvorved man gik omkring med lange Lys (*moccoli*) i Hænderne, i Papirlygter eller Balloner. Paludan-Müller travede stadig rundt med sin lille Kone og havde tre Lys i Hatten. Saasnart Ægteparret havde faaet nok af Festen, gik Fruen hjem. Paludan-Müller gik ind i Kafe Greco i Via Condotti og bestille et Glas Punch. Han var klædt i en blaa Frakke og havde en gammel Hat paa og var som mange af Gæsterne tilsvinet af Konfetti og Gadesnavs. Der sad en Del Danske og en enkelt Nordmand derinde; og Paludan-Müller blandede sig i Samtalen. »En yttrede, at han var ganske træt af at gaa og glo paa alt det Spektakel, især fordi Passagen hvert Øieblik spærredes ved Vogne og Fodgjængere. »Men hvad maa da jeg sige« — sagde Manden i den blaa Frakke — »der nu i over 2 Timer har trukket om med min Kone under Armen.«

Nordmanden, nemlig Collett, der sad ved Siden af, forstod, at den blaa Mand var Paludan-Müller. Han talte til ham, hilste ham fra Hansteen og passiarede med ham en halv Times Tid. Men Paludan-Müller syntes træt, og Collett var skuffet efter Sam-

talen: »Jeg havde troet, at der var meer Ild i ham, jeg havde troet, at det var muligt at blive varm, naar man sad med ham, men der var noget Slukt i ham; det faldt mig ind, at hans Musa herefter vil frembære en huuslig Grød til Publicum istedetfor Ambrosia.«^{o)})

Efter Karnevalet begyndte Fasten. Vejret var endnu køligt. 25. Marts sneede det stærkt om Formiddagen, og adskillige Dage regnede det. Ved en enkelt Lejlighed var Collett da henne at besøge Digteren og fortalte 30. Marts 1840 til sin Kæreste, hvad han havde oplevet: »For nogle Dage siden gjorde jeg et Besøg hos Hr. Palludan-Müller. Jeg kom ind i et Værelse, hvor en liden tynd hvidklædt Figur mødte mig. Hun lod til at have været beskæftiget med lærde Dagbøger og Reiseguider og Beskrivelser over Rom; Bordet laa fuldt deraf saavel som af Penne og Skrivemapper og Penneknive, jeg glemte at see efter, om hun ikke ogsaa havde Blækpletter paa Kjolen og Fingrene. Det var hans Kone. Jeg gjenkjendte Fru Hansteens Søster paa Stemmen, hvori der er noget af den Lyd der fremkommer, naar man skjærer i Glas. Hun var ganske ørliden, dog var hun høiere end Bordet: »Vær saa god, vil De ikke sidde« peeb hun, men hun vilde ikke gjerne tale om Hansteens; formodentlig var hun bange for at jeg skulde mane Thoras Billede frem for Mandens Phantasi.« — — »Hr. Müller kom ind fra Værelset ved Siden, i en gammel brun Frakke og med en brun Paryk paa. Jeg veed ikke hvoraf det kom, men jeg var i et brillant Humeur og Solen skinnede ind paa den hele Scene, jeg snakkede og Fruen peeb og Herren læspe. Begge Ægtefæller vare ret livlige og griske efter at tale, og en halv Times Tid forløb i et Øieblik. Jeg stod da op for at gaa og bukkede for Madamen. Hr. Palludan-Müller fulgte mig til Døren og sagde: »nu ja, saa see vi Dem vel« . . . (hvad mener De? her hos os om Aftenen? . . .) »i Vaticanet i Eftermiddag.« Stakkels Mand. Der kommer ingen til dem. Det er formodentlig for ei at forhindres i Nydelsen af hinandens uafsladelige Selskab at de leve saa.«

Collett var, som det ses, paa Forhaand stærkt indtaget mod Fru Paludan-Müller; og han sagde som saa mange: »Stakkels

Mand!« Han var, før han rejste fra København, blevet grundigt paavirket af Stemningen dør i Byen.¹⁰⁾

Flere Gange blev der under Opholdet i Rom sendt Breve hjem. 18. Januar 1840 blev der skrevet til Fru Friderichsen, 1. Februar blev der sendt Ansøgning til »Fonden ad usus publicos« om yderligere Understøttelse,¹¹⁾ og i samme Maaned afgik fra hele Kolonien en Lykønskingsadresse til Kristian VIII, der var kommen paa Tronen, efterat Frederik VI var død i December.

Senere (10. April 1840) fortalte Caspar Paludan-Müller om Rejsens videre Forløb: »Fra Charite har været Brev fra Rom af 15. Marts. De leve vel der og agte at forlade Staden strax efter Paaske, for over Florents, hvor de agte at opholde sig en tre Uger, og Venedig at gaae til Wien, hvor Frits, hvis han faer en indgivet Ansøgning bevilliget, gjerne vilde blive en Maanedstid, nok fornemlig for Theaterets Skyld. Saa skulde Reisen gaae over det Salzburgske, München, Nürnberg herhjem. De ønskede at være her tilbage sidst i August.«

Endelig 21. Juni 1840 hed det om Afrejsen: »Fra Charite har nylic været Brev af 28. April fra Rom. Dagen efter agtede de at gaae med en Vetturie til Florents og derfra over Venedig til München. Om de komme til Wien, samt videre om Reisen, vil beroe paa hvad Penge, de finde i München.«

Paa samme Tid skulde Collett fra Byen; og han fik derfor Følgeskab, hvad han ganske vist ikke fandt videre fornøjeligt: »Vi skulle reise med Palludan-Müllers til Florentz; det kan jo ogsaa være morsomt at see paa dem en liden Stund; Gud veed, at Madamen forresten ikke seer altfor behagelig ud.«

Det farende Selskab bestod af Paludan-Müllers, Collett, hans Rejsefælle Bloch og den norske Student L'Abbée. Collett var hverken begejstret for Paludan-Müller eller Hustru. Men senere, da han havde lært Digteren bedre at kende, havde han faaet et andet Syn paa ham; og ogsaa hans Holdning overfor Hustruen blev en Smule ændret: »Jeg har vist glemt at fortælle Dem noget om Palludan-Müllers, med hvem vi reiste fra Rom til Florentz. Tænk bare Camilla, denne Deel af min Reise i Italien var den behageligste af Alle. Müller er en prægtig Fyr, som jeg vil karakterisere ved at fortælle Dem, at jeg holder af ham. Han

er naiv og bieder og klar; han tager Intet paa Slump hverken Indtryk eller Meninger, og derfor ere de alle begrundede, om ikke andetsteds saa dog i hans Charakter og Opdragelse. Det er en heel, gediegen Fyr. Naar han taler med sin skrigende ubehagelige Stemme og sin læspende Tunge, hører jeg altid derpaa med Tilfredshed, skjøndt det ingenlunde er veltalende eller smukt og endnu mindre vittigt, men det er naivt og meent og hans Øie glindser derved. Det er en Personlighed, men ingenlunde af de trykkende, og han har Evne og Mod til at vurdere alt hvad der duer. Jeg har oplevet prægtige Timer med ham. Af dette kan De godt udfinde, hvorledes vi have haft det saalænge. Nu hans Kone — — hun er som bekiendt lille; dette vidste jeg før, men jeg vidste ikke, at dette Ord indeslutter det Meste som man kan sige om hende. Men NB. hun har Intet af det Slette og ubehagelige, som Rygtet og Andre har tillagt hende. Hun er yderst venlig og god og holder meget af ham; dette kan maaske gjøre hende lidt jaloux, men ikke meget, især paa Grund af hans bieder hengivne Væsen. Lidt ubetydelig er hun derimod. Jeg skal fortælle Dem meget om hende mundtlig. I Florentz forlod vi dem efterat have skumpet sammen i en Vogn i 5 Dage og spist slette Supper sammen i ligesaa mange.«¹²⁾

Først kørte de ad Via Cassia gennem Kampagnen. De kom til Nepi, hvor de var ude at gaa, og hvor de saa den høje Vandledning og et enkelt Højdepunkt. Derefter gik Rejsen ind mellem Bjærgene, gennem Civita Castellana og Borghetto, langs Floden Nera, gennem den dybe Dal fra Narni til Terni. Ved Terni var de ude at betragte det store gule Vandfald (Cascata delle marmore), hvortil Collett fulgte Fru Paludan-Müller, og hvor mange Tiggere og Børn holdt til. Derfra gik hele Selskabet tilbage til Byen i Maaneskin. Vejret var klart og smukt. Træer og Buske blev kønt belyst. Man talte om Astronomi og naaede sent tilbage til Terni.

Dagen derefter var de rejsende trætte. De kørte mellem Bjærgene til Spoleto, hvor de drak Chokolade. Her var en bredere Dal med Bjærgene langs Siderne. Alle Vegne saa man prægtige Elmetræer tilstudset i Form som Kurve. Der var mange Vinmarker. Kornet stod i Aks. Store Marker var fulde af blodrød

Kløver og blaablomstret Hør. Først gik Turen til Foligno, senere til Assisi og Perugia. I alle Byer var der Munke og Tiggere. Fra Perugia kørtes til Trasimenersøen og derfra til Petrarcas Fødeby Arezzo; og endelig tog man langs Arno til San Giovanni og derefter til Florentz, Dantes By.¹³⁾

Skønt Collett syntes, at Fru Paludan-Müller tog sig bedre ud i sort end i den hvide Dragt, hvori han først havde set hende, havde han dog endnu langt fra forvunden sin Uvilje mod hende. Han fandt hendes Interesser for smaa; og Samtalen under Turen var for stærkt præget af overflødige kvindelige Udbrud. Hun sad paa Rejsen »og fortalte om sin Barndom og gjorde sig til et stille drømmende Barn. Ikke uden Gemyt, men som sagt ubetydelig.« Hun syntes uden Sans for det storladent skønne. Ved Vandfaldet ved Terni talte hun mest om Drengene og andre uvæsentlige Ting; og da Paludan-Müller senere »saa ret begejstret over Trasimenersøen« fik hun Øje paa et Hus, som hun mente, var fyldt med Væggetøj.

Hun passede godt paa sin Mand og var god mod ham; men i Samtalen holdt hun stadig med Collett, naar han var af en anden Mening end Paludan-Müller; og da Digteren i San Giovanni protesterede mod, at hun tingede om Pris, svarede hun, at det hørte sig til. Hun vogtede, at Paludan-Müller ikke talte om sit Arbejde. Han forsøgte at fortælle om Kunsten at skrive Vers og om de Smaating, en Digter maatte passe paa. F. Eks. nævnede han, at man aldrig maatte sætte de sjældneste, de ualmindeligste Udtryk sidst i et Vers. Da vilde Læseren nemlig straks mene, at Digteren havde været forlegen for Ord. Men da Fru Charite hørte, hvad der taltes om, afbrød hun med et: »Hvorfor vil Du fortælle det?«, hvortil Nordmanden svarede: »Jo sligt kan man godt fortælle.«

Mens Collett og Bloch snart efter kørte videre til Venedig, blev Paludan-Müllers i tre Uger i Florentz. Tilstrømningen var i den Tid ualmindelig stor, saa der var overfyldt af fremmede i Uffiziernes og Palazzo Pittis Gallerier. Blandt de besøgende var Professor P. V. F o r c h h a m m e r fra Kiel. Han var i Februar kommen til Rom fra Grækenland og studerede nu her.

I Florentz fandt Paludan-Müller et Navn, han engang havde

truffet før. I Digtet »Grevens Død« havde han fortalt, at Grev O g i n s k i skød sig under en Dans. Nu fik han at vide, at Digtet var uhistorisk. Collett udtalte rigtigt i sin Dagbog: »Ogynskis Gravmæle findes i Florentz. Han skjød sig ikke, men døde rolig i sin Seng i Florentz som en Gubbe, længe efter Polonaisen.«

Efter det nævnte Ophold kørte Paludan-Müllers med stort For-spand gennem Apennerne. Fra Bologna gik Turen ned over det vandrige, frugtbare Land, gennem Ferrara, Rovigo og Padua til V e n e d i g. Derfra sendte de Brev 28. Maj, men maa være rejst faa Dage senere gennem Padua, Verona, Rovereto, Trient, Bozen, Brenner, Innsbruck til München, hvortil de kom i første Halvdel af Juni.

Her traf de igen Collett og Bloch; og desuden var i Byen Sveskeren Nordensvan og Nordmændene Leopold Løwenskiold, Herman Knutzon, Hallager og den unge Riis.

Collett skrev 16. Juni til sin forlovede om Paludan-Müllers: »Først her i München have de naaet os igjen, og vi sees nu daglig.«

Blandt dem, de særlig kom sammen med, var den unge Leopold (»Polle«) Løwenskiold (f. 1813). Han var stedkendt, og baade overfor Collett og Paludan-Müller viste han sig meget tjenstvillig. Ofte havde man i Prateren Lejlighed til at møde danske Turister, der, naar de hørte Collett eller Løwenskiold tale, nærmede sig og sagde: »Jeg hører, De er dansk.« Men ligesaa tit fik de et benægtende Svar. En Dag, da Collett besaa det kongelige Slot, kom en lille dansk Mand først hen til ham, derefter til Løwenskiold og saa til en tredie Nordmand og hilste paa samme Maade. Men da kaldte Collett paa Paludan-Müller, for at den lille Mand, der var kommen fra Wien, kunde faa en rigtig Dansker at se.

Med Collett foretog Paludan-Müller nogle Udflugter. De var bl. a. i Gr. Hesselohe (ved Isar, Syd for München); de talte om Norge og tilbragte en god Dag. — Paa en Tur Nordvest for Byen ved Lystslottet Nymphenburg var ogsaa Paludan-Müllers Hustru med. De var i Hirschgarten, var om Aftenen med Løwenskiold i Prateren, hvor de smagte paa Landets vidt berømte Drik, og

sent kom de hjem, efterat Paludan-Müller havde væltet et Krus Øl over Fruens Kjole.

Bajerns Hovedstad var i de Aar Samlingssted for et meget stort Antal Kunstnere. Kong Ludvig I lod opføre Pragtbygninger og lod dem pryde med Malerier og Billedhuggerarbejder. Ogsaa danske Kunstnere kom i stor Mængde til Byen. Da der i Februar blev sendt et Album til Kristian VIII, som Aaret før havde været dernede, fortælles det, at der var henvend tredive til Stede. Af dem, der var der i Juni 1840, kan nævnes Niels Simonsen, Moritz Unna og formodentlig ogsaa Fr. Ludv. Storch og Heinrich Buntzen. Simonsen havde ved Kong Ludvigs Hjælp faaet Atelier i den ny Biblioteksbygning. Han arbejdede paa »Munk taler paa et Skib til fangne Pirater«; men Billedet blev dog først fuldført, efterat han havde været i Algier.¹⁴⁾

Fra München rejste Paludan-Müllers — rimeligvis sammen med Bloch — til Wien i Begyndelsen af Juli, og Collett skrev da 9. Juli 1840 til sin Kæreste: »Palludan-Müller er reist med sin Kone. Jeg holder forfærdelig meget af ham. Vi gjorde flere Smaatoure sammen medens han var her og jeg fik ham stedse meer kjær. Gud hvilken Lise det er mellem den store Flok af det almindelige Hornqvæg¹⁵⁾ at finde et saadant Menneske, der forstaar alt hvad der fornuftigviis kan siges; og som har et Gemyt, der klinger igjen med sin egen Tone og dog altid dybt og harmonisk. Vi førte idelig lange Debatter, men det var uden Spor af Heftighed, det var en Lyst, en Lyst. En Aften vandrede vi om i den engelske Hauge. Talen kom fra »vor Tid« over paa Kjærlighed og Kjærlighedsbreve. Jeg paastod, at der var meget i det almindelige Begreb om disse Gjenstande, som et adeligt¹⁶⁾ Menneske maatte forkaste, men inden jeg vidste et Ord deraf, havde jeg tillige Fru Müller, Bloch og Løvenskiold om mig. Man forsikkrede alle, at Kjærligheden var af en ganske egen haardhudet Natur, og at den fordøiede enhver Betise og Plumphed, og at dens Udtryk kun var en uvæsentlig Bisag en Form.«

Paludan-Müller var ikke helt uenig med Collett; men alle var dog af den Mening, at Nordmanden var for stræng i sine Fordringer med Hensyn til det formelle, og paastod, at han aabenbart aldrig havde skrevet Kærlighedsbreve. Tilsidst førte han

»Sagen hen til sit Udgangspunkt, at man nemlig i vore cultiverede Tider, hvori Naiviteten næsten maa tte gaa tilgrunde, ikke havde anden Redning, end at bestræbe sig for den størst mulige Reenhed i alle sine Følelsers Udtryk. Og imidlertid blev det mørkt i Haven, og Træerne tegnede sine bløde Omrids halvt utydeligt mod den skumrende Himmel, Glødflyerne skinnede i Græsset og langt borte gennem Løvet skimtede man Lys fra et Lystslot, der ligger i Haven.«¹⁷⁾

De hyggelige Samtaler var dermed forbi. Digteren og Hustru rejste over Linz til Wien, hvor de opholdt sig en Maaned af Højsommeren, og hvor de kan have mødt Komponisten Hermann Løwenskiold, som de før havde set i Rom. Derefter tog de gennem Prag til Dresden, hvor den norske Maler Johan C. Dahl var Professor, og hvor Arkæologen C. J. Thomsen opholdt sig. Formodentlig tog de saa med Jærnbane til Leipzig og nogle Dage senere ad Landevejen til Berlin.

Rejsens Spænding var da forbi. Efter to Aars Forløb nærmede de sig Danmark, hvor de Værker skulde fuldføres, som Digteren havde arbejdet paa i Udlandet. I Berlin traf de Collett; til ham talte de endnu engang om Rejsen og om de Glæder, de havde haft, og de bad ham komme paa Besøg, naar han kom til København. Han beskrev selv Mødet 8. September 1840: »Da jeg for nogle Dage siden traf Paludan-Müllers, der stode ifærd med at slutte deres Verdensfart, sagde den lille Kone: »o vi ere saa glade over, at vi have haft hinanden, det har været den halve Glæde ved Reisen, at vi have kunnet sige hverandre Alt, medens vi have seet det« og hun havde Ret, kun vilde det ikke just været mig den halve Glæde ved Reisen at høre hende sige mig hvad jeg saa. Men hun er saa god, hun er virkelig god, jeg skal være hendes Ridder i Norge, naar man farer løs paa hende.«¹⁸⁾

Collett forstod, at hun ikke var det Uhyre, man derhjemme havde beskrevet. Selv om hun hverken af Ydre eller Væsen var fuldkommen — og mindst af alt turde sidestilles med Colletts Camilla — var der ingen Rimelighed i at tale nedsættende om hende. Han havde selv flere Gange brugt spottende Udtryk. Da han i Rom havde set hende i hvid Kjole, beskrev han hende som en tør Sild i et Stykke Avispapir, og derefter fortsatte han spot-

tende: »Det klang idelig i mine Øren: See hendes svømmende — dunkle og drømmende — kjærlige Øie, — sku hendes høie — bølgende Barm! Yndige Psyche — lad mig dig trykke — ømt i min Arm.« Stakkels Mand!«

Efterat have lært Fruen at kende, vilde han ikke have talt paa den Maade.

Mens Collett en Tid endnu blev i Berlin, rejste Paludan-Müllers videre til Lübeck, og derfra kom de med Dampers til København 2. September 1840. Rejsen var forbi!

Collett kom fra Kiel sammen med Bloch 12. Oktober og besøgte Paludan-Müllers, af hvem han blev meget elskværdigt modtaget (»vidste ikke hvad godt de vilde gjøre mig. Laant mig Fodpose og Natsæk«). Under Opholdet var han sammen med Fru Borch, Fru Friderichsen og Alvilda Hansteen.

Paludan-Müller var vendt tilbage til den Kreds, han havde sluttet sig til før Afrejsen, den Kreds, hvor han havde faaet Støtte den første Digtetid, og som han endnu i mange Aar sluttede sig særlig nært til.

II.

BEGYNDELSEN AF FYRRERNE

Ligesaa meget som Paludan-Müller havde trængt til at komme bort, længtes han nu efter at føle sig hjemme og efter at knytte de gamle Forbindelser. Nogle Dage efter Hjemkomsten aflagde han Visit hos sin gamle Velynder Professor M o l b e c h ; og 15. September kom Paludan-Müller med Hustru til A a r h u s , hvor de opholdt sig til 22. Oktober.

Vilhelm var da bleven Præst i Beder, et Par Mil Syd for Aarhus, og havde holdt Bryllup i Foraaret. En Tid var de ude hos ham, og flere Gange kom de unge Præstefolk kørende til Bispegaarden. Det tidligere Modsætningsforhold mellem Fritz og Faderen var mildnet; og selv om det vel nok faldt lidt vanskeligt at betragte Charite som Svigerdatter, skrev Bispen dog 29. Oktober til Odense: »I Tirsdags reiste Fritz og Charite fra os. Alt var venligt og godt mellem mig og hende.«¹⁾

Efter at være kommen til København tog Paludan-Müller Bolig overfor Holmens Kirke i H o l m e n s K a n a l 34 (dengang 248); og 19.—21. November bemærkede Faderen: »Fritz har jeg hørt fra. Han synes at være meget tilfreds med sin Bolig, Møblement etc.« Dog flyttede han et Aars Tid senere til L a n d e m æ r k e t 9, 2. Sal (gl. Nr. 178—79, overfor Trinitatis Kirke), hvor han i en Del Aar var Nabo til Familien J æ h n i g e n .²⁾

Det var nu naturligt, at Digteren modtog Besøg af sine Slægtninge, naar de kom til Byen.

Særlig F r . L a n g e kom temmelig tit, hvad vi bl. a. ser af Molbechs Dagbøger. Han havde i 1836 taget Doktorgraden og var i 1841 bleven Rektor i Vordingborg; men da Skolen blev nedlagt fem Aar senere, flyttede han til Hovedstaden. Et Par af Børnene

var allerede vokset godt til. Den ældste Søn C a r l (f. 1834) blev senere Nervalge og Professor i Medicin. Derefter kom Datteren T h e r e s e (f. 1835) og Sønnen J u l i u s (f. 1838), der fik et kendt Navn som Kunsthistoriker. Den yngste Søn var F r e d e r i k (f. 1842), Sindssygelægen, der har skrevet Fr. Paludan-Müllers Biografi.³⁾

Ret ofte kom ogsaa Paludan-Müllers Broder J e n s til Byen. Han var i 1838 bleven Adjunkt ved Akademiet i Sorø, hvor Hauch, Ingemann, P. Hjort, Wilster, Amtsprovst Lützens Søn Christian, Paludan-Müllers to Fætre August og Vilhelm Rothe og endelig Fr. Paludan-Müllers Svoger Organist Fr. Pedersen var Lærere. Jens Paludan-Müller havde i flere Aar været forlovet med Provst Trydes Datter C h a r l o t t e (f. 1816), som han ofte — Bispem i Aarhus mente for ofte — besøgte i Herlufmagle. Efterat Tryde 1838 var forflyttet til Hovedstaden, kom han naturligvis dør, og 21. Juni 1841 holdt han Bryllup i Svigerfaderens Hjem.⁴⁾

Ogsaa Søsteren H e n r i e t t e var tit paa Sjælland; og selv den gamle Bisp, der nu var 70 Aar, kom der endnu nogle Gange.

I Foraaret 1842 tog han over Horsens og Odense til Sorø, hvor han opholdt sig et Par Dage; og 21. April meddelte han fra Vordingborg, hvad han havde oplevet: »I Sorø kom Fritz til mig med Diligencen fra Kbhvn., og vi tilbragte den sidste Aften hos Jens i Selskab med Ingemann, Hauch og begge Rotherne, hvor der blev disputeret og debatteret dygtigt, og jeg morede mig ret hvilende som Tilhører. I Gaar Morges reiste Fritz og jeg til Nestved, og efter at have besøgt Guldbergs, som var dig hiertelig taknemmelig for dit Forsvar for hans Fader, samt Anne Meden, kom vi i Aftes hertil, hvor vi traf Alle i bedste Velgaaende og ret beqvemt indrettet i Rectorboligen, den gamle Kasse.« Den 25. rejste Bispem tilbage og kom den 27. til Jylland.

Samme Aar var Fr. Paludan-Müller i A a r h u s. I September indbød Vilhelm ham nemlig til at staa Fadder til en Søn »som skal hedde Frederik Wilhelm til Erindring om deres Broder-Venskab i Skole- og Studenter-Aar.« 3. Oktober ankom Fritz og Frue og blev hjemme til 17. Oktober. Den 16. stod han Fadder

i Beder Kirke sammen med Søsteren Julie, Frøken Hanne Selmer, som nu var i Huset hos Bispen, Forvalter Mohr fra Godthaab, Pastor Paludan fra Alrø og Premierløjtnant Brock (tidligere omtalt som »den smukke Edvard«).

Bispen var tilfreds med Besøget og fik et godt Indtryk af Gæsterne: »Fritz seer meget vel ud, og det lader til, at han lever fornøiet og vel efter sin Smag og Ønske. — Charitta seer ogsaa meget raskere ud, end da jeg saa hende her forrige Gang. Hun var ogsaa meget muntre og friere.« — — »Det fornøier mig at tale med Fritz. Hans Anskuelse er kiendelig modnedes, og han har seet sig godt om i den nyere philosophiske og æsthetiske Litteratur.«

Den eneste af Brødrene, som Fritz ikke havde set efter Hjemkomsten, var Broderen i Odense. Caspar var i Januar 1840 kommen til København, hvor han arbejdede flittigt paa sin Doktorafhandling. Foruden sine egne Papirer havde han endnu et Manuskript at besørge, nemlig Vennen H. P. K o f o e d - H a n s e n s »*Dialoger og Skizzer*«, der blev udgivet anonymt, hvad Paludan-Müller — af Hensyn til Bemærkninger der var møttet paa Heiberg — fandt mest raadeligt. Dette Skrift fik han i Trykken, og trods Travlhed med eget Arbejde læste han Korrekturen. Disputatsen fandt Sted 17. Juni. Der blev holdt stor Fest hos Kongsløvs; og faa Dage efter rejste Doktoren hjem og blev i 1843 udnævnt til Overlærer.⁵⁾

Sidstnævnte Aar var han igen i København og mødte da Broderen for første Gang i flere Aar; og herom underrettede han 17. April 1843 sin Hustru, der engang havde kendt Charite temmelig nøje: »Frits og Charite opsøgte jeg strax efter Ankomsten i Torsdags. Deres Bolig, Indretning, Væsen gefalt mig meget godt. Charite trakteredede med Formiddagscaffé og en livlig Passiar. Du vil finde hende uforandret den samme Charite, Du kjendte fra Fredriksens Huus; lidt magrere og skarpere af Udseende er hun vel bleven; men hendes Figur er let og fiin som før og hendes Tale af samme Natur som dengang. Nu kan jeg jo rigtignok ikke dømme om det Indre; men naar man seer hvor naturligt hun og Frits bevæge sig om og hos hinanden, holder det haardt at troe paa nogen stor Forandring. Jeg beder dig derfor at tage det

gamle Billede frem i Dit Hjerte og pudse al den Støv og Skimmel af, onde Tungers Snak have sat derpaa i disse mange Aar.«

Man kan herefter skønne, at Forholdet til Familien var i Færd med at heles. Men meget var forandret, særlig efterat baade Vilhelm og Jens havde stiftet Familie.

Ogsaa overfor Fru Friderichsen var Forholdet blevet et andet. Hun var forhen Paludan-Müllers tilbedte »Kusine«, nu derimod en kær og inderligt hengiven Svigerinde. Under Rejsen havde hun været en god Hjælp. Uden hendes Støtte havde han ikke kunnet komme saa vidt, som han gjorde; og uden hendes Hjælp kunde han vanskeligt have klaret sig efter Hjemkomsten. Nu var hun næsten 50 Aar. Børnene var borte. Farumgaard var solgt i 1839; og om Sommeren opholdt hun sig derefter i Taarbæk. Hendes Vinterbolig var stadig (1838—43) Friderichsens Ejendom Nytorv 5 = Knabrostræde 6. I samme Opgang boede bl. a. Etatsraad, Nationalbankdirektør Nicolaj Aagesen (J. M. Thieles Svigerfader) og Deputeret L. J. Holm, der var gift med Aagesens Søster; og i Opgangen fra Knabrostræde Professorinde Borch og Forfatteren Assessor P. V. Jacobsen.

I Sommeren 1840 havde der været Besøg fra Norge. Professor Hansteen var med Sønnen Viggo rejst hjem 21. August; men Fru Hansteen — der nu var stærkt ældet — blev tilbage for at hilse paa Paludan-Müllers, som hun da saa for sidste Gang. 11. September (ni Dage efter Paludan-Müllers Hjemkomst) rejste hun med en Datter og en Frøken Holstein-Rathlou; og nogle Maaneder efter kom der Brev om, at hun var død af Tyfus 23. December.

Hos Fru Friderichsen var saa kun tilbage Broderdatteren Henriette Borch, der i 1840 var bleven forlovet med en Fætter og i 1846 blev gift. En Tid var desuden Alvilda Hansteen i hendes Hjem og senere Asta Hansteen, som lærte at male hos Roed, men senere tog til Paris og Düsseldorf; og om dem alle gælder det, at de kom meget i Paludan-Müllers Hjem, ligesom han og Hustru tit samledes hos Fru Friderichsen og Fru Borch.

Blandt de nære Venner var fremdeles Professor Molbech. Han var, som vi har set, blandt de første, der i 1840 fik Besøg af Digteren. Men der gik et Par Aar, før Paludan-Müller igen

blev én af hans stadige Gæster. Det fremgaar af følgende Liste, der svarer til den, der tidligere er givet fra Trediverne:

1844, 8. Oktober, Bølling, Dahl, Deichmann, L. Engelstoft, Prof. G. Forchhammer, Paludan-Müller, Holbergforskeren C. J. A. Philipsen, Velschow.

—, 22. December, J. Collin, Deichmann, Prof. D. F. Eschricht, Paludan-Müller.

1845, 16. Marts, Student Brøchner, Collin, Deichmann, N. F. S. Grundtvig, Skuespiller Wilh. Holst, Forfatteren P. V. Jacobsen, Konferensraad C. Kirstein, Paludan-Müller, Stiftsprovst Tryde og Skuespiller Wiehe. (Man bemærker her Paludan-Müllers Møde med Grundtvig).

—, 8. Oktober, Deichmann, Engelstoft, Generalkonsul Ewerløf, Paludan-Müller, Assessor Ring og Tryde.

—, 23. Oktober (Molbechs Sølvbryllup), Svigerinden Marie og hendes Mand, Deichmanns og Paludan-Müller. Om Aftenen desuden Bølling, Tryde m. fl.

1846, 6. Juli, Grosserer C. A. Broberg, Bølling, Collin, L. Engelstoft, Etatsraad I. O. Hansen, Jacobsen, Prof. J. N. Madvig, Grev Fr. Moltke, Prof. P. A. Munck, Paludan-Müller, Prof. F. C. Petersen, Digteren Welhaven, Prof. H. M. Velschow.

—, 8. Oktober, Bølling, Deichmann, L. Engelstoft, Forchhammer, Etatsraad C. F. Holm, Paludan-Müller, Ring og Tryde.

1847, 12. April, Dr. J. C. Bendz, Kapt. E. Bruun, Dr. Christiani, E. Collin, Deichmann, Forchhammer, Auditor C. C. Hall, Kapt. J. C. Hoffmann, Irminger, Prof. A. F. Krieger, Madvig, H. L. Martensen, Grev Fr. Moltke, Paludan-Müller, Tryde, Velschow o. a.

—, 16. Maj, Lektor C. T. Barfoed, Bendz, Bølling, Christiani, Deichmann, Prof. C. Th. Engelstoft, Ewerløf, Hall, Holm, Irminger, Pastor Kolthoff, Fr. Lange, Madvig, Paludan-Müller, Rudelbach, Tryde.

—, 8. Oktober, Bølling, Konferensraad F. Danckwarth, Deichmann, C. Th. Engelstoft, Ewerløf, Holm, Prof. Kolderup-Rosenwinge, Paludan-Müller, Tryde.

—, 22. December, J. Collin, Deichmann, L. Engelstoft, Ewerløf, Forchhammer, Heiberg, Kirstein, Baron Lagerheim, Mynster, Paludan-Müller, Ring, Welhaven.

1848, 8. Oktober, Deichmann, Engelstoft, Ewerløf, Heiberg, Holm, Kolderup-Rosenwinge, Paludan-Müller, Ring og Tryde.

1849, 4. Februar, Dankwarth, Ewerløf med Familie, Paludan-Müller og A. S. Ørsted.

—, 21. Maj, Dankwarth, Deichmann, Ewerløf og Paludan-Müller.

1850, 8. Oktober, Bølling, Deichmann, Ewerløf, Forchhammer, Holm, Billedhuggeren J. A. Jerichau, Paludan-Müller og Tryde.

1851, 20. April, Barfoed og Hustru, Jfr. Sille Beyer, Dankwarth, Deichmanns, Forchhammer, Assessor M. F. Hansteens, Kaptajn-løjtnant C. L. C. Irminger og Hustru, Paludan-Müller, Petersen.

—, 8. Oktober, Bølling, Deichmann, Holm, Irminger, Etatsraad Chr. Lunn, Paludan-Müller og Tryde.

—, 15. November, Ewerløf, Prof. C. C. Hall, Magister Martin Hammerich, Jerichau, Overpræsident Lange, Paludan-Müller, Petersen, Regissør J. A. G. Stage, Digteren Chr. Winther (som ellers aldrig kom).

1852, 2. Juni, Prof. C. G. Brunius, Bølling, Forchhammer, Prof. G. F. Hetsch, Irminger, Instruktør N. P. Nielsen og Paludan-Müller.

—, 8. Oktober, Bølling, Deichmann, Dr. Grønblad fra Helsingfors, Hetsch, Irminger, Dr. F. V. Mansa, Justitsraad Møller, Nielsen, Paludan-Müller og Tryde.

—, (?) November, Deichmann, Konferensraad Dumreicher, Ewerløf, Forchhammer, Krigsminister C. F. Hansen, M. F. Hansteen, Irminger, Grev C. Moltke, Paludan-Müller, Petersen, Tryde og Kancelliraad J. H. Ussing.

1853, 10. Maj, Ewerløf, Etatsraad L. G. Heinzelmann (i det holstenske Ministerium), Irminger, Konferensraad J. H. Koch, Grev C. Moltke, Paludan-Müller, Grev Reventlow-Criminil, Generalkrigskommissær Wiborg.

—, 8. Oktober, Bølling, Hansteen, Heinzelmann, Holm, Irminger, Paludan-Müller, Stage, Ussing og Molbechs to Sønner.

1854, 8. Oktober, Bølling, Forchhammer, Holm, Irminger, Nielsen, Paludan-Müller, Prof. C. E. Scharling, Tryde og Molbechs Søn Hans.

1855, 24. April, Bølling, Forchhammer, Holm, Departementschef A. Linde, Paludan-Müller, Scharling, Tryde og Ussing.

—, 8. Oktober, Bølling, M. F. Hansteen, Boghandler Fr. Hegel, Holm, Irminger, Linde, Nielsen, Paludan-Müller, Tryde og Molbechs Sønner.

Denne Liste viser for det første, at Paludan-Müller hørte til Molbechs særlig trofaste Venner, for det andet har den Værdi derved, at den indeholder Navnene paa en Del af de Mænd, som han følte sig nærmest knyttet til, og endelig giver den det, der mest er tilsigtet, nemlig Beviset for, at han i de Aar, her er Tale om, ikke levede s a a isoleret, som man hidtil har antaget.

At han ikke svigtede sine Venner, er man endda i Stand til

at dokumentere mere grundigt. Men vi skal nøjes med at nævne blot ét Hjem, hvori han hyppigt var Gæst, nemlig Stiftsprovst Trydes.

Tryde var jo nu ikke blot Kongslews Svoger, men ogsaa Jens Paludan-Müllers Svigerfader. I Juni 1838 var han — væsentlig ved Mynsters Hjælp — bleven Stiftsprovst for Sjælland og Præst ved Frue Kirke, og han kom ved sin Veltalenhed og ved sin Varme overfor alt aandeligt Liv til at spille en fremtrædende Rolle. Fru Heiberg omtaler ham med stor Velvilje i sine Erindringer,⁶⁾ og i Jhs. Fibigers Livsskildring findes følgende Beskrivelse af Trydes Fremtoning: »Man kunde ikke see noget mere livsglad, redeligt og kjærligt Aasyn, indtil Henrykkelse stod hans Hjærtelag malet i hans spillende Træk og klare Øjne og kom til Syne i hans raske Bevægelser.«⁷⁾

Fibiger kom fra 1841 adskillige Gange i Trydes Hjem, og der saa han »en stor Del af Stådens betydeligste Personligheder, i Særdeleshed Brødrene Paludan-Müller, der var af Familien, den gejstlige desuden gift med Provstens ældste Datter. I de endog ofte glimrende Selskaber, som jeg saaledes undertiden blev et beskedent Medlem af, maatte jeg da finde det smukt, at Tryde i sit store Hovedstadshjem saavidt muligt holdt paa den Tarvelighed, der bedst sømmer sig for en Præst. Han samlede alt, hvad der havde et Navn, eller blot et Haab om et i Aandens Verden, men han beværtede sit Selskab foruden med den højt-flyvende Samtale kun med almindelige Retter og Rødvin.«⁸⁾

Det Selskab, der samlede, tilhørte dels de nærmest beslægtede: Rothe, Kongslew, Paludan-Müller, Lunddahl, Thomsen, Kalkar, Lange o. s. v., dels de gejstlige som Mynster, Martensen, Paulli o. s. v. Men ogsaa andre fremtrædende litterære Personligheder viste sig i Hjemmet, hvad man vil se af følgende Fortegnelse — væsentlig efter Professor C. Molbechs og Dr. E. Kolthoffs Dagbøger — over Gæster ved nogle af Trydes Middags- og Aftenselskaber:

1842, 29. December: Blechingberg med 3 smukke Døtre, Prof. Bornemanns, Gads, Hagen, Kolthoff, Listov, Lunddahls, J. V. Marckmanns, Prof. H. L. Martensens, Prof. R. Nielsens, bægge Paludans, Fr. Paludan-Müller, Jens Paludan-Müller og Hustru,

Roths, A. N. C. Smiths, P. J. Spangs, Steenstrups, J. og T. Thygesen.

1843, 5. April: Collin, Forchhammer, Heiberg, Kolderup-Rosenwinge, Fr. Lange, Molbech, Mynster, Oehlenschläger, Fr. Paludan-Müller, H. C. Ørsted o. a. (I et Brev af 30. Nov. 1868 til P. Hjort oplyste P.-M., at han kun et Par Gange havde været sammen med Oehlenschläger).

—, 27. December: Dr. Hübertz, Kolthoff, Fr. og Jens Paludan-Müller.

1844, 4. Januar: Prof. Boisen, Kolthoff, Marckmann, Martensen, R. Nielsen, Fr. Paludan-Müller, Mag. Pedersen, Sibbern.

1846, 26. Februar: bægge Bindeshøll, bægge Helweg, Kolthoff, Martensen, R. Nielsen, Fr. Paludan-Müller, Paulli, Rudelbach, Smith.

—, 16. August: Jhs. Fibiger, Kolthoff, R. Nielsen, Caspar, Fr. og Jens Paludan-Müller, T. Thygesen.

—, 6. December: Heiberg, Madvig, Martensen, Molbech, Fr. Paludan-Müller o. a.

1847, 8. December: Heiberg, Kolthoff, Lunddahl, Madvig, Martensen, Molbech, Fr. Paludan-Müller o. a.

1848, 8. December holdt Tryde Fødselsdag hos Svigersønnen Lunddahl. Gæsterne var: Madvig, Martensen, Molbech, Fr. og Jens Paludan-Müller. (»Selskabet var muntert og meget høirettet. Madv. i det bedste Humeur; fortalte selv, at han fik 4500 Rd. i Gage, og ikke kunde gjøre det ringere.« M. var da nylig bleven Minister.)

1851, 12. Juni; Konferensr. Holm, Kolthoff, Madvig, Fr. Paludan-Müller, Jens Paludan-Müller med Hustru, Conrad Rothe, Sibbern, cand. Sørensen o. a.

1852, 27. Februar: Bindeshøll, Engelstoff, Holm, Kolthoff, Fr. Lange, Madvig, Martensen, Molbech, Mynster, Fr. Paludan-Müller, Paulli, Conr. Rothe, Scavenius, Smith, Etr. Steinfeldt, L. A. Warburg.

—, 8. December: »De sædvanlige Gæster«, Heiberg, Lange, Madvig, Martensen, Molbech, Fr. og Jens Paludan-Müller, F. C. Petersen, Viggo Rothe, C. E. Scharling og Steinfeldt.

1854, 29. Januar: Provst Becker, Hagen, Kolthoff, Madvig, Fr. Paludan-Müller, Scharling, Steinfeldt, Etr. Ussing, Warburg etc.

1855, 11. Oktober: Kolthoff, Lange og Hustru, Martensen og Hustru, Pastor Møller (fra Anholt) og Hustru, Fr. Paludan-Müller og Hustru, Rothe med Hustru og Svigerinde (Jfr. Petersen).

Det er kun et ufuldstændigt Udtryk for, hvad Tryde kunde samle i sit Hus; men man faar dog en Mening om, hvem der

udgjorde Kærnen i Selskaberne. Noget, der karakteriserede de nævnte Sammenkomster, var Trydes og flere af Gæsternes stærke Lyst til filosofiske Samtaler. Det er ikke uden Grund, at Fibiger bemærker, at »indtil sin Dødsdag bevarede han stærkt Tro paa den tyske Filosofi, altid fordybet i dens nyeste Værker« (S. 88). I sine filosofiske Studier blandede han dog en god Del Teologi. Deri lignede han Paludan-Müllers Fader. Men han var — ligesom i tidligere Tid — mere Romantiker, mere sværmerisk end han og anvendte mange Kunstord, som tit fordunklede Meningen.

I kirkelige Spørgsmaal var han særlig knyttet til Mynster, for hvem han nærrede stor Hengivenhed og Beundring. Martensen modtog han tidligt med megen Varme, men fik en Overgang mere Tiltro til Kierkegaards Værd for de unge. Herom udtalte han sig 24. Oktober 1847 til Svogeren, Dr. Kalkar: »Den af alle vore Skribenter, der tiltrækker sig meest Opmærksomhed er S. Kierkegaard, og dersom han var i Stand til at vælge en bedre Form for sine Fremstillinger og virkelig er sig, hvad han vil, saa klart bevidst, som han giver sig Mine af, kunde han udøve en overordentlig Indflydelse, da de Yngres Hjerter vende sig alle til ham. — Martensens Tid, som Docent, det vil sige, som den, til hvis Fane Man flokker sig er uidentvivelig forbi. Han har biet over den rette Tid, med Udgivelsen af hans Dogmatik; — thi den vil ingen Epoke gjøre, naar den kommer, om den nogensinde kommer.«

Paa det Tidspunkt var Kierkegaards Angreb paa Mynster dog ikke begyndt; og man tør gaa ud fra som sikkert, at det kølnede Stiftsprovstens Begejstring.

Hos Tryde var Paludan-Müller altid af Hjærtet velkommen. Han fandt i hans Stuer en Tone, der passede godt til det Livstrin, han nu havde naaet. Talen fløj ofte højt, men den var vægtig og varm. Den Tid var forlængst forbi, da »Poppidan« spillede Friskfyr i Heibergs Hjem og slog omkring sig med mangt et ungdommeligt »s'gu« og løjerlige Ordspil.

Men ogsaa dør var meget forandret. Heiberg fik en Del Modgang. Hans spekulativt-romantiske »*Fata Morgana*« (1838) havde faaet en ynkelig Skæbne, og selv »*Syvsoverdag*« (1840) var bleven uvenlig omtalt. I Begyndelsen af Fyrrerne angreb

»Dagen« og Georg Carstensens Blade ham hæftigt, hvad han ganske vist selv var Skyld i, idet hans Forhold til Teatret og hans Skoser i »En Sjæl efter Døden« (1841), »Danmark, et male-risk Atlas« (1842—43) og »Intelligensblade« (1842—44) gav rigelig Anledning til det. Han fulgte Paludan-Müllers Raad, at skrive konservativt; og Virkningen blev den, at han blev tilrakkert mer, end han taalte.

Særlig haardt gik det til, da Henrik Hertz havde faaet det lille Stykke »Perspektivkassen« opført paa Teatret. En Del Journalister fandt, at det ikke havde gjort Lykke; men baade Hertz og Heiberg var af den modsatte Mening (»Intelligensblade« 1. Juli 1842 o. flg.), og privat var der mange, der støttede dem. Hertz mødte Paludan-Müller paa Gaden 20. Juni, og ogsaa han udtalte om »Perspektivkassen«, at »han syntes saa godt om den.«

Stridighederne tog saa voldsomt til, at de slet ikke stod i passende Forhold til Anledningen. Heiberg tog en Del Blade under meget kraftig Behandling (»Intelligensblade« 15. Juli) og anvendte mange Skældsord; men snart efter fik han Svar; og »Dagen« (Red. Fribert) for 17. Juli 1842 gav ham følgende velmente Skudsmaal: »Hvad vi da især ville fremhæve som gaaende igjennem Hr. Heibergs hele Væsen, Væren og Producenteren er en Triplicitet af Dilettantisme, Characterløshed og fuldkommen Mangel paa Sympathie for de vor Tid besjælende store Ideer.« — — »Tiden fordrer nationale Capaciteter, hvorimod Hr. Heiberg nærmest er en franciserende Nullitet, der ved at indføre paa vor Scene medens han endnu var Noget for denne det moderne franske Theaters trivielle, obscoene og fordærvede Producter, der snart fulgtes af samme Fabriks »Mord- und Todschlag« Stykker meget har bidraget til vor nationale Scenes nuværende Depravation og jammerfulde Tilstand, som hans og andres momentane Tilbagevendelse til det nationale Forraad og den nationale Bevidsthed, ikke har kunnet faa Bugt med.«

Ligesaa kraftig en Tone fandtes i »Figaro«, hvad man vil faa en Fornemmelse af ved Læsning af den lille Komedie: »Von Thyboe den Yngre, eller den stortalende Professor« (Følgebladet for 24. Juli).⁹⁾ Det gik saa vidt, at der i de Dage var Tale om en

Duel med »Figaro«s Udgiver Georg Carstensen. Paludan-Müller saa det i Bladene, besøgte Hertz den 20. Juli og spurgte ham, »om han skulde tilbyde Hb. sin Assistance i Et og Andet«, og derefter skrev han et Brev til den truede Ven. Han bad ham tage Sagen fra den komiske Side; men samtidig tilbød han, hvis det skulde vise sig ønskeligt, sig selv som Mellemand i Striden.

Om end Heiberg havde været udæskende, gjorde det sikkert ondt at se ham blive saa haardt behandlet; ti trods de forandrede Forhold var Paludan-Müller stadig hans Ven og Beundrer. Ikke mindst følte han sig tiltrukket af ham, efterat »Nye Digte« var udsendt i December 1840. Han fandt, at »de to Stykker: »Sjælen efter Døden« og »de Nygifte« ere i mine Tanker det Bedste samme Autor har præsteret.«¹⁰⁾

Ved Midten af Fyrrerne trak Heiberg sig næsten helt tilbage fra Offentligheden. Hans digteriske Virksomhed svandt hen, og han dyrkede Astronomien. Paludan-Müller søgte at opmuntre ham, hvad vi ser af »*Dryadens Bryllup*« (1844), der var tilegnet ham og indledet med følgende Digt:

Du, hvem i Vuggen Lauren overskygged,
Hvis Krones Vinken snart dit Blik forstod;
Du, som til Smil din Læbe strax oplod,
Da paa din Mund sit Kys Thalia trykked;

Du, som med Musers Krands dig tidlig smykked,
Og end den bærer frisk med Ungdomsmod;
Som, altid fri, stod paa din egen Fod,
Og stedse fremad i din Gjærning rykked;

Du, som til Ledestjerner i dit Kald
Fik af den Guddom, der dig løste Læben,
Det klare Blik, og Sands for Harmoni:

Dig bydes Digtet af den yngre Skjald,
Som følte tidt sig styrket i sin Stræben,
Naar du i Toner Tanken løste fri.

Men Opmuntringen nyttede ikke. Den ældre Digter holdt sig tilbage; og i hans Sted maatte Vennerne fortsætte.

Hertz var den første, der forvandt den Modgang, han havde haft. Særlig hjalp det et Par Aar derefter, da »Kong René's Datter« gav ham en meget betydelig Sejr. Der var mange, der da lykønskede ham, først nævnes naturligvis Heiberg; men Hertz noterer ogsaa med Glæde, at 31. Marts 1845 modtog han »et behageligt Besøg af Paludan-Müller, der var meget fornøiet med René og [Lystspillet] Amanda, at jeg med hiint havde »skudt Papeg.«, at Am. kun i sidste Act var noget mindre angenemt, at jeg skildrede Fruentimmer saa godt. Forresten meente han, at René syntes at vise, jeg havde forladt min Idee fra 1830 om Form, da her Ideens Fylde virkelig viste sin Suprematie; men hermod oppon. jeg alt hvad jeg kunde. Vi bleve ogsaa tilsidst temmelig enige. Han var som sædv. meget vakker og elskværdig. Ved ham Hilsen fra Lange, hs. Svoger, Rectoren. — Naar han blev ivrig i sin Omtale af René, slog han eller dunkede han mig paa en meget moersom Maade i Ryggen og paa Skulderen.«

Naar de to Digtere enkelte Gange senere traf hinanden, skrev Hertz stadig, at Paludan-Müller var »som altid meget rar og behagelig«, og i »Ugentlige Blade« (1858—59) omtalte han ham med stor Agtelse. Det var da ogsaa naturligt, at Paludan-Müller ved Hertz' Død skrev et Mindedigt.

Selv kom han ikke saa hurtigt over Vanskelighederne; og han følte sig meget frastødt af Livet herhjemme. Straks efter Udenlandsrejsen havde han ganske vist følt sig tiltalt af det Røre, der var opstaaet i Danmark; men det varede ikke længe, før han fik et andet Syn paa Forholdene. Overalt fandt han i Fyrerne Tonen forsimplet. Den litterære Kritik var hensynsløs og ofte politisk farvet, og den ramte ham selv meget stærkt, til Trods for at hans nye Værker var betydelige. Man talte om store Ideer, men realiserede dem ikke. Der var nok af Begejstring; men mange æklede ved den megen Snak. Liberalisme, Skandinavisme, Strausservals og Tivolifester virkede blændende paa Mængden. Der var dem, der mindedes Fyrerne som en Opløftelsestid; men der var ogsaa dem, der betragtede den som en Vrøvlets, en Fornedrelsens Tid, som Krigen bragte en velkommen Afslutning paa.

At Paludan-Müller følte sig ilde til Mode betød ikke, at han var reaktionær. Han kunde ganske vist ikke mere betragtes som

Ungdommens Digter. Men han følte sig dog efter Rejsen som et uroligt Hovede, og han var sikkert ogsaa i Forhold til Faderen, til Broderen i Odense og til Heiberg temmelig lebendig i sine Anskuelser.

Han interesserede sig stærkt for en fri Forfatning. Han mente, at den vilde være et vigtigt Middel til at vække Folket. Men han var — som vi ogsaa har Indtrykket af efter Gennemlæsningen af »Eventyr i Skoven« — en ivrig Modstander af, at enhver Kandestøber tog offentlig til Orde i politiske Sager. Han var altid imod, at baade kaldede og ukaldede tog sig af at belære andre.

Privat tog han gerne selv Del i en Debat, men holdt sig ellers tilbage. Ikke engang som Digter trængte han sig frem. — Mens Collett var i Rom, skrev Camilla Wergeland i et langt Brev: »Hvor der forresten drives et væmmeligt Spil med disse Digtene hernede; i at nære deres Forfængelighed gaaer man ordentlig systematisk tilværks ligesom der skal en Maade og en Iagttagelse af Tid og Sted til at fede Kapuner.

Andersen er kommen saa vidt, at han lader sig trække ind i alle fornemme Cirkler for at læse fore eller fortælle sine Eventyr, og over denne Nydelse lader han sig taalmodig afskedige bagefter, som man afskediger en Lirekassemand man i Mangel af anden Musik har trukket ind fra Gaden, eller ogsaa anbefaler han sig selv for at kunne faa denne Nydelse endnu engang paa et andet Sted. Hans Forelæsning af Mulatten er steget til 102 Gange.«

«En saadan Reklame kunde Paludan-Müller ikke gøre for sig selv. Han skrev sine Værker og lod dem trykke. Det var alt.

Paludan-Müllers Mangel paa Lyst og Ævne til at trænge sig frem bekymrede da ogsaa Broderen Caspar. Han bemærkede derom 21. Maj 1840: »At leve ene som Digter, troer jeg aldrig vil gaae for ham; thi deels bliver han ingensinde saadan en Modesperson, som Andersen, eller lærer at gjøre Opvartning og Penge, som han; deels have Folk nu ikke Leilighed til at høre paa en Digter for lutter Politik. Ja Du gjør Dig ikke nogen Forestilling om Stemningen og Tonen her i Kjøbenhavn. Den har an-

taget en saadan Bitterhed, at man virkelig kan befrygte alvorlige Optøier.«

Hans Tilbageholdenhed var et Træk, der hængte sammen med hele hans Væsen; men heller ikke Hustruen skulde give ham nogen Tilskyndelse til at stille sig til Skue. Hun, der før Afreisen havde mærket stor Uvilje, kunde ikke efter Hjemkomsten haabe at blive modtaget venligt. Det var rimeligt, at hun holdt sig skjult, særlig da det ensomme Liv slet ikke var hende unaturligt. Selv i sin Ungdom havde hun ikke givet sig meget af med fremmede. Hun havde mest sluttet sig til unge Mænd, som kom i Moderens og Friderichsens Hjem. Hun havde studeret Filosofi sammen med Paludan-Müllers ældste Broder Carl. Senere havde hun diskuteret teologiske Æmner med Caspar, og da Henriette Rosenstand var bleven forlovet med ham, studerede hun og Charite ivrigt Historie. Hun var, som Fr. Paludan-Müller sagde, tænksum; og med denne Tænksumhed fulgte, at hun ikke var meget udadvendt.

Den Opgave, som hun med Ælvor nu havde taget op, var at skabe den Ro, den indre Fred og Koncentration, som Paludan-Müller trængte til. Naar Mlle Morel i sin Tid fortalte, at Fruen var »jaloux som en Huntiger«, var det maaske rigtigt; men hendes Skinsyge fremgik næppe alene deraf, at hun følte et Misforhold mellem sig og Manden, baade hvad Alder og Skikkelse angik. Hendes Skinsyge fremgik af Frygt for, at Paludan-Müllers Ævner ikke skulde udnyttes helt. Hun vilde vaage over, at han virkelig fik noget betydeligt udført, og at det bar Præg af den Tænksumhed, den Karakterstyrke, som hun gjerne vilde fremelske hos ham. Vi kan alene ved at se, hvad Digteren førte med sig hjem, skønne, at Tiden under Udenlandsreisen havde været godt udnyttet. Allerede da havde Fruen sørget for Arbejdsro. Naar hun med sin Mand sad i Paris, da var der intet udefra, der kunde forstyrre. De hørte kun Slagene fra Taarnuret og en svag Støj fra Gaden; og gennem Vinduerne saa de kun Tage og Rækker af rygende Skorstene. Paludan-Müller sad fjærnt fra det støjende Liv, mens Charite ganske sagte trippede rundt i Stuen. Naar Paludan-Müller ikke i Rom kom meget sammen med andre, da havde det ogsaa sin Forklaring deri, at

han arbejdede. Naar han gik Ture med Hustruen, da havde han nok i at tale med hende om det, der skulde udrettes. Kun nu og da kunde der blive Tid til at tale med andre.

Hun blev indviet i alt, hvad han tænkte og skrev; og hun fik direkte Indflydelse paa en Del af hans Værker. Sophie Liebenbergs Dattersøn Joakim Reinhard fortæller, at »Af »Adam Homo« blev der daglig skrevet et Par Sider, fem—seks Strofer, og ikke en dimitteredes som fuldt færdig, før hun havde gaaet den efter. Det er nu vanskeligt at sige, hvad der er hans, og hvad hendes, men i alle Tilfælde skyldes en Del af de smaa, snærtende Vendinger, hvormed Stroferne saa hyppig slutte, Charite, og i det hele foreligger her en Samarbeiden, som er uden Sidestykke i vor Litteratur.«¹¹⁾

Paa hans ældre Dage fik hun ogsaa en Opgave som hans Plejerske. Der kom alvorlige Sygdomsaar, og da puslede hun om ham og søgte at bringe ham Fred. Hun fik i saadanne Tider saa stor en Magt over Digteren, at hun adskilligt mere end før kunde holde ham borte fra Samkvem med Omverdenen. Det kan godt være, at han undertiden længtes efter at slaa sig løs. Reinhard siger: »Helt uden Kamp forsagede han ikke.« Men han var vistnok aldrig i Tvivl om, at han havde valgt den rette Livsledsager.

Naar Paludan-Müller holdt sig noget tilbage fra Slægt og Venner, hænger det naturligvis ogsaa sammen med hans slette økonomiske Forhold. Straks efter Hjemkomsten bad Faderen ham opsøge Kongen, og efter en Del Besvær kom han i Audiens i Begyndelsen af December 1840. Han ønskede Digterunderstøttelse ligesom Hertz, Winther og H. C. Andersen havde faaet. I 1841 fik han 200 Rdl., og fra 1842 blev der bevilget ham en aarlig Hjælp paa 300 Rdl.¹²⁾ Dog blev de første Beløb ikke bevilget, uden at man gjorde opmærksom paa, at Paludan-Müller som Jurist sikkert kunde faa en Statsansættelse, blot han vilde søge den. Men han havde saavidt bekendt ikke vist nogen Tilbøjelighed i den Retning.

I Ansøgningen fra 1841 havde han et Par Gange hentydet til en saadan Ansættelse, idet han erklærede: »Ligesom jeg hidtil ingen offentlig Ansættelse har erholdt, eller nyder nogensom-

helst offentlig Understøttelse, saaledes er jeg ogsaa aldeles blot-
tet for Formue.« Med Hensyn til Understøttelsens Varighed ønskede han, at den skulde gælde, enten til han havde »erholdt en offentlig Ansættelse, eller for 3 Aar.«

Desuden anførte han: »De Vilkaar hvorunder Digterne her i Landet have at arbejde, ere, paa Grund af Publicums ringe Omfang, i pecuniær Henseende saalidet gunstige for et alvorligt Studium og Udførelsen af større Værker, at man for at leve, nødsages til at adsplitte sine Kræfter i mangfoldige heterogene Retninger, uden dog almindeligviis derved at opnaae, hvad selv den tarveligste Existent forlanger. Til oplysende Exempel vover jeg her at anføre, at et Digt af større Omfang, men ikke bestemt for Skuepladsen, og som idetmindste kræver et halvt Aars vedholdende Arbeide, vil — selv under de gunstigste Omstændigheder — ikke engang indbringe sin Forfatter 200 Rigsbankdaler i Honorar.«¹³⁾

Sine økonomiske Bekymringer gav Paludan-Müller Udtryk i et temmelig langt Digt: »*Den lille Johan*, eller Planer for Fremtiden«. Det handler om en Kræmmersvend Johan, der gifter sig med Syjomfru Trine, lejer Butik, køber Varer o. s. v., altsammen paa Kredit. Men efter et Aars Forløb maa han spadsere i Gælds-fængsel og lade Trine sidde alene tilbage.¹⁴⁾

Selv om Digteren følte sig stillet paa lignende Maade, var Æmnet dog behandlet ret gemytligt. Han slap jo da ogsaa lidt nemmere fra det end Hr. Johan. Fru Charite hjalp jo — ikke ved at sy, men — ved at undervise i Fransk; og for Paludan-Müller var der intet andet at gøre end at søge Afsætning for sine Varer.

Det er tvivlsomt, om han søgte en fast Stilling. Men Nicola j Bøgh siger i sin Biografi af Chr. Winther (II, S. 400): »Det er mig bekjendt, at Fr. Paludan-Müller meget beklagede, at han ikke ved Siden af sin Digtvirksomhed havde en Statsansættelse, han selv siger i »Adam Homo«: »Poeten dør, hvor Alt er Poesie.«

I 1849 tænkte han paa at blive Akademiforvalter ved Charlottenborg; men han opgav straks Tanken efterat have overvejet »den underlige Stilling en Forvalter vilde have, der egentlig

ikke havde Noget at forvalte, og kun kunde betragtes som en Tyngte paa Akademiet.¹⁵⁾

Det er muligt, at en Ansættelse kunde have givet ham ikke blot et passende økonomisk Udbytte, men ogsaa kunde have bragt ham mere i Forbindelse med Mennesker, mere i Føling med Livet, end han kom. Hans senere Svækkelse kunde maaske til Dels være undgaaet, hvis han havde haft noget solidt at tage fat paa. Men derover er det haabløst nu at spekulere. Paludan-Müller blev aldrig til andet end Digter; og eftersom Slægtninge og Venner døde, blev hans Liv mere indesluttet, i Særdeleshed da hans Ægteskab forblev barnløst.

Den Mulighed er jo ogsaa til Stede, at hans poetiske Ævner kunde have taget Skade, hvis materielle Opgaver havde taget en Del af hans Tid. Maaske er det rigtigt — ogsaa i den Forbindelse — at et Strængeinstrument skal ikke bruges som Rivejærn.

-

III.
»VENUS«
1841.

Efter sin Hjemkomst udgav han efterhaanden en Række Værker, hvoraf de betydeligste var:

- 13. April 1841: »Venus«,
- 6. Decbr. 1841: »Adam Homo« I,
- 23. April 1844: »Tithon«,
- 14. Maj 1844: »Dryadens Bryllup«,
- 17. Decbr. 1844: »Abels Død«.

Den mytologiske Digtningens Tid var endnu ikke forbi. Der var endog efter Udenlandsrejsen Tale om, at »*Amor og Psyche*« skulde fremføres paa det kgl. Teater. Rygtet dukkede op faa Dage efter Hjemkomsten fra Udlandet og fik i Avisen følgende Form: »I Anledning af Kongens Gjenkomst hertil Byen, der efter Forlydende vil finde Sted den 3die October, er det paatænkt — hvis denne Plan imidlertid kan realiseres —, at bringe *Paludan-Müllers* deilige Digtning »*Amor og Psyche*« paa Scenen. Hr. Capelmusicus og Syngemester *Rung* er efter Sige blevet overdraget at componere Musiken til Samme, og Dhrr. Dandsedirecteur *Bournonville* og Theatermaler *Troels Lund* at arrangere Dandsene og male *Decorationerne*«. ¹⁾

Allerede *Molbech* havde i sin Anmeldelse skrevet, at »dette Digt vilde være fortræffelig skikket til at indrettes til en scenisk Fremstilling paa et dertil skikket Theater; en Fremstilling, hvori Drama, Operakonst og Ballet kunde forenes til en stor Composition, der gav Declamation, Tonekonst og Musik Leilighed til

ved harmonisk Samvirkning at frembringe et Skuespil af overordentlig Effect.«

Det nævnte Forlydende vandt dog ikke Tiltro, og det viste sig snart efter, at det ikke svarede til Virkeligheden. Heller ikke »Venus«, som fremkom nogle Maaneder derefter, egnede sig for Scenen, og det kan ikke have været Tanken at fremføre det. Men muligt er det dog, at Forventningen om dette Digt havde sin Andel i Rygtet.

For Læserne blev det rimeligvis en Overraskelse at erfare, hvor stor Forskel der var mellem det ny og det ældre mytologiske Værk. Der findes enkelte spinkle, halvt-heibergske Sange i »Venus«; men Tonen er ikke desmindre mere fyldig og kraftig og Æmnet et ganske andet. Kun hvis man ser lidt nøjere efter, vil man finde, at det ældre Digt rummer Anlæg, der kommer til Udfoldelse i det yngre. Særlig iøjnefaldende er det, at der allerede i hint er gjort Forsøg paa at udforme en Venusskikkelse, et Forsøg, der efter *M o l b e c h s* Udsagn ikke var lykkedes helt.

Paludan-Müller havde selv indset, at denne Kritik var berettiget, og i et Brev af 10. Oktober 1835 svarede han: »Som en Curiositet maa jeg dog fortælle Dem, at Deres Dom om Venus's Tilblivelse i Stykket ifølge et uklart Ideebillede, meget nøiagtigt træffer ind med den Maade, hvorpaa jeg, vaklende mellem to Forestillinger, af begge frembragte en Skikkelse, der, just fordi den var en Forstands-Frugt og intet Phantasiebillede, intet klart Indtryk frembringer i Læserens Sjæl, thi den Erfaring har jeg oftere gjort, at naar man, idet man lader en Person tale, har Sømmes Billede med alle dets Træk og Miner &c. saa klart og levende i Tanken, at man kunde tegne det ned, hvis man var Maler, at man da frit kan nedskrive Ordene, og uden al Betænkning lade Personen sige, hvad der just i det Øieblik falder En ind; thi man tager næsten aldrig Feil. Hvorimod et uklart Billede føder Ord af sig, som al Kløgt og Eftertænken siden vanskelig kan corrigere og bringe i Harmoni med den oprindelige Forestilling. Dette troer jeg virkelig, er en af den dramatiske Digtkunsts Hemmeligheder, som det dog er godt for Forfatteren at Publicum ikke kjender.«

Efterat Paludan-Müller var kommen til den Erkendelse, var

det rimeligt, at han tænkte nærmere over Sagen og søgte at udforme klare Forestillinger om Gudinden. Desuden havde han gentagne Gange været inde paa Æmner, der havde Berøring med de Venus- og Dianamyter, som benyttedes i det nye Digt. F. Eks. fandtes i »Eventyr i Skoven« en Sang om Actæons sidste Elskovsjagt; og Actæon blev netop en Hovedskikkelse i »Venus«, hvis Indhold er følgende:

Actæon er syg. Han er led ved alle de Piger, der gjerne lader sig fange. Men Venus Anadyomene viser sig for ham og giver ham Løfte om den Kærlighed, hvorefter han længes.

Da hans Jægere, der har været paa Pigejagt, fortæller om den skønneste af alle Hyrdinderne, nemlig Hermione, faar han den Tanke, at det er hende, der skal gøre ham lykkelig. Det hjælper ikke, at han faar at vide, at hun skal vies til Endymion. Alligevel begærer han hende, og ved Bryllupsfestens Afslutning bortføres hun af ham.

Endymion drager saa til Actæons Slot, træffer Røveren, udfordrer ham, men saares og bindes. Actæon lukker sig inde med Hermione; men bedst som han tror at kunne gribe hende, løber hun ud paa Altanen og kaster sig i Floden.

I Stedet for at angre rejser han sig nu i luende Brynde. Det Løfte, han har faaet, kræver han opfyldt og begærer at naa det højeste Maal: at favne den rene Gudinde, Diana. Da han ser hende i Badet, tror han at naa, hvad han ønsker. Han staar ved Bredden for at fange hende, netop som hun i Harmen over at være set løber derind; men han forvandles da til en Hjort og sønderslides af hendes Hunde. Endymion derimod føres af Venus Urania til Elysium, hvor han forenes med Hermione.

Actæon er ingensomhelst anden end **Don Juan**.

Han svarer til Hovedpersonen i **Lorenzo da Pontes** (og Mozarts) Opera »*Don Juan*«; men skønt dette Værk har Ligheder med »Venus«, er det ikke Hovedkilden dertil. For at finde den, maa man gennemsøge en Række Varianter af Don Juans Historie; og man vil standse ved en Operatekst af **Alexandre Dumais**: »*Don Juan de Marana*«, som Paludan-Müller maa have faaet fat paa under Opholdet i Paris. Det var et Stykke,

der var bleven fremført første Gang i 1836, men ikke var paa Scenen i den Tid, Paludan-Müller boede i Frankrig.

Ligesom Venus Anadyomene og Venus Urania stadig staar bag Handlingen i »Venus«, optræder i »Don Juan« Huset Maranas gode og dets onde Engel stadig som de Væsner, der søger at lede Juans Handlinger. Ligesom det er Venus Anadyomene, der driver Actæon ud i vild erotisk Jagt, er det den onde Engel, der frister Juan.

»Don Juan de Marana« indledes med et Sviregilde, hvor Juan morer sig med et Par letfærdige Kvinder, mens Faderen ligger for Døden i Naboværelset. Kvinderne strides om Ynglingen. Han sætter Carolina Stævne Dagen efter, men Vittoria, der misunder hende, dræber hende med Juans Dolk. Derefter kommer den fromme Broder Josès hjem for at tale med Faderen for sidste Gang; og Juan faar at vide, at hans Kæreste Térésina er med og opholder sig paa Villa Mayor. Dér opsøger han hende, mens Faderen begravnes, og prøver at lokke hende. Men hun afviser ham, og Josès faar ved sin Hjemkomst at høre, hvad der er sket. Dog søger Juan yderligere at tirre ham; Broderen angriber, men mister Kaarden og bliver saa af bevæbnede Tjenere ført bort for — efter Juans Ordre — at blive tildelt Indespærring og Stokkeprygl.

Juan tror da at have naaet sit Maal. Han lukker sig inde med Térésina; men hun faar Lejlighed til at løbe til Vinduet og kaster sig i Floden.

Senere møder han Don Sandoval paa et Værtshus. Sandoval gør opmærksom paa, at vel har Juan kendt mange Kvinder; men endnu mangler der én, en aldeles ren Kvinde, en Nonne. Juan, der stadig har ladet sig lede af den onde Engel, føler sig trufet; men den gode Engel er allerede gaaet til Jomfru Maria for at faa Lov til at drage til Jorden, hvor hun vil frelse ham; og derefter tager hun under Navnet Søster Martha Ophold i et Kloster.

Den onde Engel beholder dog Overmagten. Juan opsøger Søster Martha i en Kirke. Han taler lokkende til hende, og hun ævner ikke at modstaa, men giver sig hen til ham.

Det er de første Akter af »Don Juan de Marana«, som yderligere kan sammenfattes i faa Linier:

Don Juan, den umættelige, jager efter Kvinder, og Huset Maranas onde Engel driver ham stadig videre ud i Vildskab. Han forgriber sig paa Josès Kæreste, Térésina, fanger Josès, da han kommer for at frelse hende, spærrer ham inde, bortfører Térésina til Slottet, lukker sig inde med hende, men da han tror at have hende i sin Magt, løber hun til Vinduet og springer i Floden. Saa vil han opsøge noget nyt. Han vil begaa en hidtil uhørt Forbrydelse. Han vil forføre en Nonne og naar sit Maal.

Sætter man Juan = Actæon, den fromme Josès = Endymion, Térésina = Hermione, Nonnen Martha = Gudinden Diana, den onde Engel = Venus Anadyomene og den gode Engel = Venus Urania, da har man, paa Slutningen nær, Hovedtrækkene — men ogsaa k u n Hovedtrækkene — i Paludan-Müllers »Venus«.

Naar Slutningen ikke er benyttet, da skyldes det etiske Grunde. Paludan-Müller (og Hustru) maa have ment, at den bestialske Juan fortjente Actæons Skæbne; og derved kom Digteren ind paa Actæonmotivet. Værket er da blevet mytologisk; og Paludan-Müller har maattet gøre mytologiske Studier. Men Juan-Motiverne er Grundlaget.

Sandsynligvis har Digteren desuden hentet Træk fra Opholdet i Paris. Der findes f. Eks. i »Venus« en Skikkelse, man lægger en Del Mærke til; det er den blinde, forførte Procne. Saavidt det kan skønnes paa Grundlag af Referater, kan Figuren være dannet i Overensstemmelse med Hovedskikkelsen i Fr. Souliés »*Diane de Chivry*«, der blev spillet en stor Del af den Sæson, da Paludan-Müller havde Adgang til det franske Teater.

Med Hensyn til Scenerne med Bruderovet er der Grund til at nævne, at en tilsvarende Fremstilling ogsaa findes andre Steder, f. Eks. i L e n a u s »*Faust*«, som i 1837 var bleven omstændelig omtalt af H. L. Martensen i Heibergs »*Perseus*«. Senere er Motivet bedst blevet kendt gennem Henrik Ibsens »Peer Gynt«.

Hvad Grundtanken angaar, da hører den sammen med det Livsresultat, Paludan-Müller var kommen til allerede før Rejsen til Udlandet. Hans Digt blev et Opgør med det Forførerideal, som enkelte, maaske mange, dyrkede i Trediverne, efterat man

havde lært Don Juan at kende — i aktiv Skikkelse — gennem Mozarts Opera og — i mere passiv — gennem Byrons Digterværk. Allerede af »Dandserinden« fremgaar det, at han selv havde lært det at kende ad bægge Veje, og hans Interesse for Æmnet lagde sig ogsaa for Dagen i »Donna Rosa« (»Et af Don Juans Eventyr«).

Paludan-Müller havde i Handling taget Afstand fra det nævnte Ideal, da han forlovede sig med Charite Borch; og »Venus« blev Udtryk for det Parti, han havde taget. Efter Digterens Anskuelse fører Dyrkelsen af Venus Anadyomene stadig til større Begær og derfor til Ulykke, mens Dyrkelsen af Venus Urania medfører stille og varig Glæde. Dyrkeren af den første er altid krævende; han søger sit eget. Dyrkeren af den sidste er givende og opnaar Samliv.

Actæon er ulykkelig, fordi han aldrig kan tilfredsstilles; og hans Tilværelse i Dødsriget svarer til Livet paa Jorden. Han lever i en stadig Tørst:

Ja, stedse haaber han sin Tørst at slukke;
Men mere stærk og heftig kun den voxer,
Hvergang han Skaalen tømmer.

Og paa samme Maade udtrykkes gennem Raabet fra Tartaros, at Begæret fører til E n s o m h e d :

Altid Een kun og Een
Gaae vi tabt i os selv;
Og saa dræbende seen
Glider Timernes Elv.
Kun de klagende Ord,
Her i Skyggernes Dal,
Sig forene til Chor
Over Eensomheds Qval.
(Poet. Skr. I, S. 317)

I Elysium belønnes derimod de, der har søgt den himmelske Venus, den rene, ofrende Kærlighed. Dør møder de Glæden, det lykkelige Samliv. Det er Stedet »Hvor Savn i Fryd opløser sig«; og dør lyder Sangen:

I Skjerm for Død, i Ly for Smerte,
 I Samfund her vort Liv hengaaer;
 Og Strømmen i hver Enkelts Hjerte
 Sin Friskhed af det Hele faaer.
 Bevægelse og Hvile bleve
 Til Livets Pulsslag i vort Bryst:
 Udad i Villiens Daad vi leve,
 Indad i Tankens stille Lyst.

(S. 319)

Det er Modsætningen, som Paludan-Müller har villet lægge Vægt paa. — Senere talte han ikke om »Eensomheds Qval«; men fremhævede tværtimod Ensomhedens Værdi for den, der søger at naa indre Samling og indre Vækst.

Enkelte Træk gaar igen fra »Amor og Psyche«. Men mens det dér var Psyche, som gik gennem Dødsriget for at naa sit Maal, er det her Endymion, der for at genvinde Hermione har Mod til Døden og erfarer:

At Døden Vinding er, og Livet Tab.

(S. 294)

Troskaben belønnes. Venus Urania fører ham gennem Dødsriget til Hermione; og tilsidst lyder Hymnen til den høje Gudinde:

Du, som med Troskab i Barmen,
 Kommer til Bistand i Nøden;
 Fylder vort Bryst med din Glæde,
 Frelser tilsidst os i Døden.

(S. 322)

Den sidste Sætning gentager, hvad der er sagt i »Amor og Psyche«, at den himmelske Kærlighed fører til evigt Liv; og vi maa her igen henvise til, at Tanken er overført til Slutningen af »Adam Homo«.

Iøvrigt er Beskrivelsen af Kærlighedens dobbelte Væsen fremstillet paa Grundlag af ældre Morallære og svarer f. Eks. til, hvad man finder i Sibberns Bog »Om Elskov« (1819) og i Dele af Ingemanns Digtning. Alligevel fik Paludan-Müller at høre, at hans Sondring mellem den himmelske og den jor-

diske Kærlighed var lidet passende. Det var en katolsk Ide, mens Protestantismen heldigvis havde formaaet at skabe en højere Enhed af de to Modsætninger. Man sporer i denne Kritik ikke blot Luther, men ogsaa Hegel.

Mere alvorligt maa man dog tage de Angreb, der rettedes mod Værkets poetiske Udformning. F. Eks. fældede Digterens Fader følgende vel overvejede Dom: »Stykkets Idé synes mig at være moralsk, men ikke spekulativ eller ualmindelig. Mange Partier er særdeles smukke, og Formen er i det Hele fuldendt og omhyggelig. Men iøvrigt vil jeg tilstaa, at uagtet jeg erkender Skønheder og Fortrin, har det dog ikke tiltalt mig eller fængslet mig under Læsningen. For en anden Gangs Skyld stillede jeg Fritz nylig den Opgave nærmere at overveje, hvor vidt det vel i vor Tid var muligt, at lade en abstrakt Idé gaa over i konkret og virkelig Sandhed og Selvstændighed ved Hjælp af mythiske Figurer som dens Bærere. Mig forekommer disse luftige og fabelagtige Figurer ikke ret skikkede dertil; thi vi genkende ikke den virkelige Verden i dem, og dersom man lader dem tænke, tale og føle i vor moderne Stil og som Københavnerne, maa der blive en Modsigelse mellem Aanden i Stykket og det ydre Maskineri, der skader Indtrykket. Vil man bruge mythiske Figurer, maa Stykket være saaledes i det Hele, at Læseren flyttes tilbage i den mythiske Tidsalder, i alle dens raa og barbariske Ideer, Fordomme, Overtro, Heltedaad og Grusomheder. Men det sker ikke ved Fritz's Digt, og dertil hører ogsaa et ganske andet Studium end det, Læsningen af moderne Mythologier bevirker. Jeg har dog ellers hørt, at Heiberg skal have været hos Fritz og gjort ham mange Komplimenter derfor, at der endog skal være dem, der sætte det over »Amor og Psyche«; men af Bladenes Taushed med Trompetstød slutter jeg dog, at Publikums Mening endnu er delt og vaklende.«²⁾

M o l b e c h læste ikke Bogen før længe efter; men fandt da, at det var Paludan-Müllers svageste Arbejde. Derimod blev den tildels rosende anmeldt i »Fædrelandet« (9. Maj 1841) af den unge C. K. F. M o l b e c h. I »Dagen« fremkom (21. April 1841) en ganske uforstaaende Anmeldelse, skrevet af Overlærer J. A. O s t e r m a n n. Heiberg — der betroede Hertz, at han syntes

godt om Digtet — kaldte det en »stokphilologisk Recension«;³⁾ og den viste i hvert Fald mere Recensentens Mangler end Digterens. Der var dem, der modtog Bogen venligt (f. Eks. Inge-
mann og Hauch),⁴⁾ men der var ingen, der jublede over den, skønt den paa forskellig Maade betød et væsentligt Fremskridt.

Modtagelsen af »Venus« blev Digterens første store Skuffelse efter Hjemkomsten. Men der kom flere; og han erkendte selv faa Aar efter, at Værket ikke tilfredsstillede ham mere.

IV.

»DRYADENS BRYLLUP«

1844.

Kort efter »Venus« udkom som sagt »Adam Homo« I. Men derefter varede det tre Aar, inden et nyt stort Arbejde blev udsendt.

Paludan-Müllers Fader var utaalmodig. 24. Februar 1843 udbrød han: »Fra Fritz har jeg havt Brev. Jeg er ikke fornøiet med hans Langsomhed paa Skribentbanen. Hans Productivitet taber sig. Jeg frygter, den sover reent ind.«

Og 1. Januar 1844 fortsatte han i en temmelig skarp Tone: »I hver Avis har jeg ventet at see noget anmeldt fra Fritz til dette Nytaar. Men Intet. — Jeg forstaaer mig virkelig ikke længere paa ham. At minde ham kan ikke nytte, saavidt jeg har erfaret.«

Det eneste, der kendes fra den Tid, er nogle Lejlighedsdigte, hvoraf ét »*Til en gammel Kone* (Paa hendes Fødselsdag)« var tilegnet Enkefru B o r c h, der 15. August 1841 fyldte 80 Aar. Et andet er skrevet til Minde om Fru Charites Søsterdatter H e r t h a H o l s t e i n - R a t h l o u, der døde 10. Juni 1843, 23 Aar gammel. Bægge Dele blev trykt 1844 i N. P. J ø r g e n s e n s »*Poesi og Prosa*«.

Et tredie blev benyttet ved en Fest 8. November 1843 for Billedhugger H. V. B i s s e n, der da havde udført Statuerne af Minerva og Apollo til Universitetet. Der var til Højtideligheden indbudt flere Hundrede Akademikere, Billedhuggere, Malere og Digttere; og Bissen blev modtaget med Afsyngelse af Paludan-Müllers Sang.

Et Par Gange fremkom desuden Meddelelse om, at Paludan-

Müller vilde udsende større Ting. I nogle Blade fortaltes i Oktober 1841, at der forberedtes et Bind lyriske Digte hos Reitzel. Men der kom intet. 18. December 1844 fandtes i »Kjøbenhavnsposten« en Beretning om, at det kongelige Teater vilde fremføre et Skuespil, »Dione« af Paludan-Müller. Men ogsaa det var urigtigt. Skuespillet blev fremført i 1846, men var skrevet af Carit E t l a r og gjorde ingen Lykke. Det handlede om en Don Juan, kaldet Cola, der hos Dione mødte Modstand, som han dog overvandt, da han omvendte sig. Til Cola var knyttet en gammel, forfalden Adelsmand Marsagon, hvis væsentlige Opgave var at sige Vittigheder. Det er rimeligt, at Navnet »Dione« henledte Tanken paa Paludan-Müller; og i selve Behandlingen af Don Juan-Motiverne fandtes maaske ogsaa Træk, der mindede om Paludan-Müllers Behandling deraf. Marsagon — som saa mange andre Spradebasser, man møder i Don Juan-Litteraturen — lignede muligvis v. Pahlen i »Adam Homo«.

Saa endelig i 1844 udkom »Tithon« og derefter »Dryadens Bryllup« (senere kaldet »Dryaden«); men Paludan-Müller oplyste, at »Dryadens Bryllup« var skrevet først »og var oprindelig bestemt til Forspil for en større dramatisk-mythologisk Composition«.1) Som nævnt var det tilegnet H e i b e r g.

I intet af de mytologiske Digte er opnaaet en saa klar og simpel Virkning som her. Digtet handler om Apollos Tilbedelse af en ung, sorgløs Dryade, hans Bryllup med hende og hendes Død. Apollo har forladt Himlen; og mens han sidder ved Kilden og synger om sin tabte Kærlighed til Daphne, — som Pan i »Amor og Psyche« blæser i sin Fløjte til Minde om Syrinx — viser Dryaden sig. Ved Kys og Kærtegn vækkes hun. Ved sit Spil lokker han en Hjort til sig, og paa dens Ryg fører han hende til Bryllupshøjtid. Festen begynder. Men Kronion har savnet Apollo blandt Guderne, der sukker under hans Fraværelse. De klager over, at

mens nu Himlen sørger ved sit Tab,
Tilbringer Digterguden her paa Jorden
Sit Liv med Leg og Tant, og kun som Drømme
Gaaer ham den fordums Herlighed forbi.
Hvor er hans Lyras gamle Kraft vel bleven?
Og hvor de stærke Toner, hvormed herligt

Han hver en Morgen fyldte Himlens Hvælving,
 Naar hen paa Solens gyldne Vogn han foer?
 En ringe Sanger Sangens Gud er vorden,
 Og han, som førte Musers stolte Skare,
 Som vandred Haand i Haand med deres Moder,
 Langs Tidens Strøm, til Viisdomkildens Væld:
 Han ta'er tiltakke nu med Hyrders Selskab,
 Og søgende kun Jordens korte Lyst,
 Han glemte de Udødeliges Lykke,
 Thi sin han finder i Dryadens Favn.

I hendes Net er Digterguden fangen,
 Og her det Ringe bøder for det Høie,
 Det gjelder, af hans Slummer ham at vække,
 At han maa skjelne mellem Jord og Himmel,
 Og vende hjem i Herlighed og Kraft.

(*Poet. Skr. I, .S. 343 f.*)

Netop midt under Bryllupsglæden, da Dryaden griber Pokalen, synker hun sammen. Det Træ, hvortil hendes Liv var knyttet, har Pan efter Kronions Bud ladet fælde. Hun føler, hvordan Kraften svinder, og synger sin sidste, skønne Sang:

Jeg skal bort fra Livet —
 Deiligt var det at leve!
 Livet jeg kjendte dog ei.
 Nu jeg det kjender,
 Nu det forgaaer.

At vaagne op i den kølige Morgen,
 At haste ud i Dagen,
 At synge og juble,
 Løbe og trættes;
 At lægge sig til Hvile ved Aften,
 At skue med Veemod den svindende Dag,
 Naar Mørket forjog den
 Og Skygger nærmed sig stille;
 At krybe ind i mit snevre Skjul
 Og høre det suse i Trærnes Toppe,
 Mens den natlige Aands usynlige Tog
 Brusede i Luften;
 At kigge ud og gyse,
 At lukke mit Øie for Nattens Rædsel,
 At sove til Solen steg frem — det var Livet!

(S. 360 f.)

Apollo, der ved hendes Død har set det haabløse i at binde sig til det forgængelige, søger tilbage til Himlen, harmfuld over, at det kæreste er taget fra ham.

— Digtet rummer en Del Symbolik. Maaske er der hentydet til, at baade Paludan-Müller og Heiberg i sin Tid havde forelsket sig i de tieckske Fantasivæsner; men Kritikken Lyn havde ramt dem, og mens Heiberg nu dyrkede Urania, tog ogsaa Paludan-Müller fat paa mindre farlige Felter. Dog giver Digtet Udtryk for noget mere. Det var ikke blot den Slags Skuffelser, han tænkte paa. Han tænkte paa det — eller de — Grundskud, hans Livsglæde og Livsmod havde faaet. Han havde trods alt elsket det: at være til, havde elsket Jordens glade, om end aandløse Børn, men var tvunget til at søge Lykken i en højere Verden.

Betragter man det Materiale, hvoraf Digtet er skabt, faar man let den Tanke, at der er en Forbindelse mellem »Dryadens Bryllup« og Fouqués »Undine«, Æventyret om et Naturvæsen, der ved Kærlighed og Tilknytning til en Ridder opnaar en Sjæl, men efter et Samliv glider bort i Flodens Dyb, da han i et Øjeblik Vrede forbander hendes Slægt.

At der er en Forbindelse lyder da heller ikke utroligt, eftersom »Undine« var dramatiseret af Carl Borgaard, mens han opholdt sig i Udlandet, og var bleven fremført paa det kongelige Teater i 1842. Dog synes Æmnet i det væsentlige — som H. Brix har anført — hentet fra et af Musäus' Æventyr »Li-bussa«, der i 1840 var udsendt i Oversættelse af Fr. Schaldermose.²⁾

Vi husker, at »Fyrste og Page« var bygget over Skuespiller Rosenkildes Oversættelse af Syngestykket »Libussa«. Dette Syngespil var skrevet paa Grundlag af Æventyrets sidste Del. Paludan-Müllers Digt »Dryadens Bryllup« blev skrevet over den første Del. Han byggede altsaa, indirekte og direkte, to Værker paa samme Historie.

I Æventyret fortælles, at Hertug Czek af Ungerland med sine Folk brød ind over Bjærgene i Böhmerwald. Landet, han kom til, var beboet af Dryader; men de flygtede, da Fjenden nærmede sig. Kun én blev tilbage. Hun kunde ikke skilles fra det Træ, hvortil hun hørte, en mægtig Eg; og da en af Hertugens Folk,

Krokus, hvilede under Træet, saa Dryaden ham; en Aften viste hun sig for ham ved Bredden af en Dam, og efterhaanden for-elskede de sig i hinanden. »I samme Forhold, som den unge Mands Følelser og Sandser forfinedes ved Omgangen med den skønne Skyggeskikkelse, syntes Alfens fine Form at blive tættere og faa en større Fasthed. Hendes Barm fik Varme og Liv, hendes brune Øine sprudede Ild, og hun syntes baade at have antaget en ung Piges Skikkelse og en blomstrende Jomfrues Følelser.« De holdt Bryllup uden Vidner; og hver Gang han hvilede sig under Træet, belærte hun ham om Naturens Hemmeligheder. Men en Aften, da han kom hjem, var hun sørgmodig. Hun anede, at Træets Tid var omme. Næste Dag splintredes det af et mægtigt Lyn; og dermed var Dryadens Liv forbi.

Her er Dryadens Historie givet. Men der er yderligere sket en Sammensmæltning med en Apollomyte og med Motiver fra »*Eventyr i Skoven*«. Apollo svarer til Prins Pipi og Dryaden til Lillemund. Apollo kommer fra Olympen, som Pipi fra Luften. Dryaden er knyttet til sit Træ, som Lillemund til Skoven. Pipi søger at lære Lillemund at synge, som Apollo lærer Dryaden at spille paa Lyre.

Dog er »*Eventyr i Skoven*« kun en spæd Begyndelse til »*Dryadens Bryllup*«; og særlig ser man Æventyrets Spinkelhed, naar man betænker, at det mytologiske Digt skulde have været »*For-spil til en større dramatisk-mythologisk Composition*«, hvis Hovedhandling skulde være udspillet paa Olympen, mens Slutningen var givet ved Apollos Spaadom om Pans Død:

Ja du skal døe! og her du har din Dom:
Er fuldt din Skjæbnens Maal, da kommer jeg
Ned over dig paa Solens Flamme-Vogn,
Og med min Ild fortærer jeg dit Rige.

— — —
Dig selv jeg styrter ned i Dybets Afgrund;
Og naar med blodig Pande der du ligger,
Og rundt det lyder fra den øde Jord:
Vor Drot er død! Den store Pan er død!
Da vil jeg fryde mig med roligt Hjerte,
Og aabne selv mit Bryst med Skjæbnens Piil.

Da er Hævnen fuldbyrdet, og da »vil alle Guder falde.«

Kompositionen skulde altsaa være et Verdensdrama. Det er noget andet og mere end en Kamp mellem Prins Pipi og Skrædder Krumryg. Personerne staar i det nye Digt paa et højere Niveau, og Dimensionerne er større. Mens »Eventyr i Skoven« var Udtryk for en Kamp mod Filisteriet, som det artede sig i Trediverne, er her Tale om et Opgør med Naturguderne, hvis Hovedrepræsentant er Pan. Denne Gudeverden skal gaa under i et Ragnarok, hvorefter en ny Verden skal opstaa. Digtet bliver derved et Farvel til den aandløse Livsdyrkelse. Dette Farvel betyder ikke, at Mennesket skal søge over i Uvirkeligheden. Den Tanke ønsker Digteren netop at afværge. Mens »Dryadens Bryllup« belærer os om de Skuffelser, ikke blot Guder, men ogsaa Mennesker maa lide, naar de binder sig stærkt til det jordiske, saa giver »Tithon« Belæring om de Værdier, man mister, naar man søger ud i daadløse Drømme. Bægge Dele havde han selv erfaret.

.

V.

»TITHON«

1844.

»Tithon« udkom — som nævnt — 23. April 1844. Værket blev tilegnet Kristian VIII, der fik et Eksempplar tilsendt med Bemærkning om, at Digteren ikke mere var tilfreds med »Venus«, som han havde tilladt sig at sende i 1841. Derimod mente han nu at have frembragt et Digterværk af væsentlig større Værd og antog, at Kongen med Forstaaelse vilde læse enkelte Partier af Bogen.

I Indledningsdigtet hentyder han til, at der bag den mytologiske Form maa søges et Indhold, der ogsaa har Betydning for Nutiden:

Tanken dog, som Digtet slutter inde,
(Perlen lig, der i en Musling groer)
Ikke blot i Oldtidsdybet boer;
End paa Tidens Strøm man vil den finde.

Og ved Læsningen vil man snart opdage, at det ikke blot gælder Tanken; men der findes desuden i Digtets Enkelttræk tydelige Henvisninger til Forholdene her i Landet paa Kristian VIII's Tid.

Handlingen begynder i Troja med Kongesønnen Tithons og Electras Bryllupsfest, hvorefter Kong Laomedon giver sin Søn Ganymeds Ring, mens Electra faar den afdøde Dronnings, bægge Dele som Tegn paa, at de unge er knyttet til den gamle Slægt.

Da Gæsterne er borte, taler Tithon og Electra sammen. Allerede paa den Tid har hun set, at han tynges af noget. Men han betror hende intet. Derimod fortæller han den brave Sanger Menestos, hvad han ruger over: Hans Fader Laomedon har levet i Krig og

har besejret alle Naboer. Nu mener han, at Tithon kan leve i Fred og Glæde. Men det er netop ikke Fred, den unge trænger til. Det er ham ikke nok at være i Havn:

Og skue langt fra paa de stolte Bølger,
Der eengang høit mod Himlen bar mig op.

Baade han og Tiden trænger til Uro:

Hvad troer du denne Tid vil føde af sig?
En Tid, der trænger til en vældig Storm,
For af sin dybe Slummer op at vækkes;
En Tid, der i Bedrifters Sted har Drømme,
Og Leg og Veddekamp for dristig Daad;
En Tid, hvor af sin egen Haand man krandses,
Hvor man i Fortids Helte seer sig stor,
Hvor Mennesker vil leve høit som Guder,
Og dog har Trællesind — jeg væmmes ved den!

(Poet. Skr. I, S. 380.)

Til Faderen har Tithon sagt de samme Ord som Alexander til Philip:

Men hvad er os tilbage?

(S. 374.)

Og han bekender senere, hvad der er hans Ønske:

Det Ny, det Friske vil jeg; ikke længer
Med usle Levninger mig lade nøie.
Var det kun Tros og Ilos forbeholdt,
At bringe frem det Ny? — Skal vi bestandig
Da styre Vognen i det gamle Spor,
Og, skjøndt fra Guderne vi stamme ned,
Kun tære paa et Liv, hvis Blomst er borte?

(S. 380.)

I sin Længsel efter et højere Liv lader han sig bortføre af Gudinden Aurora, der er bleven forelsket i ham. Hun fører ham til sit Slot, hvor han længe opholder sig, og hvor hun giver ham Udødelighedsdrikken; og da han beder hende derom, fører hun ham videre til »Lysets« eller »Morgenrødens« Ø, hvor hun hver Morgen tænder sin Fakkell.

Men her genfinder han Ganymeds Ring, som han har tabt paa Rejsen fra Jorden; og ved den, der engang skulde binde ham til Slægten, genkaldes Ungdomsminderne. Han ser nu, at Livet i Auroras Rige har været en ringe Erstatning for Livet paa Jorden. I hendes Land skyder Knopper i Tusindvis; men aldrig kommer der Blomster eller Frugter. Intet kommer til Modenhed. Det er et Skønhedsrige, men det mangler Indhold. Han længes tilbage til den mørke Jord; da Aurora tager ud paa sin næste Fart, springer han i Vognen, og hun maa give ham Lov til at opholde sig paa Jorden i tre Døgn.

Ved Gensynet af den kendte Klode, overvældes han af Glæde. Han føler sig hjemme og forstaar, at Glæderne i Morgenrødens Rige intet betyder mod Jordens Byrder og Bekymringer:

Her i mit Hjerte føler jeg vort Slægtskab;
Fra dig jeg stammer! I din Favn tilbage
Jeg kommer, som en Flygtning til sit Hjem.

(S. 413.)

Men ved Hjemmet er alt forandret. Troja er brændt:

En daarlig Slægt,
Paa Ønsker rig, men fattig paa Bedrift,
Alt længe havde tæret Landets Marv,
Og Trojas gamle Heltkraft var borte.

(S. 420.)

Han føler, at han har svigtet sine Pligter. Hans »Liv var kun en «Drøm«:

Gammel er jeg vorden;
Men ei jeg kjender, hvad det er at leve,
Thi Dagens Byrde jeg dog aldrig bar.

(S. 428.)

Han søger efter Spor af det Liv, han endnu erindrer, og møder en gammel Mand, Vennen Menestos, som dog er ham fremmed. Da han genfinder Electra, er ogsaa hun en ældet Kvinde. Hun har stadig tænkt paa ham, siden han forsvandt; og hun genkender ham og modtager ham med et: »Tithon!«

Men han kom for sent tilbage. Det, der saa længe holdt hende oppe, var Haabet om Gensyn. Nu dør hun, da hun har naaet sit Ønske. Tithon bærer hende til Baalet. Han fordømmer Guderne, som førte ham vild, tænder Ilden, og Electras Lig brænder. Da Baalet er slukket, lægger han sig til Hvile paa Heden, hvor Aurora finder ham og tager ham med sig. Han kommer tilbage til hendes Rige, men føler sig stadig ulykkelig og bebrejder hende i haarde Ord, at han intet har faaet ud af Tilværelsen:

Ja, for mit hele Liv du mig bedrog!
 Men her jeg kræve vil dit Rov tilbage:
 Hvor er den Skjæbne, hvorom ung jeg drømte,
 Og hvor de lysende Bedrifters Krands?
 Hvor er den Fryd mit Huus bevared til mig?
 Den Glæde, som mit Hjem mig skulde bringe,
 I trofast Sammenhold med al min Slægt?
 Hvor er den Bistand, som af mig de ventede?
 Den stolte Heltedaad, som fra min Skulder
 Ansaret vælte kan for Trojas Fald?
 Hvor er den Lod, som ned i Skjæbnens Vægtskaal
 Jeg skulde kastet med en modig Haand,
 Saa Vægtens Tunge kunde have rørt sig,
 Dengang paa Undergangen fast den pegede? —
 Alt har du røvet! Du mit Liv har stjaalet!
 Ikkun en Drøm du i Erstatning gav mig,
 Og Døden har som Rest jeg kun igjen.

(S. 444 f.)

Det er ham umuligt at glemme Jorden, og han forynges ikke. Han ønsker sig kun Døden. Aurora er ude af Stand til at trøste ham. Hun giver ham endnu en Drik, der skal fjærne al Bitterhed. Men da han har drukket, synker han sammen i Støv; og Aurora hører kun et fjærnt »Farvel!« —

Tithons Tragedie er forbi. I Døden finder han Befrielsen.

— »Tithon« er Udtryk for den Modsætning, Paludan-Müller meget vel havde kendt i sin egen Tilværelse, Modsætningen mellem Pligt og Lyst, Pligten til at bære de Byrder, som Livet fører med sig, og Lysten til at nyde en højere Lykke.

Tithon søger en saadan skønnere og lysere Verden, men svigter derved sit Livs Bestemmelse. Det viser sig, at hans Higen er

frugtesløse Sværmerier. Han bliver skuffet og rodløs; og da han omsider naar tilbage til Jorden, finder han kun fattige Rester af det Samfund, han i sin Tid forlod.

Først hentydes til Livet herhjemme, som det formede sig i Digterens Ungdom, da han drømte om Storbedrift, og senere til Livet i Begyndelsen af Fyrreerne. Da var han efter to Aars Rejse vendt tilbage fra Udlandet, og meget var anderledes. Slægtninge døde, Venner var fremmede, og i det offentlige Liv var sket en Forandring, der maatte overraske den hjemvendte. Fra ret idylliske Tilstande var man kommen ind i en højst betænkelig Splidagtighed, der medførte, at han følte sig utryg og fremmed, selv om han just ikke — som Tithon — fandt Hjemmet i Ruiner og derfor heller ikke led en tilsvarende Skæbne.

Skønt »Tithon« og »Venus« er vidt forskellige Værker, er der en Overensstemmelse i Grundtanken. Der fremhæves i dem to Former for Livsspild. Baade Actæon og Tithon lader sig lokke af Livets Blændværk. I »Venus« skildres den hidsende, men aldrig tilfredsstillende Dyrkelse af Venus Anadyomene, og i »Tithon« Dyrkelsen af Auroras golde, daadløse Drømmeverden. I Modsætning til Livsspildet betones i »Venus« det faste Samlivs Lykke i Ægteskabet, og i »Tithon« fremhæves den Værdi, det har at tage Del i Livets Byrder og føle sig som Led af Familie og Folk. Det er Hensigten at give en Paamindelse om, at Tiden ikke tillader, at den enkelte blot søger egen Lyst; men den kræver fælles maalbevidst Handlen. Tithon — den aladdinsforblændede Lykkedrømmer — er der ikke mere nogen Plads til. Den ny Tid medfører ny Idealer.

Til sit Værk maa Paludan-Müller have gjort forskellige Studier. Han følte sikkert selv, at der var en Forbindelse mellem »Tithon« og Heibergs »*Fata Morgana*« (1838), særlig mellem de to Arbejders romantisk-spekulative Ideverden. Men det Materiale, han anvendte, var hentet andre Steder. Først og fremmest benyttede han Myten om Auroras Kærlighed til Tithon. Men her gælder det samme, som er sagt om »Venus«: Det mytologiske er ikke Kærnen, Urstoffet i Værket. Kærnen er én eller anden Beretning om en Rejse til Auroras Rige eller Lyksalighedens Ø.

Det Æmne havde været varieret paa mange Maader. I A r i

osts »*Orlando furioso*« — der havde haft Betydning for Heiberg — omtales Rogers Rejse til Alcinas Ø, i Tassos »*Gerusalemme liberata*« Rinaldos Rejse til Armidas Rige, i førnævnte Sangspil »*Prinsen af Kina*« foretages en Flugt til Planeten Venus, og her i Norden var det betydeligste Værk om en saadan Færd P. D. A. Atterboms store romantiske Digt »*Lycksalighetens ö*«.

Jul. Paludan har forlængst søgt at paavise Forbindelsen mellem dette Digt og »Tithon«; og det er mere end sandsynligt, at denne Paavisning er rigtig.¹⁾

Man kan uden videre gaa ud fra, at Paludan-Müller kendte en Del af Atterboms Værker. Atterbom var — næst efter Paludan-Müller — den Digter, som Molbech følte sig stærkest knyttet til; og han korresponderede ikke blot med ham, men besøgte ham gentagne Gange. Desuden ved vi, at Atterbom lærte Paludan-Müllers Digtning at kende, idet han nogle Aar senere (17. Septbr. 1851) skrev til Molbech: »Äfven jag är en af Paludan-Müllers varmaste beundrare; jag menar, att jag redan sagt Dig det. Hans mästerverk »*Adam Homo*« (minns Du att Du gjorde bekantskapen med dess första del — på min bokhylla?) har följt mig hit i min landtliga fristad; och här utgjort, vid sidan af Byrons Works, min nästan dagliga läsning.«²⁾

Det er rimeligt, at Molbech i 1843 efter sin Hjemkomst fortalte, hvad han havde set i Sverige; og alene det kan have givet Anledning til, at Paludan-Müller gav sig i Lag med den svenske Digters Værker.

»*Lycksalighetens ö*« bestaar af fem Æventyr: Luftrejsen, Kærligheden, Skilsmissen, Hjemkomsten og Tilbagekomsten.

Hovedpersonen er den tyveaarige Kong Astolf, der er en stor Helt og Børnejæger. Men Folkets primitive Liv tilfredsstiller ham ikke, og Prinsesse Svanhvita er ikke i Stand til at fastholde ham. Han er Drømmer, og den sydlandske Sanger Florio, som hører til Hoffet, nærer hans Drømme. Der vækkes i ham en Længsel efter en anden og skønnere Verden:

O! gåfvas det en trolldom,
Som drænte all vår nakna verklighet
Så djupt i drömbilds-verldens ocean,

Att ingen brygge nådde från vor jord
Til diktens evigt sommergröna ö.

— — — —
Jag skulle genast, för hvad pris som helst,
Förbyta mot ett sådant drömmeri
Mitt vakna lif, mitt tomma hjeltanamn,
Min hemska fosterbygd, min tunga spira.

Paa en Jagt kommer han bort fra sine Folk og finder ind i Vindenes Hule. Her hører han Zephyr tale om Lyksalighedens Ø og dens Dronning Felicia, og han ønsker at se Landet og dets Herskerinde. Næste Morgen fører Zephyr ham bort fra Jorden; og Astolf kommer til Felicias Ø. I dette Land kendes en Mand kun af Navn. Felicia bliver forelsket i ham. De holder Bryllup. Mens Zephyr spøger med sin knibske Kæreste, Blomsterpiggen Spinarosa, lever Astolf og Felicia sammen i overjordisk Glæde. Hun giver ham Udødelighedsdrikken, og han lever derefter lykkeligt i Nuet, uden Tanke for Fortid og Fremtid.

Men hans Lykkeliv afbrydes. Under en Søvn viser Felicias Moder, Nyx, sig for ham og søger at vække ham af Drømmene; og da han ser et Skuespil, hvori Rinaldos og Armidas Historie fremvises, bliver han endelig vakt. Han ser Rinaldo en Morgen, mens »Tithons maka rodnar, hvar minut Beständigst mer och mer«, hører ham synge om Bjørnejagt og Heltebedrift, spørger Felicia, hvorlænge han har været hos hende, og faar saa til sin Undren at vide, at han har været borte i tre Hundrede Aar. Til Slut ser han Rinaldo tage Afsked med Armida for at drage i Krig og føler da, at han har mistet noget, han trængte til: Hjemmet og Heltegærringen. Han beder Felicia give sig fri en kort Tid; men hun vil ikke slippe ham, før Nyx, der sørger over, at hun har svigtet Guderne for at leve i tom Lyst, griber ind. Astolf faar da Lov til at rejse, og Felicia giver ham en Haarlok med som Talisman.

Saa vender han tilbage til Jorden; og her gaar en gammel, blind Sanger paa Heden. Drengen, der fører ham, ser Astolfs æventyrlige Komme og fortæller sin Ledsager om det mærkelige Syn. Den gamle, der — ligesom Macphersons Ossian — bor sammen med Enken Malvina, er en Ætling af den Florio, som i sin

Tid var ved Hoffet. Til Harpespil synger han for sin fremmede Gæst et Par Folkeviser om Kong Astolf og Svanhvita, hvorved Astolf bliver stærkt grebet og gaar bort.

Han ser nu Minderne fra den fjærne Fortid, da han først levede paa Jorden. Men hele Samfundet er forandret. Det gamle er gaaet til Grunde under et mangeaarigt Pøbelregimente. Han væmmes ved Tidens Usselhed og længes tilbage til Felicia, tager Afsked med Sangeren og Malvina; men Sangeren dør ved Afskeden.

Astolf, der har følt sig trykket af »jordens tyngd«, kan dog ikke komme tilbage, da han har bortkastet Felicias Haarlok. Han møder en mægtig Gubbe: Tiden, føler hans kolde Aande, falder og dør. Zephyr finder hans Lig, bringer det til Felicias Land; og hun, der aldrig før har kendt Døden, forfærdes over den og ser, hvad der adskiller Mennesker og Guder. Moderen Nyx viser sig igen for hende, og Felicia vender tilbage til Guderne, efterat hendes Slot er tilintetgjort.

I »Tithon« har de fleste Personer faaet andre Navne. Astolf er den samme som Tithon. Svanhvita = Electra, Florio = Menestos, Felicia = Aurora, Cæcilie = Melete, Zephyr = Zephyr, Spinrosa = Flora o. s. v.

Nogle Smaatræk er ændret. Mens Atterbom lader en Dreng være Vidne til Astolfs mærkelige G e n k o m s t, lader Paludan-Müller en Dreng se Tithons U d f æ r d med Auroras Vogn. Mens Astolf ved H j e m r e j s e n faar en Lok af Felicias Haar som Talisman, faar Tithon før B o r t r e j s e n Ganymeds Ring som Minde om den jordiske Slægt. Mens Florios Ætling lever sammen med en ung Æventyrers Enke Malvina, bor den endnu levende Menestos sammen med den gamle Electra. Astolf føres omsider til Felicia som Lig, mens Tithon naar tilbage til Aurora, før han dør. Og endelig lader Atterbom Felicia genforenes med Guderne, saaledes som Nyx har befalet, mens Aurora endnu til Slut bekæmper Nyx. Dette — og særlig den poetiske Behandling af Æmnet — giver »Tithon« et selvstændigt Præg. Men det væsentlige er, at Paludan-Müller har fundet en Baggrund for det dramatiske Digt i sin egen Tid og i sit eget Hjemland.

Ikke desmindre er det klart, at der er en saare væsentlig Lighed mellem »Tithon« og »Lycksalighetens ö«, og det vilde være

ganske uforstaaeligt, hvordan en saa gennemgribende Overensstemmelse kunde opstaa, om der ikke bestod et direkte Kildeforhold. Indholdet af »Tithon« viser ikke hen til de Kilder, Atterbom har anvendt. De viser direkte til Atterboms Værk. Paludan-Müller har da ogsaa handlet omtrent, som da han skrev »Venus« og »Dryaden«. Kildestoffet til »Venus« var ganske umytologisk; og til »Dryaden« anvendte han et bøhmisk Æventyr. »Lycksalighetens ö« rummer vel nok halvt mytologiske Skikkelser. Men iøvrigt er ogsaa det et Æventyr, hvor de fleste Navne intet har med Mytologi at skaffe.

Det er muligt, at allerede »Dryaden« er paavirket af »Lycksalighetens ö«. Der s y n e s i hvert Fald at være en Forbindelse, hvilket jo ogsaa vilde være naturligt. Ogsaa »Abels Død«, som vi herefter skal omtale, synes at have en Tilknytning. Den Scene, hvori Eva ser Abel som Lig, svarer til den, hvori Felicia ser Astolfs døde Legeme. Felicia staar ligesaa uforstaaende overfor Døden som Eva.

I det væsentlige har Paludan-Müller ikke behøvet andre Forbilleder end det nævnte Værk. Kun nu og da henvises man til særlige Kildeskrifter. Det gælder blandt andet den Scene, hvor Electras Lig brændes. Da tordner han mod Guderne:

Nu kan jeg trodse Jer, I stolte Guder!
 I selv mig gav Elendighedens Skjold,
 Og Alt berøvet blev jeg Eders Lige.
 Hvor vil I ramme mig? — Send Eders Pile!
 Slyng Eders Lyn imod mit Hoved ned!
 I træffer mig dog ei. Jeg kan Jer spotte,
 Og lee ad Eders Afmagt bag mit Skjold.
 Hvormed vil meer I tvinge mig? — Lad dem,
 Hvis Hjerte zittre kan i Haab og Frygt,
 Og som endnu har Noget at forlise:
 Lad dem med Bønner søge til jer Throne,
 Men jeg til Regnskab vil Jer kræve her.
 Bag Eders faste Borg I skal mig høre!
 Jer stævner jeg herved, I, som fuldbringe
 Den høie Skjæbnes Bud; I, som vi kalde
 Beskyttende og naaderige Guder;
 I, som i Viisdom burde lede os,
 Er end vi Daarer, og for Fald os skjærme,

Naar i Fordærvelse vi selv os styrte:
 Hvor slet fuldbyrder I jer store Gjerning!
 Først med det Haab, I gav, I vild os lede,
 Og naar i Nøden saa vi Jer anraabe,
 Til Svar I sende Straffen os herved. —
 Men troe kun ei, vi er jer Lunes Slaver!
 Her fra Tyranners Magt jeg løs mig siger!
 I Eders Sted den gamle Nat jeg kaarer!
 Den gamle Nat, den milde som den strenge,
 For hendes Guddom kun mit Knæ jeg bøier.
 (Poet. Skr. I, S. 433 f.)

Digtet minder om Goethes »Prometheus«, hvoraf det synes paavirket. Dèr udtales den samme Haan mod Guderne, den samme Mistillid, den samme Foragt.

Ikke mindre interessant er det, at ogsaa Menestos' Sang ved Electras Baalfærd synes skabt under litterær Paavirkning, en Paavirkning, der ganske vist kun viser sig i Formen og et enkelt Udtryk:

Mit Spil er dæmpet og min Røst er mat;
 Mit Bryst er sorgbepændt, af Haab forladt,
 Og ingen Trøst min Fremtid mig bebuder.
 Den Døde lytter ei til Harpens Klang;
 Saa vil jeg vie Jer min Klagesang,
 I Menneskets og Livets høie Guder!

Hvorfra vort Væsen stammer, I kun veed;
 Thi Livets Gnist i os I lægger ned,
 Og Alt, hvad aander, i sit Bryst den bærer.
 Fra Vuggen af, indtil vor sidste Stund,
 Den brænder i vort Hjertes dybe Grund,
 Til med sin Glød den Karret heelt fortærer.

Den raster ei, før Bugt med Alt den faaer:
 Den tærer hen vor Vinter som vor Vaar,
 Og Sjælens Kraft og Styrke den forøder;
 Den nærer sig af Haabet i vort Bryst,
 Den blusser ved vor Qval og ved vor Lyst,
 Og ved den stærke Lidenskab den gløder.

Da føle først, I Guder, vi jer Magt!
 Vi mærke, Livet er med Jer i Pagt,

Og at vi leve kun idet vi brænde:
 Vi værne som en Skat den dyre Glød,
 Vi skaffe selv den Næring ved vor Død,
 At den til Eder maa tilbage vende.

Saa tag jert Offer! Længst I tog jo bort
 Den Krands af Lykke, som hun bar saa kort,
 Og rundt dens Blade fløi for alle Vinde.
 Det Liv, I gav, kun h e n d e bragte Savn;
 Tag I da Livet! Men Electras Navn
 I mægter ei at skille fra vort Minde.

See! Høit i Nattens Mulm, med rødligt Skjær,
 Slaaer Luen op mod Himlens Stjernehær,
 Og søger Lysets Hjem, hvorfra den stammer.
 I rige Guder seired dog tilsidst!
 Hvad ned I sendte som en lille Gnist,
 I faae tilbage her som stærke Flammer.

(S. 435 f.)

Dette prægtige Kvad kan — ligesom Harpespillerskens Sang i »En polsk Familie« (1839) — være skrevet under Indtryk af Oehlenschlägers langt blidere Digt »*Til mit Hiem og mine Børn*« (»Frederiksberg« 1817), og det er da ogsaa muligt, at Paludan-Müller, da han udformede »Tithon«, tænkte paa denne Hovedrepræsentant for Romantikken, der tidligt havde begejstret ham, men nu sad tilbage som en Rest fra en svunden Tid. Oehlenschlägers Digt indledes med Ordene:

- Den røde Sol gaar ned bag gyldne Væng.
 I Skumringen jeg stemmer Harpens Stræng,
 Og synger dig, min Barndoms friske Minde!
 Den store Sværm har Træerne forladt;
 Nu skinner Maanen i den klare Nat,
 Og Busken gyser i de sagte Vinde.

I de sidste Strofer taler han om den Tid, da han skal sidde blandt Børnene som hvidhaaret Olding, for derefter at blive jordet hos deres Moder. — Som sagt: Menestos' Sang er af et helt andet Indhold og langt større Kraft; men ikke desmindre ligger det nær at antage en Forbindelse mellem de omtalte Digte.

Endnu enkelte Træk har Paludan-Müller taget fra det virkelige Liv. Ikke blot tænker han ved Ankomsten til Troja paa sin Hjemkomst fra Udlandet; men i Beskrivelsen af Gensynet med den ældede og svage Electra tænker han paa Mødet med Fru Hansteen, der ventede ved hans Hjemkomst og kort efter døde. Denne Begivenhed var blevet en alvorlig Paamindeelse om at udnytte Tiden, før det blev for sent.

Dertil kan føjes, at bag Auroras Skikkelse gemmer sig Erindringer om en Kvinde (Fru Friderichsen), som i en Del Aar havde holdt ham fangen; og i Forbindelse med hende tænkte han paa de Drømme, som aldrig bærer Frugt. Saadanne Illusioner hører Ungdommen til, og netop dem havde Digteren kendt i rigeligt Maal.

Det er altsaa sikkert nok, at Værket har personlige Oplevelser som Baggrund; men alligevel mister det ikke derved sin stærke Karakter af Tankedigtning. »Tithon« blev ikke — ligesaa lidt som »Venus« — en Fremstilling af levende Mennesker; og Læserne fattede ikke nogen Sammenhæng mellem Digt og Virkelighed. — Der fandtes en rosende Anmeldelse i »*Berlingske Tidende*«. Men i andre Blade fremkom en kraftig Kritik. F. Eks. fandt P. L. Møller, at »Tithon« maatte »i Totaliteten ansees for forfeilet.« Ogsaa i Carstensens Blad fik den en haard Medfart, og i »*Corsaren*« fremkom en grovkornet Parodi.

Den Kritik, Paludan-Müllers Fader i 1841 havde givet af den mytologiske Digtning, havde igen faaet Tilslutning hos Læserne. Digteren havde ikke villet tage Hensyn til den, og maatte nu tage Følgerne; og det blev ham en Sorg, at »Tithon« ikke slog an, idet han — baade da og senere — fandt, at det var hans Mesterstykke.³⁾

For ham selv fik Værket en særegen Betydning, idet han ikke naaede at komme i et nært Forhold til det Liv, der rørte sig i Folket; og derfor fik hans Digtning ikke den Varme, han kunde have ønsket. Denne Tragedie fortæller han senere i »*Pygmalion*«, hvori han lader Kunstneren holde Bryllup med det skønne og ophøjede, men kolde Marmorbillede. Her svarer Marmorstøtten til Aurora uden dog at repræsentere ganske samme Tendens.

Formodentlig gjorde Skuffelsen over »Tithon«s Vanheld sit til, at det varede længe, inden han atter udsendte et Værk af betydeligt Omfang. Det største og smukkeste Digt fra den nærmest følgende Tid var »Abels Død«. Efter det fulgte den lille Sang »*Hvor eensom kues Sjælens Mod*«, der senere blev indføjet i »Adam Homo« I (*Poet. Skr. II, S. 143*).⁴⁾ Og under Krigen kom saa endelig Slutningen af »Adam Homo«, der blev et mere forstaaeligt Udtryk for hans Betragtning af Livet i Fyrreerne.

VI.

»ABELS DØD«

1844.

»Abels Død« blev trykt i Heibergs »*Urania*« og udkom 17. December 1844. Digtet indledes med en Scene, der svarer til Bluncks Maleri »*Kain og Abel*«, der var udstillet i Kunstforeningen i 1833. Abel ligger dræbt, og Kain flygter i Baggrunden med Hænderne for Øjnene. Eva finder Abels Lig. Hun ser med Forfærdelse den Forandring, der er sket; og da hun faar Øje paa Adam, kalder hun paa ham, og bægge sidder derefter ulykkelige og uforstaaende ved den døde. De tror, at Abel sover, de varmer ham ved at hylle ham i Skind, og den næste Dag lægger de ham ud i Solvarmen. Men lidt efter lidt forandrer Liget sig; og de forstaaer, at det, der har ramt Abel, er den Død, hvorom deres Gud har talt til dem.

Tilslidst maa de begrave Sønnen, og de bryder op fra Stedet for at drage videre. Efter mange Dages Vandring ser de Paradisets Port, og et Stykke derfra rejser de Teltet, hvori der skal overnattes. Men Eva længes efter at se den Have, hvorfra hun er uudrevet, ved Solopgang lister hun hen til dens Port. Engelen hæver ved hendes Bøn sit Sværd, og da ser hun sin Søn staa frisk og ung under Livets Træ. Hun kalder paa ham; men Sværdet sænkes, og hun maa vende tilbage. Mens hun har været borte, har Adam søgt efter hende. Hun fortæller nu, hvad hun har oplevet, og Adam lovpriser sin Gud.

Hovedvægten maa lægges paa Slutningen, paa den Scene, hvori Eva ser ind i Paradiset. Denne Scene er Paludan-Müllers egen Tildigtning; men det er den, der viser hele Digtets Mening.

»Abels Død« er nemlig Trøst for en Moder, der har mistet sin Søn.

Der er allerede omtalt et Par Dødsfald i Fru Paludan-Müllers Familie. Men dertil kommer endnu ét, idet Hertha Holsteins Broder, cand. jur. Emil Holstein-Rathlou (f. 1817) døde 28. April 1844. Han var Volontør i Rentekammeret, men havde i lang Tid været sygelig. I 1843 kom han hjem fra Udlandet sammen med Søsteren Christine og Onklen, Kammerherre Mylius med Hustru og Datter. Ved Slutningen af Vinteren gjorde en Lungebetændelse Ende paa hans Liv.

Fru Holstein havde nu i Løbet af et Aar mistet to voksne Børn og havde derefter kun en Datter tilbage, mens to Sønner opholdt sig hos Faderen. I Familien maa de to Dødsfald have gjort et stærkt Indtryk; og det er forstaaeligt, at Paludan-Müller søgte at bringe sin Svigerinde Trøst ad den Vej, han bedst kendte. Derfor skrev han sit Digt og lod dets Mening samles i Ordene:

Han er ei tabt! Han er i Paradiset!
Han er i Graven ei! Han er ei død!

(Poet Skr. I, S. 479.)

Paludan-Müller gav her det stærkeste digteriske Udtryk for Udødelighedstroen, han endnu havde givet.

Vi har set, at han tidligere havde vist en lignende Tro, nemlig i Digtet om Kristian II, i »Amor og Psyche« og i enkelte Smaadigte fra den følgende Tid (»Den Hedenfarne« og »Gjensyn«). Hans Opfattelse i den Retning fremgaar desuden af et Brev af 14. Februar 1845 om Fru Hansteen, hvori han siger, at »selv nu efter hendes Død, staaer hun for mig som en af de faste Piller for min Tro paa Sjælens Udødelighed, da Opløsningen af en saa dyb og concentreret Aand forekommer mig som aldeles utænkeligt.«

Han fik i de Aar ret Lejlighed til at tænke over Sagen.

— Der var ingen, der glædede sig mere over at se Digtet, end Paludan-Müllers Fader. Her saa han en Grundanskuelse, han længtes efter at se. Heibergs »Urania« var bleven ham tilsendt, og da han havde læst Sønnens Digt, skrev han til Caspar 4. Januar 1845: »Du har vel læst Fritz's nyeste Digt i Heibergs

Urania. — Det har overordentlig glædet mig. Det forekommer mig deiligt og *omnibus numeris absolutum.*«

Caspar Paludan-Müller skrev senere efter Fr. Paludan-Müllers Død om Digterens stærke Tro paa Udødeligheden, en Tro han havde fælles med Faderen: »I intet af hans Digte klinger dog denne Grundtanke herligere end i »Abels Død«. Dette Digt gjorde et mægtigt Indtryk paa Faderen i dennes sidste Leveaar. Han følte: Her er Liv af mit Liv; da Heibergs »Urania«, hvori Abels Død først blev trykt, kom til den Gamle, var han ene med en af mine Søstre. Hun har sagt mig, hvor stærkt dette Digt bevægede ham. Han lod hende læse det høit. Hun kunde mærke den ellers saa rolige Mands dybe Rørelse, skjøndt han intet sagde, — eller vel, efter hans Væsen, netop derfor. Da hun havde endt, tog han sit Lys og gik ind i sit Værelse, hvor hun kunde høre ham længe gaa op og ned, som naar noget satte ham i stærk Bevægelse. — Dette Digt blev ham overordentlig kært; han kunde ikke taale, at der udsattes noget paa det.»

En ret latterlig Indvending mod Digtet blev fremsat; og Bispen søgte at gendrive den. Han skrev derom 8. Februar 1845: »Fritz's nyeste Digt, Abels Død, i Heibergs Urania har glædet og rørt mig ret inderligt. Mig synes det er fortreffelig i enhver Henseende. Vi have havt en theologisk Correspondence med hinanden derom. Digtet havde fundet almindelig Anerkiendelse i Kiøbenhavn; kun et Par Theologer, — formodentlig af de speculative, — have gjort ham den Indvending, at det var tvivlsomt, om Abel kunde være i Paradiis. Han skrev mig dette til, men jeg troer i mit Svar at have godtgiort med saa mange Steder af det Nyetestamente, at Abel maae ansees at være kommet i Paradiis efter Døden, at jeg troer at have forsynet ham med saa kraftige Vaaben af selve Ordet, at han vil kunne værne om Abels Lyksalighed hisset, ifald nogen Theolog atter vil angribe den.»

Det blev det sidste af Sønnens Arbejder, han fik at se.

VII.

»ADAM HOMO« I

1841.

Referat. I de her nævnte Værker sporer man tydeligt, at Paludan-Müllers Anskuelse var modnedes. Kompositionen er bleven fastere, Tonen mere fyldig og mandig og den etiske — i »Abels Død« den religiøse — Tendens mere fremtrædende. Der belyses modsatte Livstendenser, og de bedømmes efter etiske Synsmaader. Disse Tendenser fremtræder klart i »Venus« og »Tithon«, mindre klart i »Dryadens Bryllup«, hvis Fortsættelse aldrig fuldførtes. Dertil føjes saa nu »Adam Homo«, hvor man finder Modsætningen mellem Adam og Alma.

Første Bog af »Adam Homo« var — som nævnt — udkommen 6. December 1841 og var i det væsentlige skrevet i 1839,¹⁾ altsaa i Paris og Lausanne; men visse Forstudier kan være udført under og efter Opholdet i Aarhus. Bogen bestaar af en Prolog og seks Sange paa ialt godt 900 Strofer, hvoraf Størstedelen i Ottavrim, og er i Modsætning til de fleste af Digterens Arbejder en ret realistisk Levnedbeskrivelse, godt spækket med Satire over Datiden.

Digtets Hovedperson *A d a m* er Søn af en jysk Landsbypræst *P e t e r H o m o*. Han er født paa en Mortensdag, og Daaben finder Sted Juledag i Overværelse af Provsten, Egnens Præster og deres Koner.

Allerede ved Beskrivelsen af Daabsfesten faar vi et Indblik i de Kaar, hvorunder den unge Homo er bleven Verdensborger. Vi lærer Forældrene at kende og faar lidt Forstaaelse af Tidsaanden. Pastor Homo taler i sin Daabsprædiken mest om det

materielle, han føler sig urolig ved at være bleven Fader i en Tid, da alt er i Gæring:

Tro, Stat og Videnskab man om vil gjøre,
 Folk, Fæ og Jord paa anden Viis man ta'er:
 Enhver kan rive ned — men hvo kan bygge?
 See, deri Brødre! stikker vor Ulykke.
 Og hvilken Tanke nu: Mit Barn jeg kaster
 Ud i den rivende, den dybe Flod.
 Hvor skal den lille Jolle staae imod,
 Naar Skibet kantrer med de store Master?
 Hvordan bevares Tro og Haab og Mod
 Midt i en Verden, sammensat af Laster?
 Hvor finder Barnets Dyd en Varetægt
 Her blandt den svage, den forvendte Slægt?
 (Poet. Skr. II, S. 22.)

Alt er usikkert. Hvad Sønnen skal være, ved Præsten ikke. Han vil gerne holde ham fri for det, der trykker ham selv, nemlig Næringssorger. Men hvordan? Hvordan skal Sønnen^o i det hele taget klare Tilværelsen? Det er den Tanke, der optager ham først og sidst.

Drengen maa hærdes mod den Verden, han skal leve i. Han maa opdrages strængt, maa ikke have for stor Tillid til Mennesker, skal være fri for Illusioner:

Og aldrig storme frem med Vold og Magt;
 Men trofast ved det gode Gamle hænge,
 Indtil han seer det Ny det at fortrænge.
 (S. 24.)

Han skal have et fast Standpunkt, og hans Forstand skal udvikles, saa den kan tjene ham under alle Forhold.

Saadan er Hovedindholdet af Præstens Prædiken. Han glemmer helt at tale om Daaben og Julefesten.

Under det efterfølgende Faddergilde bliver Diskussionen mellem de gejstlige Herrer livlig. Man taler om det i Bogen særdeles vigtige, hvorvidt alle skal blive salige eller en Del skal fordømmes. Allerede i Slutningen af »Adam Homo«s 1. Bog berøres Sagen igen; og i 3. Bog stilles Adam overfor Dommen, hvor Sagen skal afgøres for hans Vedkommende.

Drengen vokser til. Faderen behandler ham med Strænghed, tærper Lektier i ham og lader ham gøre Gymnastik paa Tælling. Moderen derimod behandler ham med Forstaaelse, møder hans Barnlighed med barnligt Sind og frygter ikke at lade ham smage lidt af Livet og Fantasien; og paa den Maade modtager han Paavirkning fra to Sider:

En Jord han var, af tvende Kilder vandet:
 Thi hans Forstand, ved Fader Homo dannet,
 Fik verdsligt Præg med geistlig Politur,
 Imedens Sind, og Sands for Lyst og Smerte,
 Tog Præget af hans Moders fulde Hjerte.

(S. 36.)

Samtidig lærer han »Skriven, Tegnen, Regnen« hos Sognets Lærer og kommer 11 Aar gammel i Latinskolen.

I Skoleaarene bor han hos en Skrædder Brandt og bliver allerede 14 Aar gammel forelsket i Skrædderens Kone, den smukke Stine. Han bliver jaget bort; men Studentereksamen faar han, og 18 Aar gammel bliver han sendt til København for at studere. Faderen giver ham en Leveplan og mange Formaninger med paa Rejsen; og senere giver han ham nøjere Besked om, hvordan han skal arte sig. Han paalægger ham at tage Hensyn til de Mennesker, han kommer i Berøring med, og særlig ikke være paastaelig overfor Overmænd:

Thi vist det er, til Noget kun man bliver
 Ved det, de Franske kalder savoir vivre.

(S. 56.)

Heller ingen Skade er det til, at Sønnen sætter sig ind i den moderne Filosofi. Særlig dens Terminologi er det vigtigt at kende. Det giver altid et godt Indtryk. Og Sønnen tager Hensyn til den faderlige Visdom. Han føler en kraftig Tilskyndelse

Til ret med Klogskab at benytte Livet;
 Til rask at kravle op ad Lykkens Skjød,
 Og ret at blive bøielig som Sivet.

(S. 57.)

Paa en helt anden Maade skriver Moderen. Hun belærer ikke. Hun tilstaar sin Længsel og beder Adam skrive hjem. Hun vil glæde sig over hans Fremgang og over, at han kan nyde sin Ungdom.

Adam selv venter sig noget stort. Foreløbig passer han Forelæsninger ved Universitetet, gaar i Studenterforeningen og i Teatret. Han faar Undervisning i Dans, er Medlem af en »Disputeer-Forening«, er akademisk Skytte og kommer i Selskab hos Etatsraad og Grosserer Dreyer, hvor han gør Lykke og selv føler sig lykkelig. Han nyder virkelig sin Ungdom.

Men han nyder den stærkere, end han burde. Nu og da bringes han til Eftertanke. Det er blot Skade, at de alvorlige Tanker let afbrydes, og at han derpaa straks føres paa Afveje. Partikulier v o n P a h l e n, en beleven, lidt aldrende, men dog ungdommelig Selskabsmand, han har mødt hos Grosserer Dreyers, viser sig i Døren til hans Hybel. Studenten bliver befippet; men Befippelsen gaar over. Partikulieren glæder sig over at finde et Menneske, der sætter Pris paa hans Vitser. Han inviterer, og Adam føler sig smigret over den Ære, der derved bliver vist ham.

Og saa lærer Adam Livet endnu bedre at kende. Lidt af hvert stifter han Bekendtskab med: »Billard, Café, Theater, Kjøren, Riden«; men Bøgerne og de gode Forsætter glemmes. Til sin Beklagelse erfarer han, at Vennen føler sig tynget af Verdenssmærte og af Bitterhed over at være miskendt. Han ser, at Partikulierens Trøst er Venus og Bacchus, idet han retter sig efter den syndige Leveregel:

Paa Gravens Rand at bygge blev os givet,
Og selve Øieblikket kun vi har.
I Jordens Jammerdal, og vor Elendighed,
Lad os da nyde Livet med Ubændighed!

(S. 84.)

Et Sted køber Vennen sig et Kys for en Mark; og det gaar saa vidt, at Adam maa se til, naar Pahlen omgaas løsagtige Kvinder. En Aften er de i Teatret sammen. De ser en Ballet, og bagefter morer de sig med de lidt afjaskede Danserinder. Men

paa en Udflugt revner Venskabet. Adam tager sig det nær. Dog glemmes Sorgen, da Pahlen ikke viser sig mere, og trods alle Sidespring faar han i Løbet af nogle Uger sin 2. Eksamen.

Efter Moderens Ønske skal han saa studere Teologi. Men igen falder han i Fristelse, og med Studierne gaar det smaat:

Han lever flot, gjør Gæld, sig amuserer,
Og Pokker sig om Creditorer kerer.

(S. 96.)

Og Kreditten slipper op. Han maa give Informationer, og blandt andet bliver han Huslærer ved en Grev de Fix, hvor han skal undervise to Sønner og en Datter.

Her føler han sig hævet op i en større og skønnere Verden. De pragtfulde Omgivelser imponerer ham, og Datteren, Komtesse Clara besnærer ham ved sin Skønhed og sit kokette Væsen. Men det ulige Spil faar en sørgelig Ende. Han er baade Lærer og Tilbeder. Hun er snart interesseret Discipel, snart rødrende Jomfru, snart stolt Komtesse. En Dag, da hun er i daarligt Humør og lader ham mærke, at han er af lav Stand, afbryder han Undervisningen, idet han forstaar, at han har stilet for højt. Sorgfuld gaar han hjem paa sit Kammer; og da Værentens Lotte kommer for at tænde i Ovn, søger han Trøsten, hvor den er nærmest, og forfører Pigebarnet.

Men hun kan kun en kort Tid stille hans Savn og maa derefter skøtte sig selv. Adam flytter bort, og ved alt, hvad han nu møder, fatter han Lede. En Tid forsøger han at tage sig sammen:

Jeg føler endnu Kraft i mine Aarer;
Feigt at fortvivle passer sig for Daarer,
Saa lad paa eengang Mand mig blive da!

(S. 114.)

Forsættet har han; men Mandfolk bliver han ikke. Kreditorerne presser paa. Lurvet klædt lusker han hen ad Gaden uden at turde hilse paa bekendte, og for at tjene til Livet maa han Dagen lang give Undervisning. Ingen Lindring kan han se i sin jammerlige Tilstand. I Biblen finder han ingen Trøst. Filosofiske Værker skuffer ham:

Han syntes alt han kunde høre Dommen,
 Den strenge, der var skreven som med Blod,
 Der sagde: Adam Homo skal gaae under,
 Mod Død og mod Fordærvelse han stunder!

Vel stopped han i Førstningen sit Øre
 For disse bittre uheldssvangre Ord;
 Men da han klarere dem fik at høre,
 Og høiere de gjenlød som i Chor:
 Da gjennem ham paa eengang Tanken foer,
 Ved Skjæbnens Stræng med egen Haand at røre,
 For at forsøge, om et Forsyn ei
 Endnu et Svar ham sendte paa hans Vei.

(S. 123.)

Resultatet er, at han tager sig sammen og skriver en Del — Tiggerbreve og drømmer allerede, at han ved de sammentiggede Penge skal naa den tidligere Herlighed og igen møde Komtesse Clara. Men ingen vil hjælpe ham. Han taber Modet og driver om paa Gaderne, indtil en løsagtig Pige fanger ham. Hun, der kaldes sorte Trine, deler ham med en Veninde, smukke Line; og i deres Selskab lever han i Maaneder, drikker og spiller Kort, indtil det ender i Slagsmaal.

Heller ikke her finder han Trøst. Igen trasker han ulykkelig og forhutlet om i Gaderne. Han ønsker, at alt var forbi; og da han naar Langebro, vil han kaste sig i Vandet. Men det bliver forhindret. Han løber hjem, lægger sig frysende paa Sengen; og næste Dag er han syg, stærkt angrebet af Feber.

I en Maaned ligger han hen, udpint af Sygdom; og da han endelig bliver klar, ser han sin Moder ved Sengen. Hun har plejet ham, uden at han har anet det; og dermed begynder en ny og bedre Tilværelse for ham. Snart føler han atter Livsaften syde i sig. Efterat have været Døden nær begynder han at glæde sig over Indtryk. Moderen taler med ham, synger og spiller, og han føler sig styrket og tilfreds:

Det mangengang nu forekom ham at
 Hans egen og hvert Menneskes Bestemmelse
 Laa i det hele ydre Livs Forglemmelse,
 Imedens stille samlet i sig selv
 Man lod sig føre ned ad Tidens Elv.

Han bliver rask, læser ivrigt og drager endog Næring af Religionen. Og paa den Maade gaar der tre Aar. En Aften kommer en Ven, den lille, glade Jensen paa hans Kammer for at tage ham med paa Bal i Klubben, og han lader sig overtale. Her træffer han en bly og blid ung Pige, Alma, Datter af en Blomstergartner Stjerne, og med hende danser han det meste af Aftenen. Efter Ballet længes han efter hende. Han læser flittigt, men søger af og til ud til Gartnerens Hjem. I Juni er hans Eksamen overstaaet; og da han saa kommer til Alma, netop paa hendes Faders Fødselsdag, bliver de forlovet, og stille sværmer de i Haven.

Nu har han endelig funden Fred. En enkelt Gang forstyrres hans Glæde, nemlig da han ser Lotte som falden Kvinde. Men ellers samler hans Liv sig om Alma. Man tror, at nu er han kommen i Havn. Men saa faar han Brev fra gamle Homo om, at Moderen er syg. Adam maa tage Afsked med sin Pige. De aner bægge, at det betyder noget alvorligt. Han rejser; og paa Vejen mod Korsør læser han Almas Breve, formet i smukke Sonetter — hvormed Bogen slutter.

Personlige og litterære Forudsætninger. Ideen til »Adam Homo« maa, som det før er antydnet, være opstaaet længe før Digtet blev udformet. Ikke blot har der tidligt været Anlæg dertil; men nye Momenter opstod, da »Den ottende Konst« skulde komme til Verden.

Til Georg Brandes har Paludan-Müller fortalt, at det første, der blev skrevet af »Adam Homo«, var Versene:

Her hviler Adam Homo med den blide Aand,
Baron, Geheimraad, Ridder af det hvide Baand.

Det er tænkeligt, at en lignende Gravskrift blev skrevet over Pekko-Ekko, men at den ikke kom med i det endelige Digt.

Senere kan der være opstaaet endnu stærkere Tilskyndelse til at tage fat paa Værket. Digteren havde jo faaet at føle, hvad det vil sige at gøre Lykke, at blive feteret, berømt, ja forgudet. Derfor maatte han mærke Omslaget saa voldsomt, da han, efterat have taget sin juridiske Embedseksamen, ikke mere kunde gøre

Menneskene tilpas. — At han ved sin Kaadhed havde forarget Borgerskabet i Aarhus, behøvede han ikke at tage sig nær, selv om det kunde efterlade en Brod. Mindre behageligt var det at høre Faderens Formaninger; værre endnu at man haaned hans ny litterære Arbejder, efterat han havde givet Afkald paa en Fremtid som Embedsmand; og ikke mindst pinligt var det at føle Kulden udefra, da han havde forlovet sig, ikke med en smuk og rig ung Pige, som man vilde have betragtet som et passende Parti, men med en ældre, farveløs og af Skikkelse rent ubetydelig Kvinde, hvis indre Værd dog efter hans Anskuelse kunde opveje alle Mangler.

Han havde grundigt lært andres Mening at kende. Det var derefter naturligt, at han gik i Lag med at skrive om Publikums rette Yndling, og at han gjorde det med en saadan Kraft, at det kunde gøre Indtryk. Denne Yndling, hvis Navn: Adam Homo var Udtryk for menneskelig Svaghed, skulde beskrives som saa veg, at han — hvad der maatte behage — svigtede baade den, han holdt af, og de Idealer, der engang spirede i ham. Af Frygt for et byrdefuldt Levned og af Lyst til Livets Fest skulde han svigte saa grundigt og tit, at hans Karakter blev udslettet efterhaanden; og jo svagere Mandfolk han blev, des stærkere skulde han stige, indtil han naaede de højeste Æresposter. — Dét var Yndlingens Væsen og Skæbne herhjemme.

Denne Fremstilling blev ikke gennemført straks. Men at Paludan-Müller i Tiden omkring 1840 var sig Hovedsagen bevidst fremgaar deraf, at Homos Svaghed blev beskrevet allerede i 1. Del. Man faar i Indledningen at vide, at hans Bane ikke skal blive heldig: »han vælger ei det Bedste«. At han skal falde dybt, fremgaar af nævnte Bogs sidste Strofer, hvor der tales om den Gæld, hvori han skal komme til Gud og Mennesker (*Poet. Skr.* II, S. 192). Men trods Fald og Fornedrelse skal han dog op-højes til »Baron, Geheimraad, Ridder af det hvide Baand.« Han skal vinde Verdens Herlighed, men tager Skade paa sin Sjæl. Han skal stræbe efter ydre Glans, men glemmer det, der giver Livet dets rigeste Indhold.

Et Par af Paludan-Müllers Ungdomsskrifter kan betragtes som Forstudier til »Adam Homo«, selv om de nævnte Motiver da ikke

var til Stede. Særlig maa »*Dandserinden*« betragtes som et vigtigt Forarbejde. Men dette Digt er af meget lettere Art. Versene er mere flygtige, Overgangene fra Spøg til Alvor og omvendt mere smidige og pludselige. Og mens Refleksionerne i »*Dandserinden*« oftest sættes i Gang gennem Antydninger eller enkelte Ord, hænger de i »*Adam Homo*« nøjere sammen med Æmnet. Og tydeligst viser den større Modenhed sig i det nye Værk deri, at mens Betragtningerne i »*Dandserinden*« røber en byronsk »Utilfredshedens Aand« overfor Tilværelsen, saa er Kritikken i »*Adam Homo*« vendt mod Mennesket selv og dets Mangel paa Ævne til at forme Livet.

I nogen Grad er det nye Digt desuden paavirket af de Hverdagsnoveller, som i Trediverne og Fyrreerne var i Mode. — I Aarhustiden dømte han dem temmelig haardt. Han sværmede da for Romantikken. I »*Adam Homo*« maatte han imidlertid have alt paa nærmere Hold, end den romantiske Skrivemaade tillod. Satiren bed da stærkere; og det var Satiren, det kom an paa.

Ret paafaldende er ogsaa den Lighed, der bestaar mellem »*Adam Homo*« og Byrons »*Don Juan*«, et Værk, der allerede er omtalt i Forbindelse med »*Dandserinden*«. I sin Tid gjorde Georg Brandes i »*Hovedstrømninger i det 19. Aarhundredes Litteratur*« (»*Naturalismen i England*«) opmærksom paa det nære Forhold, han fandt mellem de to Digtværker. Men Paludan-Müller protesterede i et Brev af 19. Decbr. 1875, hvori han skrev: »Side 503 i »*Hovedstrømningerne*« kaldes *Adam Homo* en Afføding af Byrons *Don Juan*, men var det Tilfældet, maa Æblet være faldet langt fra Stammen, da Formaal, Plan og Indhold er totalt forskellige i begge Værker, de indflettede Refleksioner i *Adam Homo* aldeles upersonlige, ja endog den ydre Form, Ottaven, — der jo ikke er Byrons Opfindelse — helt forskellig behandlet.«²⁾

Ikke desmindre har man diskuteret Forholdet mellem »*Adam Homo*« og »*Don Juan*« lige fra »*Adam Homo*«s Fremkomst indtil vore Dage. Snart har man fremhævet Paludan-Müllers Afhængighed af Byron, snart hans selvstændige Indstilling overfor Æmnet. Men en Strid har kun været mulig derved, at de for-

skellige Kritikere har lagt Vægt paa forskellige Sider af Paludan-Müllers Digt.

M o l b e c h slutter sig i sine tolv Forelæsninger over Paludan-Müllers Poesi nærmest til Digterens egen Opfattelse. Han anfører, at »baade den engelske og danske Digter have frembragt et halvt moderne-episk, halvt didactisk Digt — en Art Roman i rhythmisk Form, eller paa Vers, som for Pal. Müller er bleven gennemført og afsluttet, og derfor mere klar i Grund-Ideen, mere aabenbar — skøndt ogsaa mere sammensat, filosofisk og dybere ironisk i sin Charakter, end Lord Byrons geniale, men uagtet sit Omfang, endnu fragmentariske Composition.«

Forskellen mellem de to Værker ligger dels i de to Digteres forskellige Verdensanskuelse, dels i, at den ene har forsøgt at fremstille sin Hovedskikkelse med nationale Svagheder, mens den andens Hovedfigur aldeles ikke skal være en national Type: »Enhver, som kiender begge Digtere, veed at Paludan-Müllers Aand og Subjectivitet er en anden end Lord Byrons, at den hele aandelige Natur, den hele Siælens Individualitet, hvorfra den lyriske og reflecterende Deel af hans Digterværk skal udstrømme, er i høj Grad forskiellig fra Byrons. At Paludan-Müller i Adam Homo ud fra en anden, en t r o e n d e religiøs Synsmaade for Livet, og at han saavel i Følge deraf, som af den Forskiel, der er imellem Hovedpersonens Charakter og den Byronske Don Juan maatte komme til et ganske andet Resultat, end den engelske Digter, efter alle Mærker at dømme, vilde være kommen til i sin 24de Bog: dette er saa let forklarligt, at vi ei behøve videre at opholde os derved. Men den saaledes allerede nødvendige Væsensforskil imellem begge Hovedpersoner maatte naturligvis endnu mere forstærkes og blive langt mere udviklet i det Ydre, ved den ganske forskiellige Plan for begge Digtes episke Detail, eller Begivenhedernes Art og ydre Forhold. I Stedet for at Don Juan hos Byron saa at sige har en e u r o p æ i s k Personlighed, da Digteren lader ham optræde snart i Grækenland og Tyrkiet, snart i England; og tilsidst vilde flytte Scenen til Paris, hvor Don Juan skulde ende sin Bane under Guillotinen: kommer Adam Homo ikke udenfor Danmark.« — —

Molbech har Ret. Der er en væsentlig Forskel mellem de to Værker. Men der er samtidig en saa stor Lighed, at den bør fremhæves, selv om den muligvis nogle Steder er rent tilfældig.

Ligheden — og delvis ogsaa Modsætningen — finder vi allerede ved Læsning af »Adam Homo«s Indledning. Paludan-Müller fremhæver — ironisk — at hans Opgave er at behage. At behage er den Fordring, der stilles til enhver, ogsaa til Digteren. Hermed er vi inde paa det samme Æmne, som behandles i »Den ottende Kunst«. Men ogsaa i Prologer og Epiloger til mange ældre Stykker — f. Eks. i Epilogen til »As you like it« — lader Forfatterne os vide, at deres vigtigste Opgave er at tilfredsstille Publikum.

Andre hævder det modsatte. I Forspillet til Goethes »Faust« fremføres en Samtale mellem Teaterdirektør og Digter. Direktøren fordrer, at der skal skrives for at vinde Publikums Yndest. Men Digteren vil ikke skrive med det Formaal. Han vender sig bort fra Vrimslen og ønsker at være ene med sine egne Tanker. Og ogsaa Byron siger — selv om man ikke skal tage ham helt højtideligt — at han ikke skriver for at tækkes Hoben. I Indledningen til »Don Juan«s 14. Sang finder vi, hvad han har at fortælle om den Sag:

Jeg tænker, at var jeg paa Bifald sikker,
saa gad jeg simpelthen slet ikke skrive.

• Han skriver, som han har Lyst:

- Og Digtning — det er ei min Musas Sag;
det Faktiske langt heller hun fremstiller —
med Maadehold forstaar sig og med Smag
hun giver Menneskets Natur og Griller,
derfor blev hun ei Godtfolk til Behag,
thi Sandhed sjældent kun i Øret kilder
sang hun om Æren, som af Folk tilbedes,
da blev det mer' bekvemt — men anderledes.

Paludan-Müller leger lidt anderledes med Ordene. Han er enig med Byron i at holde sig borte fra Digtning (fiction) for at dyrke det faktiske.³⁾ Derimod vil han — i Modsætning til Byron — behage Publikum. Han vil nemlig vælge et Stof,

der er i Mode, Hverdagslivets. Men Løftet om at behage er ikke meget værd. For det første venter han ikke, at Digtets Formaal vil behage andre end Himlen, og for det andet er Æmnet lidet interessant.

Hans Helt skal være »dansk i Sind og Tale« og — dermed — svag af Karakter. Det giver ikke Løfter om noget værdifuldt. Tværtimod siger Digteren rent ud, at

Planens Armod troer jeg ligger klar,
Saa ingen sige skal, det lovet var
Hvad Værket selv dog holder ingenlunde.
(Poet. Skr. II, S. 10.)

Det tegner ikke bedre end i Byrons Digt, hvor der fortælles om en Verden, hvor alt er uægte, glat og uden Karakter, en Verden, som synes straalende:

men éns er Typen, om og om igen —
sligt lover smaat kun for en Digtters Pen.

Man vil se, at Byron og Paludan-Müller taler omtrent om de samme Ting. De taler spøgefuldt, snart i Overensstemmelse med, snart i Modsætning til hinanden. Dog lover Paludan-Müller noget mere end Byron. I »Don Juan« finder vi følgende Stanze:

Du kender — eller dog Du kende burde —
hin Bacons Sætning: »kast tilvejs et Straa,
saa ser Du Vindens Retning.« Saadan turde
al Poesi for Sjælens Vindpust gaa,
lig de Balloner, som vi Børn os gjorde:
Skyggen af Sjælen — bort, bort i det Blaa.
Min er som Sæbeboblen, og dens Vej
er ej til »Ros og Magt« — kun Børneleg.
(14. Sang, 8.)

Saadan skriver Paludan-Müller ikke hen i Vind og Vejr. Han haaber, at der af hans Digt skal vise sig »et Tankebilled«, en Ide. »Adam Homo« er et etisk Læredigt og er af adskilligt mere alvorlig Karakter end »Don Juan«. Det er baade i denne og i andre Henseender en Modsætning til dette vittige, men saare letspundne Værk.

A d a m H o m o. »Adam Homo« I belærer os dog ikke om, hvori dette »Tankebilled« bestaar. Foreløbig faar vi en Belæring, der endog i nogen Grad ligner den, der gives af Byron. Det, der stærkest belyses, er Adams Karaktersvagthed. Hans første Forelskelse — nemlig i Stine Brandt — fører ikke til et egentlig Fald. Men gennem Paavirkning af v. Pahlen kommer han paa Afveje. Da han møder Modstand hos Komtesse Clara, søger han Trøst hos Lotte; og da alt ser sort ud, helmer han hos Line og Trine for dog efter Sygdommen at finde Alma.

Under denne stadige Vekslen ser vi hans Ynkelihood. Livet fører ham; han fører ikke Livet. Han har nu og da et Forsæt. Men — »Hvad er et Forsæt?« Saasnt han møder Fristelser eller Modstand, er Forsættet borte. — Han er uden fast Anskuelse af Livet. Hvert af hans Standpunkter, hvadenten det er Tro paa Tilfældet, Skæbnen eller Forsynet, er kun midlertidige Holdpunkter; og de er bestemt af, om han har Medgang eller Modgang. Han tror paa et Forsyn, naar alt ser lyst ud. Han tror paa Tilfældet eller den haarde Skæbne, naar han har tabt Modet. Han har hørt en Del om Viljesproblemet og spekulerer meget over det; men Vilje har han ikke. En Dag siger han til sig selv:

Det gjælder nu at bruge hver en Evne,
Og lade den i Virksomhed slaae Rod;
Det gjælder nu, i Livet frem at stævne
Med kraftig Villie og med freidigt Mod;
Det gjælder, ingen Hvile mig at levne,
Før Aanden i mig vorder Kjød og Blod,
Før selv jeg bliver Eet med Idealet,
Og faaer dets Herlighed i Daad udtalet.

(Poet. Skr. II, S. 78.)

En anden Dag er han kommet til et helt andet Resultat:

Min Villie vel regerer i mit Bryst,
Men skal der handles, Intet meer den mægter,
Saa denne Frihed gi'er en fattig Trøst.
Mod Skæbnen, som omfatter Jordens Slægter,
Forgjæves i min Afmagt kun jeg fægter;
Thi hver Tilskikkelse af Sorg og Lyst,
Hver Tilstand, som af Skæbnen ny beredes,
Mig og mit Hjerte danner anderledes.

Denne Filosoferen over Viljesproblemet gaar igen i hele »Adam Homo«. Snart taler Adam om sit Syn paa Sagen, snart taler Digteren for at rettede Læseren.

I Adam Homos Spekulationer afspejler sig Paludan-Müllers Ungdomstanker, der var skabt dels under Indtryk af egen Svaghed, dels gennem den Interesse, som *Howitzstriden* havde vakt. Men de er dog mindre et Opgør med hans egen Ungdom end med det Folk, hvis Særkende var Karakterløshed, og hvis Fordring til Digteren jo netop var, at han skulde udvise samme Skrøbelighed. Han reagerede — som det er antydnet — mod denne Fordring, særlig da han alt havde set et Eksempel paa, at »selv det ypperligste Genie [nemlig *Oehenschlägers*] ved Forsømmelse gaar til Grunde.«

Dertil kommer, at han havde fundet lignende Spekulationer dels — og i dette Tilfælde i alvorlig Form — i et Værk, som senere skal omtales, nemlig *Dantes »Divina commedia«*, dels — og her i spøgende Form — i det Værk, vi stadig vender tilbage til, nemlig *Byrons »Don Juan«*.

Hovedpersonen i »Don Juan« har da ogsaa en væsentlig Lighed med Adam Homo. Allerede Molbech indrømmer det, skønt han mest fremhæver Forskellen; og han paapeger i den Sammenhæng, hvad Byron har angivet som sin Hensigt.

Den engelske Digter har som Hovedperson valgt »en lastefuld (vicious) og principløs Charakter« og har ladet ham leve i forskellige Klasser af Mennesker og derigennem belyst dels disse Menneskers slette Karakter, dels deres Indflydelse paa den let paavirkelige Don Juan; og Molbech mener ganske rigtigt, at noget lignende kan siges om Paludan-Müllers Formaal. Juans Svaghed karakteriseres f. Eks. ved Ordene:

Han var »et Siv for Vinden« var han — ja,
 en Vaand, som svajede for hver Indtryks Brise.
 (»Don Juan« 8. Sang, 24.)

Han har Forsætter, men svigter dem stadig:

Blandt smukke Piger
 og vrede Mænd la'e stedsse han for Dagen
 »de bedste Forsæt« — som man altid siger —

den Trumf, som gerne gaar for Hovedsagen.
 Lovtrækker, Skøge, Statsmand eller Kriger
 har, naar paa Ord og Gerning de blir tagen,
 »de bedste Forsæt«. Meget smukt — men Skade,
 at Helved brolagt har med dem sin Gade.

(8. Sang 25.)

Naar han møder en Kvinde, falder han let for Fristelsen, og
 naar han møder en ny, er den gamle Fristelse glemt:

det er Fru Lunas Skyld, naar vi saa nemt
 gi'er tabt, mod nye Indtryk slet bevaret.
 Hvor kan vi ellers Idealet svige,
 hvergang vi ser en vakker lille Pige?

Jeg afsky'er den Ustadighed — fordømmer,
 foragter, ja forbande maa og hade
 Kviksølvnaturen, som om faste Tømmer
 vil intet høre, ej sig sige lade;
 nej, Trofasthedens Blod mig gennemstrømmer ...
 hml det er sandt, inat paa Maskerade,
 var der en Dame fra Milano, som —
 naa, kort sagt, lidt fra Dydens Vej jeg kom.
 (»Don Juan« 2. Sang, 208 f.)

Byron karakteriserer her Juans Ubestandighed; men de moralske Betragtninger er uden Alvor, ja er endog en Satire over Moralens. I »Adam Homo« er det anderledes. Der betragtes og dømmes Helten stadig ud fra et etisk Grundsyn. Her er det Alvor.

* Mange Træk af Adam Homos Liv er hentet dels fra Virkeligheden, dels fra litterære Kilder, som senere skal omtales. Nu og da synes det, som om Paludan-Müller har tænkt paa Broderen Vilhelm. Specielt kan det nævnes, at mens Adam Homo er født paa Mortensdag, er han født Dagen efter (12. November). Bægge bliver Teologer, og Adams Forlovelse fejres saa i Foraaret ved Gilde i Gartnerhavens Lysthus, ligesom Vilhelm Paludan-Müllers blev fejret 29. Maj 1836 i Bispehavens nye Lysthus. Men dette er Bagateller. Det, Digteren har villet, er — som før antydet — at fremstille Adam Homo som et Mod-

stykke til sig selv, men opfødt i tilsvarende Omgivelser og delvis med de samme Oplevelser.

Adam Homo maa være født omtrent samme Aar som Digteren. Hans Barndomshjem er i Vejleegnen, hvor Paludan-Müller kan have besøgt Onklen, Amtmand Johan Henrik Selmer (død 1831). I hvert Fald ved vi, at Faderen (f. Eks. i 1822) gæstede ham. Naar her tales om Vejle, skal man dog ikke lægge Vægt derpaa. Paludan-Müller taler om en By i Jylland, men tænker paa Kærteminde. Det er dèr, Pastor Homos Gaard ligger, det er dèr, »Degnen« hører hjemme; og naar Adam Homos Moder skriver:

Du husker nok vor Poppelpil-Allee,
Som sidste Aar din Fader lod forlænge
Fra Havelaagen af hen til vort Vænge,
Hvorfra man over Fjorden kunde see.

(Poet. Skr. II, S. 57.)

da tør vi vel antage, at en lignende Alle — om end ikke direkte fra Haven — gik ud til Præstens Vænge (eller »Løkke«, som det kaldtes). Erindringen om saadanne Ting kan for Digteren have betydet mere, end Læseren fatter; og det samme gælder Beskrivelserne fra Præstegaarden og af Livet blandt Tjenestefolkene.

Paludan-Müller husker fra Kærteminde, hvordan man forkælede ham:

Den hele Præstegaard paa Hænder bar ham:
Faaer sig Lars Kudsk ved Vandingstid et Ridt,
Han med paa Hesteryggen gjerne ta'er ham,
Niels Havemand hans lille Rive skar ham,
Og Tærskeren sin Pleil ham laante tidt,
Naar ned han kom i Loen efter Davren,
Og Lyst fik til at gjennemprygle Havren.

Han tænker paa:

Hvordan om Sommeren han spilled Bold
Med Byens Ungdom efter bedste Evne;

— — — —

Hvordan han med sin Mo'er tidt blev befunden
At plukke Blomster eller Bær i Lunden.

Hvordan i Høstens Tid saa flink han var,
Og rask med Strygespaanen Leen hvæssed
For Hans og Christen, naar de Sæden skar;
Hvordan han kjørte Kornet eller Græsset
Med dem fra Marken ind, mens høit paa Læsset
Han Følelsen af Frygt og Høihed bar;
Hvordan han dernæst hjalp at kaste Rugen
Fra Vognen ind paa Loftet gennem Lugen.

(Poet. Skr. II, S. 36 f.)

Saadanne Beskrivelser er ganske vist uden lokal Farve; men de er gengivet af Digteren med den Kærlighed, som en Mand har til sine Barndomsminder.

Morsomt er det at se, at Pastor Homos Tjenestefolk har de samme Navne, som Tjenestefolkene i Kærteminde havde. I »Adam Homo«s 2. Del (Poet. Skr. II, S. 257) træffer vi tilmed »gamle Ane«, der i mange Aar i Kærteminde og Odense tjente hos Paludan Müllers og efter Ævne var i Moders Sted. Hun fulgte ikke med til Aarhus, men fik aarlig en lille Pension og en Hilsen, som Caspar bragte. Hendes Kælebarn var i sin Tid den »gruelige Dreng« Jens, fra hvem hun fik en Hilsen, da han havde holdt Dimisprædiken.

Dog er det ikke alt, hvad der fortælles fra Adam Homos Præstegaardsliv, som er bygget over Barndomserindringer. Det Selskab af Præster, der er forsamlet ved Daabsgildet, er ikke Folk, Paludan-Müller har mødt i sin Barndom, selv om han naturligvis allerede som Dreng har set en lignende Forsamling i Hjemmet. Særlig galt er det (hvad allerede P. L. Møller har opdaget), at der blandt Præsterne nævnes en Tilhænger af Strauss (f. 1808), skønt der — af gode Grunde — ikke kunde være Straussianere før omkring 1840. Galt er det ogsaa, at man paa et tidligt Tidspunkt taler om de »reale Skoler«.

Hvad angaar Adams Forældre, da er det allerede omtalt, hvorvidt Moderen havde Træk fælles med Paludan-Müllers, og hvorvidt Faderen kan have lignet Kærtemindepræsten. Det sidste var i særlig Grad Tilfældet; og det skal derfor omtales nærmere.

Pastor Homo er en stræng Mand. Hans økonomiske Sorger, hans altfor store Iver for at faa Sønerne til at indynde sig hos betydende Mænd, hans Interesse for Opdragelsesmetode, hans Forkærlighed for klare Tanker, hans Svaghed overfor den ny Filosofi, det er altsammen noget, Paludan-Müller kendte hos Faderen fra den Tid, han levede paa Fyn. Formodentlig havde han ogsaa Interesse for Gymnastik, en Interesse, der netop blev vakt herhjemme i samme Tidsrum. Dertil kommer, at naar Præsten i sin Daabsprædiken klager over den Tid, han lever i (*Poet. Skr.* II, S. 22), da er det en svag Genklang af Stiftsprovst Paludan Müllers Ord i Indledningen til én af hans Prædikensamlinger. Han taler deri om Tidens Uro, der medfører Bekymringer og Standsning af Næringslivet: »hvor vi henvende vort Øie, see vi Fyrster og Folk i et spendt Forhold til hinanden; see Partie staaende mod Partie; Rettigheder kjæmpende imod Rettigheder, gamle Fordomme. mod nye Vildfarelser; see Livet i Borgersamfundet i en urolig bølgende Bevægelse, Følger af nylige Storme, og tilsyneladende Forbud paa nye Storme,« o. s. v.⁴⁾

Men selv om vi kan anføre saadanne Lighedspunkter, er Pastor Homo en langt ringere Mand end Pastor Müller; og det var Digteren ikke uvidende om. Han agtede sin Fader højt, selv i den Tid, da Forbindelsen var afbrudt; og det kan umuligt have været Meningen at tegne en Karikatur af ham.

Noget tilsvarende gælder Adam Homo. Der kan nævnes Træk, som er hentet fra Digterens eget Liv — mange Træk endda; men Adam Homo er en væsentlig ringere Person end han.

Naar Adam for en Del maa søge sit Udkomme ved Hjælp af Informationer, da er det sandsynligt, at Fr. Paludan-Müller skriver ud fra egen Erfaring. I hvert Fald maatte de ældre Brødre klare sig paa den Maade, og senere maatte Jens gøre det samme. Det var Faderen umuligt at skaffe 15 Rdl. maanedlig til hver af Sønerne.

Efterat Fritz var kommet til København, skrev Stiftsprovsten (24. Decbr. 1828): »Jeg er altsaa saa fattig som en Kirkerotte, og har intet andet end min gode Credit at stole paa.«

Mens Caspar var i København, kunde det endog ske, at naar han skrev hjem om god Fortjeneste ved Informationer, maatte

Faderen for en Tid indstille Pengeforsendelserne til ham; og det samme kan Fritz have været ude for. I hvert Fald skrev Pastor Homo til sin Søn, da han havde rost sig af god Fortjeneste:

Du vil — saa skrev han — altsaa ei modtage
 De maanedlige femten Daler meer,
 Før atter klar jeg Horizonten seer.
 At skrive Dette vilde dybt mig nage,
 Hvis Lykkens Stjerne gik for dig tilbage,
 Og ikke fremad, som jo nu det skeer;
 Men selv du har din Status priist utrolig,
 Saa jeg med Hensyn hertil ret er rolig.

(Poet. Skr. II, S. 115.)

Trods økonomiske Bekymringer fik dog baade Adam Homo og Fr. Paludan-Müller en Del Fornøjelser i Hovedstaden. Vi har hørt, at de bægge kom i det kongelige Teater og saa baade Madam Krætzmer og Jomfru Pätges. Men allerede paa den Tid førtes Adam Homo ad Veje, der næppe helt faldt sammen med Paludan-Müllers. Hans Karaktersvagthed viste sig mere og mere, og han førtes fra den ene Nedværdigelse til den anden.

Partikulier von Pahlen, der bragte Adam paa Glatiis, svarer til Baron Marles i »*Dandserinden*«. Men nærmere staar han forskellige Følgesvende til Don Juanfigurer; og ikke mindst ligner han Mefistofeles i Goethes (og i Lenaus) »*Faust*«. Pahlens og Mefistos Kynisme er den samme. Den Scene, hvori man ser Pahlen træde ind i Studentens Kammer, henleder Tanken paa Mefistos Besøg hos Faust. Derimod er Partikulierens Pessimisme besægtet med Byrons.

Paa Adam faar han en højst uheldig Indflydelse, idet den unge Lærling snart efter forfører den arme Lotte og ender hos et Par Skøger. I hans Samliv med Trine og Line genfindes Scener fra Alexander Dumas »*Don Juan de Marana*«; og visse Optrin genkendes som hentet fra Carl Baggers »*Min Broders Levnet*« (1835). P. L. Møller har saaledes i sin Anmeldelse i »Berlingske Tidende« (18. Dec. 1841) gjort opmærksom paa, at den Scene (Poet. Skr. II, S. 135), hvori Opgøret finder Sted mellem Trine og Adam, et Opgør, der ender med, at hun hæl-der ham Punchebollen over Hovedet, er hentet fra nævnte Bog,

og heri har Møller Ret. Han kunde senere være gaaet videre endnu. Han kunde f. Eks. have henvist til, at Adam Homo en Tid ligesom Carl Baggers Hovedpersoner bevæger sig i skumle Kælderbeværtninger; og ligesom Adam (*Poet. Skr.* II, S. 398), da han er naaet højt paa Rangstigen, i en Knejspe læser om Clara Galts Fald med Hesten, saadan læser Baggers Johannes i en tilsvarende Beværtning om Konsistorialraadens Død. At Paludan-Müller nøje kendte »Min Broders Levnet« er derfor udenfor al Tvivl; og at han gjorde det er da ogsaa ganske selvfølgelig, eftersom det første Angreb paa hans Digtning fremkom i P. Hjorts Anmeldelse af Baggers Bog.

Naar man betænker det, skal man ikke være helt sikker paa, at der i de nævnte Træk findes personlige Oplevelser. Derimod vil der i det følgende blive omtalt en Del Optrin, hvori baade det litterære og det selvoplevede afspejler sig. Bægge Dele tjener til at give Digtet Fylde og Farve.

Stine Brandt. Den første Kvinde, Adam fattede Kærlighed til, var — næst efter Degnens Hanne — den unge, smukke Stine Brandt, i hvis Hus han boede, da han gik i Latinskolen.

Molbech har ment, at Forholdet mellem Adam og Stine kunde sammenlignes med det, der bestod mellem *Rousseau* og Købmandskonen Basile («*Confessions*«, 2. Bog). Men langt nærmere ligger det at sammenligne Adams første Kærlighed med Don Juans. Stine Brandt har 20 Aar gammel — uden Kærlighed — ægtet en Skrædder Hansen, der alt var ældet og graa. Til hende svarer Donna Julia, den smukke Frue, der efterat være fyldt 23 Aar uden Lyst har ægtet den mere end dobbelt saa gamle Alfonso.

Da **Adam** bliver forelsket i Stine, tænker han Dag og Nat paa den dejlige:

Og Munterheden ganske fra ham veg nu,
Og dunkel Eensomhed han søgt kun,
Mens mørk han stirred ud paa Søens Vove
Fra Randen af de løvbedækte Skove.

(S. 47.)

Saadan fortælles ogsaa om Juans Forelskelse i Julia:

Hvordan det var: paa én Gang slog det om.
 Hun undgik ham, og Knøsen han blev sky;
 og naar de i hinandens Nærhed kom,
 saa' hun mod Jorden, han tog til at fly.

— — — —
 Han drev omkring i Skoven, planløs, stille,
 i dybe Tanker, fjærnt fra Hus og Hjem
 og med et ukendt Saar, som han ej vilde
 for Alt i Verden vise nogen frem.

(Don Juan 1. Sang 70 og 87.)

Hverken Stine eller Julia er blinde for den unges Kvaler, men ingen af dem tør lindre den. Om Stine siges der:

Thi naar vel stundom hendes Sind og Tanke
 Med Ivrighed sig antog Adams Qval,
 Da tænkte hun medeet: Men er jeg gal?
 Begynder og som Drengen jeg at pjanke?
 Hvorpaa hun saaes sit Sytøi sammen sanke,
 For bort at sye de Suk, der frem sig stjal.

(S. 48.)

Og Julia er i samme Forlegenhed:

Et saadant Drømmeri i Mark og Krat
 blev ikke skjult for Julias Øjepar
 hun saa', det var med Knøsen ilde fat.

Men skønt hun gjerne vil trøste ham, vogter hun sin Dyd og sværger: jeg skænker aldrig ham Gehør! (1. Sang, V. 97 og 76).

I Beskrivelsen af det afgørende Øjeblik afviger »Adam Homo« noget fra »Don Juan«. Adam ser en Lejlighed til at overliste Stine, der dog synes med Forsæt at have skabt den gunstige Situation. Men Skrædderen er paa sin Post. Han opdager Adam lige ved Maalet. Saa griber han ind, og Drengen sendes ud af Huset. Juan derimod nyder sin Elskov; og først da ser Ægte- manden, at Drengen gaar ham i Bedene og faar ham sendt bort.

Moralen gengiver Paludan-Müller bl. a. i følgende Vers:

Og speiler og Jer her, I smukke Qvinder!
 Som tænke, at en Dreng paa fjorten Aar,

Der stundom for jert Øie Naade finder,
 Paa Elskov sig aldeles ei forstaaer.
 Husk paa, et fjortenaarigt Hjerter slaaer
 Saalænge, til et sexten Aar det vinder.
 Handl derfor med de fjorten Aar lidt varlig,
 Thi viid, en Dreng paa sexten Aar er farlig.
 (S. 50.)

Den samme Advarsel har Julia behov:

Hun saa' Juan — det Barn var dog saa yndigt
 og kæled for ham ofte. Det gik an
 og var paa ingen Maade syndigt
 saalænge hun var Tyve, Tretten han;
 men om jeg gav mit Bifald slet saa fyndigt
 tre Aar derefter, derpaa tvivles kan.
 De to—tre Aar gør Forskel allevegne,
 men mest i Sydens solbestraalte Egne.
 (1. Sang 69.)

I de sidste Strofer ligner Udtrykkene hinanden saa stærkt,
 at Paludan-Müllers Forbillede er ganske aabenbart.

— Selv om der imidlertid aldeles sikkert i den foregaaende
 Episode er en nær Tilknytning mellem »Don Juan« og »Adam
 Homo«, spiller dog ogsaa andre Forhold ind.

Mens Paludan-Müller gik i Latinskolen, var Sophie Lie-
 benberg, som nævnt, i hans Hjem i Odense; og da han kom
 til København, boede han hos hendes Moder, hos hvem ogsaa
 hun paa den Tid opholdt sig, til hun blev gift med den 13 Aar
 ældre Amtsforvalter Bentzon. Det er da rimeligt, at Digteren
 glimtvis tænkte paa Sophie Liebenberg, dengang han talte om
 Stine Brandt.

Naar han lader Adam skrive et maadeligt Digt til Stine, tænkte
 han nok paa sine egne Kærlighedsdigte fra Tyverne; og naar
 han lader Adam se sin elskede i en Tilstand, der er naturlig
 for en ung Kone, et Syn, der bringer ham til Fortvivelse, saa
 tænker Paludan-Müller nok paa, at han i November 1829, da
 han kom hjem til Fyn, gensaa Fru Bentzon, et Par Maaneder før
 hun fødte sit første Barn.

Men Meningen er naturligvis ikke den, at han nu vil tale haan-
 ligt om den Forelskelse, der gav Anledning til en Del af hans

første Digte. Forholdet er det, at Digteren benytter de Oplevelser, han har haft, men tilpasser dem efter den Brug, der er for dem, og indordner dem under Hovedhandlingen, saa de faar en helt ny Karakter. Saadan er det Paludan-Müller i Almindelighed anvender sine Oplevelser, og saadan anvender han ogsaa sine litterære Kilder, hvad vi skal se en Del andre Eksempler paa.

Komtesse Clara. I det nævnte Tilfælde fandt vi — som det er fremhævet — et dobbelt Kildeforhold. Det litterære har draget de personlige Erindringer med sig eller omvendt.

Maaske gælder det samme i Beskrivelsen af Adams Forhold til Komtesse Clara. Paludan-Müller kan selv have været Lærer for en lille koket Dame. Chr. Winther havde prøvet noget lignende og haft svære Anfægtelser deraf; og der kunde fra Samtidens Historie nævnes endnu andre Eksempler. Dog har vi for Paludan-Müllers Vedkommende ingen sikker Viden. Derimod synes det let nok at bestemme det litterære Forbillede. Det er nemlig Rousseaus »*La nouvelle Héloïse*«.

Vi maa betænke, at første Del af »Adam Homo« blev skrevet i 1839. En væsentlig Del maa være udformet i Lausanne, altsaa i den Egn, hvortil Historien om Héloïse og St. Preux henføres. Intet var derfor mere naturligt, end at Paludan-Müller tænkte paa Rousseaus Bog.

Selve Historien om den borgerlige Mand, der underviser en adelig Pige, er kendt fra den gamle Brevveksling mellem Abailard og Héloïse, hvortil Rousseaus Værk er et Sidestykke. Til denne Brevveksling hentydes baade af Rousseau og Paludan-Müller, der lader Adam Homo genfortælle den i én af Undervisningstimerne.

I Rousseaus Fremstilling er den kvindelige Hovedperson den nittenaarige Héloïse (Julie), Datter af en Baron d'Etange, mens hendes Lærer, St. Preux er af borgerlig Afstamning. St. Preux bliver forelsket. Snart føler han sig betaget og lykkelig, snart ulykkelig. Snart er hun stille og sværmerisk, snart er hun kaad, snart varm, snart kold. Men Vekselspillet fører over i et Kærlighedsforhold mellem Lærer og Elev. Baronnen vil imidler-

tid ikke vide af, at Datteren ægter en borgerlig. St. Preux maa rejse bort, og Heloïse bliver gift. Han kommer i Paris i daarligt Selskab, og i en Rus forføres han. Han bekender det overfor Heloïse, der forlængst af hans vaasede Breve har forstaaet, at det er galt fat, rejser derefter paa Langfart, kommer tilbage og møder hende igen. Han sættes da paa en Dydsprøve, men bestaar den. — Det er ikke den gifte Kvinde, han elsker; »det er den fordums Julie, og ikke i nogen anden han er forelsket.«

Saa rejser han til Rom med en engelsk Rigmand. Men under Fraværelsen faar han Brev om, at Heloïse er død efterat have reddet sin Søn fra at drukne ved Chillon i Genfersøen. Dermed slutter Romanen.

I dette korte Uddrag er givet væsentlige Lighedspunkter med »Adam Homo«. Forholdet mellem Lærer og Elev genkender vi. Men St. Preux føres dog i et nærmere Forhold til Heloïse end Adam til Clara. St. Preux overvinder Heloïses Modstand, mens Adam ikke naar sit Maal.

Det betyder ikke, at Adam bevares mod Fald. Tværtimod! Han falder i Fristelse overfor *L o t t e*, ligesom St. Preux — ganske vist under helt andre Forhold — føres paa Afveje i Paris; og derpaa kommer Adam endnu længere bort fra Dydens Vej, saa langt, at han taber Lysten til at leve. Og dog møder han senere en Kærlighed, som hverken St. Preux eller Juan møder Mage til, Kærligheden til Alma.

A l m a. De fleste af de Kvinder, der hidtil har været omtalt, har blot tjent til at forvirre og føre Adam paa Vildspor. Kun faa Steder har Digteren vist ham i Omgivelser, som kunde give ham en harmonisk Udvikling; og kun faa Steder kommer Læseren i en saadan Stemning, at han for en Tid glemmer de pinlige Indtryk. Saadanne Steder er dog af Betydning i Digtet. De giver behagelige Hvilepunkter og giver Digtet en væsentlig Del af dets poetiske Skønhed.

Der er i »Adam Homo«s første Del tre saadanne Afsnit. Det første findes i Begyndelsen af Bogen i Beskrivelsen af Adams Barndom; det næste kommer betydeligt senere — efterat han har været Undergangen nær. Vi ser ham da som Rekonvalescent

under Moderens Pleje; og endelig ser vi ham nu hos Alma i Gartnerhaven, hvor han, som aldrig før, føler en stille Glæde ved Livet.

I Alma har Paludan-Müller søgt at fremstille den Blidhed, Renhed og stille Selvhengivelse, som for ham gav Kvinden et særligt Værd. Det Billede, han har givet af hende, er ikke blevet til i Løbet af kort Tid. Det er vokset i ham og har fæstnet sig gennem en Aarrække; og det kan spores allerede i hans første Værker.

Husk fra »Kjærlighed ved Hoffet« *Championetta*, der lever fjærnt fra Hoffet, uberørt og fremmed for den Verden, der adspredter og splitter, lever i Skoven uden at have andre at betro sig til end Faderen, og først vækkes, da hun møder Ridder Antonio, som hun senere vil være tro, selv da hun fristes.

Husk saa *Dione*, hendes blide, alvorlige Fromhed, hendes ensomme Liv sammen med gamle Martha, hendes vaagnende Kærlighed, da hun møder Grev Charles, og hendes Trofasthed, da hun svigtes.

Og *Psyche!* Hun, der vel kan bringes til at tvivle om sin Ægtefælle. Men dog gennem alle Prøvelser, ved Vandring til Hades, længes efter dét ene, at se Amor endnu engang.

Og endelig *Electra*, der trofast venter Tithons Genkomst, og dør, da hun endelig ser ham.

Det er Kvinder, som har levet i Ensomhed og viser Trofasthed mod den, de elsker.

Paludan-Müller søger at beskrive, hvordan Alma har udviklet sig. Først og fremmest har hun ikke — som Pigebørn i Almindelighed — fortabt sig i al mulig Adspredelse. I Hjemmet og i Haven har hun bevæget sig, og der er hun vokset op til stille Tænksomhed:

Midt i sin egen Verden her hun stod,
 Skilt fra den store, som hun ei tilhørte;
 Og fri hun var, skjøndt hun i Alt slog Rod,
 Thi hvad i hendes Bryst sig dybest rørte,
 Ei ud i Verdens Uro hende førte,
 Og intet Savn i Hjertet efterlod.
 Sit Haab hun knyttet har, fra hun var liden,
 Til Vaaren, Somren, Høsten, Vintertiden.

Saadan fra Inden hun uddannet var,
 Af Eensomhed til Tænksomhed opdragen;
 Sig selv hun havde fundet, det er Sagen,
 Just mens i Hjemmets Liv hun tabt sig har.
 Der kommer hun, saa foraarsfrisk som Dagen;
 I Vinden vifter Kjolen, hvid og klar,
 Mens Haven rundt paakryds og tværs hun vanker,
 Fyldt af sin Ungdomsfryd og fuld af Tanker.
 (Poet. Skr. II, S. 162.)

Intet Sted er der bedre Mulighed for en smuk og ren Kærlighed end i en saadan ung Piges Sind; og naar Kærligheden griber just hende, da viser den sig snart baade i et ydre og et indre Liv:

At frem i Alma der et nyt Liv kom,
 Det kjendtes paa det Ydre som det Indre.
 For hvad i hendes Hoved der gik om,
 Snart ved at haabe, snart ved at erindre,
 Behøvedes der nu ei noget Mindre
 End Evighedens endeløse Rum.
 Bevinget hendes Tanke vilde stige
 Bestandig frem i det Uendelige.

Men dersom Høiden høi var, Dybden ikke
 Var mindre dyb, som hun forlangte her.
 Stod Adams Billede for hendes Blikke,
 (Og næsten altid var det Tanken nær)
 Da søgte ned i Dybet hun især,
 For, lig en Dykker, der tilbunds skal stikke,
 At faa hver Perle op, hun kunde see
 I dette Billed og i dets Idee.

(S. 174.)

Heri og i det følgende er givet en Beskrivelse af Kærligheden og den Udvikling, den medfører, en Beskrivelse, der nøje svarer til, hvad der er givet af *S i b b e r n* i Bogen »*Om Elskov*« (1819). Ogsaa her fortælles, hvordan den vaagnende Kærlighed omformer et Menneske, og hvordan de elskende fryder sig ved gensidig Betragtning: »Den elskede Grundskikkelse glæder han sig ved at skue, ideligen den samme, og dog ideligen ny, gjentaget i de

utallige Livsbevægelser, og finder heri en Lyst, der er ligesaa uudtømmelig som Livet og Individualiteten selv.⁴

Kærligheden gør netop seende. Det er en Sætning, Sibbern stadig gentager (S. 9, 18, 19, 116 o. s. v.), og som Paludan-Müller gentager efter ham. Kærligheden fører med sig, at den elskende finder det skønneste, det værdifuldeste frem. Han — eller hun — ser i den tilbedte, hvad Paludan-Müller kalder:

Det Allerskjønneste, det Allerkjærligste,
Det Allerædleste, det Allerherligste.

(*Poet. Skr.* II, S. 175.)

Naar Digteren udpensler dette saa stærkt, skyldes det dog først og fremmest den Tilstand, hvori han befandt sig paa Bryllupsrejsen. Hos Hustruen saa han uden Tvivl mange Træk, der var værd at beundre; og at han følte Lykken ved Samlivet, fremgaar tilstrækkelig klart af Ordene:

Men Den, hvis Liv skal Jorden skjønnest smykke,
Ham binder den i Qvindens Ledebaand,
At gjennem Hjertet klares maa hans Aand.

(S. 155.)

Ikke mindre tydeligt fremgaar dette af Almas Breve, hvori vi desuden ser, at ogsaa hun har noget at paaskønne. Det er hendes Tanke, der lyder i Ordene:

At ret jeg lever skylder dig jeg kun,
Af alle Mennesker kun dig alene!
• Før i min Tanke boede jeg saa ene,
Som en Delphin paa Havets stille Bund.

(S. 186.)

Derfor er hun i Gæld til ham og vil vedblive at være det; og selv om Faren i Paludan-Müllers Liv var forbi, maa det ogsaa være hendes Ord, der lyder i Sonetten:

Hvad end du angrer — i hvor stor en Gjæld
Til Gud og Mennesker du end maa være,
O, lad ei denne Gjæld din Sjæl besvære,
Og staae som Skrækkebilled for dit Held!

Din Eiendom er ingen Bagatel,
 Du for fallit dig aldrig tør erklære,
 Du har endnu en Debitor, du Kjære!
 En fattig Sjæl, mod hvem du gjorde vel.

Hvad Skat af Fryd og Lykke her i Livet
 Har ikke gratis du mit Hjerte givet!
 Hvad Rigdom deelte ei din Aand med mig!

Hvis derfor eengang Regnskab skal opgjøres,
 Lad frem med dig din Skyldner da kun føres;
 Med hvad du gav, hun klare vil for dig!

(S. 192.)

I disse Vers er allerede Slutningen af hele »Adam Homo« givet, selv om Læserne i sin Tid, da man kun ejede Bogens første Del, ikke forstod, at de citerede Ord indeholdt én af Digtets Grundtanker.

For Paludan-Müller og Hustru var den Sag imidlertid klar allerede under Udenlandsrejsen. Det var aabenbart den, de tænkte paa, da de diskuterede med Collett i München. Men han forstod ikke, at naar Fru Charite talte om den tilgivende Kærlighed, da tænkte hun paa mere end Tilgivelse overfor smaa Fadæser. Collett vidste jo ikke, hvad der var i Gære. Han kendte ikke Alma, der skulde tilgive alt og endda sige Tak til.

Paa det Punkt — som paa saa mange andre — fik Fru Paludan-Müller afgørende Indflydelse paa »Adam Homo«. Det var naturligt, at hun fik sin Andel i Almafiguren, da det for en stor Del var Forholdet til hende, der havde givet Anledning til Værkets Tilblivelse. Ganske vist kunde hun ikke præge Almafiguren helt. Dertil var den i altfor høj Grad fremgaaet af lang Tids Overvejelser; og desuden kunde Paludan-Müller vanskeligt, naar han beskrev Almas Ungdom, hendes Møde med Adam i Klubben, Frierscenen og Sværmeriet i Gartnerhaven, tænke paa Oplevelser, han havde fælles med Charite Borch. Derimod er det troligt, at naar han beskrev Alma som en stille, drømmende og tænksom Pige, gjorde han sig Bestræbelser for at skabe et Billede af Hustruen. Hun fortalte ham sikkert ret indgaaende om sin Barndom og Ungdom, ligesom hun paa Rejsen fra Rom til Florentz — til

Ærgrelse for Collett — talte om sig selv som et stille, drømmende Barn.

Ikke desmindre kan der være Grund til at sammenligne Alma ogsaa med Figurer i andre Digteres Værker. F. Eks. er det rimeligt at sidestille hende med Margrethe i G o e t h e s »*Faust*«. Men vi skal her nøjes med at omtale en Lighed, der bestaar mellem »Adam Homo« og en Del af B y r o n s tit omtalte »*Don Juan*«.

Alma er — ligesom Dione — Haidies Arvtager, selv om der er en væsentlig Forskel mellem de to Kvinder. Særlig i Afskeds-scenen mellem Adam og Alma ser vi en Lighed med Juans og Haidies sidste Møde.

I bægge Tilfælde kommer Adskillelsen — ligesom i »Dandserinden« — med bange Anelser. Juan og Haidie betragter Solnedgangen og gribes da af Angsten for, at de ikke mere skal mødes:

En Frygt, en Anelse, som ej har Ord,
brød hos Juan sig Vej i sagte Sukke
og dugged hans Venindes Øjne smukke.

Profetisk syntes disse Øjne følge
den store Kugle, mens den sagte gled
guldglødende mod Havets fjærne Bølge —
som gik al Livets Lykke med den ned.
Juan, som søgte først sin Frygt at dølge,
saa' hende ind i Øjet, mens de sled
i Brystet ham, og syntes dør at spørge,
hvad Grund der var for ham vel til at sørge.

- Hun sendte ham et Smil, et Smil, som ikke
var smitsomt just, og vendte sig saafort,
men h v a d hun følte, dulgte hendes Blikke;
hun var for stolt, for klog — hun jog det bort.
Han taled — i hans Tale kunde ligge
en Spøg maaske — nuvel, hun svared kort:
O g s k u l d e det — men nej — det kan ej ske —
I a l F a l d j e g skal ej faa det at se.

(4. Sang 21 f.)

Det er et sidste Samvær mellem de to, et Samvær, der har et smukt Sidestykke i Paludan-Müllers Digt.

Adam og Alma har taget Plads i en Baad; og mens den lyse

Nat vokser sig mørkere, taler de sammen, men pludselig viser sig et Tegn paa, at Glæden forsvinder:

Det var, som i den klare Sommernat
 Naturen al sin Herlighed oplukked,
 Og som paa samme Tid den dybt dog sukked,
 Fordi forgængelig kun er dens Skat,
 Op imod Stjernehvælvet Bølgen dukked,
 Men næppe greb den Straalerne, før brat,
 Som naar Farvel til Glæden Hjertet siger,
 I Mulm og Mørke den tilbage viger.

(*Poet. Skr.* II, S. 186.)

I bægge Tilfælde lader Digterne Naturen udtrykke Afskeden. Byron lader Solen gaa ned over Glæden. Paludan-Müller lader Bølgen slynge sig op mod Stjærneskæret for derefter at trække sig tilbage i Mørket. Ved Bølgens Dalen gives Udtryk for, at den lyse Tid er forbi.

En Forskel mellem de to Billeder er den, at Juan og Haidje tager Afsked paa Stranden, Adam og Alma sidder i en Baad. Det er muligt, at Paludan-Müller ikke blot tænker paa Billeder fra »Don Juan«, men ogsaa — ligesom da han skrev »*Trochæer og Jamber*« — tænker paa en Sejlur paa Farum Sø, en Sejlur, hvor han besluttede ikke at skilles fra sin Alma.

Hvad angaar Scenerne fra Gartnerhaven, er det værd at nævne, at de har en nær Forbindelse med Dele af »*Eventyr i Skoven*«, som ogsaa genfindes i »*Dryadens Bryllup*«. Alma svarer til Dryaden. Hendes Fader, Gartner Stjerne, svarer til Fader Pan. Som Pan spadserer rundt i Skoven og fremviser den for Apollo, saadan gaar Gartner Stjerne rundt i sin Have for at forevise den for den unge Homo. Pan aner ikke, at Apollo interesserer sig mere for hans Datter Dryaden end for Skoven. Den gamle Stjerne betænker ligesaa lidt, at mens han præsenterer sine Roser og Grøntsager, tænker Hr. Homo mere paa Datteren, der sniger sig omkring i nogen Afstand fra dem.

En Forskel er der dog ogsaa her, idet Apollo har fjærnet sig langt fra Olympen (København?) for at gaa paa Æventyr i Skoven. Homo derimod søger sin elskede paa Vesterbro. I den følgende Del af Handlingen forøges Forskellen yderligere. Dryaden

dør, og Apollo maa drage til Gudernes Bolig. I »Adam Homo« lever derimod den til Dryaden svarende Alma videre, om end under andre Vilkaar, medens den til Apollo svarende Adam søger ud i Skinlivet i Stedet for til Olympen.

Billeder og Refleksioner. Adam og Alma er de to Hovedskikkelser i Paludan-Müllers Værk; og til dem er en væsentlig Del af Digtets Billeder og Refleksioner knyttet. Men desuden fremføres en Række Bifigurer, der er levendegjort, snart ved Antydninger, snart ved nøjere Beskrivelse; og netop i de livagtige Personskildringer og Genrebilleder ligger ét af Digtets betydeligste Fortrin.

Ligesom »Dandserinden« begynder »Adam Homo« ved Vinter-tid. Pastor Homo kommer Juleaften vandrende fra Fjorden, hvor han har tilset Fiskerusen. I Hjemmet pusler hans Kone om den lille. Man hører om Julen i en Præstegaard, faar Beskrivelsen af Homos Tale i Kirken og af Præsternes Diskussion ved Daabs-gildet, og ikke mindst lægger man Mærke til Adams Samliv med Moderen, der søger at lære ham, hvad det er »at være«.

Ogsaa i Faderens metodiske Undervisning af Drengen findes et enkelt fornøjeligt Træk. Adams Barndom falder jo — som før nævnt — sammen med Gymnastikkens Barndom i Danmark. Pastor Homo er ihærdig efter at udvikle Sønnen, og han lader ham f. Eks. øve sig i Spring:

- Han og hans Søn for Havegrøften stode,
Saa dyb og muddret som et Gadekær.
En Springestok i Haanden holdt Enhver,
Og beggeto, med hævet Fod og Ho'de,
Nu vented blot Signalet Een, To, Tre,
Fra Kudskens Lars, saa skulde Springet skee.

Een! raabte Lars: da saaes de frem at rende.
To! raabte han: og ned i Jorden stak
Med Lynets Fart de Stokkens ene Ende,
Og Overkroppen lidt tilbage trak.
Tre! skreg nu Lars: og uden længer Snak
Man saae dem lige op i Luften vende
De fire Been, idet med dristigt Sving
Ved Stokkens Hjælp de gjorde Mesterspring.

Men enten det nu Mangel var paa Øie,
 Hvorved det rette Maal ei her de fik;
 Hvad heller de beregned ei saa nøie
 Det Quantum Kraft, der holdt i Springet Stik;
 Nok, som to Icarus'er det dem gik;
 Og Begge faldt fra Flugten mod det Høie
 I Grøften ned til Halsen, saa at Lars
 Forskrækket raabte: Jøsses! Gu' bevar's!

(S. 34.)

Man ser, at Pastor Homo — trods sin Alvor — ikke er bange for, at Værdigheden skal gaa tabt. Begejstringen for det ny Opdragelsesmiddel har trængt alle Betæneligheder til Side.

Som et andet Eksempel paa Paludan-Müllers maleriske Ævne kan fremhæves en Skildring fra Adam Homos Liv i København. Adam har indstillet sin Undervisning af Komtesse Clara; hjemme fra modtager han ingen Støtte, alt, hvad han ejer, er pantsat, og han flakker om i Gaderne fra det ene Institut til det andet for at tjene det nødvendige:

Ei meer i Hovedgaderne han kom;
 De store Torve gik han udenom,
 Og vogted vel sig for at sees i Solen
 Den havde aabenbaret jo paa Kjolen
 Hver Brøst, og hver en Plet, for Farve tom.
 Igjennem Stræderne med Haand paa Ryggen,
 Hvor Knappen mangled, sneg han sig i Skyggen.

Naar han i Frastand vaer blev en Bekjendt,
 Strax trak han Hatten længer ned i Panden,
 Og end mod Jorden var hans Øie vendt,
 Skjøndt længe ham forbi alt var den Anden;
 Men blev tilfældigviis et Blik ham sendt
 Af skønne Damer, som paa Fortogsranden
 Hensvæved silkeklædt' fra Taa til Top,
 Strax fra hans Bryst steg dybe Sukke op.

(S. 116.)

Senere synker han endnu dybere; og først gennem Sygdommen bringes han til Rejsning.

Ogsaa fra Almas Hjem finder vi levende Skildringer. Vi ser f. Eks. Almas Tante med de forlorne Krøller og Kappen med de

lyserøde Baand; vi ser Gartner Stjerne, der ikke ønsker at gaa med lange Bukser, og vi ser Alma selv.

Saadanne Illustrationer knytter sig nær til Digtets Handling. Men andre staar i fjærnere Berøring dermed. F. Eks. søger Digteren to Gange at give os Billeder af Taalmodigheden. Den ene Gang fortæller han om Kopisten i Magistraten, som taalmodigt passer sit Arbejde:

Thi gaaer han trolig op i Magistraten,
Dag ud, Dag ind, og sidder paa sin Stol
Foran sin lille Pult og sin Reol,
Og copierer efter Pligt for Staten,
Med Ryggen vendt mod Dagens gyldne Sol.

— — — —

Han paa Contoret er med Morgensolen,
Hvor til sin Pult man strax da seer ham gaae,
Og af den magre Ryg at trække Kjolen,
Thi skjøndt den halvslidt er, der spares maa.
En heelslidt tager ned han af Reolen,
Og sidder nu i den, som Spurven graa,
Med Kinder, bleged gennem Aar og Dage,
Med tynde graae Haar, strøgne glat tilbage.

Saa sidder han og trolig copierer,
Dag ud, Dag ind, i Maaneder, i Aar,
Og i sit Liv kun noget Nyt proberer,
Naar ved sin Pult en anden Pen han skærer,
Og i sit Blækhorn andet Blæk han faaer.
Hver Dag paa Gaden samme Vej han gaaer,
Hver Dag, fra Morgen indtil Aften silde,
Med samme krumme Ryg han sidder stille.

(S. 95.)

Naar Paludan-Müller fremfører et saadant Billede for os, da tænker han vel paa, hvad der i værste Fald kunde være hændt ham selv. Et lysteligt Billede er det just ikke.

Bag Skildringen af de ydre Ting faar vi ofte et Indblik i Personernes Karakter og Livssyn; og særlig paa dét Punkt møder vi en Række Refleksioner.

Det, der er det væsentlige i »Adam Homo« I, er Beskrivelsen af Adams Ynkelihood. Den er belyst gennem hans Forhold til

forskellige Kvinder; og den er belyst gennem den Maade, hvorpaa han behandler Viljesproblemet. — Men Digteren nøjes ikke med at paapege Adams Svaghed. Hån fortæller os desuden, hvad der — efter hans Mening — giver Karakteren Fasthed. Adam staar mange Gange i Tvivl, men Paludan-Müller siger os, at man aldrig behøver at tvivle:

Thi ofte nok Enhver dog har erfar't,
 At dette Spørgsmaal er forlængst besvart
 I Hjertet før til Handling Haanden røres.
 Paa alles Læber det dog daglig høres;
 Det er, som ret vor Frihed blev bevar't,
 Naar blot vi spørge: skal jeg? skal jeg ikke?
 Skjønt Svaret alt vi veed til Punct og Prikke.

(S. 96.)

En saadan Moraliseren behager maaske ikke Læseren; men man maa tage Belæringen med. — Digteren ønsker at fortælle, at i den indre Stemme, der siger, hvad man skal, og hvad man ikke skal, der har man det, hvorpaa Karakteren maa bygges. At handle i Overensstemmelse med denne Stemme er, hvad H o w i t z' Modstandere kaldte »Frihed«. Denne »Frihed« kommer ikke til fuld Udfoldelse paa én Gang. Den skabes efterhaanden ved at »Stemmen« faar Lov at virke. »Sjælels Frihed« sammenlignes med den lille Bæk:

Har du den lille Bæk fulgt fra dens Kilde,
 Og seet den ud og ind at bugte sig,
 Med tusind Hindringer i evig Krig,
 Imens den Vei sig fremad bane vilde?
 Snart flød den sagte, som stod halvt den stille;
 Snart trængte stærkt den paa — ustandselig,
 Indtil dens Hjem, det store Hav, var fundet:
 Saadan har og en Sjæl sin Frihed vundet!

(S. 182.)

Altsaa, i det Indre er Kilden til Menneskets Frihed. Det bliver sagt gentagne Gange. Allerede i Begyndelsen af 5. Sang, hvor der fortælles om Skæbnen, bliver det antydet temmelig stærkt:

Og dog er Skjæbnen til, kun at vi bære
 Den i os selv og i vort eget Skjød.
 Den kommer frem fra Inden, ei fra Uden;
 Den er vor Skabning, mens vi selv er Guden.

Dog er ei Guden Gud, saalidt som Roden
 Er Livets Rod, naar Planten bliver til;
 Vor Skjæbne lægges ydmyg os for Foden,
 Om op fra Støvet vi den reise vil.
 Den voxer, vexler i et evigt Spil,
 Men bliver aldrig fuldendt, aldrig moden.
 Den efter Væsnet ta'er bestandig Farve,
 Thi den er Psychens egentlige Larve.

(S. 123.)

Det er det Resultat, Paludan-Müller er kommen til efter i Aarevis at have været under Paavirkning af Striden fra Slutningen af Tyverne. Gennem saadanne Refleksioner — der undertiden stilles overfor Tanker af modsat Natur — er givet et Akkompagnement til Digtets Handling, et stadig tilbagevendende Grundtema. Ind imellem kommer saa Refleksioner af anden Art: Betragtninger over Barndomstiden og dens Glæder, over den unges Forhaabninger, over Tidens kritiske Tendens, over Venskab, Taalmodighed, menneskelig Lidenskab og dyb Sjælenød. Digteren nøjes ikke med at illustrere sine Tanker, men en stor Del af dem giver han os direkte i enkelte Strofer eller oftere i lange poetisk formede Indskud.⁵⁾ Netop derved viser han sig som en ægte Paludan-Müller.

VIII.

MIDTEN AF FYRRERNE

Hvad Digtet skulde føre til, forstod man dog ikke; og denne Mangel paa Forstaaelse svækkede Interessen. Selv Paludan-Müllers Fader fattede ikke Hensigten, og i sin Tvivlraadighed skrev han 10. Febr. 1842 til Odense: »det Hele er mig for vidt og bredt, Homo en temmelig ubetydelig Personlighed uden eiendommelig Caracteer, en Del af Reflectionerne uden Salt og Kraft; og hvad den Livsanskuelse, som skal ligge i Digtet, angaaer, da har den ikke villet blive mig klar. — Men det kan gierne være at den 2den Deel vil gandske forandre min Dom. Derfor bør jeg ikke tale afgjørende, førend jeg seer denne.«

Fra **S i b b ø r n** fik han et Brev, der oplivede ham meget. Men ogsaa i Svaret til ham (7. Febr.) efterlyste han den Verdensanskuelse, som maatte findes i Digtet: »Er hans Grundanskuelse religiøs-ethisk-christelig, vil han vorde en Velgiører for sine Samtidige; i modsat Fald vil han bidrage til at forvirre den Verden end mere, som allerede er forvirret nok.«

Den skarpeste Kritik kom fra **P. L. M ø l l e r** (»*Berlingske Tidende*« 18. Decbr. 1841), en Forfatter, Paludan-Müller senere foragtede inderligt. Men der var flere, der haardt angreb det ny Værk. Det var med god Grund, at **H e i b e r g** satiriserede baade over Tidens Smag og over den Maade, hvorpaa Paludan-Müllers Digt blev modtaget. Han vendte sig i »*Intelligensblade*« af 1. April 1842 mod det læsende Publikum og bebrejdede det ikke blot dets Holdning overfor det nye Værk, men ogsaa overfor Digterens foregaaende Frembringelser, der visselig fortjente en større Paaskønnelse end den, man var Vidne til: »at Adam Homo ikke har behaget i høiere Grad, eller ialfald gjort en større Sen-

sation i Læseverdenen, er baade ondt og forkeert og ubegribeligt.«

»Den Skjæbne! Den Skjæbne!« — — — »Hvorledes har den spillet med Paludan-Müllers Digternavn i det Hele! Eengang var Alt, hvad han skrev, guddommeligt; men nu snublede han engang, da han just gik paa »Eventyr i Skoven«, og fra den Tid kunde man ikke mere see, at han strax havde reist sig og vandrede kjæk sin Gang, men man troer, at han ligger endnu paa det Sted, hvor man saae ham falde. Og dog, naar en medrette yndet Digter en enkelt Gang kommer til at levere et Arbeide, hvori han, istedenfor at overtræffe sig selv, synes at have gjort et Tilbageskridt, da skulde man ikke strax være tilrede med at spaae saa ilde om hans Fremtid, thi ofte er et saadant Tilbageskridt kun et Tilløb til en ny og kraftigere Fremgang; ofte er det kun tilsyneladende et Tilbageskridt, men i Virkeligheden et Gjennemgangspunct for hans Regeneration i en høiere Udvikling. Allerede det a n d e t Bind af Paludan-Müllers »Poesier« indeholdt dog saa meget Skjønt, at det vil kunde gjælde som Erstatning for hvad der maaskee var mislykket i det f ø r s t e. Men nu hans »Venus«, den første Gave, han skjænker os efter en treaarig Fraværelse og Taushed? hvorledes er den bleven modtagen? Med Lunkenhed. Men er vor poetiske Litteratur da saa overvætted rig, at vi have Raad til at vrage et Digt, som, tiltrods for enkelte Pletter, er baade fra Tankens, Følelsens og Udførelsens Side en dyb og glimrende Composition, og — vel at mærke — et Arbeide, som vidner om et stort og betydningsfuldt Fremskridt i Digterens Udvikling?«

* Stærkest vender han sig mod P. L. Møller, der havde taget Indledningen til »Adam Homo« som Udgangspunct for sin Kritik, havde taget Paludan-Müllers Ord om at ville »behage« helt alvorligt og mente, at »Adam Homo«s Digter nu havde opgivet al Idealisme. Det er hertil Heiberg hentyder, naar han taler om, at »man med en næsten utrolig Borneerthed har villet drage ham [P.-M.] til Ansvar som Den, der nedværdigede Poesien til en blot Behagekunst.« Og han hentyder yderligere til P. L. Møller, naar han omtaler »saadanne selvbeskikkede Dommere, som hverken kunne læse eller forstaae, og naar de fare gennem Poesiens

Blomsterhave, blive hængende som Fluer i den første den bedste Spindelvæv.«

Caspar Paludan-Müller læste Heibergs Anmeldelse. Han bifaldt den i det væsentlige og skrev i sin Dagbog: »Mod Frits er Publicum virkelig uretfærdig. Det er ligesom om det, ærgerligt over at have forgudet ham for tidligt, nu vilde hævne sig paa ham, den Uskyldige, ved at lade ham trælle endnu i syv Aar for en Smule Anerkendelse. Men giver Gud ham blot Helbred og taalelige Kaar, tvinger han det dog til at ynde og agte sig.«

Det varede længe, inden Paludan-Müller igen tog fat paa »Adam Homo«. Han havde endnu Skuffelser ved Udsendelsen af »Tithon« og »Dryadens Bryllup«. Men efter Pavsens fortsatte han, hvad han i et Brev af 14. Februar 1845 meddelte Professor Hansteen: »Hvad — — Fortsættelsen af Adam Homo angaaer, da kan jeg dertil svare, at jeg, just som jeg modtog Deres Brev, igjen havde begyndt at optage den slupne Traad, og at det nu er min Hensigt at udspinde denne saa langt den vil række, og saa begynde Vævningen; thi i Poesien er Spind og Væv ikke Eet og det Samme, uagtet Mange, som holde det Hele for Hjerne-spind, gjerne vilde troe det. Skulde De, naar De til Sommer kommer herved til Danmark, have noget Islæt tilovers (thi Rendingarn har jeg nok af) saa modtages det med Taknemlighed paa min Væv, da man til et Stykke som A. Homo kan benytte Alt hvad man kan faae.«

Arbejdet blev imidlertid ved Faderens Sygdom og Død afbrudt nogle Maaneder, hvad Hansteen fik at vide i et nyt Brev (16. Marts 1845); men derefter blev det genoptaget og fuldført i Løbet af 2—3 Aar.

I Faderens sidste Levetid var Paludan-Müller endnu et Par Gange sammen med ham. Bispens tog stadig Del i det aandelige Liv herhjemme; men det kneb ham at være med i det ny, der kom frem. Han havde i 1840 hørt Københavnernes evindelige Snakken Politik og havde været i Berøring med Martensens Kompositum af hegelsk Spekulation og kristelig Filosofi. Han havde været i mange Selskaber og fortalte i et Brev af 20. Juli 1840, at »overalt var der en Omtrippen fra Morgen til Aften, som mine Been havde Vanskelighed ved at udholde«: »Det forekommer

mig, at de gode Kjøbenhavnere ere komne i et alt for stærkt Sving, leve som i en halv Ruus uden at komme til nogen ret Besindelse. Alt maae feies af i en Hast, thi der staaer hundrede andre Ting for Døren og ligeledes vente paa Affeielse. I denne Tid kunde man desuden neppe komme ind i en Stue førend man røg ind i en politisk Samtale eller Disput. For meget er dog for meget. — I et Aftenselskab hos Biskop M y n s t e r kom jeg i en lang og levende Samtale med M a r t e n s e n i et afsides Værelse om den speculative Theologie. Jeg gjorde ham blandt andet nogle Indvendinger mod denne Retning af Theologien, som jeg syntes faldt ham paa Sind og som han ikke ret kunde besvare mig. Vor Samtale endte fredeligt med, at han sagde, at han mærkede, jeg var Skeptiker. Nu ja! — Skal dette betyde, at jeg mener, man paa den speculative Vei ikke er kommet videre, eller den absolute Viden nærmere, end paa den forhen betraadte, saa kan jeg vel kaldes Skeptiker. Mig synes, at Theologien maae være en videnskabelig Udvikling af det positivt-givne, af den christelige Troes Indhold. Det Øvrige tilhører Religions-Philosophien i Almindelighed, og den christelige Religions-Philosophie i Særdeleshed, som er en Videnskab for sig, der i Grunden er det samme, som hvad vi i gamle Dage kaldte den naturlige Theologie, og adskilte fra den aabenbarede.«

Bispen havde efter den Tid stærkt Kig paa Martensen, som han stadig gennemheglede. Da Heiberg havde udgivet »*En Sjæl efter Døden*« blev den anmeldt i »*Fædrelandet*« af Martensen, som havde faaet den Ide, at Heibergs Fremstilling af Livet i det hinsidige skulde tages bogstaveligt. Biskop Paludan-Müller skrev da til Sønnen i Odense 11. Febr. 1841 og udtalte sig her ret kraftigt om Heibergs »Basunblæser«;¹⁾ og senere talte han tit om de spekulative Teologers — særlig Martensens — »Opblæst-hed«, »Indbildskhed« og Mangel paa Interesse for det væsentlige i Kristendommen.

Heller ikke Søren Kierkegaard syntes han om. Den Skrivemaade, han fandt i »*Enten — Eller*«, i »*Frygt og Bæven*« og »*Gientagelsen*«, tiltroede han ikke et langt Liv. Han mente, at Kierkegaards Bestemmelse af »det æstetiske« ikke var tilfredsstillende. Den æstetiske Livsbetragtning fandt han repræsenteret

hos Goethe; men Goethes Æsteticisme var en væsentlig anden end den, Kierkegaard beskrev. Heller ikke Beskrivelsen af »det etiske Stadium« fandt Bispen fyldestgørende. For ham var Schiller en Repræsentant for det etiske.²⁾

Hvad angaar den hegel'ske Metode, der vandt Indpas baade i Filosofi og Teologi, da vendte han ofte tilbage til den. At tumle med den blev ham en aandelig Gymnastik. Det havde været ham en Opmuntring, at Sønnen Jens meget ivrig havde studeret Filosofi. (Sibbern havde endda opfordret ham til at fortsætte, efterat den teologiske Eksamen var overstaaet.) Jens havde i sit Hovede faaet en Del af det hegel'ske »Kragemaal«; og det morede Bispen at høre det. Men naar han senere saa Martensen, Heiberg o. a. anvende det samme, gjorde det ham forstemt. Han læste stadig »Intelligensblade«; men det ærgrede ham at være Vidne til (Brev af 23. August 1842), at »Ligesom man ikke kan komme ind paa en Maskerade uden med Maske og Domino, kan man nok heller ikke komme ind i Intelligensbladene uden i den Hegelske Logiks Kappe.«

Bag de kunstige Talemaader fandt han intet værdifuldt Indhold, og den Maade, hvorpaa Hegelianerne behandlede andre, fandt han utaalelig. Det syntes ham i det hele taget, at Tonen i det offentlige Liv var forsimplet. Liberalismen huede ham ikke. De politiske Fester med deres Ordflom gjorde et pinligt Indtryk paa ham. Selv St. St. Blichers Himmelsbjærgsfester havde han gerne paataalt.³⁾ Overalt saa han Uklarhed og Strid. Man talte, man hidsede; men det var hverken Dialektik eller Kævl, man havde behov. — Tiden trængte til Lægedom; men Midlerne kendte man ikke.

Han stod saaledes uforstaaende overfor meget i den ny Tid. Men værre var det for ham, at han i sin høje Alder ikke følte Kraft til at samle sig om noget, han selv kunde betragte som værdifuldt. Han følte kun et Savn, som ikke kunde stilles: »Hvor vilde jeg ikke ønske, at en eller anden stor Gienstand fyldte min hele Siel og vakte en levende Stræben i mig. Men denne indre Tomhed under tusinde daglige Smaaesyser, som kræve min Opmærksomhed, vække mine Betæneligheder og give mig en Uendelighed af Omsorger uden at fremkalde nogen Interesse

hos mig, er et byrdefuldt Liv uden Fyldestgiørelse enten for mig selv eller Andre. Der er intet andet end Bekymring for at holde Orden mellem en Masse Trivialiteter. Dermed gaae Dage og Timer hen. Hvor misunder jeg ikke Eder, I Mystikere, Kempis, Tauler, Suso, hos hvem Gud var Sielens Fylde, i hvis Beskuelse I tabte Eder, hvis Forening med Eders Væsen var Gienstand for al Eders Attraae og Stræben! Verden og dens Trivialiteter maatte forekomme Eder, som Sandskorn forekommer Ørnen, der svæver mellem Himmel og Jord.

Var det endog kun en jordisk Gienstand, der med Magt drog min Siels Tanker til sig og vakte en levende Stræben i mig, levede for et Værk, jeg ivrede for at udføre, havde jeg et Maal paa denne Jord, jeg vilde realisere, jeg vilde endda være tilfreds dermed. Men denne Tomhed, denne Tomhed, er fast utaalelig.«⁴⁾

Et Par Gange tænkte han paa Afsked, gjorde Udkast til en Ansøgning, og til J. P. Mynster udtalte han 28. Maj 1842: »Iøvrigt kan jeg mærke, at jeg er bleven gammel, som da ikke er noget Under.« — — — »Den Tanke falder mig heller ikke sielden ind, om vel mit Embede er af det Slags, der kan være tient med at en gammel Mand bliver i det, indtil han er *decrepitus senex*.«

Dog beholdt han sin Stilling. — Endnu i 1844 kom han til Sjælland, havde Vilhelm med, rejste fra Aarhus 6. Maj og kom tilbage 22. Maj. Kongslew var da død nogle Maaneder før; og Bispen besøgte naturligvis sin Søster i Stormgade og fortalte iøvrigt (24. Maj 1844) om Rejsen: »Jeg var hos Kongen, til hvem jeg anbefalede mine Sønner, hos Stemann, Ørsted, Cancellie-Herrerne, hos Engelstoft og Rosenvinge, Mynster og Tryde, hos Adler, Collin, Prindsesse Caroline om hendes Asyl hersteds, hos Adskillige af vor Familie, saagar en Aften til Thee hos Heiberg og hans Frue, hvor Fritz endelig vilde have mig hen, for at Fru Gyldeborg kunde tage Motivet af mig til en Figur i hendes næste Nouvelle, — hos Tante Ditte, hos gamle Tante Borch, hos Jette Frederiksen, hos Madame Fæster e.t.c.: e.t.c.; — kort jeg saae saa mange af mine gamle Bekjendtere som mueligt var i de faa Dage, og var desuden i nogle Middags-

selskaber, var et Par Gange paa Udstillinger, et Par Gange paa Comødie, i Thorvaldsens Museum, i Frederiksbergs Hauge, saa Du kan begribe, at min Klage over Udmattelse ikke var ugrundet. Men det var vel ogsaa sidste Gang, at jeg kom i den Hvirvel. Uden Nødvendighed vover jeg mig ikke tiere ind i den. For meget er for meget.« — — »I Kiøbenhavn bragte hver Dag sit eget Thema med sig. Alt var Forskiellighed og Adsplittelse. Kun syntes man at være enige i at være misfornøiede med Alt andet end med sig selv. Denne dunkle ubestemte Misfornøielse og Dadlesyge forekom mig at høre til Modetonen; og dog syntes de gode Folk hver for sig at have det ret godt, og hverken at mangle Penge eller Fornøielser. Kun Embedsmændene, især de høiere, forekom mig at see forslidte ud og overvældede af Arbeide. Saaledes er det nok og virkeligt;« — — — »i Fredags Morges tidligt reiste jeg efter 10 Dages Ophold i Khavn i Selskab med Fritz, Charitta og Wilhelm til Vordingborg, hvor vi naaede hen samme Dags Aften; holdt Rastdag og Hvile Løverdags og Søndags, og reiste (nemlig jeg og Wilhelm) i Mandags Morges til Sorøe, hvor jeg traf J e n s sengeliggende og meget svag« (reumatisk-nervøs Feber). — — »Hos A u g u s t [Rothe] overnattede vi, og reiste i Tirsdags Middag« — — — »for at naa Hiemmet i Onsdags. Fritz og Caritta vendte fra Vordingborg tilbage over Møen til Khavn med Dampskibet.«⁶⁾

Det var ganske rigtigt sidste Gang, Bispen kom til København. Derimod var Frederik Paludan-Müller og Hustru flere Gange i A a r h u s, først — som det er antydnet — i 1840 og 1842, og dernæst i 1844 (3. Aug.—16. Septbr.). Samtidig (5. Aug.—30. Aug.) var Jens Paludan-Müller med Hustru og to Børn, ligesom Fru Kongslew med Datter, derovre, og Bispen fortalte 24. August om Besøget: »Wilhelms have jevnlig været her i denne Tid, og de Andre hos ham igien. Du kan troe, her er blevet brav disputeret og debatteret; men jeg mærker, at jeg nu er blevet for gammel til at tage synderlig Deel i den aandelige Gymnastiks Anstrængelser og Bevægelser. Jeg forholder mig meest passiv, men har dog stort Moerskab af at være Tilhører og i Stilhed at gjøre mine Bemærkninger; og alle disse beholder jeg da heller ikke gandske for mig selv.«

I Begyndelsen af September kom Maleren Jørgen Roed til Byen (H. N. Clausen havde anbefalet ham) for at udføre et Portræt af Bispem. Fra det Besøg stammer det bekendte Maleri, der ogsaa blev gengivet som Litografi.

Blandt de Ting, der i den Tid særlig var paa Tale, var desuden Graven i Kærteminde. Der skulde opsættes et nyt Rækværk og en Marmorplade. Caspar ønskede, at der paa Pladen kun skulde staa Moderens og Mormoderens Navne, Fødsels- og Dødsdatoer. Men ved Nytaarstid 1844—45 sendte Fritz et Vers, som dog blev forkastet, da det indeholdt Hentydning til Moderens Sygdom. Bispem sluttede sig til Caspars Forslag og mente, at der kun maatte føjes en ganske lille Sentens til den først vedtagne Indskrift. I Marts 1845 fremkom Fritz dog med et nyt Forslag, der behagede Faderen; men paa Mindepladen, der blev anbragt ved Foraarstid og nu er indsat i Kirkemuren, kom dog intet Vers. Gravskrifterne blev senere trykt blandt Paludan-Müllers Digte.

Disse Ting var blandt de sidste, Bispem tænkte paa. I April blev han syg: »Hans Sygdom var en Brystinflammation, som han havde paadraget sig ved at prædike 1ste Paaskedag i den kolde og fugtige Kirke, just som den strenge Kulde slog over til Tøvejr.«

Da Sygdommen viste sig alvorlig, skrev Vilhelm 10. April 1845 til Odense: »I Begyndelsen af forrige Uge blev han angrebet af en stærk Forkølelse, som han dog ikke troede vilde have nogen væsentlig Indflydelse paa hans Helbred; men da han i Slutningen af Ugen fik en stærk Feber blev han nødsaget til at lægge sig tilsengs, og i Mandags erklærede Lægen, Dr. Weis, at det var Brystbetændelse som han leed af. I Tirsdags blev han derfor aarladt 2 Gange, men sporede, uagtet hans Blodtab var betydeligt, dog kun ringe Virkning deraf, og har ikke kunnet faae Ro. I Aften er han derfor atter blevet aarladt, og hvilken Virkning denne sidste Aarladning vil have paa ham kan jeg ikke sige endnu; — men Blodet som han mistede er meget slemt betændt, saa at han mulig om han kan taale det, endnu engang skal underkastes denne Operation. Stiftsphysicus

Jespersen er antaget til i Forbindelse med Weis at see til ham.«

19. April ankom Fr. Paludan-Müller fra København og to Dage senere kom Broderen Jens over Kalundborg. I den følgende Uge var Faderen meget svag og havde flere alvorlige Anfald. Man kunde »høre det koge og syde i hans Bryst, og Respirationen faldt ham høist besværlig.« Gentagne Gange siges der, at saa snart han »falder lidt i Blund, vaagner han op i største Ængstelse, greben af Krampen og yderlig kraftesløs.« Før Jens reiste 1. Maj, erklærede Lægerne, at det med Hensyn til Faderens Liv stod »mellem 11 og 5.«^o) Endnu 7. Maj underskrev han og lod sig forelæse nogle Breve, og 9. Maj tilkaldte han Amanuensis Jensen, Vilhelm og Fritz og gjorde da Rede for, hvordan alt skulde ordnes, hvis han gik bort. 14. Maj Kl. 2 $\frac{1}{2}$ Em. døde han. Henriette og Vilhelm var netop blevet afløst ved Sengen af Fritz og Tjeneren Jørgen.

Til Begravelsen indfandt sig Fr. Lange med Frue og Søn og Caspar Paludan-Müller. Kisten blev fulgt af et stort Følge, hvoraf c. 80 Præster og Provster. Nogle Dage efter rejste Sønnerne bort. Fritz tog af Sted 26. Maj; og snart efter blev Hjemmet lukket. Nu kom Fr. Paludan-Müller kun til Jylland, naar han besøgte Broderen Vilhelm i Beder eller — senere enkelte Gange — Broderen Jens, mens han havde Embede først i Aalborg og derefter i Tisted.

Til Professor Hansteen fortalte han i et Brev af 13. Juni 1845 om Faderens sidste Tid: »Dette Samliv med min Fader i de sidste Uger af hans Liv, har — hvor smerteligt det end i mange Henseender har været — dog ogsaa det Trøstelige, at jeg har seet, hvorledes et Menneske kan blive sig selv tro til det Sidste, og hvor roligt en sandfærdig Natur formaaer at se sin Død imøde. Her var ikke Spor af Frygt eller Tvivl, men en fast og urokkelig Tillid. Dog beholdt Livet sin Ret, og lige til de tre sidste Dage, hvori han laa som i en Dødsslummer, beskjeftigede han sig med sit Embede og med Alt, hvad der ellers havde interesseret ham. Vi læste høit for ham i historiske og filosofiske Skrifter, og han opfordrede flere Gange min Broder Jens (som ogsaa var i Aarhus under hans Sygdom) til at indlade

sig i en eller anden Debat med mig, for at han selv kunde ligge rolig i Sengen og fornøie sig over Samtalen. Men neppe begyndte denne at interessere ham, før han reiste sig paa Leiet og tog ivrig Deel i Debatten, og denne endte gjerne med at han sagde: Ja nu kan jeg ikke mere; men nu skal jeg give Jer noget at tænke paa til siden — hvorpaa han fremsatte os til Løsning en eller anden philosophisk Qvæstion.«

Efter Begravelsen begyndte Paludan-Müller som sagt igen paa »Adam Homo«. Han behandlede deri de Bevægelser, der fandtes herhjemme i Fyrerne. Vi har tildels set, hvad Faderen mente om dem. Digteren betragtede ikke Personer og Forhold paa samme Maade. Men ligesom Faderen fandt han dog, at Tiden led af alvorlige Brøst, som trængte til Helbredelse; og han handlede i Overensstemmelse med ham, naar han tog den under kritisk Behandling. Det Syn, han i 1837—38 havde faaet paa dansk Karakter, var ikke blevet lysere. Stadig fandt han Skrøbeligheder, der trængte til Paatale, og stadig fik han ny Anledning til kraftig Satire. Ja, først nu skulde han ret give Udtryk for alt det, der havde bevæget ham til at beskrive Adams-naturens Ynkelighed, alt det, der havde givet Anledning til hans kritiske Vurdering af den danske Folkekarakter.

•

IX.

»ADAM HOMO« II-III

1848.

Referat. 2. og 3. Del af »Adam Homo« udkom 14. Decbr. 1848. — De to første Dele er omtrent lige store; men den sidste er væsentlig mindre end de øvrige. Handlingen fra 1. Del fortsættes umiddelbart i næste, og man mærker ikke straks, at der er gaaet lang Tid mellem Udarbejdelsen af de to Afsnit.

Adam har taget Afsked med Alma; og efter Køreturen til Korsør træffer han om Bord paa Smakken til Fyn Komtesse Clara, der er bleven gift med en noget aldrende Mand, Kammerherre Galt til Galtenborg. Hun lokker Adam med til Herresædet, skønt han har faaet Brev om Moderens Død; og Clara og Livet paa Herregaarden behager ham saa stærkt, at han bliver.

Siden han har været Lærer for hende, har Komtesse forandret sig. Hun er bleven en pragtfuld Frue, men er stadig lunefuld og frister ligesom før. Adam bliver hos hende Maaned efter Maaned. Han og hun rider til Skovs, besøger Kammerherrens gamle Onkel, den »graa Galt«, hvis epikuræiske Tanker han lærer at kende. Han tager Del i Jagt og Fest; og stadig vakler han mellem Pligten til at rejse og Lysten til at blive. Clara bliver ved at friste, indtil han i en Rus vil forgribe sig paa hende. Kammerherren kommer til Stede, og Adam maa bort.

Han drager da hjem og træffer straks Faderen, om hvem gamle Ane giver ham daarligere Tidender. Adam føler sig ikke tilpas i Hjemmet. Endnu tænker han paa Galtenborg. Det nydelsesrige Liv har betaget ham. Clara har helt fordrejet hans Hovede; og Breve fra Alma gør ringe Indtryk paa ham. Han begynder

at tænke paa, at Udsigten til at blive Præst tiltaler ham ikke.
Men til en Begyndelse ser han ingen anden Udvej:

Vor stakkels Helt! han virkelig blev bitter.
Sit Kald, sit Liv, sin Lod bestemt han veed;
Den ydre, tvingende Nødvendighed
Afpælet har hans Fremtid med sit Gitter.
I tusind Ønsker sig hans Sjæl adsplitter,
Men ingen Hjælp fra Himlen falder ned;
Hans Fremtidsbane lod sig ei forandre,
Kun ad den slagne Vei kan frem han vandre.
(Poet. Skr. II, S. 263.)

Spekulationerne bliver dog ved. Han faar en Anelse om, at han ikke behøver at bøje sig for »Nødvendigheden«, men at han kan forme sig en Fremtid uden at trække i Præstekjolen; og samtidig tænker Faderen paa at faa ham bedre forsørget.

Ved Foraarstid tager han ham med paa en Tur til Baronens og anbefaler ham at gøre et godt Indtryk paa den unge Baronesse Mille. Præsten og Sønnen kommer kørende til Godset; og Adam opdager straks, at Baronessen, som allerede har mødt dem paa Vejen, er en rask Pige, besat af de nye Ideer om Kvindens Frigørelse, og at Degnens Hanne, som er bleven Baronessens Kammerjomfru, har lært hendes Unoder. Han betænker sig, men giver efter, giver Afkald paa Præstekjolen og faar saa Baronens Datter. Til Alma sender han en Afskedshilsen; og snart efter lyder Præstens Velsignelse ved Bryllupshøjtid, hvormed hans Fremtidsskæbne er fastlagt.

• Med Bruden kommer han saa til Hovedstaden. De nygifte drager ind ad Vesterport. Alma ser dem, da de kører ind; og hun gaar stille hjem og græder. Hun gemmer Adams Billede i Skuffen, vil søge at glemme ham og hengiver sig fra nu af alene til det: at tjene andre og søger Trøst i kristelig Selvopofrelse.

I Adams nye »Hjem« er Ægtefolkene optaget af alt det, der splitter Tiden. De gaar flittigt i Foreninger og Teater og holder Maskebal i Huset. Mille er, efterat have født to Pigebørn, tiltaget meget i Omfang. Hun interesserer sig stærkt for Novelle-skrivning og for den liberale Kvindebevægelse. Derimod tager

hun sig ikke af Børnene, der da heller ikke hverken overfor Forældre eller fremmede viser mindste Ærbødighed.

Den Tid er imidlertid inde, da Novellerne skal i Trykken; men da hun frygter Kritikken, taler hun med lille Jensen, Husvennen, der er bleven Assessor, og han sammenkalder en Snes lurvede Journalister for at sætte Skik paa dem. De bliver beværtet godt og kommer i glad Stemning. Men alligevel viser det sig, at de nedrakker Bogen, da den kommer.

Ligesaa uheldig er Adam Homo, selv om han paa sin Vis gaar fremad:

Skjøndt mangen Ungdomsdrøm han har opgivet,
 Han dog mod Idealet stræber end,
 Sig vel bevidst, at kun det er et Skin,
 Naar ei det mægter at beseire Livet.
 Hiin Frihed, som i Tankeperspektivet
 Abstract og formløs vinked før hans Sind,
 Men for hvis Yttring Livet strax slog Bommen ned,
 Har han vendt Ryggen og vil nu Fuldkommenhed.
 (S. 323.)

Han vandrer saa smaat op ad Rangstigen. I Løbet af tolv Aar er han bleven Kammerjunker, og Kammerjunckerinden har ved Baronens Død arvet Baroniet. Han har tilegnet sig et fint og behageligt Væsen og har faaet den Ide, at han for at højne Menneskeheden vil oprette en Klub, hvis Medlemmer skal fuldkommengøres som Talere.

Lille Jensen samler Folk af alle Klasser, og Homo øver sig flittigt i Talekunsten. Men da Generalforsamlingen kommer, gaar Talen i Stykker for ham. Han sniger sig bort, Fruen sender ham til Baroniet, for at han der kan genvinde Modet, og han føler sig fuldt ud trøstet, da han ved Tilbagekomsten modtager Kammerherretitlen og derefter Ridderkorset, og dermed ser, at Nederlaget ikke har standset hans Fremskridt. I inderlig Taknemmelighed over denne — ganske vist ufortjente — Naade gribes han af Trang til at gøre godt:

Han spored tydelig et Forsyns Finger,
 Og dette Forsyn rørt sin Tak han bringer.
 (S. 392.)

Han samler et halvt Hundrede Daler op af Pulten, tager Overfrakke paa og spadserer i Mørkningen ud i Byen. Paa Gaden giver han til de trængende; han opsøger en Del nødlidende, som Adresseavisen har ledt ham paa Spor efter, og selv om han ikke møder lutter Taknemmelighed — han møder f. Eks. en Oprører, der fornærmer ham med meget kraftig Tale —, føler han sig tilfreds efterat have udført sine gode Gærninger.

Men saa kommer Reaktionen. — Før han gaar hjem, besøger han en Kælderbeværtning. I en Vejviser ser han forgæves efter, om Alma Stjernes Navn findes deri. Af en Avis faar han at vide, at Clara Galt har mistet Livet ved et Fald med Hesten; og da han vil forlade Kælderen, opdager han, at den fordums Ven, Partikulier von Pahlen nu dasker rundt hernede som fattig, fed og snavset Billardmarkør, der siger sjofle Vittigheder for Betaling.

Det er disse Oplevelser, der gør ham nedtrykt. Nu ser han i ny Belysning det, der engang syntes ham skønt. Det hele viser sig for ham som fattigt og forgængeligt; og han overvejer ængsteligt, hvad han selv har haft ud af Tilværelsen:

Hans svundne Liv, ved ingen Daad betegnet,
 Et Indtryk af en Drøm ham næsten gav,
 Men Drømmen om Bedrifter reent var blegnet;
 Som Gjenfærd sig dens Taager maaled af;
 Og Tiden, i hvis Dyb han selv nedsegnet,
 Ham forekom som en uhyre Grav,
 Der med en Hurtighed, som Tanken skrækked,
 Opslugte Alt, og Alt med Nat bedækked. —
 (S. 399.)

Men ogsaa denne Lede overvindes. En Sned Aar gaar hen, hvori han nyder Livet, og hvori hans Livsbane tegner sig stadig mere straalende. Baroniet har han, og han opnaar Titlen, der svarer dertil. Et Utal af Kommissioner bliver han Medlem af; 57 Aar gammel faar han Storkorset, og kort efter udnævnes han til Gehejmeraad. Hans Hustru skriver stadig Noveller, virker for Kvindens Frigørelse og holder Selskaber for de udvalgte. Men hendes Virksomhed hæmmes. Hun bliver federe, maa køres i Rullestol og dør af Apopleksi, 56 Aar gammel.

Som Enkemand lever Homo dernæst et Aar paa Baroniet; men da Posten som Direktør ved det kongelige Teater bliver ledig, søger han og faar den. Han kommer til Byen og engagerer en Husholderske, der er villig til i ét og alt at tjene Excellencen. I Teatret tager han sig af alle Smaating og vogter nøje, at det anstændige overholdes. Han holder en Tale til Personalet og til Teatrets Digtere. Han fremhæver Idealet, der overalt i Verden er hjemløst, men naturligt hører hjemme paa Scenen. Vel har han aldrig selv fundet det i dets Helhed. Men han har set de Tusind Steder, hvor det ikke fandtes. Derfor mener han at kunne tjene som en god Vejleder. Han giver derefter Kur. Der serveres for alle tilstedeværende, og stærkt opmuntret forlader Excellencen Teatret. Han rider bort. Med stor Tilfredshed forestiller han sig, hvordan Livet nu vil arte sig; men Glæden forsvinder, da et kraftigt Regnskyl overfalder ham. Drivvaad maa han ride hjem, bliver syg og maa gaa til Sengs. Det viser sig, at han er kraftigt angrebet af Lungebetændelse. Vildelsen kommer over ham. Feberen ryster ham, og han mærker, at Døden er nær.

Efter længe at have været uklar, vaagner han. Han holder Plejersken fast ved Haanden og opdager saa, at det er Alma, der sidder hos ham, hende han saa længe havde glemmt. Hun søger at trøste ham og at bringe ham til med Fatning at se Døden i Møde. Hun taler om Forsynet og om Viljen til at søge Frelse. Men Homo, der i Livet har ladet sig føre snart her, snart der, har set alle Planer briste. Intet har han villet konsekvent, og intet har han derfor høstet. Heller ikke nu forstaar han, hvad det er: at ville. Alma vil bede med ham, men han er træt. Hun sidder ved Sengen og holder hans Haand. Omsider falder han hen og er død.

Saa gaar hun hjem. Om Dagen har hun travlt med Vask og andet simpelt Arbejde. Om Natten sover hun ikke. Hun har set Adam dø. Nu er der intet mere, der binder hende til Livet. Snart bliver hun syg; og en Morgen, da Nabokonen kommer, ligger hun livløs paa Sengen. Hun bliver iklædt sin hvide Baldragt og lægges i Kiste. I Boet er kun tilbage en Række Papirer med lyriske og religiøse Digte.

Efter Døden føres Homo frem for Dommen. Helvede synes ham sikker; men Alma frelser ham og fører ham gennem Skærsilden, »Luttringens og Smertens Hjem«, hvor »Hjertets Pandser« smælttes, og hvor alle ydre Herligheder »Gaae op som et Intet i Røg.«

Livet paa Galtenborg. Den Fortsættelse og Slutning af »Adam Homo«, der her er gengivet, er — selv om Overgangen er jævn — af en noget anden Karakter og en anden Tone end den, der fandtes i 1. Del. Men der bestaar dog paa forskellig Maade en nær Sammenhæng, dels med den og dens Kilder, dels med den mellemliggende Digtning.

Det sidste skal betragtes først.

Vi har tidligere set Adam Homo som en Person, der tegnede til at blive en ny Don Juan, en Venusdyrker. Dernæst har vi set ham i Gartnerhaven i en Idyl, som svarede til Apollons Liv hos Dryaden. Og endnu tydeligere ser vi i Livet paa Galtenborg Sammenhængen med »Tithon«.

Alma svarer, som før nævnt, til Electra, som Tithon forlader. Ligesom Tithon lader sig bortføre af Aurora, lader Adam sig nu bortføre af Clara, og hans Liv paa Galtenborg er et Skiliv ligesom Tithons i Morgenrødens Land. Desuden er der Grund til at sammenligne Tithons og Electras sidste Møde med Adam Homos og Almas. Bægge Parter finder hinanden, da Livet næsten er forbi.

Der er her en Baggrund for Paludan-Müllers Fremstilling og en Kontinuitet, som bør bemærkes.

Noget andet er, at i Beskrivelsen af Tithons Tilbagekomst og hans sidste Møde med Electra afspejlede sig Paludan-Müllers Hjemkomst fra Udlandet og hans sidste Møde med Fru Hansteen. Fru Hansteen har derimod intet med Almafiguren at skaffe. Beretningen om hendes Død maa man søge i en anden Forbindelse.

Det er let nok at se, hvor den findes. — Første Del af »Adam Homo« sluttede netop med, at Adam fik Brev om Moderens Sygdom, hvorefter han drog hjemad; og i anden Del fik man at vide, at han ikke desmindre rejste ad Omvejen til Galtenborg

og blev der endnu lang Tid efter Moderens Begravelse. — Saadan fik ogsaa Paludan-Müller i Udlandet Brev om, at Fru Hansteen opholdt sig her i Danmark; og dog rejste han ikke lige hjem, men blev i Maaneder bl. a. i München og Wien.

Adam Homos Moder svarer her til Fru Hansteen, mens hun paa et tidligere Tidspunkt traadte i Stedet for Charite Borch. Desuden er der den Forskel mellem Paludan-Müllers Fremstilling og Virkeligheden, at mens han fik et flygtigt Gensyn, før Fru Hansteen døde, kom Adam for sent og saa blot en Sten paa Moderens Grav.

Man kunde herefter mene, at Livet paa Galtenborg svarer til Opholdet i Udlandet eller den nærmeste Tid derefter. Men der er næppe i Beskrivelsen af Ferien paa det fynske Herresæde et eneste Træk, der kan genkendes; og saafremt Romanen skulde følge Digterens Livshistorie, maatte Herregaardsbesøget da ogsaa naturligt henlægges til et meget tidligere Tidspunkt. Vilhelm Andersen har saaledes ment, at Clara delvis svarer til Fru Friderichsen; og Hans Brix har søgt at godtgøre dette (»Jyllandsposten« 23. Juli 1909) ved bl. a. at sammenligne de Udtryk, der benyttes i Digtet »Tilbagefald«, med de Ord, der anvendes til at karakterisere Galtenborgs Frue. Dog synes det heller ikke ad den Vej muligt at skabe fuld Klarhed over Digtets Handling, selv om det med god Grund kan siges, at Fru Friderichsen i nogle Aar stadig forvirrede den unge Digter og ikke mindst gjorde det efter Tilbagekomsten fra Aarhus. Forholdet er vel det, at Motiver til Beskrivelse af Adam Homos Ophold hos den fristende Frue er hentet fra forskellige Steder og forskellige Tider. Paludan-Müller har efter al Sandsynlighed tænkt paa Farumgaard og Livet derude, men meget andet er kommen til. Mest er vistnok hentet fra Litteraturen.

Navnet Galt har tilhørt et Par gamle Adelsfamilier, hvoraf den længst levende — der ikke førte Galtevaabnet — uddøde i Slutningen af det syttende Aarhundrede. Minder om denne Slægt har Digteren sikkert kendt fra Vilhelmsborg, hvor han gentagne Gange var Gæst, naar han besøgte Aarhusengen; og rimeligvis

kan han ogsaa have hørt Tale om Galterne paa Tyrrestrup ved Horsens og set deres Gravsted i Søvind Kirke.

Men saafremt der er anvendt Forbilleder for de Galter, der nævnes i »Adam Homo«, maa de dog søges i en senere Tid. Man har saaledes sagt, at det var »en bestemt Opfattelse i Datiden, at P. M. til Skildringen af den graa Galt havde laant Træk fra et dengang levende Medlem af Slægten Ahlefeldt-Laurvig,« og det lyder ikke helt usandsynligt, idet han kendte Ahlefeldterne, dels fra Lundsgaard ved Kærteminde, dels fra Odense, hvor Fr. Ahlefeldt-Laurvigen (f. 1760, d. 1832) til Grevskabet Langeland var General og dertil en meget omtalt Mand, mest paa Grund af sin store Interesse for Musik og Skuespilkunst, men ogsaa paa Grund af sine mange erotiske Bedrifter.¹⁾

Men ikke blot kan Paludan-Müller have hentydet til Generalen. Naar man bemærker den graa Galts Lære om Tilfældet, Hændelsen, som viser sig overalt, da henledes Tanken paa en større Mand, nemlig paa Voltaire, hvis »Candide« netop er en Spot over Troen paa et Forsyn. Voltaire henlevede sine Oldingear paa Slottet Ferney ved Genève; og det er rimeligt, at ligesom Paludan-Müller forestillede sig den graa Galt som en gammel Lystning og Spotter, der i sit Borgtaarn tærede paa Ungdomsminder, saadan forestillede han sig ogsaa den franske Filosof. Men tænkte Paludan-Müller paa ham, da staar det atter i naturlig Forbindelse med den Omstændighed, at Rousseaus Heloïse, der levede som Frue i Clarens, var Forbilledet for Komtesse Clara. — Vi forstaar, at Paludan-Müller endnu mindedes sine Oplevelser ved Genfersøen og derpaa efter sit Behov sammenføjede Digt med Virkelighed.

For saavidt er der god Sammenhæng i det, der ligger bag Beretningen om Galterne. Men i Digtning forekommer ofte ret store Tankespring; og i Beskrivelsen af Livet paa Galtenborg staar vi atter overfor Paavirkning fra »Don Juan«, idet Forbilledet maa søges i Byrons Beskrivelse af Livet paa det engelske Herresæde Norman Abbey. Blot er Skildringen i »Adam Homo« afpasset efter danske Forhold.

Vi mindes, at Homo efter Rejsen fra Sjælland til Fyn ledsa-

ger Kammerherre Galt og Frue til Herresædet, hvor han tilbringer en lang Ferie. De drager af Sted fra Nyborg mod Vest:

Fremad gik Reisen. Aftensolens runde
Og gyldne Skive saae de sidste Gang,
Da de fra Veien ind ad Ledet svang,
Der aabned Bøgeskovens dunkle Lunde.
Her gik en Jægersvend med sine Hunde,
Som hilste dem med Hornets muntre Klang.
Idet forbi ham de som Vinden fare —
Nu er vi ved vort Maal! udraabte Clare.

Op ad Alleen i Galop de kjørte,
Saa gjennem Porten gik det i et Sving,
Derpaa den store Fiskepark omkring,
Og snart en pragtfuld Bygning sig afslørte.
Bag Popler skinned Taget, det couleurt,
Paa Trappen stode Tjenere paa Spring,
Og over Husets Dør, som vidt stod aaben,
Man saa et kronet Svin — de Galters Vaaben.«
(Poet. Skr. II, S. 203.)

Ligesom Adam er i Besøg hos Kammerherren og hans bedaaende Frue, nyder Juan — efter Rejsen fra Rusland til England — Samlivet med Lord og Lady Amundeville og drager med dem paa Landet, hvor fornemme Gæster er indbudt til Jagt og Fest. Rejsens Maal er det nævnte Herresæde, et forhenværende Kloster. hvortil Juan kommer kørende sammen med sine Værtsfolk:

Dør laa da Borgen lunt i Dalens Skød,
kranset af Højskov, hvor Druiders Eg
stod, som Caractarus, da Hæren veg,
med strakte Arme værnende mod Død
fra Lynildsflammen. Ofte keg
frem under Grenehanget Hjorten — brød
saa frem med Rudlen, for sin Tørst at stille
i den som Fuglekvidder muntre Kilde.

En Sø laa foran Slottet, og dens Vande,
blanke og dybe, altid blev fornyede
af Flodens Strømme, som med Il sig gyde
i Søen ud, men derpaa stille stande,
som om de her rent Freden vilde nyde.

I Siv og Rør langs Søens indre Rande
 Vildænder fjæle sig — mens Skovens Kroner
 omvendt sig ned i Flodens Spejl fortoner.
 (»Don Juan« 13. Sang 56—57.)

Byrons Skildring fortsættes i det følgende og er langt mere omstændelig end Paludan-Müllers.

Livet paa Galtenborg begynder nu. Da Homo har tilbragt en Tid paa sit Værelse, kaldes han til Spisning:

Tys! Paa hans Dør der banker nu en Tjener!
 Vor Helt tilbords han kaldte. Ned det gik,
 Med faste Trin skred Adam ind i Salen.
 (Poet. Skr. II, S. 211.)

Og mens Kammerherren er optaget af at læse Aviserne, gaar Homo til Bords med Fru Clara.

Den tilsvarende Begivenhed følger noget senere i »Don Juan«, efterat Helten har haft en søvnløs Nat, der har givet ham fæle Bekymringer:

Til sidst han holdt dog op at spekulere,
 hans Tjener kom med megen Præcision
 — sligt fordres jo af Folk i Liberi —
 og mældte: Klokken nu var henad Ti.
 — — — —

Saa gik han langsomt i Salonen ned
 og satte sig i Tanker ved sin The.
 (»Don Juan« 16. Sang, 28 og 30.)

Men mens Kammerherre Galt sluger sine Aviser og derfor ikke har Tid til at spise med, er Lord Henry med til Bords, hvor han gnavent klager over »den Kiks, han gumlede.«

Som Adam er nærværende ved en stor Fest, hvor adskillige adelige og tilmed en Prins er til Stede, saadan lever Juan mellem adelige, hvortil slutter sig en Hertug. Det er ikke Visdomsord, der falder i saadanne Selskaber. Adam lytter for at opfatte Samtalerne, der dog kun handler om Jagt og Væddeløb (Poet. Skr. II, S. 234 f.). Paludan-Müller gør os tydeligt opmærksom paa Selskabets aandelige Tomhed. Heller ikke ved Festerne paa Norman-Abbey er Guldkorn at finde:

Fint Selskab er — omtrent som Marionetter,
der ikke Spillet's Retning selv angiver.

— — —
en Hoben pæne Folk omkring vi vandre —
Folk, som sig k e d e r s e l v o g k e d e r a n d r e .

Det, der i denne Ørkesløshed interesserer mest, er Forholdet mellem Adam og Clara Galt; og det er ikke helt uden Lighed med Forholdet mellem Juan og Lady Amundeville. Aldersforskellen mellem Kammerherren og Clara er omtrent den samme som mellem Lord og Lady; og Kærligheden er svag i bægge Ægteskaber. Hvad Ladyen ikke kan opnaa i sin Ægtemands Favn, søger hun andre Steder; og hun bliver snart

den farligste for Helten tør jeg sige,
som med sit Næt var nogentid paa Spil.
Ej at hun tænkte ondt just saadan lige,
men »Skæbnen« og vor »Vilje« la'er staa til. —
(»Don Juan« 13. Sang, 12.)

Det bliver hende, der lokker Juan, mens Adam er uheldig overfor Clara, skønt hun gør sit bedste for at bedaare ham.

Man ser, at der baade er Ligheder og Forskelligheder mellem Byrons og Paludan-Müllers Beskrivelse af Herregaardslivet. I bægge Tilfælde er der Tale om Jagt, Fest, Dans og Erotik. Men midt i en Forførelsesscene afbrydes Byrons Digt, mens Paludan-Müllers føres videre. Hans Beskrivelse af Livet paa Galtenborg danner Overgangen til det følgende. Paa Herresædet faar Adam Smag for Livets Fest. Clara er den Glimmerblomst, der fører ham ind paa en ny Bane. Paludan-Müller vender sig nu mod de Tidsfænomener, der mindst behagede ham og særlig mod det offentlige Liv i Danmark; og fra nu af ophører den Paavirkning fra Byron, som ellers har kunnet spores i det foregaaende.

Baronesse Mille. Den emanciperede Kvinde. Først søger han at fremstille den emanciperede Kvinde fra Begyndelsen og Midten af Fyrreerne.

Adam Homo kommer hjem fra Galtenborg og kommer paa Besøg hos Baronens; og her træffer han den frigjorte Kvinde,

vi skal tale om, nemlig Baronesse Mille. Hun er ligesom Clara i Stand til at forvirre en Mand. Men mens Komtessen lokker ved sit Udseende og sit Væsen, er der intet besnærende ved Baronessen. Hun er ikke klædt i skønne, lette Dragter og bevæger sig ikke i prægtige Omgivelser. Hos hende er der ingen lad og fornem Ynde. Tværtimod! Hun er en rask Pige, snart klædt i Mandsdragt, snart dansende paa Logulvet med Herregaardskarlene. Hendes Magt bestaar væsentlig deri, at hun er eneste Barn, som skal arve Baroniet. Men det er ogsaa tilstrækkeligt. Allerede som halvvoxen Tøs har hun lært, at hun derved kan kjonere baade Fader og Bejler. Derfor kan Pastor Homo ogsaa sige til sin Søn om Baronen, at

Som Enkemand i snart en halv Snees Aar,
 I Verden Ingenting saa høit han skatter,
 Som denne skjelske, overgivne Datter,
 Der altid med Papa sin Villie faaer.
 Med Bøn og Graad, med Luner og med Latter
 At drei' og vende ham hun ret forstaaer;
 Og faaer hun blot det Indfald, hun vil ha'e dig,
 Baronen og til Svigersøn maa ta'e dig.
 (Poet. Skr. II, S. 269.)

Og Præsten forklarer videre:

Klem derfor paa, min Søn! Klem paa, klem paa!
 En saadan Udsigt blev ei Hvermand givet:
 En nittenaarig Brud, hvis Skjørt er stivet
 Med Herligheder, saa det nok skal staae.

— — —
 Et Baroni paa otte hundred Tønder,
 Foruden Mose- Skov- og Mølleskyld;
 Hovpligtige halvtrediehundred Bønder,
 En Faarehjord, foruden Plet og Byld,
 Et Mejeri, hvis Smør Alverden ynder.

(S. 268 f.)

Det er Herligheden! Hvad saa, om Pigebarnet har en Del Unoder? Adam maa bide i Æblet.

Naar Mille er begejstret for Emancipationen, er der intet mærkeligt i dét. Vi havde nemlig allerede ti Aar før Clara Raphael-Striden en stærk Emancipationsbevægelse herhjem-

me, en Bevægelse, som ganske vist blev skubbet til Side, da de nationale Spørgsmaal tog Interessen. Den begyndte i Slutningen af Trediverne. George Sand og Bettina von Arnim blev meget tit omtalt i vore Blade, og ikke sjældent læste man lange Levnedsskildringer af de mest fremtrædende Kvinde-sagsforkæmpere. George Sands Romaner benyttedes som Føljetoner. Enhver Nyhed meddeltes om hende; og enhver, der rejste til Paris, maatte nødvendigvis se den meget omtalte Dame og helst se hende optræde i Mandsdragt.

Det hændte naturligt, at Kvinder, der kom hjem fra Frankrig, var fyldt af Begejstring. Men det kunde ogsaa ske, at franske Damer kom til Norden for at bringe Evangeliet til de uomvendte. I Vinteren 1841—42 kom en saadan Kvinde (Mdme R a n d e a u) hertil fra St. Petersborg, hvor hun efter Sigende havde gjort megen Lykke. Hendes Formaal var »at realisere Ideen om *la femme libre*.«²⁾ Ogsaa her vakte hun stor Opsigt, viste sig hver Aften i den italienske Opera, men det rygtedes efterhaanden, at hun var »une dame galante«, og hun maatte fortrække til stor Ærgrelse for en Del Kvinder, som havde troet, at Sejren skulde vindes ved hendes Hjælp.

Disse frigjorte Kvinder befattede sig med mange Ting. Man talte f. Eks. en Tid om Reform af Kvindedragten; bl. a. havde man Opmærksomheden henvendt paa Snørlivet. Det blev de emanciperede Kvinders Sag, der efter Sigende støttedes af én af Hovedstadens mest beundrede Skuespillerinder, at afskaffe det, og Modstanderne talte derfor spottende om »Snørlivsbaandets Løsning.«³⁾

Men man nøjedes ikke med at tænke paa den Slags Livsproblemer. Man gik saa vidt, at man forlangte, at Kvinderne skulde have politiske Rettigheder. Et Eksempel herpaa findes i »*Aarhus Stiftstidende*« for 4. Januar 1840, hvor det i en »Opfordring til de danske Qvinder« (underskrevet »A u g u s t a«) bl. a. hedder: »Den danske Qvinde er moden til at emanciperes.« — »Jeg indser ikke, hvorfor den danske Qvinde ikke nu skulde være fuldmoden til at erholde lige civile og politiske Rettigheder med Mændene. Navnlig videt intet til Hinder for, at til-

lægge dem Valgret og Valgbarhed.« — — »Det stemmer ikke med vort Aarhundredes Oplysning og vor Tids For-
dring, at al Adgang til en anstændig offentlig Stilling af-
skjæres Qvinden, naar hun ikke netop vil gaae ind som Actrice,
Oldfrue eller Jordemoder.« — —

Senere gjorde det et særligt Indtryk, da Frihedens Apostel
O r l a L e h m a n n blev fængslet i Begyndelsen af 1841. Man
var i den Tid aldeles lehmann-beruset. Efterat være dømt kørte
han 21. Januar i sin Værts Karet til Raad- og Domhuset, hvor
han blev indsat. Han overvældedes af Besøg i Fængslet og fik
— særlig fra Damer — et Utal af Gaver. Hans Portræt og hans
Forsvarstale blev solgt i stort Antal. Kvinder demonstrerede ved
Velgørenhedsfester, saa der endnu Aaret efter ved Prinsessernes
Bazar blev indleveret et Billede i pragtfuld Ramme af alle libe-
rale Damers Helt. Konditorerne lavede Lehmann-Chokolade og
Lehmann-Kager, i Kræmmerboderne solgte man Lehmann-To-
bak, og i Aviserne trykte man Lehmann-Adresser. Den morsom-
ste af alle disse Adresser blev trykt i »Dagen« 13. Maj 1841, og
Begyndelsen lyder saadan:

»Hr. Redacteur!

Paa en Tid, da der tales saa meget om Damernes Emancipa-
tion ogsaa i politisk Henseende, paa en Tid da, som til enhver
Tid, Moden fra Verdens Hovedstad udstrækker sit Scepter over
baade det smukke og det stærke Kjøen, og befaler begge at ind-
rette sig à la fransk saavel i Klædedragt og Leveviis som i Sær-
deleshed i udvortes Optræden i det politiske Liv, have flere Da-
mer, benyttende den bestaaende Associationsfrihed, forenet sig
ofm at træde sammen i et den qvindelige Følelse tiltalende og
smigrende Øiemed, nemlig at række Haanden til en ung og in-
teressant Mand, der ved flere Leiligheder har erhvervet sig Qvin-
dekjønnets Medfølelse«. —

Kvinderne opfordres — ligesom tidligere Mændene (Opraab af
8. Maj 1841) — til at indsamle Penge dels til Dækning af Leh-
manns Procesudgifter, dels til en Kapital, der kunde give ham en
livsvarig Rente. »Vor Plan, for hvis Udbredelse vi ville være
Hr. Red. meget forbundne, er den, at alle Damer, der ynde vort

Foretagende, ville forfærdige eller indlevere forskjellige Fruentimmernetheder, der ikke alene i og for sig kunne være behagelige Erindringer om den, fra hvis Haand de kom, men tillige kunde indeholde en eller anden allegorisk Hentydning paa den Anledning, i hvilke Arbeidet var forfærdiget; vi ville ikke foregribe vore Søstres Skarpsindighed, men eksempelvis nævne: smaa røde Huer, tjenlige til de forestaaende Maifeste, broderede Adressecahiers, 17de Mais Baand, radikale Tandtrækkere, constitutionelle Halsbind m. m. « —

Selv om det anførte rimeligvis maa betragtes som et Produkt af en Spasmager, giver Opraabet et ret godt Indtryk af Kvindebevægelsens Forbindelse med den franskpaavirkede Liberalisme. Vi bemærker Passionen for Jacobinerhuen og andre Frihedstegn; og vi ser, hvordan man demonstrerede ved de to Majfester, hvoraf den 28. Maj 1841 netop var 10-Aars-Dagen for Forordningen om Stænderforsamlingernes Indførelse.

Paludan-Müller lagde Mærke til disse Kvindegriller, og han gav det til Kende i »Adam Homo«. Da Mille var bleven gift, havde hun ganske de samme Fornøjelser som Lehmanns Tilbederinder. Ogsaa hun lavede franske Frihedsmærker og lærte sine Veninder at bære dem:

Hun havde gjort en Reise til Paris,
Og hjembragt Frihedstegnet midt paa Brystet,
En rød Cocarde, som hvert Blik forlystet.

Ansporet ved den Opsigt, som hun vakte,
Fik snart hun en Forening bragt istand
Af Damer, paa hvis Mølle just var Vand
De Skikke, hun daraussenfra dem bragte,
Og dette Frihedsforbund vidt sig strakte.
At blive Medlem negted hun sin Mand,
Men lille Jensen hun tildeelte Rollen
Som Damesecretair ved Protocollen.

I hendes store Sal om Formiddagen
Man til den fælles Virken sammen kom,
Og lavede Liberté-Cocarder, som,
Da Stedanbringelsen afgang af Smagen,
Fik Plads paa Hatten, Skuldren, Brystet, Bagen,

Og hver en Maanedsdag blev' bytted' om
 Med andre, hvori større Konst man sætter,
 Og pryder som med Perler med Pailletter.
 (Poet. Skr. II, S. 408.)

Naar man har læst Lehmann-Opraabet, vil man indrømme, at der kan være et Gran af Virkelighed bag Paludan-Müllers Fremstilling. Men dermed er det vigtigste ikke paavist. Det væsentlige er, at Digteren — idet han beskrev Mille — tænkte paa et ganske bestemt Udslag af Emancipationsbevægelsen, nemlig et offentligt Brev, der i Midten af Fyrreerne vakte stor Opsigt og satte Spor i Litteraturen.

Det fandtes i »*Fædrelandet*« 17. Marts 1845, havde Overskriften »*Fra en dansk Kvinde*«, havde Underskriften Valgerda, og Brevskriverinden angav at høre hjemme paa en nordsjællandsk Herregaard. Hvem denne Kvinde var, vidste man ikke; men det er senere oplyst, at hendes Navn var Marie Benedicte Sophie Hede vig Arnesen (f. 1824), en Søster til Benedicte Arnesen-Kall og Datter af fhv. Rektor Paul Arnesen.⁴⁾ Hun var Lærerinde hos Overauditor C. W. Uldall paa Sølyst (Tikøb Sogn), men kom snart efter til Brahesborg, hvor hun var i nogle Aar.

Hendes Brev var just ikke et Indlæg i Striden om Kvindens Rettigheder. Det var noget langt mere højtideligt. Det var Svar paa et andet, som havde været omtalt i en Artikelrække i »*Fædrelandet*« (5.—8. Marts) og havde været indsendt af Professor i Bonn Ernst Morits Arndt til »*Augsburger allgemeine Zeitung*«. I dette Brev — og særlig i Kommentaren — var rettet et voldsomt Angreb paa Danskerne i deres Forhold til tysk Sprog i Hertugdømmerne. Bl. a. havde Forfatteren kaldt den danske Nation lille og svag og til Vanvid forfængelig.

At en dansk Kvinde vovede at træde frem mod en kendt tysk Professor og tilmed turde tale med i et saa alvorligt Spørgsmaal som det nationale syntes ganske upassende. »*Berlingske Tidende*« (22. Marts) ofrede en Artikel paa fem Spalter for at latterliggøre det nye Udslag af emanciperede Kvinders Trang til at tale med i offentlige Sager, men »*Fædrelandet*« (28. Marts) svarede kraftigt igen.

J. L. Heiberg skrev derefter sit Lystspil »*Valgerda*«, som

blev opført i Vinteren 1846—47. Det handlede om en ung Kancellist Julius Hermansen, som havde læst om den modige Valgerda og derefter rejste rundt paa sjællandske Herregaarde for at opsøge hende. Sammen med en Ven Conrad Poulsen kom han til et Gods, hvis Ejer, Generalkrigskommissær Fogel var konservativ og tænkte stærkt paa at blive Baron. Baroniet var samlet, Ansøgning var indsendt til Kongen, og Fogel ventede paa Patentet. Hans Datter Vilhelmine var derimod liberal og fik flere Gange Faderen til at fare op i Raseri, naar hun fremførte sine Ideer. Hurtigt kom Julius til den Opfattelse, at hun var Valgerda, og talte derfor hellere med hende end hørte paa Fogels Snak om privilegeret Hartkorn, Skovskyld, Mølleskyld o. s. v. Han forsøgte at fri til hende; men hun forlovede sig med den sagtmodige Conrad og ordnede selv det hele. Julius slog sig derefter til Taals med den bly Judita, som han havde været forelsket i i København. Fogel blev ikke Baron, ja ikke engang Kammerherre. Pointen i hele Spillet var den, at den virkelige Valgerda var den beskedne Judita.

Det tør vel nok betragtes som ganske klart, at Paludan-Müller tænkte paa Valgerda, da han fortalte om Baronesse Mille. Men han beskrev hende ikke som en Judita, men som en Vilhelmine.

I tilsvarende Skikkelse genfindes hun i »*Ivar Lykkes Historie*«. Men her hedder hun ikke Mille, heller ikke Valgerda, men Lagertha. Hendes Fader fortæller først en Del om sig selv: »Seer De, mit Navn er Kammerraad Thorsen, et ikke ubekendt Navn paa Limfjordens nordlige Bredder. Dér har jeg levet over 20 Aar, vel lidt og vel æstimeret blandt Folkene deroppe, og paa en Gaard, hvis ypperlige Enge og Jorder er vidt og bredt bekendte.«

Datteren var opkaldt efter en Skjoldmø og blev efter Faderens Udsagn fordærvet af en Guvernante, som lærte hende al mulig Daarskab om Kvindens Frigørelse, hvorefter hun gjorde Tilværelsen temmelig broget for ham. »Hvad enten jeg peb eller sang, maatte jeg danse efter hendes Pibe, da hun altid kunde svare mig 10 Ord for eet og var bleven saa klog paa Alt, at jeg næsten forekom mig selv som et Fæ, trods den gode Forstand, mine Na-boer altid have tillagt mig.« (6. Bog, 6. Kap.)

Rimeligvis tænkte Paludan-Müller allerede, da han skrev

»Adam Homo«, ikke blot paa Valgerda, men ogsaa paa Lagertha, Regnar Lodbrogs Hustru. Hun omtales i *Saksess Krønike*. *Pram* har skrevet et Stykke om hende; og derover har endelig *Galeotti* skabt det pantomimiske Sørgespil »*Lagertha*« (1813). Det mest bemærkelsesværdige i Sørgespillet er, at Lagertha med Lanse i Haand og med nedslaaet Visir udfordrer sin Mand; og da han ikke kender hende, lader han sig forlede til Kamp, hvori hun fejler og dræber en anden.

Paludan-Müller maa have moret sig over dette Fruentimmer og har derefter ladet Mille udfordre Adam til Duel paa Pistoler. Hun og Degnens Hanne møder maskeret i Skoven, og Adam maa i Dødsfrygt kæmpe for sit Liv (*Poet. Skr.* II, S. 279 f.). Yderligere har han ladet Mille optræde i Maskeradescenen som Skjoldmø, idet der siges, at hun

Bevæbnet frem som Amazone sprang
Med Skjold og Landse, som hun kjækt lod spille.
(*Poet. Skr.* II, S. 379.)

Vi har altsaa allerede her Forbindelsen mellem Mille, Valgerda og Lagertha.

Dertil kommer saa, at Paludan-Müller i det virkelige Liv kan have mødt en ung Pige, hvis Livsforhold havde nogen Lighed med Baronesse Milles.

Naar Heiberg skrev, at Godsejer Fogel ønskede at blive Baron, da var det ret selvfølgelig, at Paludan-Müller tænkte paa Kammerjunker *Johan Caspar Mylius*, der var Hertha Holstjens Onkel. Nævnte Mylius omtales meget ofte i de liberale Blade i Begyndelsen af Fyrreerne. Han havde samlet Gaardene Estruplund, Rønningesøgaard, Katstrup og Lystrup, og som Ejer af Estruplund var han valgt ind i Stænderforsamlingen i Viborg. Han havde vistnok — hvad man spottede meget over — ønsket at blive Baron, men maatte (1840) nøjes med at blive optaget i Landets lavere Adel og fik samme Aar Kammerherretitlen. I 1822—28 ejede han Aagaard i Hanherred, og i Himmerland havde han bl. a. Bjørnsholm (1809—28), hvor Børnene fødtes. Det er i Overensstemmelse med Kammerraad Thorsens Ord om, at han havde en Gaard i Hanherred. Hans Oplysninger om, at

nævnte Ejendom var bleven drevet som Mønstergaard og fortrinsvis udmærkede sig ved Mejeridrift, og at den til Ejerens store Sorg maatte opgives paa Grund af slette økonomiske Forhold, svarer helt ud til Virkeligheden. Aagaard blev (ligesom Bjørnsholm) overtaget af Staten 1828 paa Grund af Skatterestancer, hvilket Mylius ganske naturligt betragtede som sit Livs største Nederlag.

Der kan da næppe være Tvivl om, at Paludan-Müller tænkte paa Mylius; og der kan næppe heller være Tvivl om, at Baronesse Mille svarer til Datteren U l r i c c a (f. 1817). Det var ganske naturligt, at han, da han saa, hvordan Mylius kom frem, tænkte paa, at han kunde have faaet Del i hans mange Herligheder. Han kunde have handlet, ligesom Adam Homo gjorde, og kunde være blevet Baron og Kammerherre. Hvad blev han nu? Ulricca Mylius blev i 1846 gift med en Greve Bernstorff-Gyldensteen (f. 1818) og fik af sin Fader Fideikommisset Raschenberg og Hovedgaarden Katstrup. Hvad fik Paludan-Müller?

Dog naar vi siger, at Baronesse Mille svarer til Ulricca Mylius, maa der tages et vigtigt Forbehold, idet der ikke er Grund til at tro, at de to unge Damer i paafaldende Grad havde andet fælles end det, at bægge var Arvinger til en Herregaard. Det Indtryk, man faar af Ulricca Mylius gennem »*Bella Donna*«, gennem et Mindedigt over Søsteren, Christiane Mylius, og ad anden Vej, er et helt andet end det, man faar gennem Skildringen af Baronessen. I dette Tilfælde gælder aabenbart det samme, som naar Talen er om Pastor Homo og Søn, ligesom om Stine Brandt og om lille Jensen. En Række O p l e v e l s e r eller enkelte Træk viser tydeligt hen til bestemte Personer, men i V æ s e n og K a r a k t e r er Digtets Figurer formet i Overensstemmelse ved Værkets Tendens og har meget lidt med de nævnte Personer at skaffe. Paludan-Müller realiserede sine egne Ord om, at de Personer, der fremtræder i et Digtværk, skal ikke være »Copier fra den og den Gade«, men udgaa fra eller opstaa »til et nyt Liv i Forfatterens Sjæl.«

Her hvor Talen er om Mille gøres Forholdet desuden uklart derved, at Skildringen af Pastor Homos og Adams Køretur til Baronens, ligesom Adams, Milles og Hannes Sejltur til en lille Ø,

er skrevet under Indtryk, der er uden Forbindelse med Familien Mylius; og Beskrivelsen af den Køretur, hvorpaa Mille og Hanne er forklædt, svarer til en Scene i »*Den falske Catalani*«.

Og endelig har Ulricca Mylius næppe i paafaldende Grad haft Milles Passioner. Specielt har hun ikke givet sig af med *Novelleskrivning*. I hvert Fald ved vi intet derom. Naar Paludan-Müller alligevel lod Baronessen befatte sig med den Slags, hænger det sammen med, at han — selv om han nu anvendte en modificeret Form deraf — stadig havde et godt Øje til den Digtart. Han havde — som vi har set — haft Lejlighed til at sige sin Mening, da H. C. Andersens »*O. T.*« var udkommen, og havde i Indledningen til »*Adam Homo*« gentaget sine Spydigheder. Milles Noveller fik da ogsaa samme Skavank, som Paludan-Müller da havde paatalt, hvad tilstrækkelig tydeligt fremgaar af hendes egne Ord:

Vor hele Omgangskreds har frem jeg manet:
I Bogens Helt Grev Pruth De kjende vil;
Min Mand i hans Rival; de gamle Tanter
Gjør Tjeneste som min Novelles Fjanter.

Thi hvad mig morer meest naar Pennen render,
Er fremfor alt den Leilighed, man har
Til lidt at finte sine gamle Venner,
Og holde dem venskabeligt for Nar.
Om En og Anden og sit Billed kjender,
Han det at tilstaae nok iagt sig ta'er;
Og gjør jeg ikke rigtigt, naar jeg henter
Fra Livet selv min Dignings Elementer?

Vi stakkels Fruentimmer, som maa stille
Vort Lys bestandig under Skjeppen — vi,
Som trods Talent og Aand og Phantasi
Tør Roller ei i Stat og Kirke spille;
Vi, som man helst ved Naalen holde vilde,
Men som ved Handling kun sig føler fri:
Vi har kun Valget — Enten at sye Særker,
Eller fremtræde seirende med Værker.

(*Poet. Skr.* II, S. 334.)

Her har Paludan-Müller øvet en voldsom Kritik; men hans Nidkærlighed har dog ført ham for vidt. Muligvis fandtes der

blandt Datidens Novelleskrivere enkelte, der praktiserede Milles Metode; men de færreste Forfatterinder var Pjanker, der skrev blot for at bringe Sladder til Torvs. Det kan hverken siges om Fru Gyllembourg eller om den, der her har størst Interesse, nemlig Henriette Hanck, som faa Aar før havde udsendt »En Skribentindes Datter« (1842). — Hun var født i Odense i 1807 og var Datter af Adjunkt ved Katedralskolen, Redaktør, cand. theol. Hendrik Trütschler Hanck og Madseline Antoinette Iversen. Hun er særlig kendt gennem sin Korrespondance med H. C. Andersen, hvis Veninde hun i mange Aar var. Hun kendte Elmquists i Aarhus og havde en legemlig Svaghed ligesom Louise. Da Hanck døde, rejste Hustruen med Døtre til København, hvor de flyttede ind i den Lejlighed, som Louise Elmquists Broder, Juristen havde haft.

Paludan-Müllers kendte Familien ret nøje. Caspar oplyser i et Brev bl. a., at han en Dag har været paa Besøg ved Hancks Sygeleje; og vi ved desuden, at hans ældste Datter gik i Skole hos Henriettes Søster Augusta, der i 1837 var Fadder til hans anden Datter. Ogsaa Fritz havde uden Tvivl allerede fra Odense-tiden haft en Del Kendskab til Familien. Det er derfor forstaaeligt, at han havde Interesse for Henriette Hancks Forfatterskab; og et enkelt Træk, der er fælles for »Adam Homo« og »En Skribentindes Datter«, kan da ogsaa paavises. Det er det, der gør, at vi maa tale lidt om Paludan-Müllers Bysbarn. Men ellers har hun intet med Mille at skaffe.

Da Fru Mille har skrevet sin Novelle, raadfører hun sig med lille Jensen, som sammenkalder en Del Smudsjournalister for at paavirke dem ved et godt Traktement. Alle disse Herrer — Hr. Smører, Hr. Snakker, Hr. Tværer, Hr. Tanketom o. s. v. — føler sig overordentlig vel tilpas i de uvante Omgivelser. Likøren smager, og Herrerne taler søde Ord om Fruens Geni. Festen kulminerer i en overdaadig Middag. Gæsterne æder, og tilsidst drikker de Fruens Skaal i Champagne. Da det hele er forbi, er Fruen lykkelig over at slippe af med Selskabet. Hun er ophidset over det Offer, hun har maattet bringe de uværdige og kommanderer straks Husets Piger til at smække Vinduer op, skrubbe, børste og ryge Stuerne igennem.

Frøken Hancks Fremstilling er mere fyldig: Skribentindens Mand, Aktuar Werner inviterer en Del Journalister sammen for at skabe Sensation om Hustruens Navn. Der fortælles omstændeligt, hvordan de forsultne Journalister samles om Bordet, taler om Fruens Skrifter og forsyner sig af Retterne. Fruen er ulykkelig over at have den Slags Gæster; og da de er gaaet, forsikrer hun, at hun »nu først, efter flere Timers Forløb igen trækker friere Aande.« Og dertil bemærker hendes Mand: »Du har ikke ganske Uret; jeg tilstaaer Dig, at Underholdningen med disse litteraire Herrer i høj Grad har trættet og angrebet mig. Det er, som sagt alene Konstnerdiplomati, der har bragt mig til at indbyde dem.« — — »Nu ja, jeg har smedet, medens Jernet var varmt, jeg mener, medens Champagnen skummede.«

Man ser, at Frøken Hanck havde et godt Øje til Pressen, som jo netop ved 1840 fik langt større Magt og Udbredelse end før. Men ikke blot hun havde Mistro til de nye Aviser. Der var mange, der mente, at en Del Journalister lod sig bestikke.

Et saadant Tilfælde antydes i »*Corsaren*« for 13. November 1846, idet der spottes over den Maade, hvorpaa »Berømmelsens Taxationsmænd«, P. L. Møller og en Portrættegner, drog rundt til Byens kendte Mænd for at samle Materiale til »*Dansk Pantheon*«, hvori de derefter uddelte Ros snart for liberale snart for konservative Anskuelse, snart for original Digtning snart for Imitation. De kom f. Eks. til Sibbern; og det antydes, hvordan han, for at sikre sig et passende Eftermæle, maatte beordre sin Kone til at rydde op og pynte i Stuen, fremskaffe Vin og iøvrigt stille næsten alt til Gæsternes Raadighed. — Her gives altsaa et Sidestykke til Henriette Hancks Beskrivelse; og Paludan-Müller har rimeligvis kendt baade hendes og »*Corsaren*«s.

Møller var Heibergs og Molbechs mest hensynsløse Modstander, og ogsaa om »Adam Homo« I og »Tithon« udtalte han sig nedsættende. — Senere skal det omtales, hvad Dom der til Gengæld blev fældet over ham; og det vil da blive klart, at man blandt de Journalister, der samledes om Milles Bord, maa tænke sig denne Person. Men han er godt gemt bag ét af de nævnte Pseudonymer.

A d a m H o m o. For Mille gav Bestikkelsen af Journalisterne intet Udbytte, Novelledigtningen lykkedes ikke. Hun svigtede sit Hjem uden at vinde noget derved. Paludan-Müller havde ingen Tro til Kvindens offentlige Virke. Dèr — mente han — mistede hun sit samlende og livgivende Væsen. Men just derfor passede Mille ogsaa fuldkomment ind i Homos Tragedie.

For ham blev hun den, der socialt trak opad, mens hun etisk førte ham nedefter. Hun var ude af Stand til at erstatte Almas Kærlighed og Tillid; og Homos Liv forblev rodløst og fattigt, idet han savnede d e n Rigdom, som Hjem og Tillid kan give.

Hans Spekulationer over Viljesproblemet fortsattes, men svækkedes efterhaanden; og senere opgav han alle Idealer. Spekulationerne havde hidtil været Udtryk for en Smule Samvittighed. Nu blev den indkapslet, og Homo stræbte kun efter ydre Goder. Da han var kommen til Galtenborg, troede han endnu paa et Forsyn. Men den graa Galt belærte ham om, at det, »som regerer Alt«, er »Hændelsen«, »Tilfældet«; og den Belæring gav ham noget at tænke paa. Naar han nu saa tilbage paa sit Liv, syntes han overalt at spore, hvordan Tilfældet havde leget med ham:

Var det ei Hændelsen han kunde takke
 For Mødet, hvor han sorte Trine saae?
 Var det ei Hændelsen, som i hans Nakke
 Ham holdt tilbage, da ved Bølgen blaa
 Paa Langebro han søgte Charons Smakke?
 Var det ei Hændelsen han stødte paa
 Hiin Aftenstund, da Fristeren han hørte,
 Da stakkels Lotte han paa Glatiis førte?

(S. 226.)

Var det ikke den, der lod ham træffe Clara paa Storebælts-smakken og førte ham til Galtenborg? Kort sagt:

Hvad er man Andet, end Product af Hændelsen?

(S. 253.)

Senere kommer han dog paa helt andre Tanker. Han kommer hjem og mærker Trykket af Livet i den fattige Præstegaard og Trykket ved den Udsigt, han selv har til at skulle leve som

Præst. Han ser da en ny Magt, nemlig »Nødvendigheden«; og Faderen belærer ham om, at hvis han ikke bøjer sig for den ved at søge Præstekald, saa maa han i hvert Fald gøre et godt Parti. Præsten har hørt Tale om, at Adam er forelsket i en lille Gartnerdatter; men derom ønsker han ikke at høre mere. Nødvendigheden byder, at den Slags Nykker forsvinder. Nødvendigheden byder, at Adam vælger Baronessen; og han bøjer sig da for den. Da han er kommet saa vidt, føler han en Slags »Frihed«, som han aldrig ret har følt før: den Frihed, som skabes ved Penge; og han nyder denne Frihed, mens Samvittigheden kvæles, indtil han længe efter skal til at gøre op, hvad han har haft ud af Livet.

Det sker, da han ligger for Døden. Da holder han Revu over alle de Magter, han har troet paa. Han ser dem som Spøgelser for sig og kan ikke hitte Rede i, hvilken der har været den største:

Der seer jeg Skjæbnen paa min Vei staae Vagt,
 Og drive grumt mig frem mod Afgrundsbredden;
 Der lurder Hændelsens den lumske Magt,
 Til i dens Net jeg villieløs er gleden;
 Der holder kold og streng Nødvendigheden
 Mig fast i Lænken, den om mig har lagt —
 Hvem er den Største? Hvem skal jeg paakalde?
 Mit Liv er deres — de har haft mig Alle!

Alma spørger ham, om han da aldrig har troet paa et Forsyn; men han svarer:

• Jeg seer det langt tilbage, fjernt i Tiden,
 Men det er nu saa længe, længe siden.

Forsynet har han glemt; og heller ikke i sig selv har han den Kraft, som kan bringe ham Redning. Forgæves spørger Alma:

Er der ei Noget, som ret fast du vil?
 En Attraa, hvori hvert et Haab sig dølger,
 Et Maal, du fastholdt under Livets Spil?
 Naar denne Villen i dig selv du følger,
 Trækfuglen lig henover Dybets Bølger
 Den Evighedens Kyst dig bærer til.
 Hvorhen med al din Villies Kraft du stunder,
 Der maa du komme, skal der end skee Under.

Heller ikke paa Viljen tror han. Alle hans Planer er bristet. Alma tror, at

Alt Liv er Villen — Villien er det Første
I hver en Sjæl, den mindste som den største.

(S. 461 f.)

I den finder hun Roden til alt; men det er haabløst at tale med Adam derom. Hans Tid er forbi.

For ham har Refleksionerne over »Forsynet«, »Tilfældet« og »Nødvendigheden« stadig staaet i Forbindelse med en Opløsningsproces. Hans Viljesliv, hans Tro og Tilknytningsforhold er stadig bleven svækket. Havde han haft gode Anlæg, var de i hvert Fald ikke kommen til Udvikling. Han talte, da han havde forladt Alma, endnu om Tro. Han havde paa Rejsen faaet Brev om Moderens Død og gik om Aftenen langs Stranden ved Korsør, hvor han fattede den Beslutning: at kræve det største, det bedste af sig selv. Han ligesom saa sin Moders Aand, der »rakte for et velført Liv ham Krandsen.« Han følte sig som et nyt Menneske; og til Alma skrev han derefter baade om Moderens Død og om den Genfødelse, han havde oplevet. Han havde nu faaet Hvile i Troen, og denne Tro skulde give sig Udtryk i Troskab mod den Længsel, der boede i ham.

Men det gik her, som naar han tidligere havde fattet en Beslutning. Paa Galtensborg ophævedes Troskaben. Det Liv, han førte, fuldt af Nydelser og Tillokkelser, gjorde, at Drømmen om et Liv i Kærlighed og om et Liv ad Idealets Vej forsvandt. En Tid stræbte han at gøre sig fuldkommen i ydre Væsen og illuderende Færdigheder. Men hvad han i sin Ungdom drømte, blev aldrig omsat i Handling. Adam Homo kunde endnu som moden Mand være begejstret.

Han var begejstret — ja, for Bagateller!

(S. 516.)

Blandt de Færdigheder, han søgte at udvikle, var som sagt særlig én, der voldte ham Besvær. Han vilde fuldkommengøre sig i Talekunsten. Han levede jo netop i en Tid, da enhver vilde tale. Enhver vilde sige sin Mening om Landets Forhold, enhver

vilde kritisere, enhver vilde bringe sit politiske Budskab. Men selv om der taltes meget, taltes der ikke altid godt. Det kneb endnu i Stænderforsamlingerne, og det kneb ude i Landet. Derfor var det naturligt, at Paludan-Müllers Ven og Studenterkammerat Martin Hammerich fremførte Forslag om, at Talekunsten skulde dyrkes baade i Skolen og ved Universitetet.

Han havde efter sin Udenlandsrejse — hvor han muligvis havde set Paludan-Müller — udgivet en Afhandling »*Om det mundtlige Foredrag*« (1841); og heri fremhævede han netop som ét af den ny Tids Krav, at enhver maatte forstaa baade at høre og at tale: »Rundtomkring seer man Skrivepulte forvandles til Talerstole. Foruden de hundredaarige Talerstole, Præstens, Lærerens og Sagførerens, hvor den egentlige Veltalenhed skulde komme til Orde, og hvor der fordres meer og meer men ydes mindre, end der kan fordres, beredes der nye Steder for Talen i det offentlige Liv. I talrige Samfund, hvori Borgere af enhver Stand og Stilling har forenet sig, ere alle indsigtfulde Medlemmer opfordrede til at tage Deel i de mundtlige Forhandlinger.« (S. 38 f.). Han nævner, at allerede hos Grækerne havde Retorikken en fremtrædende Plads i Undervisningen; og i de franske Skoler var Retorik et fast Fag; »tilmed viser man saa megen Forkjærlighed for det egentlige Taleriske, at man ikke blot læser Taler af Cicero, Demosthenes, Chrysostomos, men ogsaa bruger særskilte Samlinger af de Smaataler, der leilighedsviis forekomme hos græske og romerske Historieskrivere.« (S. 74.).

Hvad Under da, at Adam Homo maa gøre det samme, og ikke blot han selv vil lære at fremføre Ordet, men der skal dannes en Forening; og Sagen faar Tilslutning fra Journalister, Militærpersoner, Filosofer, Poeter, Lavsinteresserede, Professionister, Købmænd, Gaardmænd, Kræmmersvende o. s. v., som skal lære Kunsten. Jensen og Homo har Tillid til Sagen. Generalforsamlingen kommer og dermed Fiaskoen. Homo begaar netop den Kapitalfejl, Hammerich i sin Bog advarer imod (S. 23). Han er ikke selv betaget af sine Ord; og Talen bliver derfor »kold som Iis«. Han mangler det væsentlige: den indre Varme. Adam Homo har nemlig intet Budskab at bringe. Hans Medhjælper, »lille

Jensen« smigrer sig med at forstaa sig paa Menneskenes Sind og har tænkt sig at opvarte med liberale Fraser, og i den Anledning faar Digteren (S. 329) Lejlighed til nogen Spot over Liberalismen. Men Homo har næppe selv liberale Tilbøjeligheder, skønt han har samme Valgsprog, som var anført paa Forsiden af »*Den Frisindede*«, nemlig »*Esse, non videri*«. (Poet. Skr. II, S. 448)

Det staar f. Eks. ikke i Forbindelse med nogen stærk Sympati med »Pauperismen«, at han en enkelt Gang søger at gøre godt mod de fattige. Han gribes blot en Stund af Sentimentalitet, da han har opnaaet en ufortjent Hæder. Hans Bidrag til Fordel for et Magdalenehem skyldes heller ikke en stærk Sympati for de forulykkede. Han føler blot, at han ved at yde en Skærv kan sone en gammel Synd. Det er overhovedet umuligt at tillægge Homo en fast Anskuelse, hverken religiøs, etisk eller politisk. Han er et Nul, en Mand uden Meninger, uden Tro, uden Idealer. Men netop derfor er han — efter Digterens Mening — en Mand, som i Danmark har Mulighed for at naa frem. Her hædrer man Nulliteter. Her hædrer man dem, der intet udretter, dem, der er uden Mening og uden Idealer.

Efterhaanden som Homo fornedres i etisk Henseende, vandrer han op ad Rangstigen. Han bliver gift med Baronens Datter og bliver derfor Hofjunkere og derefter Kammerjunkere. Hans Kone arver Baroniet, hvormed snart følger, at han bliver Kammerherre. Han skal være til Stede ved en Hoffest og faar da uden egen Fortjeneste Ridderkorsset. Da han ejer et Baroni, opnaar han ved kongelig Bevilling Barontitlen. Igen skal han — sammen med to Kammerherrer — møde ved en Hoffest, og da de to har Storkorsset, faar Homo ogsaa sit at bære. Og endelig bliver han Gehejmeraad og Theaterchef. Han er en Lykkens Pamfilius, en ny Aladdin, som opnaar Hædersbevisninger uden at yde et fortjenstfuldt Arbejde til Gengæld.

Hvorvidt Udueligheden netop paa Paludan-Müllers Tid i særlig Grad kunde medføre et godt Avancement, eller om det er det normale i Danmark, er Spørgsmaal, som vel ikke er værd at besvare. Men sikkert er det, at der var mange, der havde den Opfattelse, at Dygtighed dengang var en Dyd, der ikke blev paa-

skønnet. Fra Tiden omkring 1840 vil man ofte i liberale Blade finde meget kraftige Udtryk for Forargelse over, at man hædrede lidet betydende Mænd; og selv ret konservative Blade afholdt sig ikke fra at fremsætte kritiske Bemærkninger.

Det første alvorlige Angreb, der fremkom i Pressen, findes allerede i »Kjøbenhavnsposten« for 31. Aug. og 1. Sept. 1835. Det var Overlærer J h s. H a g e s Artikel »Nepotisme«, der længe og hidstigt blev diskuteret i Aviserne. Fra den følgende Tid kan nævnes endnu andre Eksempler, og efter Frederik VI's Død skrev man temmelig frit om de Reformere, man ventede. I »Kjøbenhavnsposten« for 28. og 29. Januar 1840 finder man saaledes en Artikel af H. F. P o u l s e n »Ere Ordener hensigtsmæssige?« og andre Indlæg i liberale Blade omhandlede Avancement, Rang og Titler.

Yderligere kan nævnes et Brev, der fandtes 6. April 1841 (mens C a r l B a g g e r var Redaktør) i »*Fyens Stiftstidende*«. Det var tilsendt af en københavnsk Korrespondent, som blandt andet beklagede sig over, at mens man i Tyskland forstod at hædre Digterne, blev de i Danmark behandlet som Stedbørn: »I det Hele have de tydske Fyrster ofte viist, at de forstaae at vurdere en god Digter: de nobiliterede G ø t h e og S c h i l l e r, medens vor Ø h l e n s c h l æ g e r e r — Etatsraad. H o l b e r g blev rigtignok nobiliteret, men for det Første er det meget længe siden, og for det andet skete denne Ophøielse nok ikke saameget for hans Poesiers Skyld, som for hans skønne Godser i Sjælland.«

Disse Bemærkninger gik videre, og det var ikke blot nævnte K o r r e s p o n d e n t, der mente, at man hellere maatte adle Mænd som Thorvaldsen og Brødrene Ørsted end lidet betydende Godsejere. »*Kjøbenhavnsposten*«s Redaktion mente endog (22. April), at som Forholdene var, vilde en Ophøjelse i Adelen være en ringe Ære: »som om nogen af vore udmærkede Videnskabsmænd og Digtere kunde ophøjes ved at stilles ved Siden af Kammerherre v o n M y l i u s, der var en af de Sidste, som her blev nobiliterede!«

Den Slags spydige Ord var almindelige, og i den Forbindelse skal fremhæves, at der omkring 1840 udviklede sig en Spotte-digtning, der havde sit Forbillede i en ældre Tid (P. A. Heiberg

og Jens Zetlitz) og i høj Grad prægede Datidens liberale Presse (særlig »*Den Frisindede*«, hvis Redaktør var *Claudius Rosenhoff*). Vi skal blot som Prøve nævne nogle Vers af Fynboen *Fr. Schaldemose*. De er hentet fra Digtet »*Vejen til Lykken*«, der er skrevet kort Tid efter »*Den ottende Konst*« og fortæller om dem, der har opdaget den rette Vej, nemlig at krumme Ryggen:

Betragt engang hiin Exellents med Stjerne;
Hans Hjerte er en Svamp og tom hans Hjerne.

Han er kommen frem alene ved Smiger. Og saadan er det gaet andre, der kendte Vejen:

Nu er han højt med Rang og Titler æret;
Hvad troer Du hans Fortjenester har været?
Hans Ryg var smidig og hans Tale sød.

Det er klart for enhver, at

Smiger, Smiger er den Kraft, der dreier
Det store Hjul, og Smiger overveier
Langt Iver, Dygtighed og ærligt Sind;
Det er den Dirk, der aabner Stormænds Sjæle;
Kun Jammerskade, at man ei kan stjæle
Ved Hjælp af Smiger sig i Himlen ind.

(»*Mine Efterlevende*« 1839, S. 18 f.)

I dette Digt siges netop, hvad man ønskede at sige, og hvad ofte blev sagt. Selv ældre Mænd lod sig henrive til Forargelse. Man vil f. Eks. finde Symptomer i den Retning hos *Ingenmann*, der i Begyndelsen af Fyrterne skrev en Del politiske Smaadigte, hvoraf skal citeres en paatænkt Gravskrift over »*Ridderen af de 36 Ordener*«, hvori der siges:

For engang at blive estimeret
Blev han næsten hvert Aar decoreret,
Og gjaldt han just ikke for aandrig
Saa blev han dog overmaade baandrig.

(*Samlede Skrifter* 2. Bd. 8, S. 264.)

Dette Vers blev trykt i 1845 og maa sidestilles med den Gravskrift, som Paludan-Müller satte over Adam Homo:

Her hviler Adam Homo med den blide Aand,
Baron, Geheimraad, Ridder af det hvide Baand.
(S. 467.)

I bægge Tilfælde skal Vægten lægges paa den Omstændighed, at trods Aandens ringe Kraft har den nu afdøde naaet de højeste Udmærkelser. Iøvrigt synes det, som om de to Digtere kappes om at skabe det flotteste Rim, hvori Ordene Aand og Baand indgaar. Medens Ingemann anvender Rimet a a n d r i g og b a a n d r i g, finder man i »Adam Homo« Rimet »blide A a n d« og »hvide B a a n d«.

Ingemann har muligvis tænkt paa General Frantz Bülow, der døde i 1844; men Paludan-Müller havde sikkert ikke til Hensigt at stille en enkelt Person i Gabestokken. Efter eget Udsagn var hans Epigram da ogsaa af ældre Dato. Det, han ønskede, var: at rette sin Kritik mod en Hr. Everyman, Jedermann, Enhver, mod et almindeligt Menneske, der — vel at mærke — besad fremtrædende nationale Fejl. Noget andet er, at han vanskeligt, da han lod Adam Homo blive det kongelige Teaters Chef, kunde undgaa at henlede Opmærksomheden paa den Mand, som netop var Indehaver af Stillingen; og han undlod da heller ikke at udstyre Homo med de samme Egenskaber, som Fyrrernes Teaterchef besad.

Fyrrerne var en meget urolig Tid for Teatret. Der var Tider, hvor man næsten daglig i Aviserne kunde se Angreb baade paa Direktøren og hans undergivne. Blandt andet udsendte H e i b e r g — der jo selv fik en haard Medfart — i 1840 en Række Artikler i »Fædrelandet«. Han fandt, at Direktionen blev dannet efter et uheldigt Princip; og i Særdeleshed fandt han, at Posten som Hof-Teaterchef var et Rudiment, som snarest burde fjærnes.

Det var derfor ikke tilfældigt, at Adam Homo fik Stillingen som Teaterchef; og H e n r i k H e r t z bemærker da ogsaa i én af sine Studiebøger (K, ø, 6): »Det er en blodig Satire, at Pal. Müller i Adam Homo lader sin Helt, hvis hele Liv er et Intet, til-

sidst ansees værdig til at beklæde en Teater-Directeur-Post ved det kongelige Theater, denne Post, der selv er et Intet, dreier sig om et Intet, og hvis Resultat er et Intet.«

Teaterchef var paa den Tid Joachim Godske v. Levetzau, der blev udnævnt i 1840. Han var én af Hoffets øverste Embedsmænd, var yderst belevn og elskværdig. »Etiketten var hans Lovbog, og han syndede aldrig mod nogen af dens utallige Paragraffer.«⁵⁾ Men han forstod sig ikke paa Teatervæsen og havde intet Kendskab til Personalet eller til de Stykker, der skulde opføres. Han var i flere Henseender en Modsætning til Forgængeren, hvis jævne Optræden f. Eks. Fru Heiberg fremhævede overfor Levetzaus Forfængelighed.

Det belevne Væsen genfinder vi hos Adam Homo. Men ogsaa i anden Henseende mindes man Levetzau. Naar f. Eks. Adam Homo en enkelt Gang føler Trang til at uddele Gaver til fattige, da tænker Paludan-Müller muligvis paa, at Teaterchefen interesserede sig for Velgørenhedsarbejde, hvorfor han ogsaa i 1846 blev Æresmedlem af »Kjæden«. Naar Adam Homo yderligere bliver Magdalenestiftelsens Patron (S. 422 f.), da tænker Digteren maaske igen paa Levetzau, der i 1841, 45 og 47 lod give — i sin Tid meget omtalte — Forestillinger til Fordel for Foreningen »til moralsk-fordærvede Personers, særlig den opvoxende Ungdoms Forbedring«, d. v. s. netop den Forening, der i sin Tid blev dannet i Stedet for Magdalenestiftelsen.

Endelig beskriver Paludan-Müller en Scene der muligvis er selvoplevet. Som Skuespildigter fik han igen efter sin Hjemkomst Fribilletter hver Uge; og han kan som Teaterdigter ved én eller anden højtidelig Anledning have været præsenteret for Levetzau. Ved en saadan Lejlighed ser vi netop Adam Homo, idet han ved sin Tiltrædelse lader sig forestille for Personalet og alt, hvad der hører Teatret til. Han lader Tordenen rulle, kritiserer Damernes Paaklædning og taler om Teatrets Forhold til Idealet. Da han træder ind i Foyeren, er alle forsamlet:

Af Konstens Lys var fuld den store Sal:
Tilvenstre for ham Skuespillerinderne,
I Fløiel klædt, med hulde Smiil paa Kinderne,
Og Blik, der gjengav Scenens Ideal;

Og sidst i Rækken Solodandserinderne
 Med deres Flora-Skjørt og Zephyr-Shawl.
 Som paa Commando hele Rækken neied,
 Da om mod dem han med et Buk sig dreied.

Han vendte sig tilhøire, bort fra dem,
 Og modtog Hylding nu af Skuespillerne,
 Af Sangerne, som her dog spared Trillerne,
 Af Dandserne, som hilste med hvert Lem.
 Han hilste tredie Gang, men ligefrem;
 Og fjernt i Salens Ende Digterpillerne,
 Der støtte, ja der bære vort Parnas,
 Gjenhilste ydmygt ham fra deres Plads.

(S. 430.)

Hvis Paludan-Müller har oplevet noget lignende, maa han have fundet Situationen latterlig; og den Plads, der var givet Digterne ved den beskrevne Sammenkomst, behagede næppe hverken ham eller de andre Skribenter.

Levetzau var — ligesom Adam Homo — af den Type, som havde sin fornemste Repræsentant i den elegante Verdensmand, Kong Kristian VIII. Typen er den udadvendte, der bedaarer ved et glimrende Væsen, en straalende Facade, og søger Adspredelse i en Masse Foretagender, som fremhæver Personen, f. Eks: Selskabelighed, Taler- og Skribentvirksomhed, undertiden ogsaa Velgørehedsarbejde. Hverken Kongen — der iøvrigt var en begavet Mand — eller Levetzau repræsenterede Typens mangesidige Udfoldelse, men bægge hørte dog til den.

I Selskabeligheden viste den sig særlig ved de store Hoffester, der afholdtes i Begyndelsen af Fyrreerne og udgjorde Hovedæmnet i de Nidviser, som cirkulerede i København, f. Eks. i

Kong Christian stod i Balparé
 i Støv og Damp.⁶⁾

Men den viste sig ogsaa ved de Fester, hvorved man efterlig-nede Majestæten. Der var Familier, der afholdt stort Bal hver Uge hele Vinteren igennem. Ogsaa Homo var med blandt Efter-berne, idet han bl. a. afholdt Maskerade i Hjemmet. Paludan-Müller afpassede sin Aladdinfigur efter Tiden, hvori han levede.

Men derved fremkom et andet Billede end det, Oehlsenschläger i sin Tid havde skabt. Den ny Aladdin var ikke »Naturens muntre Søn«. Hofluften havde indvirket paa ham. Nu syntes han i Slægt med de Skikkelser, der omtaltes i Rosenhoffs og Schaldemoses førnævnte Digte og i Carl Plougs Atellaner.

Allerede i Carl Bernhards »*Lykkens Yndling*« (1838), der er værd at nævne i denne Forbindelse, havde Aladdinskik-kelsen mistet en Del af sin Kulør. Vel var Lykkens Yndling en fattig ung Mand, en »Mossjø Habenichts«, men den Dyd, der ud-mærkede ham, var ikke ungdommelig Frejdighed, men »Poli-tesse«. Det samme gælder Adam Homo; men Carl Bernhards Helt faar en anden Skæbne end Paludan-Müllers. Han dør nem-lig i sit skønneste Øjeblik. Forfatteren siger (S. 222 og 407), at Lykken ligger i Haabet, i den faste Tillid til, at det stærkt be-gærede skal opnaas. Men Haabet maa aldrig opfyldes helt. Da vil Lykken nemlig kulminere og følgelig svækkes. I Overens-stemmelse hermed naar Helten Ditmar frem mod sit Maal; men idet han skal gribe det højst attraaede, er Livet forbi. Han er paa Rejse med sin Grevinde til Spanien, hvor hun ejer rige God-ser; og netop idet han vil favne hende, sejles Skibet i Sænk, hvori de befinder sig.

H. C. A n d e r s e n har senere i »*Lykke-Peer*« gengivet Carl Bernhards Tanke. Han har ladet den fattige Peer blive en stor Sanger. Men idet han — Sangeren — i Operaen »*Aladdin*« har opnaaet sin største Sejr og endnu staar paa Scenen hyldet af alle og af den unge Baronesse faar tilkastet en Laurbærkrans, da overvældes han af Lykke og segner død om.⁷⁾

Saadan stiger ogsaa Adam Homo, indtil han staar som Teater-chef; og just da falder han sammen. M e n — her er Forskel-len: Adam Homo faar paa Sygelejet en kort Frist til at besinde sig, til at tænke over hvor ringe Resultater han trods al ydre Hæder har naaet. Han faar Øje for, at Livet har været tomt og fattigt; og da han i det hinsidige stilles for Dommen, ser han i Rædsel sin egen Ringhed og forstaar, at han er fortabt. Han havde ikke søgt det, der for Paludan-Müller var den sande Lykke.

— Ved Beskrivelsen af Adam Homos Død havde Digteren haft

sit Forbillede i Virkeligheden. Men det er en helt anden Historie. Han havde — som vi har set — netop i 1845 været hjemme i Aarhus ved Faderens Sygeleje; og selv om der er en væsentlig Forskel, er der desuden en Lighed mellem Beskrivelsen af Adam Homos og Biskop Paludan-Müllers Sygdom.

Gennemlæser man Slutningen af »Adam Homo«s 10. Sang, vil man forstaa det. Homo har holdt sin Tale i Teatret og tager sig en Ridetur, men vogter sig ikke, da det bliver Regnvejr. Han bliver gennemblødt paa Turen, kan ikke straks skifte Tøj, bliver syg og maa gaa til Sengs. Den »flinke Doctor Flink« kommer. Han mener, at det kun er »En simpel Rheumatismus! en Forkjølelse!« Først faar Excellencen Hyldete, senere Olie; og Doktoren lover ham, at han, inden en Uge er gaaet, vil være fuldkommen rask. Men saadan gaar det ikke. Patienten bliver svagere; og da Dr. Flink erfarer det, vil han straks — trods Homos Protester — aarelade ham, og han gør det grundigt:

Sex Kopper fyldte var med Bøddel-Retten,
Da Lægen hvisked: Nok for første Gang!
Thi naar jeg dømme skal af denne Prøve,
Vi en Portion endnu vist vil behøve.

Men det hjælper ikke:

Han syntes, at han værre var i Grunden:
Han døsed, gyste, blev saa tør i Munden,
og bitter Tvivl der opstod i hans Bryst,
Hans Tvivl fik Overhaand — beængstet sendte
Han Bud til gamle S t i n k og lod ham hente.

(S. 442 f.)

Omtrent saadan gik det ogsaa Paludan-Müllers Fader. Efterat have prædiket i en kold og fugtig Kirke maatte han gaa til Sengs, Brystet blev angrebet, en Læge tilkaldt, og han foretog en Række kraftige Aareladninger, hvorefter en ny Læge blev hentet uden dog at kunne udrette noget. Og ligesom Etatsraad Jensen — lille Jensen — derefter noterede alt vedrørende Homos Efterladenskaber, saadan blev ogsaa Amanuensis, Kammerraad Jensen kaldt til Bispens Sygeleje og modtog senere Hvervet som Eksekutor i Boet.

Homo døde kort efter Middag ligesom Bispen. Men i sidste Tilfælde var ingen Alma til Stede. Her sad Digteren Fr. Paludan-Müller og Bispens Tjener Jørgen Olsen.

Det er rimeligt, at Paludan-Müller hentede sine Billeder fra Faderens Sygeleje, idet han næppe havde et andet nærliggende Tilfælde at tænke paa. Dog naar han lod Adam Homo frygte Døden, da havde det intet at skaffe med Oplevelserne fra 1845. Under Sygdommen havde Bispen ganske vist Anfald af Angst. Men det var gamle Anlæg, der brød frem. Det var Mindelser af den Hjærtetekrampe og Ængstelse, som han allerede i Tyverne havde klaget over. For Døden nærrede han ingen Frygt. Han viste tværtimod en Ro og en Fasthed, som Sønnen maatte beundre. For Adam Homo var Sagen en anden. Han maatte til Slut gøre op med et misbrugt Liv. Han saa, hvor lidt det havde bragt ham. Derfor ræddedes han.

I 1842 havde der i København været udstillet et stort Maleri, der vakte megen Opsigt. Det var udført af en Mand, som Paludan-Müller kendte fra Odense, Albrecht v. Benzon (f. 1816), Søn af Kammerjunkter Jacob v. Benzon paa Kristiansdal. Det betegnedes som »*Den døende Don Juan*« og viste et Menneske grebet af Angst ligge paa Dødslejet.⁸⁾ Som saadan en raadvild Mand laa Adam Homo og ventede paa sit Livs Afslutning. Den eneste Hjælp, han tilsidst havde, var den Alma, han havde svigtet. Hun skulde søge at trøste ham; og hun skulde redde ham fra Undergang.

Alma. Almas Livsførelse er en Modsætning til Adams, og hun kommer til at leve fjærnt fra ham.

Mens vi tidligere har mødt hende i Balsalen, i Gartnerhaven og ved Afskeden med Adam, ser vi hende atter, da han kommer tilbage som Ægtemand. Hun opdager ham, da han med Mille kører ind ad Vesterport, og hun gaar hjem og græder ud hos Faderen. Han ser, hvordan Tabet af Adam tynger paa hende:

Hvordan har hele to Aar nu vi levet!
 Forpiint og spændt, som mellem Liv og Død,
 Som om der Dyretid var paa Glæde blevet,
 Og Taarer hørte med til dagligt Brød. — — —

Hvad er der blevet af den Rosenflor,
 (Her strøg han Almas spredte Haar ilave)
 Som jeg opelsked i min stille Have,
 Og hvoraf disse Kinder før bar Spor? — — —

Hun lover ham, at hun vil tage sig sammen:

Alt fra imorgen af, jeg lover dig,
 Vi Dagen hilse skal som før med Glæde,
 Ikkun iaften giv mig Lov at græde.

Her kasted hun med Suk sig til hans Bryst,
 Hun græd og græd, som om i Taarens Kilde
 Sig hendes Hjerte reent opløse vilde,
 Og snart den gamle Mand græd med til Trøst.
 Ømt i hans Arm hun længe hvilte stille,
 Til hun Godnat ham bød med kjærlig Røst,
 Og med et Lys, hvis lange Tande flammer,
 Steg nu hun op ad Trappen til sit Kammer.

(Poet. Skr. II, S. 318 f.)

Saa samler hun sammen alle de Minder, hun har om ham, forsejler Pakken og lægger den ned i Kommodeskuffen. Hun resignerer. I et lydigt Gudsforhold og i stadig Opofrelse ældes hun efterhaanden, og vi ser hende ikke, før hun kommer til Stede under Adams Sygdom.

Da er Billedet et helt andet end det, der opstod, dengang Adam mødte hende først:

Der staar hun, i en sort og ulden Dragt,
 Hvis Folder omkring Livet falde knappe,
 Paa Hovedet en lille sneehvid Kappe,
 Et simpelt Tørklæd' omkring Halsen lagt;
 Der staaer hun, lidt tilveirs paa Livets Trappe,
 Med værdig Holdning, som der nys blev sagt,
 Med fine Træk, med Kinder liliehvide,
 Med melankolske Øine, blaae og blide.

Det lyse Haar er graanet og paa Siden
 Af Kappen dæk't, der Kinden tæt omsnoer:
 Den klare Pande mærket er af Tiden,
 Og tegnet let med Tænksomhedens Spor;
 Nakken er rank, og Haanden fiin og liden,

Men Farven siger meer end alle Ord,
 At man sin Gjerning gjøre maa heneden —
 Saa staaer hun: samlet, rolig og beskeden.

(S. 450 f.)

Det er rimeligt at antage, at Paludan-Müller har set en saadan aldrende Pige og med sin Hustru har drøftet hendes Forhold. Men bemærkelsesværdigt er det desuden, at en tilsvarende Beskrivelse findes i *Henriette Hanks Novelle »Tante Anna«* (1838), hvor den unge Tante Anna beskrives i Ordene:

Saa sødt et Smil har Hebe ikke,
 Saa ungdomsglad, saa aandigt smukt,
 Saa rene er ej Psyches Blikke
 Mod Lyset vendt i Himmelflugt.
 Hvor fiint, hvor lidt fik hun af Støvet,
 Hvor svævende er hendes Gang,
 Som Zephyrs Dands i Foraarsløvet,
 Og hendes Stemmes Lyd er Sang.

(S. 33.) •

Som ældre har hun bevaret den fine og yndige Skikkelse; men man aner, at hun engang har haft en Sorg: »jeg husker alligevel ret tydeligt den glatte hvide Pande, som den fine Kappe slutter tæt til; var det ikke Tilfældet, vilde Du blive nogle graae Lokker vaer, der ikke vilde passe til den smukke Rad Tænder, og Ansigtets øvrige ungdommelige Udseende; den lille fine Figur har Aarene bøjet lidt forover, og naar Tante aabner de endnu saa røde Læber, forundrer Du Dig over en næsten umærkelig Bæven i hendes Stemme, der dog ikke berører den sin medfødte Klang. Det forekommer mig undertiden, som om der i hendes Ungdom maa være gaaet en dyb Sjælesorg forstyrrende over disse Træk, som dog den indre Fred, som kun Pligtopfyldelse giver, igjen har udslettet.« — — (S. 6.)

I et Brev til hende fortælles der videre: »Jordskikkelsen er endnu lige saa ung, som den Aand der besjeler den, det forekommer mig, — — som om De kun behøvede at lægge Hovedtøjet og tage den hvide Kjole paa, hvori jeg første Gang saae Dem for, endnu at være den nittenaarige Pige.« (S. 18 f.)

Tante Anna havde som ung elsket den smukke Assessor Krieger;

og han havde elsket hende. Men ikke desmindre traadte hun tilbage til Fordel for Søsteren. Hele sit Liv levede hun derefter i Længsel. Men da hun hørte, at Krieger var syg, vilde hun trods Ælde og Skrøbelighed af Sted. Sammen med Søstersønnen Albert kørte hun straks til Hovedstaden, hvor hun saa Vennen for sidste Gang: »Ved Ankomsten havde de truffet ham i Vildelse, der først Dagen før hans Opløsning gav efter for en aldeles Udmattelse, dog havde han med fuldkommen Besindelse talt med dem Alle, velsignet Albert, og takket sin Kone for hendes Kjærlighed og Troskab. Hans sidste Ord havde været en Bøn til Tante om at forelæse ham hendes Yndlings Psalme, hun læste med sagte Stemme: »Skulde jeg min Gud ei prise!«

Moder [Kriegers Hustru] var saa aldeles uden Fatning, at Albert maatte bringe hende bort fra Dødsleiet; Tante derimod, hvem det ikke havde været forundt at følge den Elskede gennem Livet, var nu, tilligemed Sønnen om ham, hendes milde Tro, faste Haab, og blide Stemme ledte ham ind i den Evighed, hun saa snart skulde dele med ham. Under den sidste Døds-kamp knælede hun ned ved hans Leie, og sank først afmægtig sammen ved hans sidste Suk.«

(S. 25 f.)

Hun var nu helt afkræftet. Hun maatte efter Hjemkomsten lægges i Seng. Lægen erklærede, at det var »stærk Afkræftelse, en Slaphed i alle Nerver«: »Vi havde desuagtet det bedste Haab, thi hun havde ingen Smerter og klagede aldrig; men blev dog hver Dag svagere. »Hvor jeg dog har været lykkelig,« sagde hun den 9de og sidste Dag, med saa svag Stemme, at mit Øre neppe kunde opfatte det, »at være om ham i Døden, det har jeg saa ofte tænkt mig som en riig Erstatning for mit Livs lange Savn; men jeg har aldrig haabet denne Lykke!«

Efter Middag blev hun noget urolig, og bad mig trække Gardinet fra hendes Seng. »Jeg vil endnu engang see mig om i den skjønne Verden«, hvidskede hun. Vinduerne fra hendes Værelse gaae ud mod Haven.« — — Jeg rullede Gardinerne op, og Aftensolen saae klart og lysende gennem Ruderne. Hun slog endnu engang Øinene højt op, hendes Læber bevægede sig som om hun vilde tale. Jeg bøiede mig ned over hende. »Hils Oncle Ludvig!« stammede hun; et Øjeblik efter drog hun et dybt Suk,

og — var ikke mere. — Solen gik ned og kastede sine rødmende Straaler paa Tantes blege Ansigt, og laante det endnu i Døden, Skjønhedens Glands. Albert, Børnene og jeg stode grædende ved hendes Leie, imedens Gaardens Tyende forsamlede sig i den mod Gangen aabnede Dør, for at see og velsigne den Afdøde. Flere af dem hulkede højt, der var sikkert ikke Een blandt dem, eller blandt Landsbyens Syge og Trængende, hvem hun ikke havde givet Hjelp, Raad, eller idetmindste et mildt Blik og et venligt Raad.« (S. 27 f.)

Efter hendes Død fandtes en forsegleet Pakke »*Tante Annas Efterladenskab*«; og paa Grundlag af den blev hendes Historie skrevet. Gennem disse Optegnelser lærer man ikke blot hendes ydre Liv, men ogsaa hendes Sindstilstande at kende.

Efterat Krieger var bleven gift med hendes Søster, levede hun — ligesom Alma — sammen med Faderen, indtil han døde. Længe følte hun Sorgens Tryk, men resignerede og søgte Trøsten dør, hvor hun mente, den var at finde. Saa vidt kom hun, at hun kunde se, hvordan Sorgen kunde blive til Velsignelse og kunde endog skrive: »Verden er saa lys og smuk, Livet ejer saa mange og rige Velsignelser, at den evige Kjærlighed maatte lægge den mørke Sorg paa de dødeliges Hjerter, for at luttre dem til en endnu skjønnere Verden, havde Livet ikke de jordiske Smerter, vilde Straalerne af det himmelske Lys intet Tillokkende have, Aanden vilde da ikke stræbe efter et Hinsides, men med sin hele Attraa klæbe ved Jorden. Jeg havde derfor takket den evige Fader for mit Livs Glæder; men takket ham dobbelt for dets Sorger; thi disse have bragt mig nærmere til ham!«

Det er det samme, som Paludan-Müller hævdede mangfoldige Steder; og ogsaa Alma lærte: »At Lidelsernes Hjem er Glædens Skjød.« (*Poet. Skr.* II, S. 322.)

Man forstaar, at Henriette Hancks Bog var efter Paludan-Müllers og ikke mindst efter hans Hustrus Sind. Det er omtalt, at Paludan-Müller maa have kendt Forfatterinden fra Odense; og da hun døde 1846 maa hans Opmærksomhed igen være henledt paa hende. Desuden var der jo — som før antydet — en særlig Grund til, at han i sin Tid maa have lagt Mærke til hende.

Hendes to Noveller — en tredje blev ikke fuldført — blev i 1845 udgivet i tysk Oversættelse; og Fortalen blev skrevet af H. C. A n d e r s e n. Han gav deri en kort Beretning om hendes Liv fra dengang hun boede i Odense hos sine Forældre i Bogtrykker Iversens — tidligere Ole Bagers — Hus med »den eiendommelige Skov-Have ved Canalen«. Her levede hun, »den meest stille« af Hancks Døtre, indtil hun flyttede til Hovedstaden, hvor hun, »som pleiede de smukke Blomster udenfor Ole Bagers Stue«, nu havde sin Have i et Par Urtepotter.

Det synes troligt, at Almas sidste Tid er tænkt i Overensstemmelse med Tante Annas. Der kan nævnes Ting i de to Bøger, som er væsentlig forskellige. F. Eks. er Krieger en ganske anden end Adam Homo. Men ikke desmindre bevarer man paa afgørende Punkter Indtryk af en væsentlig Lighed. »Tante Anna« slutter imidlertid med Uddraget af Tante Annas Papirer, mens »Adam Homo« fortsættes i Beskrivelsen af Adam Homos Skæbne efter Døden; og skal man her finde litterære Forbilleder, maa man søge ganske andre Steder, bl. a. i G o e t h e s Værker. Allerede ved Skildringen af Almas Begravelse, der finder Sted i hendes hvide Baldragt, henledes Tanken paa Wilhelm Meisters Mignon, der jordes i den hvide Engledragt, hvori hun i sin Tid viste sig. Men mere betydningsfuldt er det, at der er en Forbindelse mellem »Adam Homo« og »Faust«. — Det ligger saaledes nær at sammenligne Gartnerdatteren Alma med Margrethe og hendes Tante med Margrethes Tante; og endnu mere er der Mening i at drage en Sammenligning mellem Adam Homos Frelse og Fausts.

Dog maa man ikke glemme, at noget tilsvarende findes i adskillige andre Værker, og at Paludan-Müllers Fremstilling er i Overensstemmelse med en Tankegang, der var saare almindelig paa hans Tid. I Kommentaren til »Venus« er saaledes omtalt A l e x. D u m a s': »*Don Juan de Marana*« (1836). I dette Værk fremstilledes Don Juan som en overordentlig ryggesløs Person; men ikke desmindre søgte Engelen at frelse ham; og til Trods for at han ikke omvendte sig, saa man tilsidst hende og Juan hvile i s a m m e Kiste.

Endnu mere paafaldende er den Lighed, Molbech paapegede

mellem »Adam Homo« og José Zorrilla y Morals: »Don Juan Tenorio« (1845). Men dette Værk kan Paludan-Müller næppe have læst. Derimod har han rimeligvis kendt nogle Poesier, som her kan have Interesse, idet de rummer den Tanke, der er Forudsætningen for Adams Frelse.

Det gælder først og fremmest B ü r g e r s »Lenore«, hvori der fortælles om en Kvinde, som ikke vil skilles fra sin elskede, skønt han er fortabt.⁹⁾ Stagnelius har udtrykt noget tilsvarende i »Albert och Julia«, og et Digt af Chr. Winther med et Brudstykke af Bürgers som Motto kommer endnu nærmere til Paludan-Müllers Fremstilling. Det findes i »Digtinger« 1843 (senere i Samlingen »Til Een«) under Titlen »Fortrøstning«, og heri siger Kvinden til sin Gud:

Jeg skjøtter ei Din Himmels Glæder.
Naar evigt jeg maa tænke paa,
At H a n i Mørket staar og græder,
Og ei min Trøst kan til ham naae.

Hvis jeg med Ham ei her tør dele
Din Naade og Din Herlighed,
Saa tag, o Gud! fra mig det Hele, —
Jeg gaaer til Ham og Smerten ned.

Det er Digterens Fortrøstning, at Guden vil forstaa hende. H a n vil veje hendes Uskyld mod Digterens Synd og tilsidst lade dem bægge vandre ind i Paradiset:

— Mildt Herren sender Dig sit Øie,
Men sidder længe, streng og stum,
Og veier viseligt og nøie
Din Uskyld mod min Brødes Sum;

Hen for Hans Throne maa jeg træde,
Han speider dybt og skarpt mit Sind,
Han seer Dit søde Øie græde
Og siger: »Gak da Begge ind!«

Disse Eksempler staar i nøje Forbindelse med den almindelige Diskussion af Fortabelseslæren, som allerede tidligere er omtalt, og Paludan-Müller indtog nu samme Standpunkt, som han

havde udtalt i »Amor og Psyche«. Man ser det bl. a. i et Digt i Almas Efterladenskab:

Paa Middeldaldrens Borge, man fortæller,
Stod Dandsen tidt og Gildet ovenpaa,
mens nedenunder, i den skumle Kjelder,
I Lænker smægtende de Fangne laae.

Saadan sig Himmerige Mange drømte.
De Salige sad høit i Herlighed,
Mens nedenfor med Hylen de Fordømte
I Mørkets Dyb en evig Pine led.

Hvo havde holdt det ud i Dandsens Vrimmel,
Hvis Fængslets Suk var trængt til Borgens Sal?
Hvem kunde finde Freden i en Himmel,
Hvor end man troede paa en evig Qval?

(S. 491.)

Det var ham ufatteligt, at man kunde tro paa en saadan Adskillelse; og særlig fandt han en Adskillelse utænkelig mellem to, som hørte sammen i Kærlighed.

Det er ogsaa det, Alma gør gældende, da hun søger at frelse Adam:

I Liv og Død var denne Sjæl min Lyst!
Ham har jeg kaaret til mit Alt, mit Hele;
Hans Lod er min — hans Skjæbne vil jeg dele!

— — — — —
Hvor To de samme Lidelser fornemme,
Og i den fælles Nød sig selv forglemme —
Hvor To er Eet, er Helvede forbi.
Meddelelsens den store Lov fuldender
Først Retfærds Lov; thi Forskjel ei den kjender.

Den er for alle Slægter, alle Tider,
Ja, gjennem Evighed den varer ved;
Og som for Ens Skyld tidt en anden lider,
Som Synd og Sorg og Mistvivl og Fortræd
Meddeles kan som Pest til alle Sider,
Saa gaaer det og med Glæde, Trøst og Fred,
Med Haab og Tro, der Frelsen Vei berede;
Og efter denne Lov er jeg tilstede.

Hvad jeg af Naade modtog, her jeg bringer
 Den Sjæl, hvem Troskab jeg paa Jorden svor:
 Det Naadebrev, som mig en Plads betinger
 Iblandt de salige Seraphers Chor,
 Med Ret til Seirens Krands og Glædens Vinger.
 Her er mit Naadebrev! Med disse Ord
 Hun det paa den af Vægtens Skaaler kasted,
 Som nys, da Navnet sank, iveiret hasted.

(S. 522 f.)

Paa den Maade reddes Adam og føres gennem Skærsilden til Himlen. At føre ham direkte til Paradiset faldt ikke Digteren ind. Han troede selv paa et Purgatorium.¹⁰⁾

For Alma synes Adams Frelse at være en Selvfølge. Hun hævder, ligesom Julia i Stagnelius' Digt, at hun hører sammen med ham; og at han har svigtet hende, vil hun ikke høre Tale om. Allerede i 1. Del er det fremhævet, at hun mener at staa i Gæld til ham; og ved hans Dødsleje siger hun:

Hvad over dig har da vel jeg at klage?
 Min Glæde var du i saa mange Aar.

(S. 460.)

Hun har følt sig som hans; og for Paludan-Müller har der næppe heller været Tvivl om, at der trods alle Synder stadig var en værdifuld Kærne i ham, en Kærne som ganske vist aldrig var kommen til Udvikling.

Der tales tit i Almas Efterladenskab — ligesom i Skriften — om »vort skjulte Selv« (S. 496), det »skjulte Menneske« (S. 497), det »egentlige Menneske«, »vort egentlige Jeg« (S. 498), som forvanskes i Livet.

Med vor Natur vi gjøre hvad vi ville.
 Vor Arv fra Slægten kan vi sætte til,
 Kan Gaver, Evner, Anlæg, Alt forspilde.

Men vort egentlige Jeg kan vi ikke sætte paa Spil (S. 496). Det er og bliver, som Gud oprindeligt har tænkt sig det. I Tilid til, at denne Kærne stadig er til Stede, er der Mulighed for alles Frelse. Og det viser sig netop, at Adam Homo, da han under Domshandlingen ser sig selv, som han burde være, da kendes han ved sit eget ideale Billede:

Endskjøndt dets rene Skjønhed fast ham blendte,
Han Billedet for sit dog strax erkjendte.

Dets Træk vidunderligt hans Hjerte rørte,
Men for dets straalende Fuldkommenhed,
Der ham hans egen Usselhed afslørte,
Slog skamfuld og fortabt han Øiet ned.

(*Poet Skr.* II, S. 520.)

Nu angrede han; og da Dommerens Vægtskaal sank, følte han sig fortabt og dømt. Samvittigheden var genvakt, og dermed var han moden til Skærsilden.

Om selve Domshandlingen — der kunde tænkes skrevet under Indflydelse af Byrons »*Vision of Judgment*« — forklarer Paludan-Müller, at Forbilledet er hentet fra Rom: »Motivet til den nævnte Sang af Adam Homo skyldes den ved Helgenkreationer brugelige Fremgangsmaade i den katolske Kirke, hvor der førend Kanonisationen nedsættes en Undersøgelses-Ret, beskikkes en *Advocatus diaboli* og en *Advocatus dei* (hos mig en *advocatus hominis*) som Actor og Defensor, og først naar Sagen er ført pro & contra og Processen er vunden, kreeres Helgenen. En slig Proces havde fundet Sted i Rom et Aarstid, førend jeg opholdt mig der, i Aaret 1840.«¹¹⁾

Hvad yderligere angaar den Scene i »Adam Homo«, hvori Alma fører Adam ind i Skærsilden, da er Forbilledet at finde i Dantes »*Divina commedia*« (*Purgatorio* 30.—31. Sang), et Værk, som sikkert har haft ganske særlig Betydning for Paludan-Müller.

• Dantes Digt blev læst meget herhjemme. Den gamle Molbech citerede det oftere, end han citerede noget andet; Caspar fremlagde i 1844 i »Fyens litteraire Selskab« en Afhandling om »Den guddommelige Komædie«, og allerede i 1835 havde Faderen — til stor Glæde for sig selv og sikkert ogsaa for Fritz — anskaffet Værket i Streckfuss' Oversættelse.

I nævnte Værk er Digteren selv beskrevet som en Mand, der trods herlige Anlæg svigter sin Bane og samtidig svigter Beatrice. Han følger Vergil gennem Helvede og kommer til Skærsildsbjærg, hvor han efter mange mærkelige Syner genser den engang elskede:

og skønt det var saa længe, længe siden
 mig hendes Nærhed havde gennembævet
 fornåm min Sjæl — thi Øjets Hjælp var liden —
 alt ved en lønlig Kraft, som hun udsendte,
 min gamle Kærlighed, urørt af Tiden.

Beatrice taler haardt til ham efterat have søgt at vække Min-
 det om den Tid, da Spiren til alt godt var nedlagt i ham, og
 fortsætter derefter:

Men ak, jo større Kraft, des større Lyder!
 Jo mer en ubrugt Jord har frodig Grøde,
 des vildere den onde Sæd fremskyder.
 En Tidlang holdt mit Aasyn ham fra Brøde,
 jeg fæstede mit unge Blik paa Manden
 og førte ham det rette Maal imøde.
 Men da jeg skifted Livet om, paa Randen
 af selve Ungdomsalderen og Vaaren,
 forlod han mig og gav sig til en Anden.
 Da jeg fra Kød til Aand var opad baaren,
 og større Dyd og Skønhed fik i Eje,
 da blev jeg mindre kær ham, end tilforn.
 Da vandrede han ud paa falske Veje
 og jaged efter Blændværk af et Gode,
 der skuffed ham, som falske Løfter pleje.
 Hvad hjalp det, at Indskydelser opstode
 paa mine Bønner hos ham, naar han drømte,
 og kaldte ham? Han aldrig paa dem troede.
 Saa dybt i Synden sank han, at udtømte
 var alle Frelsens Midler alt, tilbage
 stod eet kun: at han skued de Fordømte.

(*Chr. K. F. Molbechs Oversættelse.*)

Efter endnu at have talt til ham, angrer han, og Beatrice fø-
 rer ham gennem Skærsilden ind i Paradiset.

Man vil heraf se, at Dantes Karakter beskrives omtrent som
 Adam Homos, og man bemærker, at skønt han i sin Tid har
 svigtet, frelses ogsaa han. Dante har — selv om han ikke hyl-
 dede Apokatastasislæren — bidraget sit til, at Adam førtes frem
 til Saligheden.

Betragter man Almas Sonetter, vil man ogsaa deri finde en
 Del Refleksioner, som kunde tænkes at have Forbindelse med

»Divina commedia«. Men medens Refleksionerne her oftest fremtræder som Dantes egne og i udpræget Grad er Mandstanker om Menneskelivet og Verdensstyrelsen, saa tillægges de i »Adam Homo« Alma, og derved opstaar et Misforhold.

Den Sag har tit været omtalt og skal atter berøres her. Alle-rede i et Par Anmeldelser blev det sagt, at Almas religiøse Digte ikke svarer til en Kvindes Tanker om Tilværelsen; og Paludan-Müller fik det ogsaa paa anden Maade at høre. F. Eks. modtog han i Januar 1857 fra Baron Hermann Fr. Løwenskiold til Løvenborg et Brev, hvortil Molbech bemærkede, da det i Anledning af Digterens Sygdom blev videresendt til ham: »Hvad den unge Mands Meddelelse om det, »h a n i k k e k a n b e g r i b e« i Almas Charakter, angaar, da er det vist, at der gives mange Læsere, som ikke have fundet den r e f l e c t e r e n d e, dogmatiserende — for ikke at sige doctrinaire Charakter i de Alma tillagte lyrisk-religiøse Digte, noget fremmede for den simple, naturligt indtagende Gartnerdatter; jeg vil ikke tale om saadanne Læsere, der fra den æsthetiske Side mene, at disse Partier af Adam Homo have Charakter af at være i n d l a g t e, eller u d v o x n e af den hele Digtning Grund-I d e e og Grund-Form.«

Molbech fandt, at Løwenskiolds Meninger fortjente Opmærksomhed. »Almas Reflectioner ere mindre q v i n d e l i g e, end det hele Billede af hendes poetiske Personlighed maatte gjøre dem til, mere m a n d l i g e og s k o l e r e t t e, end hendes Charakter tilsteder.«

• Dog vilde Paludan-Müller ikke indrømme dette overfor Løwenskiold og sendte ham følgende Brev:

Kiøbenhavn, d. 1. Febr. 1857.

Til Svar paa Deres ærede Skrivelse af 29. f. M. tiener Føl-gende.

Naar De vil behage paany at giennemlæse Beretningen om Almas Død og Liigfærd (Ad. Homo 11te Sang) vil De see, at de paagjeldende Papirer — saavel de lyriske Digte, som de religiøse Betragtninger — virkelig forefandtes som Almas skriftlige Efterladenskab; og ligeledes vil De af samme Beretning see,

at min Gjerning ved denne Leilighed har bestaaet i at samle, revidere og chronologisk ordne det forefundne Indhold. Dette Factum maa overtyde Dem saavel om Sandheden, som om Mueligheden af den fremstilte Charakter, i Følge den bekiendte logiske Sætning: *ab esse ad posse valet consequentia*.

Deres ærbødige

Fr. Paludan-Müller.

I dette Svar har Paludan-Müller vistnok holdt sig nogenlunde til Sandheden. Ikke blot h a n tænkte over de Problemer, der berøres i de religiøse Digte, men ogsaa hans Hustru var optaget af saadanne Tanker, hvilket tydeligt viser sig i de Bøger, hun senere udgav, nemlig »*Religiøse Studier*« (1863) og »*Fortsatte religiøse Studier*« (1875). Derfor lyder det ikke usandsynligt, naar Digteren skriver, at det blot var hans Opgave »at samle, revidere og chronologisk ordne.« Med andre Ord: Hans Hustru havde dikteret ham Æmnet for hvert enkelt Digt.

Men alligevel faar han ikke Retten paa sin Side. Digtenes Indhold kan meget vel være givet af en Kvinde uden at bære et kvindeligt Præg. Fru Paludan-Müller var, som gentagne Gange sagt, mere intellektuelt søgende end Kvinder i Almindelighed. Det er derfor ogsaa fuldt berettiget, naar Molbech slutter sig til Løwenskiolds Protest.

Før den Tid havde han da ogsaa flere Gange fremsat den samme Indvending. Man ser det f. Eks. i et langt Brev (11. Aug. 1852) til Grevinde Reventlow-Criminil; og i Forelæsningerne om Paludan-Müllers Poesi hedder det om Alma bl. a.: »At hun i 1ste Deel, i Forlovelsesscenerne, i Brevene til Adam, træder frem i naturlig, jomfruelig Ynde, — som den milde, kiærlighedsfulde, i Sindet mere dybe, alvorlige, reflecterende, end lette, ungdomsglade, naive Elskerinde — dette vil udentvivl være Indtrykket af Almas Billede, som man vil modtage fra Digtets 1ste Deel. Vi see hende der stille, idyllisk indtagende, men dog saa lidt dramatisk fremstillet, at hun ikke bliver til en bestemt, objectiv udpræget Charakter; og uagtet hendes aandelige Betydning i Digtet er hun dog, fra Poesiens Side, behandlet med

mindre plastisk Kunst og Talent, end Clara og Baronessen. Digteren synes at have villet udfylde og oprette dette ved den reflecterende Poesie i Brevsonetterne, og ved de philosophisk-religiøse Contemplationer i hendes efterladte Papirer. Men begge ere og maa forekomme os som indlagte lyriske Stykker i den episke Fortælling og Skildring; de tilhøre Digteren selv, hans religiøse Betragtning og theologiske System; men de tilhøre i det mindste ikke Gartnerens Datter, den jordiske, levende, ungdomsfriske Alma, som vi bedst kiende fra Forlovelsesdagene. Hendes Billede kalder Digteren siden kun tilbage i Fortællingen, for at vise os hende, som Hiertesorgens, den stille Lidelses og den høie Selvopoffrings Genius, der drager Siælen bort fra jordiske Længsler og Savn og styrker den til at bære dem.«

Molbech gaar her videre end til at paastaa, at Almas Refleksioner er ukvindelige. Han bebrejder desuden Digteren, at man ikke ser hende »i umiddelbart Liv, i hendes Handlinger, i hendes hele menneskelige Fremtræden.« Man modtager hende »ligesom paa anden Haand i Beskrivelsen.« Der kan ikke være Tvivl om, at han i alt dette har Ret. Det vilde have været til Fordel for Digtet, om der var skabt et stærkere og mere levende Indtryk af Alma; men dette kunde dog meget godt være sket alene gennem de Digte, der tillægges hende.

Billeder og Tanker. Man kan altsaa med Molbech sige, at Alma i Slutningen af »Adam Homo« ikke »bliver til en bestemt, objectiv udpræget Charakter«. Men iøvrigt fremfører Digteren for os en Række Billeder, som i Fuldkommenhed staar Maal med de bedste, der er skabt herhjemme. I den Henseende staar 2. og 3. Del endog over 1.

Ikke blot Clara og Mille er levende skildret og viser sig tydeligt for Læserne. Det samme gælder mange af Bifigurerne. — Den tykke **Kammerherre Galt** lærer vi at kende som en lidet fyrgig Ægtemand. Han har været i Hovedstaden (rimeligvis i »Athenæum« paa Østergade, hvor ogsaa Paludan-Müller kom) og har faaet Smag paa Nyhedsbladene og sanser nu næsten ikke andet.²²⁾ — Den graa **Galt** er — som vi har set — en Vellystning, der lever højt paa erotiske Minder. Han

beskrives som en lille, væver Gamling med spids Næse, smal, vissen Mund, store Øren, store gnistrende Øjne og pibende Stemme. — **A d a m H o m o s F a d e r** er endnu mere usmage-
lig end i 1. Del. Den graa Galt har søgt at fordærve Adams Mo-
ral og at ændre hans Livssyn, men Pastor Homo gør ikke Sa-
gen bedre. Han lokker ikke blot Adam til at gifte sig med Ba-
ronessen, men selv ægter han — af Pengetrang — den rige Møl-
lers Datter. — **B a r o n e n** skildres som en høj, mager Mand
med Ørnenæse. Han er en meget landlig Godsejer, taler — som
man gjorde det i Tiden omkring 1840 — om Guano og om Ka-
pitelstakst, hvorefter han til Piberøg faar et Spil L'hombre med
Præsten. — Vi ser dem alle for os, deres Ydre og Væsen.

Blandt de mest uappetilige Herrer, man stifter Bekendtskab
med, er Pastor **D r. B u c k**. Han kommer til Stede, da Adam
Homo — efterat være udnævnt til Teaterchef — har faaet et
Tiggerbrev fra den fortabte Lotte og nu føler sig tilpas som
Lenaus Faust, da den forførte Hanne har vist sig i Døren med
sin Unge og har bedt om en Almisse. Dr. Buck fritter Teater-
chefen ud (S. 421) og giver ham, mod at yde et Bidrag til
Magdalenehjemmet, Tro paa, at hans Synd er tilgivet. Den el-
skelige Teolog er en ny Mefisto. Han hører til de fordærvede
og Fordærverne. Men paa det Tidspunkt, han kommer til Syne,
kan han vanskeligt ødelægge Hr. Homo, der nylig har fæstet
den fyrige Jomfru Frisk, hvis »fulde Barm« og »drøie, føre
Lemmer« skal være ham til Lyst.

Saadan fremføres den ene Figur efter den anden, træffende
og levende. Vi ser dem, vi sanser dem; og at de er saa liv-
agtige skyldes ikke mindst den Omstændighed, at der er be-
nyttet levende Model til en stor Del af dem. At det forholder
sig saadan, er i det foregaaende flere Gange blevet paapeget.
Men for at den Sag skal blive forstaaet, skal vi gentage det, der
er mest bemærkelsesværdigt.

Paludan-Müllers Fremgangsmaade er ofte den, at han ind-
fører ganske bestemte Personer, han har kendt, og i Forbindelse
med dem giver han en Række Træk fra deres Liv. Det gælder
f. Eks. i 1. Del af »Adam Homo«, der tydeligt viser, at han har
benyttet sig selv og Faderen som Forbilleder for Adam og Pa-

stor Homo. Men — og det tør man ikke overse — han har givet de to Personer ganske særlige og ikke helt flatterende Roller, der svarer til Digtets Hensigt. Han har set dem, som de maatte være, hvis de skulde tjene hans Ide. Og dertil kommer yderligere, at han nu og da paa den lange Vej fra Digtets Begyndelse til dets Slutning har tilføjet Træk, som passer til den givne Rolle, men er oplevet i anden Sammenhæng. Det gælder med Hensyn til de omtalte Personer som med Hensyn til Baronesse Mille, lille Jensen o. s. v.

Mindre Kød og Blod er der i de Skikkelser, der er fremført i de mytologiske Værker; og endnu mindre er der i dem, der viser sig i Maskeradescenen i »Adam Homo«s 9. Sang. Men ogsaa der kan man hist og her skimte, hvad der ligger bag. Snart synes her tænkt paa Maskespillet i Goethes »Faust« — Vestalinderne, Bacchantinderne — snart genklinger Ord og Rytmer fra Oehlenschlägers »Sanct Hansaften-Spil« — Kritikeren, Maadeholdsmanden —.

Af de maskerede Personer viser sig først Narren (S. 350). — Digteren fortæller os Narrens Historie ved det danske Hof. Nu under Kristian den Ottende var Hofnarren forlængst borte, men tilbage var dog stadig en Nar ved Hoffet. Maaske er det en Paa-stand, som Samtiden har kunnet goutere. — Derefter viser sig en Skuespiller (S. 352). Her hentydes til de Scenekunstnere, der kun ønsker at fremhæve sig selv, men bryder sig Pokker om Digterens Mening. Der tænkes her særlig — ligesom i Heibergs »En Sjæl efter Døden« — paa kongelig Skuespiller N. P. Nielsen.¹³⁾ — Senere optræder en Neger (S. 355). Man har aldrig vidst, hvad denne Neger skulde betyde, og man ved det heller ikke nu. Hvis Paludan-Müller havde betegnet nævnte Person som Mulat, vilde enhver have anet, at der tænkes paa H. C. Andersens farvede Skuespil fra Begyndelsen af Fyr- rerne og hans ikke altid heldige Kærlighed til Scenen og dens Poesi. — Endnu senere ser vi en maskeret Kritiker (S. 360). Her hentydes til Kritikken af Paludan-Müllers Værker fra Begyndelsen af Fyrreterne; og der kan ikke være Tvivl om, at der specielt tænkes paa den ofte omtalte P. L. Møller.

Om ham skriver Paludan-Müller til Professor Hansteen 8. Juni

1846: »At jeg nærer ligesaa ringe, og maaske ringere, Tanker om denne Person, som De selv, behøver jeg ikke at sige Dem; og det har vist Ingen forundret mere end mig, at vor faderlige Regjering nylig har givet samme Person et toaarigt Reisestipendium til — »videre Uddannelse« som det hedder; thi hernede ansees Fyren for en Art litterær Stimand, der for 5 Rbd. snart hæver Folk til Skyerne og snart giver ham Dolkestødet, alt efter Beterens Villie. Han skal være en af Hovedarbejderne i *Corsaren*, hvilket maaske kan bidrage til at svække dette Blads Credit i Norge. Forresten har jeg ikke læst hans *Gæa* og agter heller ikke at gjøre det; thi nutildags maa man økonomisere med den Tid man har tilovers til Læsning, ellers druknede man i Døgnets Mudder.«

Endnu en Del Mandspersoner træder frem, hvorved der bliver Lejlighed til at stikle baade til det yderliggaaende nationalistiske og det skandinavistiske Røre; og desuden fremføres en Række Kvinder, hvis Liv er opløst i Pjank og Tomhed. Ikke mindst lægger man Mærke til den fjantede Kirkegængerske.

Tilslidst viser sig en *Eremitt* (S. 377), svarende til Jægeren i »*Sanct Hansaften-Spil*«. Han fortæller om sit Liv og sine Erfaringer. Engang har han siddet til Højboards, har nydt den bedste Mad og hørt de fineste Aandrigheder, men han er bleven led ved det altsammen. Nu lever han ensom i sin Skov, hvor han endelig har fundet sig selv, har faaet Tid til simple Tanker »uden Vid« og Ro til i sit »Hiertes Drøm at boe«:

Og mens jeg eensom sad i Løn
 Blev atter Verden mig saa skøn.
 Ja, i mit Bryst jeg følte Trang
 Til Mennesker at see engang,
 Til ret et kjærligt Blik at fæste
 Paa mine Brødre, paa min Næste.
 Jeg greb min Stav og hid jeg gik —
 Men hvor jeg drejer hen mit Blik,
 Jeg seer kun Masker, grimme, fade:
 Det er den gamle Maskerade!

Eremitten, Alma og Adam Homos Moder er de faa Personer, som Digteren har næret Sympati for. Eneboeren giver os Under-

retning om Paludan-Müller, der — efter hvad han siger i »Tithon« — higer mod Jorden, trænger til at føle sig knyttet til sit Folk og dog vanskeligt kan finde sig til Rette i det. Eremittens Klage var Paludan-Müllers egen. Han længtes, men frastødtes. Han ønskede at finde Alvor, Sammenhold og Næstekærlighed, men saa kun Letsind, Splid og Mangel paa Idealitet. I et Brev til *H a n s t e e n* (14. Febr. 1845) klagede han over »vor vaklende, egoistiske og i flere Stykker tilbageskridende Tid.« Det pinte ham, at man, mens Faren syntes nær, levede sorgløst og splittet, ligesom det i sin Tid havde harmet *G r u n d t v i g* — med hvem Paludan-Müller dog nødig vilde sammenlignes — at man ikke undsaa sig for, at »dandse og gjøgle paa Bredden af Danmarks Grav« (*»Maskeradeballet i Danmark. 1808«*). Ikke mindst savnede han én Ting i Folket, nemlig Tro. I en Tid, hvor den manglede, syntes det ham umuligt at vente betydelige Mænd, der med Kraft kunde lede Folket:

Neil Naar paa alle Kanter Troen vakler,
og Vantro ikke længer er en Last,
Da kræves der af Himlen selv Mirakler,
For at i Mennesket den skal staa fast.
Men skjenk nu Homo's Tid et Øiekast!
See, hvor i Troen alle vare Stakler!
De fleste troede Intet, og hvis Noget
De Andre troede, var det hen i Taaget.

(S. 518.)

Med Mangel paa Tro fulgte — efter Digterens Mening — Op-
løsning af alt, af Personlighed, Familie og Samfund. Naar den
var borte, søgte enhver sit eget uden derved at vinde noget.

Kvindeemancipationen var et af Tidens Udtryk for Opløsning-
gen. Med den forsvandt Familielivet. Man saa et Eksempel i Mil-
les Hjem:

De saaes kun sjelden — blot i Selskab næsten,
Og naar til Middagsbordet man kom ned;
Thi hver i Sit jo leved, og forresten
Var af at vexle Tanker længst man kjed,
Da hendes gik i Østen, hans i Vesten.

(S. 410.)

Saadan saa det ud i mange Huse, og man kunde allerede ane det sørgelige Resultat:

Ja, hvilket Skuespil gav vore Gader,
hvis man Familielivet blottet saae
Snart i symmetrisk stive Søjlerader,
Bag hvilke vind og skjæv Portalen laa,
Og snart i huult opklinede Façader,
Der, ravende, kun Stødet ventede paa,
Og snart i usle Skuur, hvor Vinden smutted
Ad Dør og Vindver ind, der daarlig slutted!

(S. 336.)

Men ikke blot i Hjemmene var Livet i Forfald; ogsaa i det offentlige var alt i Opløsning. — Allerede i 1. Del hentydes til, at Kritikken gjorde sit bedste for at sønderslide hvadsomhelst, der kom for:

Ja, pleiet af enhver Uhyret trives,
Og farer hungrig løs paa Liv og Land:
Kroner og Koner og Krandsse sønderrives,
Bedrifter, Skrifter, falde for dets Tand;
Hvert Fremtidshaab i Vuggen strax aflives,
Ja døde Folk ei længer skaanes kan;
Vorherre selv, var ei han vel forvaret,
Critiken i sin Hunger neppe spared.

Men naar dens Værk er endt — hvad dog maa hænde:
Naar Alt er skambidt og i Støvet traadt,
Naar Sort fra Hvidt ei længer man kan kjende,
Og alle Ting kun Farve har af Graat;
Naar Nivelleringen er bragt tilende,
Og Sødt er Eet med Suurt, og Ondt med Godt,
Da maa Critiken — vil den ei ta'e Stenene —
Tilsidst sig æde Kjødets selv af Benene.

(S. 77.)

Under alt dette har Udueligheden bredt sig saa vidt, at enhver Personlighed er skubbet til Side. Man gaar ud fra, at disse Mænd kan erstattes ved, at Nulliteterne rotter sig sammen. Man tror det; men Resultatet er kun tomme Bravader:

Det var en Tid, da Middelmaadigheden
 Sig allevegne gjorde tyk og bred;
 En Tid, da Ungerne smeed ud af Reden
 De Gamle, hvem tilskamme først de bed;
 En Tid, da hver en Sjæl var træt af Freden,
 Men ogsaa hjertelig af Striden kjed;
 En Tid, hvis Svagheit man især bemærked,
 Hvergang den rigtig lagde Haand paa Værket.

En Tid, da man i Hob sig kotted sammen,
 For at tilveiebringe noget Stort,
 Og under Hurra skiltes ad med Gammen,
 Naar Ingenting man havde gjort;
 En Tid, da man bed Hovedet af Skammen.
 Mens Æren blev beklirket og besmurt;
 En Tid, da selvklog Dømmen, huul Bagtalen,
 Bestandig stopped Munden paa Moralen.

(S. 513.)

Det er et alvorligt Sortsyn, der her er givet til Kende. Troløshed, Mangel paa Idealitet, Ufred og Ævneløshed er, hvad Digteren finder i Landet. Men bag Mørket ser han dog Lys, der nærmer sig. Han mener, at Danmarks Genius, som i Aarevis har været landflygtig, vender tilbage. Han hører allerede hans Stemme: »Han raaber høit: Min Tid vil atter komme.« (S. 337.)

Og da Krigen er begyndt, tror han, at de ulykkelige Aar er omme. Digteren siger Farvel til den Tid, hvis Drama nu »er gudskelov forbi.« (S. 512.)

Han imødeser den Stund, da Splittelsen skal ophøre, den Tid, da Svæklinge ikke hædres. — Trods Skuffelser sank han ikke hen i Haabløshed og blev ingen haard og dømmesyg Mand. Han var det ikke i det daglige, hvad man fik et stærkt Indtryk af, naar man havde Lejlighed til at se hans barnlige — undertiden overstrømmende — Glæde ved at møde noget godt og smukt. Han var det heller ikke i sin Digtning, selv om den strængt kritiske Tendens var fremherskende.

— Adam Homo oplever imidlertid ikke den store Stund og er derfor ikke saa heldig at blive vakt ved en grundig Rystelse. Den Dag udebliver, da Viljesproblemet fremtræder for ham i den rette Belysning og med den fornødne Kraft. Han fort-

sætter ad samme Bane lige til Døden, gør sig Livet behageligt og stræber paa Trods af sit smukke Valgsprog blot efter større ydre Glans. Han er som en Skuespiller, der vil glimre paa Scenen:

Thi Helt man være vil; med gyldne Brømmer
Om Kaaben stolt sig støtte til sit Sværd,
Og, Stodderkongen lig blandt Fattiglemmer,
Beundring vække, men Respect især.

(S. 296.)

I sin Iver efter at s y n e s glemmer han det, der er det væsentlige. Han overhører den indre Stemme, der ogsaa i 1. Del blev betegnet som Menneskets Vejleder, en Stemme, der siger os, hvad vi skal, og hvad vi ikke skal, en Stemme som aldrig maa tabe sig:

Det gjelder om, at Tidens Møl og Rust
Ei svækket har dit indadvendte Øre,
Saa midt i Larmen den formaar at høre
En Aandestemmes ætherlette Pust;
Saa Røsten, som til dig sig vender just,
Det uforfalsket kan til Hjertet føre:
Hiin Røst, der Aandeverdnen gjennemrunder,
Som taler til Enhver med egne Tunger.

(S. 275.)

Det a t s y n e s er ikke nok. Det er tværtimod aldeles uvæsentligt. Homos Stræben er ganske vist den, der agtes mest. Men Digteren mener, at bedre er det at følge den Vej, Samvittigheden bestemmer. Han søger at slaa det fast; og ind imellem taler han saa om andre Æmner, om stort og smaat, om Drømmens Rolle i Menneskelivet, om Sympati, om de tre Arter af Kærlighed (Gemyttets, Fantasiens og Sansernes), om Lyksalighed, om Drøm (som Forudsætning for ideal Stræben) og Illusion, om Sind (det vekslende) og Gemyt (det bestandige), og om Lidelse som en Skole for Mennesket. Og endelig i Almas religiøse Betragtninger drages vi ind i en Række Spekulationer over Verdensstyrelsen; og dermed kommer vi bl. a. ind paa de Overvejelser, som trods alt har bevæget Digteren til at give Adam Del i Frelsen.

Det er allerede gentagne Gange sagt, at Pastor V i s b y s Paa-skeprædiken i 1831 fremkaldte et stærkt Røre herhjemme, og der

er paapeget Eksempler fra Bürgers, Stagnelius' og Christian Winters Digtning, der viser, at tilsvarende Tanker ogsaa dør gjorde sig gældende. Læren om alles Frelse (A p o k a t a s t a s i s) havde i Udlandet sin fornemste Repræsentant i Schleiermacher, men den var iøvrigt kendt helt fra Middelalderen uden dog at vinde Bifald i Kirken. Man byggede dels paa bibelske Udsagn (f. Eks. 1. Kor. 7,14), dels paa følelsesbetonede Ræsonnementer, og gik saa vidt, at man mente, selv det ondes Fyrste vilde blive frelst. Denne Tanke kendes fra O r i g e n e s, og det er bemærkelsesværdigt, at den genfindes i Charite Paludan-Müllers »Religiøse Studier« (f. Eks. S. 142): »Helvele vil da høre til den forbigangne Tid.« (Sml. 1. Kor. 15,24 f.)

I den Forbindelse maa dog fremhæves endnu en Særmening, som fortrinsvis har vundet Tilslutning i den katolske Kirke, nemlig Læren om Forbønnens (I n t e r c e s s i o n e n s) Magt, en Lære som med nogen Begrænsning blev anerkendt ved Tridentinerkonciliet 1563. Ogsaa den er en Forudsætning for, at Alma kan fremtræde som Befrier.

Det er de to Tanker, som giver sig til Kende i »Adam Homo«s sidste Sange. Men disse to kan sammenfattes under ét, da de er fremgaaet af den K æ r l i g h e d, som binder Mennesker til hinanden, og som af Digtene og Mystikere er bleven betragtet som Livets altomspændende Væsen, den Kærlighed, som kræver, at intet Liv gaar til Grunde. Det er denne Følelse, der afspejler sig i Almas Ord:

- Hvem kunde finde Freden i en Himmel,
Hvor end man troede paa en evig Qval?

(S. 491.)

Den, der tror paa et Kærlighedens Evangelium, kan ikke tænke sig en evig Fortabelse. Tror man paa et saadant Evangelium, er det udenfor al Tvivl, at den Tid maa komme, da alle Mennesker er friet fra det onde, og dets Trone er styrtet:

Til sidst, naar levende er alle Stene,
Naar paa sin Kirke Christus Spiret reiser,
Er Thronen borte — Djæveln er alene.

(S. 489.)

Spørgsmaalet bliver da det samme, som Origenes stillede, og som han besvarede bekræftende, om ikke ogsaa den store frafaldne skal vende tilbage:

Men naar engang i Himlen Fuga synges,
Den store Fuga, der er Livets Lyst,
Hvor alle Stemmer i hverandre slynges,
Og hvor dog skjelnes skal hver enkelt Røst;

Naar Gud, som fylder Alt, sin Lov skal høre
Som Udbrud af hvert Hjertes Poesi:
For Harmonien at fuldstændiggjøre,
Mon ikke Djæveln d a faaer et Parti?

(S. 491.)

Heri kulminerer det skønne Budskab, som Alma forkynder, og som Paludan-Müller aabenbart har kunnet godkende. Trods al Pessimisme kunde han ikke tro paa Menneskets Forlis. Selv om de fleste svigtede, var der efter hans Mening enkelte — ofte med ukendte Navne — der tilsidst fik Magt til at frelse de skyldige.¹⁴⁾

Det blev Frugten af de Overvejelser om trofast Kærlighed og evigt Liv, som Digteren tidligt havde tumlet med. De modnedes i Tro paa et fælles hinsidigt Hjem, mere skønt end Auroras Paradis, mere rigt end det Elysium, hvortil Endymion førtes, mere saligt end den Himmel, der havde et sydende Helvede gemt i Kælderetagen.

Trods alt skulde ogsaa Homo engang finde Plads i denne Himmel. Almas Kærlighed, hendes Liv og Tro frelste ham fra Undergang. Hun stod tilsidst som den sejrende, han som den skyldbevidste Synder.

X.

SLUTNINGEN AF FYRRERNE

Idet Paludan-Müller nu ved Krigens Udbrud erkendte, at Forneðrelsens Tid var forbi, tilstød han ogsaa, at en Del af hans Kritik var kommen for sent. At han selv følte det, fremgaar af Originaludgaven, hvori der siges, at »Tanken alt imellem maa gaae et Aars Tid tilbage, for at finde Overensstemmelse mellem Digtets Ord og Tiden.«

Det er sandsynligt, at Digtet vilde have vakt større Opsigt, end det nu gjorde, saafremt det var kommet et Par Aar før. Nu under Krigen havde Satiren ingen Art; og man havde f. Eks. allerede glemt, at der her i Landet havde været en Kvindebewægelse, og at der havde været en revolutionær Underklassebewægelse, saadan som Digteren havde antydet.

Desuden var der ét og andet, der kunde virke forvirrende paa Læseren. I 1. Del var der lovet ham, at han skulde lære at kende en Mand, der var »dansk i Sind og Skind og Tale«. Men senere i Værket blev det utilstrækkeligt pointeret, at Adam Homo var i Besiddelse af særlige danske Karaktertræk. — Endvidere blev Læseren forberedt paa, at Homo i udpræget Grad skulde være i Besiddelse af Ævnen til at behage. Det er heller ikke i Værket pointeret tilstrækkeligt, at det blev ved den Ævne, han vandt frem i Samfundet; og endelig kommer dertil, at naar der bebrejdes Adam Homo, at han svigtede sine Ungdomsidealer, savner vi i nogen Grad Kundskab om, hvilke Idealer han havde haft.

Trods enkelte Mangler og trods det uheldige Tidspunkt blev Bogen dog modtaget med stor Velvilje og blev meget omstændeligt anmeldt i Hovedstadens Blade.¹⁾ Selv den efter 1847 land-

flygtige P. L. Møller roste den stærkt, idet han bl. a. sagde, at »Disse to Dele hørte ubetinget til det Betydeligste, som saavel den danske som overhovedet den hele nyere Poesie har frembragt.«

Oehlenschläger udtalte til sin Datter om Bogen: »Uagtet alt hvad der kan være at dadle, er det dog en Bog af Genie, med mange enkelte Skønheder.« Dog fandt han den altfor omstændelig og ikke mindst var han — naturligvis — utilfreds med de filosofiske Overvejelser deri.

Hauch har senere gjort gældende, at Paludan-Müllers Værker egentlig ikke var Digterværker, men kun Læredigte, hvad der egentlig ikke har meget med Poesi at skaffe. Han opponerede herved mod Heibergs Opfattelse, som havde været ledende for Paludan-Müller, nemlig den, at Læredigtet var den højeste Form, hvori Filosofi og Digting føjedes sammen i en Helhed. Heiberg havde kunnet henvise til Værker, der stod som de lodigste i Litteraturen: Dantes »*Divina commedia*« og Goethes »*Faust*«; og han havde selv i »*En Sjæl efter Døden*« skabt et Værk, der hørte til de betydeligste herhjemme, et Værk der delvis var beslægtet med »*Adam Homo*«.

De længste Anmeldelser fandtes i »*Fædrelandet*« og »*Berlingske Tidende*«. Den sidstnævnte (18. Marts 1849 f.) fremkom anonymt, men var indsendt af den unge Boghandlersøn fra Aarhus Rudolf Varberg (f. 1828), med hvem Paludan-Müller senere fik en Dyst. Recensenten viste stor Beundring for Digterværket, der efter hans Mening »indtager en høj Plads saavel paa Grund af det dybsindige Anlæg, som af den mesterlige Udførelse.« Dog havde han ogsaa Indvendinger at fremføre; og Paludan-Müller var ingenlunde tilfreds med den Medfart, Bogen fik. Endnu før Anmeldelsen var afsluttet — den fremkom i fire Numre af Bladet — kom Molbech 22. Marts 1849 paa Besøg hos Paludan-Müller og gik »en lang og behagelig Tour med ham ud af Vesterport«, hvor Molbech for første Gang saa Jærnbaneegaarden. De talte blandt andet om den nævnte Anmeldelse; og Digteren oplyste, at Anmelderen var »en ganske ung Student fra Jylland — som dog har læst sig til, at der er noget, Folk kalder »Ideen«.« To Dage senere fremkom en kort

Protest i »Kjøbenhavnsposten«, en Protest, der dog ikke gav nævneværdige Oplysninger.

Paludan-Müller stillede med Rette store Forventninger til Fuldendelsen af sit Værk. Et saa omfattende Arbejde i bunden Stil var hidtil ukendt herhjemme; og ingen havde før i etisk-kritisk Belysning givet en tilsvarende Skildring af Menneskenaturen. »Adam Homo« blev da ogsaa nu anerkendt som et Hovedværk i vor Litteratur og har senere staaet som Forbillede for skønlitterære Arbejder, netop hvor Menneskeskildring i etisk-kritisk Belysning var Hovedsagen.

— Mens Digteren havde fuldført dette kritiske Arbejde, havde han opholdt sig i en Udkant af Byen. I 1846 flyttede han fra Landemærket til et Hus i Overgaden neden Vandet (dengang Nr. 169, Hjørnet af Lille Sofiegade), som senere blev overtaget af Burmeister & Wain, og havde her — efter Molbechs Udsagn — et venligt Hjem. Lejligheden vendte mod Sydøst; der var Udsigt over Kanalen; et lille Stykke mod Vest laa Fæstningsvolden, og til den modsatte Side gik Kanalen helt op forbi Søkvæsthuset, hvor Heiberg boede. Tæt bagved Lille Sofiegade laa den tyske Frederiks (nu Kristians) Kirke; men sognemæssigt hørte han under Vor Frelsers Kirke, hvor den meget omtalte Visby var Præst.

Her i denne Udkant havde Paludan-Müller den Fred, som saa stort et Arbejde maatte kræve. Sturtzenbecher fortæller 1846 i »Hinsidan sundet« (Side 227), at »Paludan-Müller hörer just till de danska litteratörer, som aldra minst lefva med i världen, föredragande ett husligt lifs undangömda förnöjsamhet framför de större kretsarnas buller och oro.« Og under Krigen var förnævnte P. J. Collett i København og skrev da hjem til Hustruen 29. Juni 1849, at »de større Aander her kun ganske sparsomt omgaaes hverandre, ja der er gaaet flere Aar, hvori Chr. Winther, H. C. Andersen og Pal-Müllers ikke have besøgt Heibergs, flere af dem sige reent ud, at de for det allermeste leve ganske for sig selv eller med en lille Kreds af Venner, der ere valgte efter en anden Høidemaal end Geniets. Saaledes Heibergs, saal. Winther, saal. Øhlenschläger og saal. Pal-Müller.«

Dog havde Collett Mod til at aflægge Visitter hos nogle af dem, og 7. Juli gengav han sit Indtryk fra sin sidste Ekspedition: »Et mindes jeg dog, nemlig at jeg forleden besøgte Paludan-Müllers i Torrebæk, hvor jeg — hvad der ei skal være Fru M's Sædvane — blev yderst venskabelig modtaget og dimitteret med Bøn om at komme igjen og medtage Dig. Jeg lovede det, hvis Veiret blot bliver nogenlunde, naar Du kommer. Det har nemlig hidtil været infamt hernede, kun igaar og idag har det været godt og sømmeligt. Det er jo ret interessant at skue ind i en Menage som Müllers, men ret glædeligt er det ikke; jeg troer ikke, at hans Hjerte slaar rigtig fuldt i dette Forhold, han er en Mand i sin fulde Kraft og med en stor — jeg synes noget tilbagetrængt men derfor altid for — rig Livslyst, hun derimod er vel henvend de 50 og udtørret og udtørrende. Godt at hans Naivitet er saa stor, den hjælper ham at døie Livets Bitterhed bedre, han troer endog efter Alles Udsagn, at hun, just hun, skaber hans jordiske Lykke. Maaskee, maaskeel«

Helt afsondret fra Omverdenen var Digteren imidlertid ikkø. Selv om det næppe var hver Dag, han vovede sig over Knippelsbro, besøgte han og Hustruen ofte den gamle og svage Fru Borch, der dog under Krigen flyttede ud til Paludan-Müllers, hvor hun døde i 1850, samme Aar som Digterens Søster Henriette. Desuden gik Turen ikke sjældent til Fru Friderichsen, der paa den Tid boede overfor Kristiansborg (Ved Stranden) og til Svogeren Fr. Lange, der havde sit Hjem paa Kongens Nytorv.

Blandt dem, der kom i Besøg, er desuden omtalt Professor Hansteens Døtre, hvortil kan føjes Adolphine Pedersen (f. 1817), der i en Del Aar (fra 1846) opholdt sig snart hos Bedstemoderen, Fru Borch, snart hos Paludan-Müllers og i den Tid var forlovet med Fætterten, Løjtnant Vilhelm Pedersen, den senere kendte Tegner. Ogsaa Hansteen, der i et Lokkebrev fik at vide, at Charite serverede en herlig Punch, viste sig nu og da — f. Eks. ved Naturforsker mødet i 1847 —, og det samme gælder Digterens Brødre, hvoraf Vilhelm dog var syg fra 1852.

Heller ikke gav Digteren Slip paa de gamle Venner: Tryde. Ørstederne (hvoraf H. C. Ørsted dog faldt fra i 1851), Molbech

o. a. Ganske vist kunde det ske, naar de opsøgte ham, at de ikke blev lukket ind. Det hændte f. Eks. under Krigen ved Nytaarstid (rimeligvis lige efterat »Adam Homo« var afsluttet), at C h r. W i n t h e r s nygifte Hustru sammen med »en anden Dame og en Cavaleer« kom til Paludan-Müllers Dør og medbragte en Gave til Digteren. »Gaven bestod i en yderst smagfuld Kurv med Vindruer, der af den ædle Velgjørerinde blev overleveret Tjenestepigen med Anmodning, at sætte den ind paa Bordet om Aftenen.« Paludan-Müller vidste ikke før mange Aar efter, hvem der havde bragt den.²⁾

Blandt større Festligheder, hvori han deltog, kan nævnes O e h l e n s c h l ä g e r s 70-Aars Fødselsdag, der blev fejret paa Skydebanen 14. November 1849. Men det, der mest gjorde, at han havde Forbindelse med Omverdenen var dog Interessen for de politiske Forhold.

Paludan-Müller havde fulgt den politiske Frihedsbevægelse lige fra Begyndelsen. Han havde følt Rystelserne fra Julirevolutionen i 1830, havde oplevet Dannelsen af Stænderforsamlingerne og havde endog paa sin Maade — ganske vist uden Begejstring — ydet et Bidrag til Stænderforsamlingen i Viborg. Desuden havde han paa Udenlandsreisen stiftet Bekendtskab med Folk paa forskellige politiske Udviklingstrin og havde faaet den Overbevisning, at en fri Forfatning maatte der til.

Derfor huede det ham ikke, da han ved Hjemkomsten fra Udlandet saa, at S i b b e r n i en Del Artikler i »Adresseavisen« hyldede Enevoldsregimentet; »thi« — saadan sagde han til Broderen i Odense — »det vilde jeg ansee for virkelig Skade, om Lysten og Smagen for Frihed igjen skulde tabe sig og synke hen. Vi Danske ere af en noksom svag og doven Natur; vi blive aldrig opvakte, saalænge vi ikke blive nødte dertil; men med Hovedet roligt i den faderlige Regjerings Skjød, kunne vi ogsaa sige God Nat til Folkeliv og Folkebedrift. Du seer, jeg er bleven et uroligt Hoved ved at reise udenlands; og jeg nægter det ikke, at skulde jeg vælge mellem fransk Gjæring og bayersk og østrigsk Klaring, saa vilde jeg langt foretrække den første, især da vi efter vor Character kunne være ganske rolige for al Extravagering. Der er intet uslere o f f e n t l i g Liv end fx. et Wiensk el-

ler Münchensk, hvor Regjeringen udelukker Folket fra al offentlig Interesse, og da først føler sig rolig, naar de samme Folk, istedet for at blande sin Næse i Landets Sager, æder, drikker og sover saa det staaer efter — thi noget skal der jo dog bestilles og een Udflugt maa Interessen dog have.«³⁾

Sit Ønske om en fri Forfatning fastholdt han. Til Broderen Caspar beskrev han i et Brev af 25. Januar 1848, hvordan han havde deltaget i Fakketoget til Kongen 20. Januar og havde søgt at »give Hoben det fornødne Løsen« ved med sin »Stentorstemme« at raabe »Constitution!« Han fortalte Broderen, at »Alle ere enige om at nu eller aldrig maa Friheden grundlægges, at nu eller aldrig kommer Danmark paa Benene.«⁴⁾

Han fandt Behag i H. N. Clausen og J. F. Schouws Brochure »Ved Thronskiftet 1848«; og da Broderen efter Februarrevolutionen udsendte en Piece »Hvad er der nu at gjøre i Danmark«, hvori han anbefalede at danne en almindelig Rigsdag, takkede Digteren: »Det er et Ord, som jeg for mit Vedkommende giver mit fulde Bifald, og undre mig skulde det, om dette Ord ikke trængte igjennem og gjorde den tilsigtede Virkning. Her er ikke Spor af den smaalige aandslammende Kritik, som hos os i saa lang Tid har maattet træde i Begeistringens og den faste Villies Sted; men hver Sætning gaar ud paa at samle, forene, opklare og bevæge Nationen — det er den ægte patriotiske Agitation!«⁵⁾

Han ønskede, at liberale og konservative kunde samles om en Forfatning. Alle Dage vedblev han at være Modstander af Partidannelser, som efter hans Mening kun tjente til at fremkalde unyttig Kiv og derved forhindrede et sundt politisk Liv.

I »Ivar Lykkes Historie« dadlede han Pressen for »dens Hang til at stifte Partier og splidagtiggjøre Folket med sig selv, hvad især i en lille Nation er noget aldeles fordærveligt.« Og han lod Ivar Lykke udtale, at det »næppe har været Partierne eller Partistifterne, der have udrettet det Store i Verden. Dette er udført af de virkelig store Mænd, som mægtede at tage hele Folket, eller endnu bedre, hele Menneskeheden paa Slæbetov. Partierne have nok kunnet rydde Pladsen, bearbejde Jordbunden, holde Modparten Stangen; men selv have de intet Varigt frembragt,

og deres eget ejendommelige Særkende har altid været Kjævl og Kiv, Strid og Splid.« (4. Bog, 8. Kap.)

Ivar Lykke indmeldte sig under Treaarskrigen i »*Fædrelandsvennernes Selskab*«, men Digteren bestræbte sig for at fastslaa, at Selskabet var udenfor Partierne. Formodentlig hentydes til, at Paludan-Müller under Krigen selv indmeldte sig i »*Den patriotiske Forening*«, som skilte sig med at være upartisk, men dog væsentlig omfattede konservative Mænd, hvoriblandt A. S. Ørsted. Paludan-Müller vilde ikke være Partimand. Men det betød ikke, at han var indifferent. Den indre Politik interesserede ham netop.

Men endnu mere var hans Interesse vaagen overfor Krigsfaren og Oprøret. Faren havde luret i mange Aar. Caspar Paludan-Müller havde allerede 10. April 1842 i sin Dagbog indført varslende Ord derom: »Danmark trænger for Fremtidens Skyld fremfor Alt til en Mand, der kan gribe Nationens ægte gamle Dannebrog og samle den om sig med vældig Røst; thi den Tid kan neppe være langt borte, da vi Danske skulle prøves i Ild.«

Og at han troede paa Krigens snarlige Komme fremgaar deraf, at han kort Tid efter (11. Juni) nedskrev en bestemt Profeti derom.

Uroen tog til i de sydlige Landsdele, paa samme Tid som Modsætningen mellem liberale og konservative Tendenser forstærkedes herhjemme. I Foraaret 1842 dannedes et nyt Ministerium, som ikke kunde tilfredsstille nogen. Det vakte Bekymring, at Prinsen af Nør blev Statholder i Hertugdømmerne. Mere og mere trængte Arvespørgsmaalet paa. Man havde ringe Agtelse for Kronprins Frederik og var harmfuld paa Kronprinsessen, baade fordi hun var tysk, og fordi hun ikke kunde give Riget en Tronfølger. Stemningen var ophidset. Man savnede Handlinger, som kunde gøre Ende paa en Del af Vrøvlet; og den Tanke — som Paludan-Müller ogsaa fremførte i førnævnte Brev — at de danske udgjorde en svag og doven Nation, bredte sig mere og mere.

Allerede tidligere er fremhævet, at Professor E. M. Arndt i Bonn kaldte den danske Nation lille og svag og til Vanvid

forfængelig; og omtrent samtidig fremkom N. M. Petersens mistrøstige Betragtninger over det danske Folks Fremtid (»Historiske Fortællinger om Islændernes Færd hjemme og ude« IV, 1844, Efterskriften, og »Den nordiske oldtids betydning for nutiden« 1845), ligesom der ofte i Aviserne forekom andre Udtalelser om dansk Svaghed.

Mod saadanne Betragtninger fremsattes kun enkelte Protester. Dog tog Paludan-Müller i »Adam Homo« (*Poet. Skr.* II, S. 337) til Orde mod N. M. Petersen; og i Valgerdas Svar til Professor Arndt (»Fædrelandet« 17. Marts 1845) findes følgende: »Desværre hersker der hos det store Flertal af det danske Folk Mangel paa Kraft og Villie, men at det er saaledes, bliver ogsaa sagt altfor ofte. Langtfra at bringe det til at forene sig, at hæve sig selv, antage de Mange, at da det nu engang er saa, maa det ogsaa forblive saaledes. Jeg hører daglig Yttringer som: »Hvad nytter det Altsammen? vi ere et daarligt Folk« o. s. v. og saa en Opregning af de andre Nationers Fortrin fremfor os, uden Hensyn til Forholdene eller de Henseender, hvori vi vel tør maale os med dem, eller i Forhold til Landets Udstrækning, maaskee endog gaae foran, som i Kunst og Literatur. Nel, sig det, at det er kraftigt, naar det blot selv vil, lad det føle, hvor det viser sit Værd, og det vil ligesaa vel som nu troe Dem paa Deres Ord, og virkelig blive, hvad det siges at være. Dertil kommer, at vi umuligt kunne forlange, at Fremmede skulle have Agtelse for os, naar vi ikke have Agtelse for os selv.«

Paludan-Müllers Mening kunde ikke udtrykkes i de samme Ord; men han hørte dog til dem, der — selv om ogsaa han kunde tvivle — troede, at der var Kraft i det danske Folk. I et Brev af 21. Juni 1846 til Professor Hansteen udtalte han med Henblik paa Forholdene i Hertugdømmerne: »Her i Danmark have Gemytterne i denne Tid været i svært Røre ved de Schlesvig-Holstenske Anliggender, hvorom de vel af Aviserne har erfaret det Vigtigste. Derom ere alle Danske enige (hvor uenige vi forresten ere i næsten alt Andet) at i dette Punkt ville vi ikke give efter, men hellere om det skulde være sætte vor Existens paa Spil i en Kamp mod det store Tyskland. Hvor mange Krænkelser vi end have maattet døie og hvor schofelt vi end ere blevne

behandlede af de stortalende Tydskere; dette Gode er dog allerede kommet ud af Striden, at Regjeringen er bleven klar over sin Stilling, at Modstanderne aldeles have demaskeret sig, og at alle Dansktalende (baade i Danmark og Schleswig*) have faaet een fælleds Interesse: Opretholdelsen af vort Sprog og vor Nationalitet, saavidt begges Grændser endnu strækker sig. Vi have sandelig mistet altfor Meget i Tidernes Løb til at kunne taale at miste endnu Mere, uden at staae Fare for at tabe Alt. — Mange Folk her see Fremtiden med mørke Øine og spaae os det Værste; jeg deler ikke disse fortvivlede Anskuelser, thi gjorde jeg det, vilde jeg tabe al Lyst til at virke for en Literatur, der efter Fleres Formening er indviet til Undergang. Min Mening er tværtimod den, at vi — vel igjennem svære Fødselsveer — gaae en bedre Fremtid imøde, hvor ikke blot Folket vil blive selvbevidst og myndigt, og tage paa sig den Byrde Regjeringen ikke længer formaaer at bære, men hvor ogsaa Nationalitetens uundværlige Bærer, Selvtilliden, som vi Danske i saa lang Tid have savnet, vil gjennebrænge Gemytterne, og gjøre sig gjeldende baade indad og udad. Dermed mener jeg dog ikke, at vi ville blive Pralhanse som Tydskerne, ja ikke engang hovne som Normændene, thi begge Dele forbyder os vor stilagtige Natur; men en vis Grad af Selvtillid — der jo godt kan forenes med Ydmyghed — er nødvendig for en Nation, som for et Individ, naar man vil indtage en Plads i Verden og hævde denne.«

*) »Jeg seer med Forbauselse, at jeg skriver Schleswig istedetfor Slesvig — saavidt ere vi Danske mod vor Villie komne ind i Tydskheden, at selv Pennen skriver halvt Tydsk naar den just vilde skrive heel Dansk.«

Man ser, ligesom man har set det ved Omtalen af »Adam Homo«, at Paludan-Müller trods al Pessimisme ikke tvivlede om, at der skulde komme Opgangstider. Han kunde finde, at den danske »blide Aand« var for blid, og han kunde harmes over den indre Splid, men troede dog paa en Fremtid.

I de Aar, her er Tale om, havde man ret Lejlighed til at drage en Sammenligning med andre Nationer. Ved de skandinaviske Møder havde man Mulighed for at anstille Betragtninger over de nordiske Folk, der efter Digterens Mening var saa forskellige,

at en Enhed syntes utænkelig; under den nationale Spænding i Hertugdømmerne havde man desuden Anledning til at drage en Sammenligning mellem dansk og tysk Væsen, og Lejligheden blev tit benyttet, ogsaa af Folk, der ikke før havde taget Del i politiske Samtaler.

Da man 6. Dec. 1846 var samlet i Anledning af Stiftsprovst Trydes Fødselsdag, diskuteredes ivrigt saadanne Ting; og derom fortælles i Molbechs Dagbog: »V. Bordet en uhyre Disputation mellem Madvig og Paludan-Müller p. den ene Side, Martensen og Heiberg paa den anden om Nationernes eiendommelige og constante Character; det var et formeligt Tordenveir, som i en Time, eller mere gjorde det umueligt, at høre noget ved Bordet.«

I saadanne Diskussioner deltog Paludan-Müller uden Tvivl flere Gange. — Da han 12. April 1847 — sammen med Madvig, Martensen, Hall, Krieger o. a. — var til Middag hos Molbech, havde denne om Formiddagen været hos Kongen og havde overrakt ham den franske Oversættelse af Skriftet »*Hertugdømmet Slesvig*, i dets Forhold til Kongeriget Danmark og til Holsteen«. Da var der god Lejlighed til at tale om det tyske Overmod; og ikke mindre kan der have været Anledning dertil senere, da Faren var nær.

Paludan-Müller haabede paa en Krig: »Krig er et af Forsynets store Opdragelsesmidler og paa denne syndige Jord ligesaa nødvendig som Torden og Lynild. — Krigens Goder opveie langt dens Onder, og lykkedes det først at gjøre en Krig til en Umuelighed, da vilde Lucifer have vundet Spil og snart forvandle Fredens Pauluner til peststinkende Opholdssteder.«⁶⁾

Saa kom i 1848 Kongens Død, Februarrevolutionen i Frankrig og Martsrevolutionen i Tyskland, og Spændingen udløstes i Oprøret. »En Ungdomsveninde« siger, at Paludan-Müller gik til Øvelser paa Amager Fælled. Men derved blev det. Dog fulgte han naturligvis med Iver Begivenhederne i Hæren og var sikkert Tilskuere, da Tropperne i Februar 1851 i Triumf drog ind i Hovedstaden. En Prøvelsestid var da forbi. Sejren var vundet baade over den gamle Statsform og over Oprørerne. Ogsaa

Paludan-Müller søgte i sin Digtning at naa frem ad nye Veje; og den Interesse, han havde udvist overfor det offentlige Liv i Danmark, blev nu — saavidt det kan skønnes — langt stærkere afgrænset end i Fyrrerne.

XI.

TIDEN EFTER 1850.

Med Krigen er den Tid forbi, som her fortrinsvis skulde behandles; og i det følgende skal kun flygtigt omtales, hvad meget godt kunde fylde et helt Bind.

Paludan-Müller havde nu gennemgaaet den vigtigste Del af sin Udvikling; og selv om han ogsaa senere maatte høre megen Kritik, blev han fra alle Sider anerkendt som én af vore betydeligste Skribenter. — Oehlenschläger var død i 1850. De fleste, der nu var tilbage, var 40—50, nogle endog over 60; og ingen blandt de yngre kunde stille dem i Skygge.

I Frederik VII's første Regeringstid fik Paludan-Müller offentlig Paaskønnelse paa forskellig Maade. I 1851 fik han Ridderkorset overrakt ved en Audiens, hvor Kongen mødte i fuld Rustning. I 1854 fik han desuden Professortitlen; og hertil kom, at de økonomiske Kaar i væsentlig Grad blev forbedret.¹⁾

I Fyrreterne maa Forholdene have været overordentlig trykkende. Til Trods for den haarde Dyretid, der indtraf i 1847, blev det aarlige Statstilskud (300 Rdl.) ikke forhøjet før 1849, da det — blandt andet ved Oehlenschlägers Hjælp — blev forøget med andre 300 Rdl. Men endelig i 1851 fik han og Hertz hver 1000 Rdl., og senere blev denne Understøttelse endnu større. Dog medførte den nye Forfatning den Ulempe, at Sagen blev diskuteret offentlig; og i Rigsdagen viste der sig at være en Del, som var imod Bevillingen.

En enkelt Gang blev han hyldet fra privat Side. Det skete ved Studenterjubilæet 22. Oktober 1853, da H. N. Clausen talte for de to fynske Digtere, hvorefter der blev stiftet et Andersen—Paludan-Müller Legat.

I Foraaret 1851 flyttede Paludan-Müllers fra Kristianshavn. Molbech var i Begyndelsen af April sidste Gang i deres gamle Hjem; og det var da besluttet, at de skulde bo i Stormgade 6, der tilhørte Maleren J o h. V. G e r t n e r, hvis unge Hustru — efter Molbechs Udsagn — udviste et forbavsende Kendskab til Paludan-Müllers Digtning.

Denne Forandring var dog meget uheldig, da det viste sig, at den nye Lejlighed var kold og fugtig; og naar Digteren senere i mange Aar var svag, gav han den nævnte Bolig Skylden. De daarlige Forhold gjorde, at han et Aar efter flyttede til K o m p a g n i s t r æ d e 33, hvor han boede til 1854, derfra til F i o l s t r æ d e 12—14 (nu overfor Universitetsbiblioteket) og endelig 1857 til N y A d e l g a d e 4; og i denne Ejendom, der laa i ret fattige Omgivelser, havde han sit Hjem i de sidste tyve Aar.

Om Sommeren tog han paa Landet, først i nogle Aar til Eriksborg i Taarbæk, hvor ogsaa Fru Friderichsen holdt til, og dernæst lejede han i Begyndelsen af Halvtresserne gennem Krigsministeriet Bolig i en Sidefløj til Fredensborg og tog Ophold samme Sted hvert Aar indtil 1859, da Kongen efter Frederiksborgs Brand flyttede Sommerresidensen til Slottet. Digteren maatte da rykke udenfor Byen til et Hus i Veksebo, men søgte atter fra 1863 tilbage til den omtalte Fløj.

Herude fandt Paludan-Müller adskillige Venner. Han traf f. Eks. Slotsgartner R u d. R o t h e og senere Medlemmer af Familien L a r s e n fra Kærteminde. En Del Aar boede C a j a og T a b i t h a P l u m fra Odense derude ligesom Frøkerne F r e d e r i k k e og C h r i s t i a n e B e g t r u p, som Digteren kendte fra Aarhus; hvortil kommer en Række Kunstnere: Instruktør N i e l s e n, M i c h. W i e h e, H ø e d t, A l f r. H e l s t e d og B o u r n o n v i l l e. Desuden var B e n t z o n s flyttet fra Assens til Hillerød.²⁾

I 1853 sluttede Paludan-Müller sig stærkt til den unge Kapellan E m i l W a r b u r g (f. 1817), som i Fyrrerne var kommen til Fredensborg, hvorfra han i 1859 blev Præst i Svenborg. Han havde fra sin Ungdom været svag og spinkel, men var en alvorlig og stærkt troende Mand. I et Digt »Til Minde om Emil Warburg« (1. Juni 1859) har Paludan-Müller givet en smuk

Beskrivelse af hans Liv i Befolkningen deroppe,³⁾ og i Indledningen til »*Ahasverus*« hentyder han til ham som en »sjælden Aand«, der havde hævet Digterens egen Aand til overjordisk Flugt.

I København tumlede man om Vinteren med politiske Sager. Caspar Paludan-Müller var indvalgt som Medlem af Rigsdagen og kom tit paa Besøg. Jens derimod blev i 1847 udnævnt til Kapellan ved Budolfi Kirke i Aalborg og kom derfor sjældnere til Hovedstaden. Men Forflyttelsen medførte, at Digteren med Hustru drog paa en Tur til det nordlige Jylland. De kom til Aalborg med Skib 6. Juli 1851 og mødte hos Broderen bl. a. dennes Svoger Andr. P. Lundahl, der netop var bleven Præst i Bjørnsholm og Seminarieforstander i Ranum. Om denne Rejse, der har afsat Spor i »Ivar Lykkes Historie«, udtalte Fr. Paludan-Müller 17. September til Hansteen: »Vi saa baade Liimfjorden og Vesterhavet, Klitterne og Hederne, blandt hvilke især de om Viborg, ved Finnerup (hvor Erik Gipping blev myrdet) og Dollerup forekom mig højst mærkelige. Fra Viborg gjorde vi Touren over en Deel af Ahlheden og Gratheheden — hvor Svend Grathe faldt og i hvis Nærhed nu de kongelige Granplantager ligge — til et Sted, som hedder Klode Mølle, der ligger aldeles eensomt midt i den ragede Hede. Her blev vi næsten anseete for Kjæltringer, der var løbne bort med andre Folks Kofferter og Natsække, da vi forlangte Smedehjælp til at aabne Gjemmerne — Nøglerne havde vi nemlig glemt i Viborg.«

Herfra gik Vejen over Kragelund, Silkeborg, Skanderborg til Beder Præstegaard, hvor de opholdt sig en Maanedstid, og hvor de straks 25. Juli stod Fadder til Vilhelms Søn Alfred Benedict. Drengen blev baaret af Fru Charite, der uden forudgaaende Forhandling tilføjede Navnet Benedict. Faddere var Baronesse Güldenchrone fra Vilhelmsborg, Ritmester Bauditz, Provst Weisner fra Præstholm, Fr. Paludan-Müller og Løjtnant Wittrup.

Før Afrejsen besøgte man rimeligvis Høyers i Horsens, Güldenchrone paa Vilhelmsborg og Venner i Aarhus; og saa gik Touren 25. August over Kalundborg til Sorø, hvor særlig Organist Pedersen, hvis Hustru var død i 1847, havde Glæden af deres Besøg, og endelig videre til København.

Det blev i en Del Aar den længste Rejse, Paludan-Müller foretog. Men senere var han og Hustruen dog igen i en Række Somre — f. Eks. i 1857 og 1859 — i Beder Præstegaard, hvor Børnene altid glædede sig til at se den livlige Onkel, og hvor der paa Loftet stadig stod et Arbejdsværelse rede til Digteren. Desuden var de i 1863 (Sølvbryllupsaaret) og 1870 i Udlandet.

Aaret efter Sommerrejsen til Jylland var Broderen Jens i Hovedstaden; og fra hans Ophold her har vi en ret god Beskrivelse af Tilstandene blandt de københavnske Slægtninge. Han boede som sædvanlig hos Trydes, og 1. December 1852 gav han en Skildring af sine Iagttagelser: »Igaar Aftes var Langes og Fritzes her, og vi fik da en livelig Samtale, blandet med behørig Disput, hvad Du formodentlig ikke vil tvivle om. Luise er det raskeste jeg i mange Aar har seet hende, og skjøndt Lange, der jo anseer det for et af Menneskenes Fortrin, at kunne være syg, nødig vil indrømme det, saa kan jeg noksom mærke, at han selv betragter hende som meget raskere end forhen. — Hun er som sædvanlig fuld af Kjærlighed og af mange forunderlige Meninger om hvad der foregaaer i den virkelige Verden. Fritz derimod seer noget svag ud, og lider af en hel Del Nerveaffectioner, der ere tilbøilige til at angribe hans Øine. Det skal nok skrive sig fra den Tid, da Vilhelm skulde herover og var herovre. Dette angreb ham i høi Grad. Han er da vel ogsaa, med det samme han fører et udvortes meget tarveligt og nøisomt Liv, bleven vænnet til en vis indre Epicuræisme i sin Leveviis; han lever jo uden nogen udefra kommende positive Pligter, blot sættende sig selv i Bevægelse efter Lyst og Leilighed. Jeg troer vistnok, at han er arbeidsom og danner sig i en bestemt Retning ved et fortsat Studium, men han har vel sjelden Leilighed til at øve den indvortes Selvfornægtelse, der gjør haardfør, saa at de ubeleilige og ængstende Bekymringer ikke bringe Sindet ud af Ligevægt. — Han har nu to Arbejder færdige, et større og et mindre; det sidste udkommer nok først, men der er ved denne Nyaarstid saa Meget, der skal ud, at Trykkerierne ikke kunne besørge det Alt.« — (»Luftskipperen og Atheisten« var netop i Trykken. Det større Arbejde er »Kalanus«, der fuldførtes i Begyndelsen af 1853).

Blandt de Venner, Paludan-Müller havde beholdt, var stadig **M o l b e c h**, der begyndte at føle sig ene. I et Brev af 10. Marts 1847 til Dr. **R e u t e r d a h l** erklærede han under Trykket af denne Følelse: »En af mine yngre danske Venner (de ældre ere jo næsten alle b o r t e, eller k o l d e r e) som jeg holder mest af (ikke blot paa Poesiens Vegne, men personligt) er Paludan-Müller. Han er nu for et Aars Tid siden, eller halvandet, flyttet langt ud paa Christianshavn, kommer derfor sielden eller aldrig til mig, og jeg kommer til — Ingen.«

Efter Krigen tænkte han at begynde sine førnævnte offentlige Forelæsninger over Paludan-Müllers Digtning. 10. April 1851 averterede han i »*Berlingske Tidende*«, at de vilde falde i tre Hoveddele: 1) De i r o n i s k e Digtninge. 2) a. De i d e a l e og romantiske Poesier, i dramatisk, lyrisk og episk Form. b. De k l a s s i s k e eller mytologiske Dramer. 3) Digterens sidste ideal-ironiske Hovedværk: **A d a m H o m o**.

Han havde været ude hos Digteren et Par Gange i Begyndelsen af Maaneden, men synes ikke at have talt om sit Forehavende og følte sig noget usikker. Han tilstod netop i sin Dagbog 10. April: »Ikke uden Frygt og Uvished tænker jeg paa, hvorledes dette vovelige Foretagende vil falde ud.«

16. April sendte han en Invitation til Paludan-Müller, som han ønskede at se til Middag 20. April (1. Paaskedag) Kl. 4, og føjede hertil nogle beroligende Ord: »Det skulde gøre mig ondt, om Helligdagen, og mueligen anden Bestemmelse, hindrer Dem fra at komme; men langt mere ukiert vilde det være mig, dersom De maaskee havde Ulyst til at besøge os, i Anledning af de F o r e l æ s n i n g e r, jeg for nylig har bekendtgiort at ville holde over Deres Digtværker. Ved en Samtale, jeg for nogle Dage siden havde med Dr. Lange hørte jeg af ham, at De havde til Deres Søster yttret Utilfredshed med dette Foretagende, hvorved det kunde synes som man maatte gaae ud fra at betragte Deres Digterbane og Digterproduction som afsluttet.« — — — »Det er mueligt, at et saadant Foretagende ved en levende Digtters Værker, foruden at det er usædvanligt, kan have flere Misligheder.« — — »Jeg forbeholder mig derfor gjerne, nærmere i en mundtlig Samtale, at afhandle denne Sag, og er slet ikke

uvillig til at opgive mit Forsæt, endskiønt jeg med en virkelig usædvanlig og betydelig Interesse allerede en Tid lang har forberedt mig til dets Udførelse, formodentlig som mit Livs sidste litteraire Foretagende af æsthetisk-kritisk Natur, naar det befindes, virkelig at være Dem imod.«

18. April kom Samtalen i Stand; men Molbech fik ikke Digterens Samtykke: »Han havde meget imod de af mig anmeldte Forelæsn: betragtede dem som en »Vivisection«. For ikke at være ham imod forandrede jeg min Bestemmelse.«

Forelæsningerne blev derfor offentlig afløst, men ikke desmindre afholdt — 12 ialt — i Tiden fra 28. April—23. Juni; og Antallet af Tilhørere var 30—40, hvoraf flest Kvinder.

Skønt Molbech altsaa havde handlet mod Paludan-Müllers Ønske, opstod ingen varig Misstemning. Men alligevel klagede den gamle Professor igen over, at Paludan-Müller svigtede ham. Han følte sig mere og mere forladt. Sønnen Ch r. K. F. M o l b e c h, der i Fyrreterne var begyndt at skabe sig et Digternavn og var bleven rost af Paludan-Müller, blev i 1853 Professor i Kiel. Venerne D e i c h m a n n og M y n s t e r og endnu andre var døde; og han fandt kun i ringe Grad Erstatning. Han søgte da Trøst i Poesien og skrev til Paludan-Müller i Begyndelsen af 1854 i et Brev, der dog aldrig blev afsendt: »Jeg kan blot skrive to Ord — men hvor faa de ogsaa blive, vil jeg dog skrive dem. De faaer tage til Takke dermed, især da De aldrig skriver til mig — endnu mindre besøger mig. I det sidste gjør De vel ret; jeg er nu snart hverken b e s ø g e n d e, eller b e s ø g e l i g mere.«

• Han fortalte, at han netop havde læst »*Trochæer og Jamber*«, og naar han nu greb Pennen, var det fordi de havde fremkaldt Taarer og taknemmelige Følelser. Han fandt, at Paludan-Müller sjældent i sin Digtning havde naaet en saa ophøjet Kunst som i Jamberne, og særlig havde de sidste fem Strofer gjort et stærkt Indtryk paa ham: »De har ikke skrevet mange, der kunde kaldes skønnere, renere i deres Idealitet, ædlere baade i deres indre og ydre Form end disse.« De nævnte Strofer lod han samme Aar genoptrykke i Nytaarsgaven »*Ydun*«, som Paludan-Müller fik tilsendt i December.

Det er rørende at se den gamle Mand fremdrage et Digt, som

engang havde saaret ham, og med Forstaaelse læse det, han kunde bruge deraf; og det er gribende at være Vidne til, hvor han nu i sin Alderdom følte sig ene og længtes efter Venner. Endnu holdt han ganske vist sine Selskaber; men til Hverdag manglede han Samkvem. Kun paa sine daglige Ture kom han ud. Man saa ham da gaa til og fra Biblioteket, altid med en bredskygget Hat, hvorfra det hvide Haar stak frem paa den bøjede Nakke.

— Paludan-Müller maa i Begyndelsen af Halvtresserne have fortsat sine etiske og religiøse Studier, hvad vi tydeligt ser af hans Digtning. Man kunde da vente, at han søgte nærmere personlig Forbindelse med religiøse Forfattere. De Teologer, han særlig havde Tilknytning til, var Mynster og Tryde, og derefter Martensen, hvis Dogmatik blev trykt kort Tid efter »Adam Homo«. Disse Mænd traf han ved de omtalte Selskaber, og havde der rigelig Lejlighed til at tale med dem. Men Studiet dyrkede han sikkert mest i sin egen Stue.

Blandt de kristelige Forfattere var Grundtvig ham meget imod, hvad han tydeligt giver til Kende (17. Sept. 1851) i et Brev, som allerede Fr. Lange har citeret: »Han har altid paa den ene eller anden Maade villet gjøre sig til en mærkværdig Mand og iført sig de meest forskellige Roller efter Tid og Omstændigheder; han har været Asadyrker og hyper-orthodox Kristen, Historieskriver og Digter, Slagsbroder og Præst, gammel nordisk Kæmpe og moderne Bajads, hvilken sidste Rolle han tilbunds har udført paa Rigsdagen.« — — — »Han baade er og har altid været mig en høist viderlig Figur baade i Literaturen og Livet, og det har altid været mig en Gaade, hvordan en slig Mand har kunnet faae saa stort et Anhang.«

Paludan-Müller foretrak — som man kunde vente — intellektuel Klarhed for Grundtvigs »grødefulde Dunkelhed«; og det faldt ham formodentlig svært at forstaa Broderen Jens, da han — ikke mindst under Paavirkning af den højt begavede Biskop P. C. Kierkegaard — nærmede sig Grundtvigianismen.

Heller ikke havde han Interesse for Søren Kierkegaard, hvis skruede Sprog var ham fremmed, og hvis Tankeeksperimenter maatte være ham altfor søgte. Kierkegaard sendte ham

»Enten—Eller«, da den udkom paany i 1849; og Paludan-Müller takkede da 15. Maj i følgende Ord: »For den kjærkomne Gave (Enten—Eller) bringer jeg Dem herved min hjertelige Tak. Denne min Tak vil jeg søge at bevise ved grundigt at studere Bogen, forsaavidt min Evne og Kundskab strækker til, hvad ikke altid er Tilfældet ved Læsning af filosofiske Skrifter, og formodentlig heller ikke vil være det her.

Af det Kjendskab, jeg allerede har til Værket, forekommer det mig, at De stiller Læseren den Opgave ved Deres Enten—Eller at søge et Tertium, hvori Forskjellen mellem de to modsatte Livsanskuelser er ophævet eller hvori Forsoningen er tilveiebragt. Om dette nu er saa, eller om Bogen skal forstaaes som den fulde Løsning af Enten ved Eller — denne Knude skal jeg, som sagt, under et grundigere Studium af Værket søge at besvare mig selv saa godt jeg formaaer. — Endnu engang Tak for det Tilsendte, og bevar mig i venskabelig Erindring!

Deres ærbødigt hengivne

Fr. Paludan-Müller.

S. T.

Hr. Mag. art. S. K j e r k e g a a r d.«

Det er tydeligt, at Paludan-Müller ikke, indtil da, havde megen Forstaaelse af Værket, og han fik vistnok aldrig stort Udbytte af Kierkegaards Skrifter. F. Eks. bemærkede han et Par Aar senere: »Søren Kierkegaard har for nogen Tid siden udgivet et nyt Skrift, »Indøvelse i Kristendom«, men hvorom Meningerne dog nok ere meget delte. Thomsen⁴⁾ holdt det for et Mesterstykke; Martensen for et jammerligt Fuskeri. Sandheden ligger maaske midt imellem. Selv har jeg kun læst et Par Sider, men de mishagede mig saa stærkt, at jeg lagde Skriftet tilside.«⁵⁾

Efter M y n s t e r s Død 30. Januar 1854 kom Kierkegaards Angreb i Anledning af Martensens Tale. Paludan-Müller havde skrevet Kantaten til Begravelsen:

Sorg er i Folket og Kirken,
Sorg i vort Bryst;
Endt har vor Lærer sin Virken,

Stum er hans Røst.
Sorg er i Kirken og Folket.

Brødrene C a s p a r og J e n s tog til Orde mod Kierkegaard; og det er givet, at ogsaa Digteren følte sig frastødt af Angrebet.

Der er i det anførte intetsomhelst, der tyder paa, at Paludan-Müller havde Sympati for eller nævneværdig Indsigt i Kierkegaards Arbejder. Men paafaldende er det dog, at der findes adskillige Lighedspunkter i de to Forfatteres litterære Liv.

Bl. a. havde Paludan-Müller ligesom Kierkegaard — om end allerede før — studeret Don Juan-Skikkelsen. Paludan-Müller havde beundret Mozarts Opera, som han allerede i »*Dandserinden*« betegnede som »Operaens Krone«, og hvorfra han bl. a. havde hentet Ordene: »Hun sukker: o jeg vil — dog nei! — jeg vil ikke.« (*Poet. Skr.* I, S. 54).

Men hans Studier gik videre til Byron og Dumas, mens Kierkegaards Don Juan-Studier særlig vedrørte Operaen — og egne Livsforhold.

For bægge Forfattere blev Forholdet til Kvinden den afgørende Prøve paa Karakterens Værd.

For bægge kom den etisk-religiøse Højspænding i Begyndelsen af Halvtresserne.

I »Kalanus« viste sig endelig et Modsætningsforhold, der var Vidne om, at Paludan-Müller selv søgte at fremføre et Enten — Eller, ikke et Tertium; og i »Ahasverus« behandlede han et Æmne, som ogsaa Kierkegaard — paa sin Vis — havde studeret.

Det første, Paludan-Müller udsendte efter Krigen, var »*Luftskipperen og Atheisten*« (1852), et ubetydeligt Lejlighedsdigt, der var rettet mod ungdommelige Fritænkere, hvoriblandt maa fremhæves F r. D r e i e r og førnævnte R u d o l f V a r b e r g.⁶⁾ Digtet var nedskrevet efter Tardinis ulykkelige Luftfærd og tør sammenlignes med Ingemanns »Renegaten«.

I 1854 udkom dernæst »Tre Digte« indeholdende »Kalanus«, »Ahasverus« og det allerede tidligere trykte »Abels Død«.

»Kalanus« var blevet til, efterat B y r o n s »*Sardanapalus*« i 1850 med Held havde været opført paa det kongelige Teater. Paludan-Müller anvendte dette Værks Form og havde ladet sig

betage af den pragtfulde Kongeskikkelse, de østerlandske Omgivelser og Kongens Baalfærd; men iøvrigt benyttede han som Kilder Bohlens »*Das alte Indien*«, Droysens »*Geschichte Alexander des Grossen*«, Platons Dialoger og i mindre Grad Wielands »*Agathon*«.7)

I »Kalanus« ser vi to Verdensopfattelser stillet op mod hinanden, personificeret i Verdenserobreren Alexander og Asketen Kalanus. Den ene (fra Vest) dyrker Livet, Rastløsheden, Magtstræbet, den anden (fra Øst) Selvtugtelsen, Forsagelsen, Døden. Allerede tidligere var der i Paludan-Müllers Digtning Anlæg, der viste lignende Modsætningsforhold. Men her er Hovedtyperne stillet langt skarpere frem. Verdensforsageren er klart og med alle Midler stillet op mod Verdensdyrkeren; og Forsageren er fremstillet som den sejrende.

For Paludan-Müller var det nu en Hovedsætning, at ved Forsagelse skabes Viljens Styrke. Hans Anskuelse paa det Punkt var meget forandret. Han havde i »Dandserinden« klagende sagt: »Forsage, det er Læren.« — — Men i »Amor og Psyche«, »Sorgen« og »Alf og Rose« havde han allerede fremhævet Lidelsens Livsværdi. I »Tithon« lod han os vide, at Livet maatte leves med alle dets Nederlag og al dets Besvær for at blive af Værd for Mennesket. I »Adam Homo« lærte Alma Forsagelsens Glæde at kende. Her i »Kalanus« ser vi saa endelig Alexander bøje sig for den forsagende og sige om ham:

Eet har jeg lært af denne Mands Exempel,
Der lig et Fyrtaarn mellem Skær og Klipper
Sig hæver over alle Tivlens Bølger,
Og viser Maalet og den sikke Havn:
Det i sin Fasthed villiestærke Hjerte!

(*Poet. Skr.* III, S. 138.)

Forsagelsen af det ydre, ikke »Livs«dyrkelsen giver etisk Styrke.

»Kalanus« er skrevet før »Ahasverus« og før den uhyggelige Koleraepidemi, som i 1853 hærgede København. Efter Krigen havde man stadig frygtet, at Smitten skulde komme til Danmark. I Sommeren 1853 tog den fat; og i Løbet af fire Maaneder

— medens Paludan-Müller sad i Fredensborg — døde i Hovedstaden 4700 af 7200 angrebne. Daglig begravedes et stort Antal. Der var endog Dage i Juli, da der yar over 200 Dødsfald. Denne Tid fremkaldte en saadan Uhygge og Nervøsitet, at der ikke var noget mærkeligt i, at man tænkte paa Dommedag; og »Ahasverus« handler netop om den sidste Dag, da Jerusalems Skomager finder Hvile.

I »Ahasverus« revser Digteren i kraftige Ord den Tankeløshed og Halvhed, der præger Menneskenes Liv. Det synes, som om han allerede har tabt Sympatien for den ny politiske Forfatning, hvori Kongen kun halvt er Konge. Men særlig paa det religiøse Omraade spotter han dem, der er halve og lunkne i Troen. For ham synes Tidens »Humanitet«, »Tolerance« at have taget Livet af Troen hos de fleste. Kun en lille Flok har holdt fast ved Sandheden uden Forsøg paa at fordærve den ved egen »Aand« eller ved Overbærenhed med andres. Mens de fleste troede paa en Udvikling, saa Digteren kun en Tilbageskriden. — Det, det kom an paa, syntes ham i Forfald.

»Ahasverus« slutter sig til »Kalanus« ved sin Tendens mod Halvheden; og desuden er den evige Jøde i sin Mangel paa Bevægelse for eller Kærlighed til Livet en ny Kalanus, en Mand, der i Døden eller bag Døden søger det højeste. Han finder Hvilen der, hvor ogsaa Tithon havde fundet den.

De to Værker viser en Overspænding, som ikke hidtil spores i Paludan-Müllers Digtning; og hans Tanker om Forsagelse og Død er saa stærkt betonet, at der maa have ligget en sygelig Tilstand bag, hvad man da ogsaa erfarer gennem Broderens førnævnte Brev. Snart efter blev Tilstanden mere alvorlig. I Sommeren 1854 opholdt han sig en Tid paa Kurstedet Vykhøj paa Försberg. Han holdt Diæt — hans Svaghed blev betegnet som Underlivshypokondri —; og naar han senere besøgte gamle Venner, maatte han tit bryde Bordskikken, da det ikke var ham muligt at sidde roligt i lang Tid. F. Eks. meddeler Molbech efter sin Fødselsdag 8. Oktober 1855: »Stemningen ved Bordet behagelig munter. Trykdes hiertelige Velkomst og Erindring af vort lange Venskab rørte mig dybt — og ikke mindre Instruktør Nielsens velmente og

smukke Ord. Derimod givet det mig Afbræk, at Pal. Müller f. Svagheds Skyld maatte forlade Bordet.«

Samme Vinter tog Sygdommen stærkt til; og 21. Januar 1856 fortæller Molbech: »besøgte Pal. Müller, og fandt ham — efter omtr. 1 Maaned, omtr. i samme Tilstand, meget lidende af legemlig Hypochondrie, i en nervøs, evneløs aandelig Forfatning. Han kan næsten ikke læse, og kiendte endnu ikke Winthers »Hiort«, som dog hans Kone havde læst.«

Han og Carl Ploug havde dog ellers i 1854 samlet et ret stort Beløb (830 Rbd.) sammen, for at Chr. Winther kunde faa Fred til at skrive »*Hjortens Flugt*«. ⁸⁾

Hele Vinteren gik hen, uden at der viste sig Bedring, og Molbech var meget bekymret for Digterens Tilstand, hvad man f. Eks. ser af en Optegnelse fra 16. Marts 1856: »Samtale med Fru Paludan-Müller. Hendes Mands Svaghed er endnu den samme, og synes at være af betænkelig Varighed og Intensitet: Jeg frygter, at hans aandelige eller poetiske Virken har culmineret. Naar faae vi en Digter som han!«

Om Sommeren boede Paludan-Müller dog som sædvanlig paa Fredensborg, og 4. August gæstede Molbech ham uden derefter at tale om Digterens Svaghed; men vi ved fra anden Kilde, at »den afskyelige Sygdom — — just dengang regjerede stærkt«; i Januar 1857 i førnævnte Brev til Løwenskiold tales igen om Sygdom, og 15. Marts 1857 hedder det yderligere i Molbechs Notater: »Besøg hos Pal. Müller, som jeg fandt meget svag, og efter et Qvarteerstid gik fra ham, da han ikke taalte at tale længere.«

Molbech havde stadig Forbindelse med ham, og skønt Digteren gentagne Gange klagede over Øjensvaghed, sendte han ham Breve og Bøger. F. Eks. fulgte den ene Gang en Artikel om Stagnelius. Men den gamle Professor blev selv syg i Foråret og døde 23. Juni 1857.

— I Slutningen af Halvtresserne udsendte Paludan-Müller nogle smaa Lejlighedsarbejder, f. Eks. nogle Mindevers og en Nekrolog over Tegneren Vilhelm Pedersen, og først i 1861 fremkom »Nye Digte« med »*Kain* eller Vredens Barn« og »*Benedict fra Nursia*«, tilegnet Vennen Martin Hammerich.

»Benedict fra Nursia« er ét af de smukkeste og reneste Digte i vor Litteratur. Atter her er det Verdensforsageren, der besynges, Ynglingen, der drager ud i Ørkenen. — Skønt det er et Arbejde af anden Art, udviser det Lighed med H. P. Holsts »Den lille Hornblæser« (1849) — der fandtes i Paludan-Müllers efterladte Bogsamling —, Beretningen om Knægten, der vil i Krig. Naar Paludan-Müller valgte Benedict som Æmne, hænger det rimeligvis sammen med, at han i sin Tid havde besøgt Monte Cassino, og at han efter Udenlandsrejsen følte sig tiltrukket af katolske Tanker og Skikkelser. Men desuden er det værd at nævne, at Navnet Benedicte var ét af de mest almindelige i Digterens Familie. Saadan hed hans Moder, og efter hende var det, at Vilhelms førnævnte Søn i 1851 blev opkaldt.

Blandt de senere Skrifter kan nævnes »Ungdomskilden« (1865), der er skrevet i formskøn Prosa og opstaaet under Indtryk af den Iver, hvormed man i Midten af Aarhundredet søgte Helbredelse ved Anvendelse af Vand. Særlig i det sydlige Udland kom der berømte Bade- og Brøndanstalter; men ogsaa her i Landet fik man en Del. I et Brev af 25. Maj 1855 skrev Paludan-Müller saaledes til Ingemann: »Lev selv vel, og forglem ikke at fuldføre den Composition, De sidst omtalte for os. Skulde De en enkelt Dag tabe Lysten dertil, behøver De jo kun at fornye denne i det Natur- og Fornyetelses-Bad, som De skriver allerede er aabnet i Sorø. Gid jeg selv kunde dykke mig deri!«⁹⁾

Dette Ønske var sikkert alvorlig ment. Paludan-Müller prøvede nemlig ogsaa det lovpriste Helbredelsesmiddel. Han havde jo i 1854 været paa Vesterhavsøen För, han kom — ligesom Broderen Caspar — paa Rosenborg Brøndanstalt, var i 1863 paa Udenlandsrejse, hvor han besøgte et Badested; og vi ved, at han ejede Dr. Becksteins Bog om Vandkuren. — Men han indsaa, at Problemet om at genvinde Ungdommen i Virkeligheden er uløseligt, medmindre ikke blot Legemet, men ogsaa Aanden bliver forvandlet. Det er Fortællingens Moral.

»Ungdomskilden« blev udsendt efter Krigen i 1864, i hvilken Brodersønnen, den unge Historiker Jens Paludan-Müller mistede Livet. Denne Krig blev en stor Skuffelse ogsaa for Digteren; men

han udtrykte sit Haab om en lysere Fremtid i den kendte Fædrelandssang: »*Brat af Slaget rammet*«, hvis Slutningsord

Slesvigs Land gjenvundet!
Det er Danmarks Maal!

udtrykker et Ønske, han aldrig saa opfyldt.¹⁰⁾

Senere fremkom et Prosaværk i tre Bind »*Ivar Lykkes Historie*« (1866—73), hvori de foregaaende Aar betragtes med Mildhed, og hvori Hovedpersonen fremtræder som en Modsætning til Adam Homo. Men den omfangsrige Bog vandt aldrig Yndest og er nu næsten ukendt.¹¹⁾ Derimod huskes endnu hans skønne Digt »*Adonis*« (1874), der er skrevet med Henblik paa Døden.

— I de sidste Aar hængede Fru Charite stadig mere om sin Mand uden dog til Gavns at forstaa at hygge. Det, at hun var barnløs, gjorde, at hun forblev uden Sans for det huslige, hvorimod hun stærkt fordybede sig i religiøse Studier. Legenden om hendes Iver for at beskytte Digteren stammer særlig fra disse Aar.¹²⁾ Karakteristisk er en Scene, som en Slægtning overværede, da der skulde være Bryllup i Familien. Digteren vilde gerne være med til Festen; men hun stod bag hans Stol og gentog hændervridende: »Det skal ej ske! Det skal ej ske!« Og det skete ikke.

Paludan-Müller havde ellers efter sine alvorlige Svaghedsaar vunden større Ligevægt. Naar han kom ud — f. Eks. blandt yngre Venner og Slægtninge — var han som Regel meget livlig. *Joseph a Martensen* fortæller, at naar han en enkelt Gang kom til *Martensens*, »bragte han altid Feststemning med sig og sprudlede af Aand og Liv«;¹³⁾ og *Charlotte Bournonville* siger, at »han spøjte altid fra først til sidst« og lod det »regne med næsten kaade og ofte meget bidende Vittigheder.«

Men det var ganske vist sjældent, han viste sig blandt fremmede; og kun faa, der saa ham ude, var klar over, hvem han var. I Særdeleshed kom han sjældent paa Besøg efter 1860. Da døde *Heiberg*, *Tryde* og *A. S. Ørsted*, i den nærmeste Familie desuden *Fru Friderichsen*, Aaret derefter hans Søskende *Vilhelm* og *Julie* og i 1862 *Fr. Lange* og *Hustru*.

Til *Fru Heiberg* skrev *Paludan-Müller* 30. August 1860 i Anledning af hendes Mands Død. — Han havde ikke anet Faren

for Heibergs Liv. Hendes Sorg mente han at fatte, særlig da han i Foraaret selv havde mistet »en Person« (Fru Friderichsen), der var ham »overordentlig kjær«: »Vel var det kun nogle faa, men for mig indholdsrige Aar, hvori jeg stod i nøiere Forbindelse med Heiberg, i den Tid De aabnede mig Deres gjæstfri Huus, og selv i disse Aar afholdtes jeg, ved Forskjellighed i Alder og vel ogsaa i Naturel, fra at nærme mig ham saameget, som jeg ofte sporede Lyst til; men derfor er dog min Taknemlighed for Alt det jeg skylder ham baade som Vækker og Lærer ikke mindre, end om jeg lige indtil hans Død havde hørt til hans nærmeste Kreds. Af ingen dansk Forfatter har jeg lært mere end af Heiberg, og Bevidstheden herom vil aldrig forlade mig.«

I Begyndelsen af Halvfjerserne var Paludan-Müller igen syg. Han kaldte det selv en langvarig og haardnakket Feber i Forbindelse med Bugvattersot.¹⁴⁾ Dog var det ikke denne Sygdom, der gjorde Ende paa hans Liv. I Julen 1876 blev han angrebet af Ansigtsrosen, og et Par Dage efter, 28. December, døde han paa omtrent samme Tid som Chr. Winther og blev begravet paa Asminderød Kirkegaard.

Hans Hustru overlevede ham i henved otte Aar, hvori hun var fuldt fortrolig med Dødens snarlige Komme. I de Aar viste hun sig betydelig mildere end før. Hun var blevet befriet for et Ansvar, som hun — navnlig under Digterens Sygdom — havde taget meget alvorligt. Nu ventede hun taalmodigt paa en Genforening med ham og deres fælles Veninde Fru Friderichsen: »Jeg har nu det Haab at disse mine to Elskede, som her paa Jorden, dels med Smerte dels med Glæde, elskede hinanden — nu i det himmelske Paradiis som to Sødskende under den himmelske Faders Øie ere foreenede! Og mit Haab og Tro er at jeg, om ikke mange Aar, skal hisset samles og leve med dem.«¹⁵⁾

Hendes Forestillinger om det hinsidige var — som det fremgaar af hendes Skrifter — meget naive; men hendes Haab om Gensynet var urokkeligt. Hun følte sig inderligt knyttet til sin Ægtefælle og fortjener fuldtud at blive mindet i Forbindelse med ham.

XII.

OVERSIGT

Hermed er en Fremstilling af Paludan-Müllers Liv og Digtning gennemført indenfor de Rammer, der maatte sættes, dels ved de Interesser, der var bestemmende for Arbejdet, dels ved det givne Materiale.

Naar vi betragter hans Opvækst, er der to Omstændigheder, som i særlig Grad maa have præget ham: Moderens sidste, ulykkelige Aar og Faderens Belæring.

Det er rimeligt at antage, at Moderens svage Konstitution og hendes let bevægelige Sind stærkest fik Udtryk hos de yngste Børn. Mindet om hendes Skrøbelighed fulgte dem stadig siden, og Savnet af en Moder trykkede dem ikke blot i Opvæksten, men længe efter at de havde naaet den voksne Alder.

Dette Savn viste sig tidligt i Paludan-Müllers Forhold til andre Kvinder. Overfor den afdøde Broders Kæreste, Sophie Liebenberg, som i lang Tid havde Ophold i hans Hjem i Odense, og hos hvem han boede det første Studenteraar i København, viste det sig først, idet hans Hengivenhed for hende næppe havde været saa stærk, hvis han i sine unge Aar havde haft en Moder at slutte sig til.

Men hvad han som Barn havde mistet, forstod han bedre selv, da han som ung Student kom i Fru Hansteens Hjem. Der saa han ret en Moders Forhold til sine Børn. Til hende kunde han tale om alt, hvad der optog ham, og kunde — som én af hendes egne — tage mod Vejledning og Formaninger. Samtidig traf han her den ganske unge Sabine Pedersen, som — efter hans Digte at dømme — vakte stærke Følelser hos ham. Ogsaa i dette For-

hold kan Fru Hansteen med Varsomhed have været ham en Vejleder.

I Forholdet til hendes Søster var der nok saa megen For-elskelse. Han følte sig i hendes Hjem tiltalt af at møde en større Rigdom og et mere broget Liv, end han var vant til. Men ogsaa i dette Tilfælde kan det have været af Betydning for ham at finde et moderligt Centrum i Hjemmet.

Fru Friderichsen havde en Tilbøjelighed til at være Forsyn for de unge. Hendes Adoptivbørn paaskønnede det ikke altid. I det Hele taget blev deres Opdragelse en Byrde for hende; navnlig Sønnen havde et vanskeligt Sind. Men som den unge Paludan-Müller havde kunnet finde Behag i Fru Hansteens milde For-maninger, saadan kunde han ogsaa beredvilligt tage imod Fru Friderichsens forstaaende Paavirkning, ligesom han kunde finde sig tiltalt baade af hendes Sans for Poesi og Musik, af hendes urolige Sind og af den Understrøm af Melankoli, som ofte brød frem, naar de talte sammen. Hun fik stor Betydning for ham som Digter og optog hans Tanker i adskillige Aar. Til Gengæld følte hun sig ikke mindre tiltrukket af ham. Hun kunde faa Udløs-ning for sine Følelser, hendes poetiske Længsler blev oplivet ved Mødet med den unge Digter; og det blev hende en Glæde at have ham med, naar der var Fest i Hjemmet, ikke mindst naar Musik-lærer Pedersen fra Sorø fyldte det med Toner.

Søsteren Charite havde ikke den Charme, som den ildfulde Frue besad. Hun var mere indadvendt og til Tider satirisk over-for Menneskers Uforstand, saa hendes Venskab for mange var vanskeligt at opnaa. Men hun var opfyldt af Tanker om det menneskelige Liv, dets Mening og Maal og derfor en værdifuld Støtte at søge for den, der var ilde stedt. Dertil kom, at hun selv — til Trods for sin ofte afvisende Holdning — trængte til et for-troligt Forhold. Tilværelsen havde ikke givet hende den Lykke, en ung Kvinde søger. I hvert Fald én alvorlig Skuffelse havde hun haft. Overfor Søstrene var hun paa sin Vis en Askepot. Hun kunde slet ikke byde paa de Herligheder, som man fandt i Fru Friderichsens Hjem, men det betød ikke, at hun var den daar-ligst udrustede. Det viste sig, da hun blev gift, at hun kunde give

sin Mand Betingelser for at yde et Storværk, og at hun tilmed paa forskellig Vis kunde give ham Vejledning.

Digteren nærede vel ikke overfor hende den umiddelbare erotiske Følelse, som vilde have været naturlig overfor en yngre og mere frodig Kvinde. Han havde aldrig haft Lejlighed til at opleve saadanne Følelser fra deres Begyndelse til deres Modning. Han var derfor gaaet Glip af noget væsentligt i et Menneskes Udvikling. Der havde været adskillige Tilløb; men mere var det ikke blevet til, og efterat han havde fattet den Beslutning, at han ikke vilde være Embedsmand, vilde det da ogsaa have været vanskeligt for ham at realisere det almene. Han fandt derfor først sin Hustru, da Ungdommens brusende Liv var forbi. Ja, først da han var i Nød, havde mistet sit beundrende Publikum og derefter faldt hen i en svær Sygdom, blev hans Livsvej i det væsentlige fastlagt. Da blev hun for ham ikke blot Hustru, men ogsaa Vejleder. Hun gav ham Ro til at arbejde og drog Omsorg for, at hans saare sensible Natur blev beskyttet mod Overlast.

Men naar det er sagt, at hans Indtrædelse i Ægteskabet betød, at han gik i Kloster, da er det ganske givet altfor stærke Ord. Vi har set, at han endnu i mange Aar var flittig Gæst i Hjem, hvor han mødte en stor Del af Landets betydeligste Mænd. Den Kvinde, han havde knyttet sit Liv til, kom til at betyde overordentlig meget for ham, men han lukkede sig ikke ude fra Verden. Først da Sygdom tog Overhaand, blev han i usædvanlig Grad afsondret fra Omverdenen.

Den Mand, der kom til at betyde mest for hans Udvikling, var Faderen, der vel var stærkt optaget af sit Embede og som Enkemand havde en vanskelig Stilling, men ikke desmindre med Iver tog sig af Børnenes Opdragelse. Hans Ihærdighed kunde til Tider synes dem overdreven; men efterhaanden forstod de, hvad han havde betydet for dem.

Paa Børnene var der stor Forskel med Hensyn til Karakter og aandelig Udvikling. Caspar var ubetinget den af Sønnerne, der gjorde det mandigste Indtryk og var — efter Carls Død — den, Faderen bedst kunde tale med. Vilhelm var mere sagtmodig end de andre, og Faderen var af den Mening, at hans Selvtillid trængte til Støtte. Jens var ikke videre stærk af Helbred, men havde

gode Ævner. Tidligt kunde han skrive Vers, hvad han da ogsaa senere afgav Prøve paa; og i sine sidste Studie- og første Kandidataar viste han sig fremtrædende i filosofiske Debatter og havde ogsaa senere om vigtige Spørgsmaal sine temmelig bestemte Meninger.

Heller ikke Fritz var stærk af Konstitution, men livlig og opvakt. Hans Kaadhed og Satire prægede hele hans Ungdom, men allerede da var der en Tendens til Tungsind, som i hans Ungdomsarbejder kom tydeligt for Dagen. Som Dreng blev han forkælet af Damerne i Odense; og Faderen blev snart klar over, at de københavnske Kvinder ikke var et Haar bedre. Tværtimod fandt han, at Sønnen i en urimelig Grad blev forgudet, ikke mindst af Familien Borch. Han forstod efterhaanden, at Drengen havde Talenter; men Faren for, at han ikke kunde taale al den Virak, var tidligt til Stede. Han trængte derfor til at tæmmes, saa Overmodet ikke fordærvede ham. Mens Vilhelm — hans kæreste Broder — altid fik Ros, naar der var Anledning dertil, var den Smule Ros, som Fritz fik tildelt, temmelig forbeholden. Selv da han som ung Student gjorde Opsigt i Hovedstaden, fandt Bispen det ikke raadeligt at rose ham, som han — selv efter hans Mening — fortjente, hvilket imidlertid havde til Følge, at den unge Digter søgte Beundringen, der hvor han bedst kunde finde den.

Dog unddrog han sig ikke Paavirkning fra Faderen, hvis Interesse for Filosofien blev af Betydning for hele hans Liv. Den afsatte Spor i en væsentlig Del af hans Digtning; og da »Dandserinden« og »Amor og Psyche« blev til, gjorde Bispen tilmed efter Sønnens Ønske sin Indflydelse gældende. Ikke mindst betonedes hans Vigtigheden af at udforme og følge en Grundide. Hans Haab var det, at Sønnen ved at fremholde for Læserne de Ideer, som kunde tjene Mennesker i Livet, maatte blive en sand Lærer for Folket. Det var for ham en Digtets vigtigste Opgave. Fortroligt kunde Fader og Søn tale sammen under Opholdet i Aarhus i 1835—36, og selv om den unge Jurist brugte en Del Tid til at gøre Livet broget for Byens Borgerskab, blev der ogsaa Lejlighed til at forhandle alvorlige Æmner. F. Eks. havde Bispen nylig — i Tilknytning til Caspars Studier — anskaffet sig Dantes gud-

dommelige Komædie i tysk Oversættelse. Den gav han Sønneren at læse, og at han læste den, fik man senere kraftige Vidnesbyrd om. Men foreløbig blev det ikke den, der prægede hans Arbejder. I Øjeblikket havde han andre Ting i Hovedet, hvilket havde det kummerlige Resultat, at da han kom til Hovedstaden, gjorde han for Alvor Fiasko. Fader og Søn kom helt ud af Kontakt, ikke mindst fordi Sønneren havde fastholdt sit Ønske at leve udelukkende af sit Forfatterskab; og da Digteren endelig havde ladet sig indfange af Familien Borch, var det Faderen en stor Skuffelse, som han vanskeligt kunde forvinde. Han havde gjort sig helt andre Forhaabninger, og det gjaldt ogsaa med Hensyn til den Retning, som Sønnens Virksomhed i den følgende Tid antog.

Da første Del af »Adam Homo« kom, forstod han ikke, hvad det skulde føre til. De mytologiske Digte gjorde ringe Lykke. Skønt Bispens fra først af havde givet Sønneren Ret i, at den græske Mytologis Skønhedsverden stod over den nordiske, kunde han nu indse, at disse Gudeskikkelser virkede for abstrakt; og først da »Abels Død« blev ham tilsendt, fandt han, at Sønneren havde fundet et værdigt Æmne. Han blev dybt grebet, og ingen bedre Gave kunde Sønneren have givet ham end dette Digt, der kom til ham som det sidste, før Døden indtraadte.

Men længe efter den Tid virkede Faderens Belæring paa Paludan-Müllers Værker. Det gælder ikke mindst anden Del af »Adam Homo«, hvor man ser Dantes Indflydelse; og det gælder ogsaa en senere Digting, hvori Paludan-Müller har vist, at han havde lagt sig Faderens Ord om en Digtets Opgave paa Sinde.

Paludan-Müller begyndte at skrive allerede, mens han gik i Skole. Baade Moderen og Faderen havde jo Ævne til at skrive Vers; men den, som paavirkede Ungdommen mest, var naturligvis den unge Oehlenschläger. Dog blev det ikke ham, men Heiberg, der kom til at staa Paludan-Müller nær.

Allerede da »Dandserinden« var udsendt, kom han sammen med ham og var i Trediverne en velset Gæst i hans Hjem, hvor hans kaade Underholdning var med til at forhøje den livlige Tone. Af Heiberg lærte han meget: den flotte Manér, den lydefri Form og den muntre Satire. Som han, valgte han gentagne Gange sit Æmne fra det københavnske Borgerskab, ikke mindst den

Del deraf, som man kaldte »det dannede«. Gennem Heiberg fik han Tilknytning til den græske Mytologi, til Tiecks Eventyr, til det spekulative Digterværk og dermed til Læredigtet.

Men man maa ikke glemme, at Paludan-Müller rækker langt ud over sin Læremester. Hans Værker er af en mere monumental Karakter og giver Udtryk for en etisk Vurdering, som kun i ringe Grad kan efterspores i Vaudevilledigterens Arbejder. Dog, ikke desmindre har Heibergs Betydning været af umiskendelig Værdi for Paludan-Müller, der heller ikke selv var i Tvivl om den Gæld, hvori han stod til sin ældre Fagfælle.

Stor Betydning fik ogsaa Forholdet til en Række andre litterære Personligheder: H. C. Ørsted, Sibbern og Molbech. De støttede ham allerede i Begyndelsen af Trediverne; særlig Molbech, der betragtede ham som vor største Digter, fulgte ham næsten gennem et kvart Aarhundrede med en sjælden Hengivenhed. Kun efter Udsendelsen af »Trochæer og Jamber« var der en Afbrydelse af det hjærtelige Forhold. Digteren kan have fundet Molbechs æstetiske Teori, som den f. Eks. findes i Anmeldelsen af »Amor og Psyche«, mere naturlig og tiltalende end Heibergs. Mens Heiberg ensidigt lagde Vægt paa Formen — et Begreb der ganske vist omfattede noget mere, end man i Almindelighed lægger i det — fremhæver Molbech baade Hensynet til Formen og til Ideen. Desuden fik Molbech Betydning derved, at han bragte Paludan-Müller i Forbindelse med den svenske Romantik (Atterbom, Stagnelius), og han bekræftede ham i Forholdet til Dante. Men ikke mindst kan det have været af Værdi, at Molbech i sine Recensioner tog sig kærligt af hans Arbejder, og at han ved Sammenkomster bragte ham i Forbindelse med mange af Dattidens ledende Mænd.

Blandt disse var Stiftsprovst Tryde, der hørte til dem, der stod Familien Paludan-Müller særlig nær. I hans Hus fik Digteren, da han naaede en moden Alder, en hjærtelig Velkomst, og her traf han baade Slægtninge og Venner, ikke mindst bør fremhæves flere af Kirkens førende Mænd.

Paludan-Müller kendte altsaa en væsentlig Del af de litterære Personligheder, der betød noget her i Landet. Men han undgik ikke det Klikevæsen, der var herskende i hans unge Aar. Til-

hængerne af Heiberg stod skarpt overfor Oehlenschläger og hans Disciple; og Paludan-Müller kom til at staa Oehlenschläger særdeles fjærnt. Det samme gælder med Hensyn til Grundtvig, og det var sikkert med Beklagelse, at han saa Broderen Jens nærme sig den gamle Profet. Heller ikke til H. C. Andersen kom han i noget nært venskabeligt Forhold. Derimod fik nogle mindre fremtrædende Digtere Betydning for ham, f. Eks. Snedorff Birch og Henriette Hanck.

— Blandt Udlandets Skønaander er Indflydelsen fra Byron og Dante ganske afgørende. Byronismen florerede — samtidig med Begejstringen for Heine — i Begyndelsen af Trediverne. Den kendes fra de fleste af Europas Lande, f. Eks. fra Pusjkins »Eugen Onegin«, og dens vigtigste Repræsentant her i Landet blev netop Paludan-Müller, der er bleven bestyrket i sin Kærlighed til den engelske Digter gennem de københavnske Slægtninge. Allerede i »Dandserinden« og i en Række mindre Poesier fra Trediverne er Paavirkningen fra Byron ganske øjensynlig, og denne Indflydelse spores endnu i høj Grad i »Adam Homo« — særlig i 1. Del — og til Dels ogsaa i »Kalanus«. Ikke blot Byrons Versform, men ogsaa særlige Afsnit af »Don Juan« har tjent den danske Digter som Forbilleder. Og dog er Springet stort fra Byron til Paludan-Müller. Allerede i »Dandserinden« er Tonen en ganske anden end i »Don Juan«. Selv om Forbilledet til Dels maa søges der, er Milieuet fuldstændig dansk; og til de Motiver, der er hentet i Byrons Værk kommer andre, der vedrører Jomfru Pätges og hendes Optræden i »Preciosa«. Og hvad angaar Tonen, da er den langt mere alvorlig i »Dandserinden« end i det verdenskendte Epos. Ganske vist er den — i Forhold til, hvad man finder i Paludan-Müllers Manddomsdigtning — overmaade let. Men ikke desmindre er der en tung Undertone at spore, og mange af Refleksionerne røber en mere ægte Pessimisme end den, Byron raader over.

Og er der en kendelig Forskel mellem de nævnte Poemer, saa er Afstanden ikke mindre mellem »Adam Homo« og »Don Juan«. Der kan nævnes — og er nævnt — mange Træk, som har tjent Paludan-Müller som Støtte. Men i »Adam Homo« er alt, hvad vi møder, hjemligt dansk, fyldt med et Utal af Smaatræk fra det

daglige Liv, Træk hvoraf mange er saa levende gengivet, at ingen paa det Grundlag tør beskyldte ham for at være verdensfjærn. Don Juan er derimod — som Molbech siger — kosmopolitisk. Erotiske Oplevelser, der skal tjene til Forargelse for det bornerte Publikum, er Digterens Hovedæmne. Spydigheder overfor navngivne Personer og Institutioner findes spredt i Teksten uden dog at fremgaa af en organisk Sammenhæng med den øvrige Del af Værket, og Refleksionerne er oftest af en meget flygtig Natur. »Adam Homo« er utvivlsomt et langt mere vægtigt og mere helstøbt Arbejde og er gennemtrængt af en fast og alvorlig Grundtanke. Selv om »Don Juan« var blevet fuldført, vilde Værket aldrig være blevet en Helhed; og en Ide, som den, der spores i Paludan-Müllers menneskelige Epos, vil man forgæves søge.

I saa Henseende har Dantes »Guddommelige Komædie« betydet mere for den danske Digter. Vi har set, at Dante fremstiller sig selv som en letsindig ung Mand med herlige Ævner og store Muligheder; men han svigter Idealet og svigter samtidig sin Kærlighed til Beatrice. Men ikke desmindre føres han af hende frem til Frelsen. Det er ganske givet, at dette Digt har været med til at give den kraftige Undertone, som findes i »Adam Homo«, men fattes i »Don Juan«.

Vi tør altsaa nævne tre litterære Berøringsomraader, der i Trediverne fik væsentlig Betydning for Paludan-Müller, nemlig Forholdet til Heiberg, Forbindelsen med Byrons Poesier og Studiet af Dante. Men hertil kommer, at der i samme Tidsrum — og til Dels ogsaa før — var forskellige Tanker fremme, som fik Værdi for hans Udvikling. Først og fremmest kan nævnes den hidsige Fejde om »Viljens Frihed«, som fremkaldtes i Tyverne ved Professor Howitz' Afhandling »Om Afsindighed og Tilregnelighed«, en Fejde hvori Mynster, A. S. Ørsted, Brandis, Sibbern, Heiberg og mange andre deltog, og som endnu langt flere fulgte med Interesse. Denne Diskussion kan spores i »Dandserinden«, men i »Adam Homo« har den faaet et enestaaende Efterspil, idet Viljesproblemet danner Baggrunden i hele Romanen.

Dertil kommer en anden Strid, nemlig den, der opstod efter Pastor Visbys Paaskeprædiken i 1831, en Prædiken, hvori Visby benægtede Muligheden af et evigt Helvede. Han blev da udsat

for et ubehersket Angreb af J. C. Lindberg; der førtes Retssag, og der fremkom en betydelig Litteratur om Apokatastasislæren, som i Tyskland var genvakt ved Schleiermacher og herhjemme fandt Tilslutning hos mange, blandt andet hos Digtere som Inge-mann, Chr. Winther og H. C. Andersen. Denne Tanke afsatte Spor i »Amor og Psyche«, men stærkest i »Adam Homo« ligesom senere i Fru Paludan-Müllers »Religiøse Studier«.

Paludan-Müller havde her følt den naturlige Forbindelse med Dantes Fremstilling; men han havde yderligere — sammen med Hustruen — fattet Interesse for endnu nogle Tanker, der havde Tilknytning til den katolske Kirke, Tanker som vel først havde grebet ham under Udenlandsrejsen i 1838—40. Han anerkendte Læren om Intercessionens (Forbønnens) Magt. Men bag denne Lære følte han atter Forbindelsen med den kristeligt-mystiske Teori om den universelle Kærlighed som Forudsætning for Frelse, en Teori som allerede havde inspireret en Del andre Dig-tere (bl. a. Bürger, Stagnelius og Chr. Winther).

Trods den bidende Satire, der kendetegner hver eneste Sang af »Adam Homo«, har »Helten« derfor ikke sluttet sin Tilværelse der, hvor mangan Prædikant vilde mene, at han hørte hjemme. Adam frelses ved Almas Kærlighed efter dog først at have passeret Skærsilden.

De Tanker, der var fremme i Tiden, har altsaa afsat stærke Spor i Digterens Hovedværk. Men af ligesaa afgørende Betydning for hans Arbejder blev de Vanskeligheder, han selv førtes ud i. Vi har erfaret, at Faderen tidligt havde ment, at Sønnen med de digteriske Ambitioner trængte til at lære en Smule Ydmyghed. Men han kunde ikke hindre, at den unge Mand alligevel blev stærkt feteret; særlig som Student fik Fritz at føle, hvad det vil sige »at behage«. Han blev det store Under i Kongens København, et Geni, som — trods Skumlen fra Oehlenschlägerianerne — gjorde en kolossal Lykke. Allerede før han var fyldt 25 Aar, havde han skabt Digterværker, der omtaltes som udødelige. Men efter at have bestaaet den juridiske Eksamen gik det mindre straalende. Han havde i sit Overmod erklæret, at nu vilde han være Digter og kun Digter, og netop efter at han havde afgivet denne Erklæring, kom Katastrofen. Han havde ment, at

det, han før havde skabt, kun skulde være lette Forløbere for det, der nu skulde komme. Og saa viste det sig, at hans nye Forsøg faldt fuldstændig til Jorden. Han viste sig nu helt ude af Stand til at behage det Publikum, som før havde forgudet ham; og skønt han senere skabte langt mere værdifulde Arbejder end de, der hidrørte fra Trediverne, fik han aldrig et saadant Tag i Læserne, som han før havde haft.

Hvad Under da, at han gjorde sig Refleksioner over Behagekunsten, særlig da den gamle Spottedigtning paa det Omraade var genvakt, ganske vist gennem mindre Poeter som Rosenhoff og Schaldemose. Han fik Øje for, hvor lidt det gaar efter Fortjeneste her i Verden, og Resultatet blev foreløbig hans vidtbekendte Satire »Den ottende Konst«.

Dette Digt er imidlertid ikke præget af Bitterhed; og dog var det en Katastrofe, der indtraadte i 1837. Paludan-Müller havde paa den ene Side haft Valget mellem det at gøre Karriere, det at krybe jævnt op ad Rangstigen, paa den anden Side det at være fattig Skribent, og han havde valgt det sidste. Han kunde yderligere have sikret sin Fremtid ved et rigt og fornemt Ægteskab, men valgte Charite. Han vragede al ydre Herlighed for at tjene det, der syntes ham attraaværdigt; og Resultatet blev, at næsten alle vendte sig fra ham. Allerede da saa han som sit Modbillede den Person, som maatte behage enhver, den der for at gøre Karriere svigtede alt, hvad der havde et indre Værd. Dette Modbillede var det, Paludan-Müller nu vilde angribe.

Men Begyndelsen var svag i Forhold til det, der skulde komme. Da Digteren kom hjem fra Udlandet i 1840, fik han i endnu højere Grad Øje for, at der var noget galt fat herhjemme. Han saa, at det gik hastigt frem mod en Krise; og han saa samtidig, at til Trods for, at Faren var øjensynlig, blev der intet gjort for at bekæmpe den. Han saa Undermaalere i en Række af Landets betydeligste Stillinger. Ikke Duelighed betingede et Avancement herhjemme. De Mænd, man valgte, var glatte, belevne og dekorative Mænd, men Mænd, som var uden Indhold, uden Idealer, uden indre Styrke, uden alt det, som maatte til i en Tid, hvor Forholdene baade indadtil og udadtil stadig viste sig mere krævende.

»Adam Homo« blev derefter en voldsom Samfundssatire, der, inden Værket blev afsluttet, havde taget hele Tidens Usselhed under Prøvelse. Ikke en enkelt Skavank blev taget under Behandling, men alt det, der i særlig Grad tjente til Opløsning af Landets Kraft, ikke mindst den Opløsning af Hjemmene, som syntes at opstaa af Kvindebevægelsen.

Vi ser altsaa her igen vægtige Motiver, der er overført i Digterens Arbejde. Men for at levendegøre dem maatte han benytte sig af mangfoldige andre Impulser fra Livet og Litteraturen. Ikke saadan, at han pegede paa bestemte Personer og sagde: Der har De dem! Men han anvendte dog i rigt Maal levende Modeller, der i mange Tilfælde er let kendelige til Trods for, at de ikke er Kopier. De er tværtimod i flere Tilfælde udprægede Modbilleder. Der anvendes talrige Træk, der tydeligt viser, hvem Originalen er. Men Helhedsbilledet bliver ikke desmindre et andet. Adam f. Eks. faar en Række af Paludan-Müllers egne Oplevelser, men er trods dette tænkt som en Modsætning. Noget tilsvarende gælder Pastor Homo, der har talrige Træk, der viser hen til Paludan-Müllers Fader, men er dog i det væsentlige hans Antipode. Digteren har nødvendigvis maattet hente sit Stof der, hvor han havde sine Oplevelser; men han har indordnet det under en bestemt Ide. Hans Hovedværk rummer en Rigdom af Livstræk, en Rigdom der næppe findes større i noget dansk Arbejde; men alligevel er der af det altsammen blevet en organisk Helhed. Paludan-Müller tabte aldrig Ideen af Syne.

Det vil man ogsaa faa Klarhed over ved Betragtning af hans andre Værker. Da han i 1837 havde mistet sit gode Navn som ^oSkribent, havde han kun én Familie at slutte sig til: Familien Borch-Friderichsen. Det er troligt, at han kun nølende søgte dens Hjælp. Men den Opmuntring, han i Sommeren 1837 fik fra Charite Borch, maa allerede da have ført til en Forbindelse, hvad »Trochæer og Jamber« klart nok beviser. Efter Vielsen drog han til Udlandet, og her blev hans »Venus« til, en Lovprisning af Ægteskabet og dermed en Fordømmelse af Don Juan-Dyrkelsen, som trivedes stærkt i Trediverne. Hovedkilde til Værket blev da ogsaa Dumas' Opera: »Don Juan de Marana«, der

altsaa er omsat i mytologisk Form. Tendensen er tydelig udtalt, og staar i Forbindelse med det Skridt, han da havde taget.

Mere spekulativt er »Tithon«, der fulgte faa Aar efter. Her lærer vi at kende Sværmeren, som tilbringer sit Liv i Drømme og Herlighed. Han lever som den fangne Helt i Venusbjærget, men mister dermed ogsaa det, der binder Mennesker til Jorden, og det, som gør Livet værdifuldt for dem. Mens han har været borte, er Fædrelandet gaaet til Grunde. Han har svigtet sine Pligter og kan nu hverken finde sig til Rette paa Jorden eller i Drømmenes Verden. Her gives en Paamindelse om, at en ny og truende Tid kræver andet end Fantasier.

Lidt efter »Tithon« kom saa »Dryadens Bryllup«, der kun er et enkelt Stykke af en Helhed, men dog belærer os om, hvor uheldigt det er for en Digter at binde sig stærkt til det jordiske.

Vi ser her, som ogsaa senere, at Paludan-Müllers Arbejder overalt beherskes af Ideer, Ideer som har nøje Tilknytning til den menneskelige Livsførelse. Til at belyse sine Betragtninger, fremstiller han forskellige Typer, snart i Gude- snart i Menneskeskikkelse. Som Regel lykkes de Skikkelser bedst, som skal belyse Menneskets Vildfarelser (Actæon, Tithon, Apollo, Adam Homo og Alexander), de Lykkejægere, der søger de falske Værdier. Men ogsaa de Skikkelser, som han betragtede med Sympati, er værd at bemærke. Det gælder ikke mindst Alma. Hun søger bort fra det ydre Skin og stræber efter Goder af varig Art. Mens Adam søger det jordiske, det ydre Velvære, søger hun Lykken i det, der for hende synes bestandigt. Alexander er paa sin Vis en Modsætning til Adam; men ogsaa han er dog Slave af det jordiske Blændværk. Overfor ham stilles Filosofen Kalanus, for hvem Døden er Livets Maal. Bag Døden finder han alt det, han stræber efter. Her er Modsætningen potenseret. »Kalanus« er for saavidt i sine Anlæg det mest dramatiske af Paludan-Müllers Værker, ja, vel forøvrigt i hele vor Litteratur.

Senere — i »Ivar Lykkes Historie« — vendte Paludan-Müller Blikket mere mod det nærværende; men stadig var han opmærksom paa Modsætningen mellem dem, der søger de falske, og dem, der søger de ægte Livsværdier. Det Æmne blev fremherskende i hans hele Produktion. Man kan betragte hans Virke paa for-

skellig Maade; men den etisk-kritiske Tendens er et saadant Grundelement deri, at den ikke maa glemmes. Han nøjes ikke med at revse Menneskers Smaafejl. Men han behandler en Række af Menneskelivets Hovedproblemer. Han tumler med Æmner, som kun de færreste sanser.

HENVISNINGER OG TILFØJELSER

II. Del.

- Side 7 ¹⁾ »Breve fra Fr. Paludan-Müller« udg. v. H. Martensen-Larsen 1928, S. 27.
- » 10 ²⁾ Brev af 13. Novbr. 1839 fra P. J. Collett til Camilla Wergeland. — Collett havde den samme Lærerinde, og han havde ogsaa en kort Tid boet i et af de nævnte Værelser i Hotel Vivienne, men blev ked af de mange Trapper og de kolde, lave Rum (Camilla Collett: »Dagbøger og Breve« III, 1932, S. 375 og 380).
- ³⁾ »Revue des deux mondes«, Oktbr.—Decbr. 1838.
- » 12 ⁴⁾ Vilh. Andersen: »Fr. Paludan-Müller« I, S. 168.
- » 13 ⁵⁾ Brev fra C. Paludan-Müller til Hustruen 16. Febr. 1840.
- ⁶⁾ I Herberget »Tagano« paa Capri staar i Fremmedbogen anført, at Paludan-Müller opholdt sig dér i 18 Dage i Decbr. 1839. Ogsaa Navnene Constantin Hansen og Købke er anført. — Se »Danske Minder fra Capri« af Børge Janssen, »Berl. Tid.« 21. Juni 1926, Morgenavisen. — I et Brev af 24. December fra Hilker til Billedhugger Freund nævnes, at der Juleaften var ni Danskere hos Ferrari.
- ⁷⁾ »Kunstbladet« 4. Maj 1898, S. 268 f.
- ⁸⁾ I Georgia Schouws Stambog skrev Paludan-Müller 7. Febr. 1840 to smaa Strofer, hvoraf den første lyder saadan:
- Mangt et mindeværdigt, stort Exempel
Paa et Mindes Rigdom Rom os gav:
Sammen stod vi jo ved Vestas Tempel
Og i Scipios den dunkle Grav.
- (»Berlingske Tidende«s Søndagstillæg 13. Nov. 1933.)
- » 16 ⁹⁾ Brev af 4. Marts 1840 til Collett fra Camilla Wergeland. Desuden enkelte Træk af Colletts Dagbog (Camilla Collett: »Dagbøger og Breve« IV 1933, S. 82 f.).
- » 17 ¹⁰⁾ »Dagbøger og Breve« IV, S. 129.

- ¹¹⁾ Her skrives, at Digteren efter sit Ophold i Rom vilde vende hjem »over Florentz, Venedig, Triest, Wien, Dresden og Berlin«.
- Side 18 ¹²⁾ Brev fra München 16. Juni 1840 (C a m i l l a C o l l e t t : »Dagbøger og Breve« IV, S. 169). — At Collett ikke havde samme Mening om Paludan-Müller under Rejsen til Florentz fremgaar af hans Dagbogoptegnelse, hvoraf skal anføres: »Gik ud midt i en Samtale med M[üller]. Kunde ikke godt forstaa min Fritalenhed; raadede mig til at tale i andre Udtryk, forstod ikke hvorledes jeg kunde anvende Billeder, ingen Flugt, ingen Fart, kun en vis Skarpsindighed i at beregne og overslaa.« I Arezzo søgte Collett at tale om »alle Tings Sammenhæng«; men det gjorde intet Indtryk. — En Aften talte han om Naturet; men Paludan-Müller viste tydeligt, at han helst saa Collett forsvinde. — Heller ikke delte han Colletts Begejstring for Fogelberg. Kort sagt: Collett var utilfreds med, at Digteren ikke forstod ham. Først i München lærte de hinanden at kende.
- » 19 ¹³⁾ I San Giovanni gjorde man det sidste Ophold. Der var Marked paa Torvet. Collett og Paludan-Müller med Hustru drev rundt i Byen og saa paa Kræmmernes Varer. De tre rejsende var inde i en Kafé, hvor de drak Chokolade. I en Buegang havde de truffet en smuk, renklædt tolvvaars Pige. Hun stod med en Kaffe-kande i Haanden og stirrede paa dem, hvorefter Paludan-Müller spurgte, hvad hun vilde. Hun blev ved at følge dem, gik med ind i Kafeen, hvor de bød hende Chokolade; men hun vilde intet drikke. Da de sagde til hende, om hun vilde følge med dem, svarede hun glad: Ja! Og før de gik, kom hun hen til Fru Paludan-Müller og spurgte: »Vil De saa have mig?« Senere viste hun dem Forældrenes Hus; og da Vognen kørte af Sted, stod hun i en Flok Unger og kiggede efter de bortkørende. — Collett sammenlignede hende med M i g n o n i »Wilhelm Meister«.
- » 21 ¹⁴⁾ Afrejse fra München 22. Septbr. 1840. — Tilbagekomst Januar 1841.
- ¹⁵⁾ Collett fortalte en Del om Bajrernes Dumhed og Godmodighed: »Det er nogle underlige Folk disse Bairer, og dette kommer deraf, at der flyder Øl i deres Aarer i Stedet for Blod.« — — »Det er et høist uin-

teressant Folk, fuldt af Godmodighed og tomme paa Aand. Racen er desuden meget styg og plump.«

¹⁶⁾ Ædelttænkende.

Side 22 ¹⁷⁾ Camilla Collett: »Dagbøger og Breve« IV, S. 184.

¹⁸⁾ Brev af 8. Septbr. 1840 fra Collett til Camilla Wergeland (»Dagbøger og Breve« IV, S. 235).

» 24 ¹⁾ Fr. Langes Biografi, S. 116.

²⁾ Musikeren C. F. Jæhnigen boede her med Hustru og Børn hos sin Fader, der var Graver ved Trinitatis Kirke. Jæhnigen var bl. a. en god Ven af Rosenkilde. — Ogsaa i Stuen var der Graverkontor.

» 25 ³⁾ Caspar Paludan-Müller mente i 1840, at Børnene allerede da af Moderen blev proppet med for megen Lærdom, men fandt, at de alligevel saa sunde ud: »Mig behage Therese og Julius bedst. Den sidste er en rigtig Pløk, der har en Villie og stor Lyst til Mad, men maa smage Riset engang imellem.«

Den yngste Søn Frederik var paa den Tid ikke født, men allerede da han var tre Aar gammel, skrev Faderen om ham, at han var af »et meget hidsigt og utaalmodigt Gemyt«. (Brev til Rektor i Roskilde C. V. Elberling 9. Jan. 1845).

⁴⁾ Om Jens Paludan-Müller se: »Til Minde om Jens Paludan-Müller (1813—1899)« 1900. — »Personalhistorisk Tidsskrift« 1924 og Bricka: »Biografisk Lexicon«.

» 26 ⁵⁾ C. Paludan-Müller blev i Odensetiden ved at følge Koføed-Hansens Produktion meget nøje. Det hedder f. Eks., da Koføed-Hansen havde skrevet »Kjød og Aand«, i et Brev af 11. Oktbr. 1845 til J. Milo: »Hvis De ønskede nærmere Oplysninger om Arbejdet, da vil jeg bede Dem tale med Dr: Paludan-Müller derom, thi han kjender Manuskriptet omtrent ligesaa godt som jeg selv.« (P. P. Jørgensen: »H. P. Koføed-Hansen« 1920, S. 300, Anm. 7).

Faderen overværede ikke Disputatsen; men i Juli deltog han i Universitetsfesten, hvor Doktorpromotionen blev kundgjort, og han hørte mange smigrende Ord af gamle Engelstoft og Molbech. 11. Juli besøgte han sidstnævnte, der i sin Dagbog skrev: »høiligen glædet ved et Besøg af den ligesaa elskværdige som ærværdige Biskop Paludan-Müller fra Aarhus —

en forunderlig kraftig Mand i sit 69. Aar.« Dagen efter var de sammen i stort Selskab hos Trydes.

- Side 30 ⁶⁾ Johanne Luise Heiberg: »Et Liv gjenoplevet i Erindringen« II, 1893, S. 7 f.
- ⁷⁾ og ⁸⁾ Jhs. Fibiger: »Mit Liv og Levned« 1898, S. 88 og 97.
- » 33 ⁹⁾ Sml. Heibergs »Intelligensblade« 15. Juli og 15. Aug. 1842.
- » 34 ¹⁰⁾ H. Martensen - Larsen: »Den virkelige Fr. Paludan-Müller« 1924, S. 95.
- » 38 ¹¹⁾ Tillæg til »Nationaltidende« 17. April 1884.
- ¹²⁾ De Finansdeputeredes Forestillinger (med kongelige Resolutioner) 1842. (Rigsarkivet).
- » 39 ¹³⁾ Ansøgning af 26. April 1841 i Sekretariatet for Naadessager.
- ¹⁴⁾ »Poetisk-prosaisk Nytaarsgave fra danske Digtere for 1842«, udg. af J. H. Hansen, S. 13.
- » 40 ¹⁵⁾ Brev til J. M. Thiele 7. Decbr. 1849. — Man bemærker, at Bøghs Anvendelse af Citatet er ukorrekt.
- » 41 ¹⁾ »Aalborg Stiftstidende« 10. Septbr. 1840. Medd. fra Kbh. — Henrik Rung havde særlig gjort sig bemærket ved at skrive Musik til »Svend Dyrings Hus« (1837) og havde derefter været i Rom, hvorfra han dog allerede i Oktober 1839 var rejst til Paris.
- » 48 ²⁾ Fr. Langes Biografi, S. 120 f.
- » 49 ³⁾ »Intelligensblade« 1. April 1842 S. 33.
- ⁴⁾ »Brevveksling mellem B. S. Ingemann og Fru I. H. v. Rosenørn« 1881, S. 22 og »Breve til H. C. Andersen« 1877. S. 212 f.
- » 51 ¹⁾ Fortalen til »Mythologiske Digte«, 1857.
- » 53 ²⁾ Musäus' Eventyr, overs. af Fr. Schaldemose, Bd. II, S. 164 f.
- » 61 ¹⁾ »Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri« 1900, S. 173 f.
- ²⁾ Molbech svarede 23. Maj 1852: »Det glæder mig, at Du holder fast ved Pal. Müller — der unegtelig staaer meget høit i den hele nærværende Tids Poesie, og er den mest glimrende Stjerne paa vor Himmel. Jeg vilde ønske, Du kiendte og eiede alle hans Digterværker. — I Fior Sommer holdt jeg en 12—15 æstetiske Foredrag om disse; dog især over Adam Homo

— men var langt fra at udtømme hvad der om dette store Værk er at sige.«

- Side 67 ³⁾ Charlotte Bournonville: »Erindringer fra Hjemmet og fra Scenen« 1903, S. 57.
- » 68 ⁴⁾ »Album af nulevende Mænds og Qvinders Haandskrifter« 1846, S. 64.
- » 72 ¹⁾ Efterskriften til »Adam Homo« III, 1848.
- » 80 ²⁾ »Det nittende Aarhundrede« 1875—76, S. 472.
- » 82 ³⁾ Byron siger her det samme som Fielding siger i »Tom Jones«, en Bog Paludan-Müller ejede i tysk Oversættelse.
- » 89 ⁴⁾ »Nyt Bidrag til Huusandagten« 1822, S. 7.
- » 106 ⁵⁾ Sml. Paul V. Rubow: »Perspektiver« 1941. — Her er givet en smuk og mere fyldig Redegørelse for Refleksionernes fundamentale Betydning i Digtet.
- » 110 ¹⁾ Af nævnte Brev kan anføres følgende: »Din Dom over Martensens Anmeldelse i »Fædrelandet« af Heibergs Digt underskriver jeg gjerne. Men jeg vil ingen anden Straf ønske ham end den, at disse Blade atter maae falde ham i Haanden, naar han er 60 Aar gammel. Han vil da vist ikke føle nogen ringe Ærgrelse og Undseelse over, hvad han her har skrevet i sit 33te Aar. I det mindste maae man haabe det. Det er desuden upassende for hans Stilling at agere Basunblæser for Heiberg. Men med al hans Talen og gode Hoved er han ikke moden. Selv hans hovmodige Tone er temmelig grøn og ungdommelig. Jeg nægter ikke, at han, som var kommet paa et godt Trin hos mig med sin Mester Eckardt, og ved sit dissenterende Votum i Ritualsagen, er gaaet betydelig ned igien ved hiin Anmeldelse. Det er besynderligt, at »Fædrelandet«, som jo vil være et populært Blad, har villet optage i 3 Nummere en Artikel, der er skrevet i et Kunstsprog, som kun Faa vilde kunne forstaae Meningen af. Hvad Heibergs Digt »Sielen efter Døden« angaaer, da har det gjort megen Lykke hos mig, fra regnet den uædle Hevn over Sibbern, og et Par andre Kaadheder. Det giver rigt Stof til Tanker. Han holder et Speil op for Nutidens Øine, hvori den kan see sin hele aandelige Usselhed, og under Latter og Moerskab over sit eget Billede nedsluge mangen gavnlig Sandhed, som — formodentlig intet vil

virke til dens Forbedring. Der er megen og frygtelig Sandhed i Digtet; men Sandheden ligger i dets comiske, ironiske, satiriske Side. Naar derimod *Martensen* vil gjøre os viis, at Digtet virkelig er apocalyptisk, og synes selv for Alvor at troe det, maae man finde dette heel comisk og forunderligt, og man maae synes, at *M:* er ligesaa befangen og hildet i speculative Kunstord som den stakkels »Siel« er det i Realiteten og de materielle Interesser. Skal Meningen af det Hele være den, at man kun finder hisset den Ævighed, som man bringer med sig herfra, og allerede har begyndt at have her, saa er deri intet apocalyptisk, eller nyt, da jo enhver Christen veed, at det evige Livs Kræfter allerede her skulle røre sig i ham, og at Livet i Gud allerede herved maae udvikle sig i ham, om han skal være skicket og værdig til Salighed. *Dantes divina Comedia* har kiendelig givet Anledning til Digtet; men ligesom *Dante* gandske er styret af Catholicismens Ideer, saa er *Heiberg* styret af Protestantismens.«

— Ikke blot Bispnen fældede skarpe Domme over *Martensen*, men ogsaa *Caspar Paludan-Müller* var meget haard. — Da *Dr. A. F. Beck* i 1841 havde udgivet sin Bog »Begrebet Mythus«, kaldte han det »En curios Bog! Saa grønungdommelig — overmodig«. Det morede ham at se, at den »speculative Hexemester« (*H. L. Martensen*) m. fl. »disse hovmodige, af tomme Vinde opblæste Sophister, som nu kroer sig værre end nogen Gaardhane paa sin Mødding, haanes og nedtrampes af en yngre Slægt, som indbilder sig, at den endelig har fundet den saa længe søgte Hovednøgle til Himmerige — og som dog er dette lige saa nær og lige saa fjern som alle vi Andre.« (*Dagbog I, S. 58 f.*).

Side 111 ²⁾ Et Uddrag af Brevet (1. Januar 1844) lyder saaledes: »I fjerde Hefte 1843 af fyenske Tidsskrift for Literatur og Kritik findes en Anmeldelse af den bekiendte Bog *Enten* — *Eller* som tillægges *S. Kirkegaard* som Forfatter, undertegnet *K. H.* — Denne Anmeldelse, som i Henseende til Form og Stiil er godt skreven, er efter alle Mærker at dømme forfattet af en ung Mand, ligesom og det berømte Værk selv. En Ældre og Erfarner i Verden vilde ikke have fundet saa megen og dyb Viisdom i *Enten* — *Eller*, som

denne Anmelder har fundet. At de tvende Livsanskuelser, som her kaldes den æsthetiske og den ethiske, gøre sig giældende og ere almindelige i Verden hos den dannede Portion, er vist, men dog ikke udelukkende netop disse eller kun disse. Men af hvilket Gehalt og Beskaffenhed ere nu de tvende Characterer, som træde os imøde i den æsthetiske og i den ethiske Livsanskuelse i Ent. — El. — I Æsthetikeren skildres os et Menneske med Talenter og fortrinlige Naturgaver, med Dannelse, fiin Smag, elegant Væsen, men uden Religion og uden Samvittighed. Vi lære at kiende en fornem Lediggengers, en med Klogskab og Forsigtighed udsvævende og usædelig Libertiners Tænkemaade, en riig, paa Morskab, Forandring og alskens Nydelse forhippet Egoist, som er blottet for al ægte Humanitet. I Ethikeren see vi derimod en god og skikkelig Mand, men som i Grunden er et Vrøvlehoved, der speculerer og philosopherer vidt og bredt over hvad der giver sig ligesom af sig selv og uden mindste Vanskelighed. — Men, der kan vist være Grund til at spørge, om den Udvikling af en æsthetisk og en ethisk Livsanskuelse, som Bogen indeholder, er rigtig og udtømmende. — Igiennem alle G ö e t h e s Værker gaaer en Grundanskuelse af Livet, som med fuld Ret fortjener Navn af en æsthetisk. I Schillers derimod er udtalt en ethisk. Men hvor væsentlig forskiellig finde vi dog ikke den æsthetiske Livsanskuelse hos Göethe fra den hos Personerne i Enten — Eller. Denne sidste Livsanskuelse ligner Mephistopheles' men er ikke Göethes. Overhovedet ligner Skildringen af Æsthetikeren i Enten — Eller mere et Vrangbillede end et Udtryk af Sandhed og Idealitet, som den dog giver sig ud for at være. Omendskiøndt Göethe havde opfattet Livet alt for klart i dets uendelige Mangfoldighed til at kunne overse eller forbigaae det Religiøse og Ethiske, hvoraf det er gennemtrængt, er det dog umiskiendeligt, at det Æsthetiske er det fremherskende hos ham, er det, der giver hans Skildringer deres Farve, Holdning og Grundtone. Natur og Kunst ere de tvende Poler, hvorom hans poetiske Elipse bevæger sig. Men selv i hans æsthetiske Anskuelse af Natur og Kunst er et religiøst og ethisk Moment umiskiendeligt. Den trivielle Livsanskuelse

som er Æsthetikerens i Ent. El. findes ikke hos ham. Han forstaaer dog at lade os ahne det Uendelige i det Endelige, det Evige i det Timelige, og Væsenet i Formen; og om end *decorum* træder mere frem hos hans Figurer end *honestum*, træder han dog ikke dette saaledes under Fødder, eller forflygter det med tomt Raisonnement som hiin Æsthetiker. Summa Summarum: Den æsthetiske Livsanskuelse i Enten Eller fortiener ikke Prædicatet æsthetisk. Den er kun den platteste og trivielleste Egoismes, dækket af i en tyk Skye af Sophisterier.«

- Side 112 ³⁾ Brev af 19. Oktbr. 1841 til J. P. Mynster.
- » 113 ⁴⁾ »Udvalg af Biskop Jens Paludan-Müllers efterladte Papirer« 1868, S. 455 f.
- » 115 ⁵⁾ Ankomst til Kbh. 27. Maj med Damperen »Caroline Amalie«.
- » 124 ⁶⁾ Et Udtryk, der anvendes baade i et af Brevene fra Bispen og i »Adam Homo« (»Poet. Skr.« II, S. 450).
- » 129 ¹⁾ »Poet. Skr.« II, S. 531. — Sml. Fr. Ahlefeldt-Laurvig: »Generalen« I—VI, 1927—31.
- » 132 ²⁾ »Kjøbenhavnsposten« 13. Januar 1842.
- » 132 ³⁾ »Aalborg Stiftstidende« 13. Oktbr. 1840.
- » 147 ⁴⁾ »Kvinden og Samfundet« 1891, S. 143 f., »Fædrelandet« 1910, S. 362 f. og J. Steenstrup: »Den danske Kvindes Historie« II 1917, S. 62 f. — I et Brev af 26. Maj 1848 til Laur. Skau anvender hun Underskriften »Marie Arnesen (Valgerda)«. Skau havde ved Mødet paa Skamlingsbanken 18. Juli 1845 omtalt Udsendelsen af Valgerdas Brev som en vigtig Begivenhed.
- » 148 ⁵⁾ Edgar Collin: »Fremragende danske Frimure-re« II, 1875, S. 45.
- » 151 ⁶⁾ Caspar Paludan-Müllers Dagbøger.
- » 157 ⁷⁾ Lignende Betragtninger har ogsaa Hennings Kehler nu fremført »Berlingske Aftenavis« 8. Sept. 1941. — Forbilledet for Lykkens Yndling menes at være Diplomaten Olinto dal Borgo di Primo, der dog ikke druknede paa Vej til Spanien, hvad derimod Litteraten C. de Pollon gjorde i 1832.
- » 151 ⁸⁾ »Kjøbenhavnsposten« 3. Juli 1842.
- » 157 ⁹⁾ Paludan-Müller ejede ved sin Død G. A. Bürgers »Sämmtliche Werke« I—VI.

- Side 159 ¹⁰⁾ O. C. M o l b e c h : »Christian Molbech og hans Søn Christian K. F. Molbech« 1908, S. 150.
- » 160 ¹¹⁾ Brev til G e o r g B r a n d e s 19. Decbr. 1875 (»Det nittende Aarhundrede« 1875—76, S. 472).
- » 164 ¹²⁾ Avislæsningens stærke Tiltagen i Trediverne og Fyrerne vakte store Bekymringer. — Den livskraftige »A u g u s t a«, der nok vidste, hvordan Mændene skulde behandles, og ikke var i Tvivl om, at »Qvinden er Mandens Forsyn paa Jorden«, skrev 4. Jan. 1840 i »Aarhus Stiftstidende« bl. a.: »At give en Familiefader, en Ægtefælle, en politisk Avis i Haanden ved Aftenstid, naar han hellig kan behøve, efter en henslidt Dag, at komme til nogen Oprensning i Søvnens Arme, er virkeligen uforsvarligt, en Synd mod det femte Bud, et subtilt, middelbart Mord, en Forgribelse paa hele Menneskeslægten. Jeg har, i denne Henseende, hørt de skrækkeligste Klager. Mange vilde endogsaa — hvilket jeg dog ikke gandske forstaaer — af denne Omstændighed udlede det notoriske Factum, at Danmarks Folkemængde ikke voxer i den Progression, som alle øvrige Forhold synes at love.«
- » 166 ¹³⁾ I »Fædrelandet« 29. Aug.—25. Sept. 1840 fremkom en Artikelrække »Theatret« af C. F., hvori en Del af Skuespillerne anklagedes for at være dovne, skødesløse, forfængelige, selvraadige, uden Agtelse for Direktionen, Forfatterne og deres egen Kunst. Ikke mindre kraftige var Anklagerne mod Instruktionsen; og Dr. R y g e meddelte derfor 7. September, at han vilde anlægge Sag mod Bladet, hvad dog blev hindret, idet der 25. Septbr. fremkom en Erklæring om, at der ikke særlig var tænkt paa ham.
- » 173 ¹⁴⁾ Resultatet er altsaa et Supplement til Teorien om satisfactio vicaria (eller satisfactio superabundans).
- » 174 ¹⁾ »Poet. Skr.« II, S. 537 f.
- » 178 ²⁾ »Breve fra og til Chr. Winther« 1880, S. 132.
- » 179 ³⁾, ⁴⁾ og ⁵⁾ »Breve fra Fr. Paludan-Müller« 1928, S. 30 f., 36 f., og 40 f.
- » 183 ⁶⁾ F r. L a n g e s Biografi S. 146.
- » 185 ¹⁾ Om sine Titler udtaler Digteren sig spøgende 22. Dec. 1858 til Ungdomsvennen, Kabinetssekretær hos Arveprinsen J. F. Clementsen:

Skjønt ej som De ved Hove højt anskreven,
 hvor af Etatsraads Rang De nyder Æren,
 dog titulær Professor er jeg bleven,
 saa helt forspildtes ikke Karrieren.
 Enhver af os ophæved ved sin Leven,
 hvad Hegel kalder for »den rene Væren«,
 thi hver af os, som Ridder dannebroget,
 har fra et Intet hævet sig til Noget.

»Ude og Hjemme« 27. Okt. 1878.

- Side 186 ²⁾ Charlotte Bournonvilles Erindringer 1903.
 — Fr. Langes Biografi, S. 188 f., »Den danske
 Højskole« I, 1900—01, S. 462 f. og Edv. Blau-
 müller: »Skilderier« 1903, S. 186 f.
- » 187 ³⁾ Manuskriptet i Kærteminde Musæum.
- » 192 ⁴⁾ Trydes Svigersøn, Pastor J. N. Thomsen.
⁵⁾ Fr. Langes Biografi, S. 198.
- » 193 ⁶⁾ »Poet. Skrifter« III, S. 327.
- » 194 ⁷⁾ S. Kühle: »Kilderne til Paludan-Müllers »Kala-
 nus«« 1923.
- » 196 ⁸⁾ Nicolaj Bøgh: »Chr. Winther« III, 1901, S. 208.
- » 197 ⁹⁾ »Breve til og fra B. S. Ingemann« 1879, S. 491.
- » 198 ¹⁰⁾ »Fremtidsmaalet« af Hans Brix i »Berlingske Ti-
 dende« 14. Dec. 1941.
- ¹¹⁾ En udmærket Skildring er givet i »Frederik Paludan-
 Müllers prosaiske Skrifter« ved Mogens Haug-
 sted, 1940.
- ¹²⁾ Sml. Edm. Gosse: »To Besøg i Danmark« 1912,
 Georg Brandes: »Samlede Skrifter« II, 1899 og
 Helena Nyblom: »Livsminder fra Danmark«
 1923, S. 157 f.
- ¹³⁾ Josepha Martensen: »H. L. Martensen« II,
 1912, S. 79. — »Dannebrog« 3. Juni 1894.
- » 199 ¹⁴⁾ Brev til F. C. Sibbern 7. Febr. 1872.
¹⁵⁾ »Fem Breve fra Charite Paludan-Müller« ved H.
 Brix (»Berl. Tid.« Søndagstillæg, 15. Juni 1941).

Rettelser til I. Del.

- » 17 Hollard Nielsen døde ikke paa sit Loftskammer,
 men paa Ladegaarden.
- » 43 »A. S. Ørsted hørte til Familien, da hans første Hu-
 stru,« — rettes til anden Hustru.

REGISTER I-II

Aagaard R. I 139, Aagesen N. II 27, Abbée L. II 17, Abel N. H. I 48 f., 202, Adler J. G. I 201, II 112, Ahlefeldt-Laurvig Chr. I 9, Ahlefeldt-Laurvig Fr. I 9, II 124, Ahlefeldt-Laurvig(en) Fr. II 222, Albrecht P. I 150, Andersen H. C. I 30, 38, 39, 50, 63, 74, 92, 100, 107, 119, 129 f., 133, 160, 166, 180, 185, 203, 204, 205, 206, II 9, 36, 38, 136, 137, 149, 156, 166, 176, 185, 206, 208, 218, Andersen Vilh. I 7, 85, 201, 206, II 123, 215, Andræ C. G. I 122, 159, 205, Andræ P. I 205, Ane gamle II 88, Apulejus I 101, 115, Arildsen S. I 200, Ariost I 77, II 60 f., Arndt E. M. II 132, 180, Arnesen Marie II 132, 181, 222, Arnesen P. II 132, Arnesen-Kall B. II 132, Arnim Bettina v. II 129, Atterbom P. D. A. I 104, II 61 f., 205, »Augusta« II 129, 223.

Baden Torkel I 65, Bagger Carl I 64, II 90 f., 144, Bagger C. K. I 12, Baggesen J. I 16, 81, 172, 180, Bang Fr. S. II 13, Bang P. G. I 54, Bardenfleth J. C. I 151, Bardenfleth Juliane M. I 151, Barfod Fr. I 16, 110, Barfoed C. T. II 28, 29, Barfoed f. Wiborg M. I 122, Bauditz F. C. A. I 149, II 187, Bauditz f. Holstein-Ledreborg S. I 147, 151, 160, 206, II 183, Baumgarten T. I 206, Beck A. F. II 220, Becker I 29, Becker P. W. II 31, Beckstein II 197, Begtrup C. og F. II 186, Bendz J. C. II 28, Bentzen I 149, Bentzen L. I 40, Bentzen f. Larsen M. M. I 40, Bentzon C. A. E. I 40, II 93, 186, Bentzon f. Liebenberg Sophie I 32, 37, 40, 42, 45, 54, II 93, 200, Benzon A. v. II 151, Benzon J. I 30, Berg C. F. I 30, Berg N. F. I 65, Bergenhammer P. I 34, 35, Berggreen P. A. I 203, Bernard J. C. I 185, Bernstorff-Gyldensteen F. E. H. II 135, Bernstorff-Gyldensteen f. Mylius Ulricca I 184, II 135, Berregaard f. Oldeland A. S. I 10, Beyer Sille II 29, Bindesbøll B. og G. II 31, Birch Fr. S. I 178 f., 207, II 206, Bissen H. V. II 50, Biørnsen N. I 16, Bjerknes H. V. I 202, Blache H. H. I 149, Black C. I 138, Blaumüller Edv. II 224, Blechingberg II 30, Blicher G. I 10, Blicher St. St. I 178, II 111, Bloch II 13, 17, 19, 20, 21, Blunck D. C. II 69, Bohlen P. v. II 194, Boisen II 31, Borch A. M. f. Rosenstand-Goiske I 43, 61, 119, 138, 139, 140, 172, 190,

203, II 23, 27, 50, 112, 177, Borch C. f. Bretton I 60, 137, Borch C. A. I 43, Borch C. V. I 137, Borch Fr. I 58, 142, Borch Henriette I 137, II 12, Borch P. F. K. I 58, 61, 138, 140, 188, Borggaard C. II 13, 14, 53, Borgo di Primo O.dal II 222, Bornemann M. H. I 54, II 30, Bournonville A. I 79, 91, II 41, 186, Bournonville Charlotte II 198, 219, 224, Boye A. E. I 120, 121, Brandes G. I 7, 66, 85, 125, 203, 205, II 78, 80, 222, 224, Brandis J. D. II 207, Bravo J. II 13, Bredahl C. I 74, 127 f., 137, 174, 205, Bremer Fr. I 166, Bretton I 60, Bretton J. I 137, Bricka C. F. I 201, II 217, Bricka Th. II 10, Brix Christiane I 151, Brix H. I 205, II 123, 224, Brix J. C. I 149, Broberg C. A. II 28, Brock L. I 152, II 26, Brock N. S. I 151, Brosbøll C. II 51, Brunius C. G. II 29, Bruun Eus. II 13, 28, Brüggemann f. Nøckenkrone C. A. I 9, 15, Brøchner H. II 28, Buntzen H. II 21, Bülow F. II 146, Bülow Joh. I 16, 120, 201, Bürger G. A. II 157, 208, 222, Byron I 37, 77, 85 f., 98, 109, 110, 113, 136 f., 183, 184, II 12, 61, 80 f., 85, 90, 100 f., 124 f., 160, 193, 206 f., 219, Bäuerle A. I 152, Bøbert C. F. I 49, Bøbert f. Abel El. I 48, Bøgh Nic. I 201, 204, 205, II 39, 218, 224, Bølling J. I 121, II 28, 29.

Calderon I 37, 167, Campbell Ann I 203, Carlos Caroline I 160, Caroline Prinsesse II 112, Carstensen G. II 33, 34, 67, Catalani I 206, Cervantes I 81, 101, Charlotte Frederikke Prinsesse II 14, Christiani II 28, Clara Raphael II 128, Clausen H. N. I 106, 107, II 114, 179, 185, Clementsen J. F. II 223, Collett f. Wergeland C. II 17, 22, 36, 215, 216, 217, Collett P. J. I 126, II 10 f., 14 f., 20 f., 22 f., 99, 176 f., 215, 216, 217, Collin E. II 13, 28, 222, Collin J. I 120, 121, 123, II 12, 28, 31, 112, Corneille I 101, II 10.

Dahl F. P. J. I 120, II 28, Dahl Joh. I 46, Dahl J. C. II 22, Dalgas Carl I 154, Dalgas Carlo I 41, Dalgas C. A. II 13, Dankwarth F. II 28, 29, Dante I 104, 109, 113, II 19, 85, 160 f., 175, 203, 204, 207, 220, Deichmann J. I 120, 121, 158, II 28, 29, 190, Dirckinck-Holmfeld C. I 54, Dreier Fr. II 193, Droysen J. G. II 194, Dumas A. II 43, 90, 210, Dumreicher C. O. II 29.

Eddelien H. II 13, 14 f., Elberling C. V., II 217, Elmquist A. F. I 64, 149, 152, 157, 160 f., 168, Elmquist Edv. I 150, II 137, Elmquist Louise I 160 f., 206, II 137, Ellsler Fanny II 11, Engelstoft C. T. I 121, II 28, 31, Engelstoft L. I 121, II 28, 112, 217, Eschricht D. F. II 28, Ewald J. I 114, Ewerløf F. A. I 121, II 28, 29.

Faaborg R. C. I 35, Fabricius Fr. I 121, Ferdinand Prins I 158, Ferrari Francesco II 13, 215, Fibiger A. I 137, Fibiger Jhs. II 30,

31, 218, Fielding H. II 219, Finne-Grøn S. H. I 48, 202, 206, Fischer C. I 54, Fleischer H. A. I 156, 168, Foersom C. M. I 35, Foersom P. T. I 147, Fogelberg B. E. II 14, Fonseca J. I 147, Forchhammer J. G. II 28, 29, 31, Forchhammer P. V. II 19, Fouqué II 53, Frederik VI I 158, II 17, Frederik VII I 16, 44, II 180, 185, Frederik Kr. af Augustenborg I 8, Freund H. E. II 215, Fribert L. J. II 33, Friderichsen Fr. sen. I 57 f., 59, 62, 108, 119, 137 f., 189, 193, Friderichsen Fr. jun. I 58, 60, 138, 188, Friderichsen f. Borch Henriette I 44, 49, 52, 57 f., 107, 119 f., 136, 137, 139, 140, 141, 142, 177, 188, II 7 f., 10, 17, 23, 27, 67, 112, 123, 177, 186, 198, 199, 201, Friderichsen f. Johansdtr. K. I 57, Friderichsen Tønnies I 57, Friderichsen Wilhelmine I 58, 142, Funck P. E. I 79, Funder Th. I 156, 168, 206, Fæster II 112, Fønss H. L. B. I 149.

Gad P. C. S. II 30, Galeotti V. T. II 134, Galt II 123 f., Gertner J. V. II 186, Gjødvad J. I 121, Goethe I 37, 46, 78, 113, 184, 185, II 65, 82, 90, 100, 111, 144, 156, 166, 175, 221, Gosse Edm. II 224, Gozzi C. I 73, 131, Grahn Signe I 79, Griess I 77, Grisi Ernesta og Giulia II 11, Grove G. L. I 201, Grundtvig N. F. S. I 106, II 28, 168, 191, 206, Grut T. C. I 148, Grüne J. P. I 206, Grüner L. I 149, 151, Grønblad J. E. A. II 29, Güldenchrone O. II 187, Gyllembourg Ehrensvärd f. Buntzen T. I 132, II 112.

Hage Jhs. II 144, Hagen J. F. II 30, 31, Hall C. C. II 28, 29, 183, Hallager F. II 20, Hammerich M. II 29, 142, 196, Hanck Augusta II 137, Hanck Henriette I 35, II 137 f., 153 f., 206, Hanck J. H. T. I 35, 120, II 137, Hanck f. Iversen M. A. II 137, Hansen C. I 147, Hansen Const. II 13, 215, Hansen C. F. II 29, Hansen J. H. II 218, Hansen J. O. II 28, Hansteen Alvilda I 202, II 23, 27, Hansteen f. Borch Andrea I 10, 43, 44, 45 f., 51 f., 55, 59, 69, 70, 136, II 27, 67, 70, 122 f., 200, Hansteen Asta I 202, II 27, Hansteen Chr. I 44, 139 f., 183, 202, II 15, 16, 27, 109, 115, 166, 167, 177, 181, 187, Hansteen Harald I 202, Hansteen M. F. II 29, Hansteen Nanna I 202, Hansteen Thora I 142 f., 202, II 16, Hansteen Viggo I 202, II 27, Harder H. I 141, Hauch C. I 64, 74, 75, 119, 127, 129, 133, 204, II 25, 49, 175, Haugsted M. II 224, Hedrich B. I 104, Hegel Fr. II 29, Hegel G. F. W. II 48, 111, 223, Heiberg J. L. I 37, 44, 63, 64, 73, 101, 104, 112, 117, 119, 122 f., 127, 132, 135, 147, 155, 165, 167, 172, 189, 192, 204, 205, II 9, 28, 31, 32, 33 f., 35, 48, 51, 53, 60, 69, 70 f., 107 f., 110, 112, 132, 146, 175, 176, 183, 198, 199, 204 f., 207, 218, 219 f., Heiberg f. Pätges J. L. I 79 f., 84, 119, 124, 132, 133, 147, 165, 186, 205, II 30, 147, 198, 206, 218, Heiberg P. A. I 182, II 144, Heine H:

I 37, 46, II 206, Heinzelmann L. G. II 29, Heise C. J. I 120, Helsted Alfr. II 186, Helweg H. F. og L. N. II 31, Helweg H. Z. I 28, Hempel S. I 16, 120, 201, Herder I 207, Hermansen C. II 13, Herskind P. I 149, 151, Hertz C. E. I 149, Hertz H. I 46, 65, 74, 75, 92, 117 f., 119, 121, 122, 123, 133, 165, 187, 203, 204, II 9, 33 f., 35, 48, 146, 185, Hetsch G. F. II 29, Heyliger Amalie I 142, Hilker G. I 41, II 12, Hjort P. I 121, 129, 205, II 25, 31, Hoffmann C. I 150, Hoffmann E. T. A. I 42, Hoffmann J. C. II 28, Hohlenberg M. H. I 121, Holberg L. I 37, 114, II 144, Holm C. F. II 28, 29, 31, Holm L. J. II 27, Holmboe B. M. I 48, Holst f. Heger E. 75, Holst H. P. I 65, 109, 181, II 197, Holst Wilh. II 28, Holstein-Rathlou f. Borch Amalie I 44, 60, 138, 140, 142, Holstein-Rathlou Christine II 70, Holstein-Rathlou Emil II 70, Holstein-Rathlou Hertha I 138, 159, II 27, 50, Holstein-Rathlou N. R. I 44, 137, Holten v. C. I 37 f., Hoppe Har. II 13, Horn Franz I 42, Hostrup J. C. I 202, Houwald C. E. I 42, Howitz F. G. I 28, 53, II 85, 105, 207, Hundrup F. E. I 200, Hvid C. I 35, 85, Hübertz J. R. I 149, II 31, Høedt F. L. II 186, Høegh-Guldberg C. I 30, 122, II 25, Høegh-Guldberg Fr. I 65, Høyen N. L. I 42, 121, Høyer C. V. I 148, 158, II 187, Høyer f. Paludan-Müller Julie I 14, 40, 50, 148, 155, 164, II 26, 198.

Ibsen Henr. II 45, Ingemann B. C. I 43, 119, 127, 174, 184, II 25, 47, 49, 145, 197, 218, 224, Ingerslev C. I 149, Irminger C. L. C. II 28, 29.

Jacobsen J. P. I 185, Jacobsen P. V. I 85, 204, 205, II 27, 28, Janssen Børge II 215, Jean Paul I 37, Jensen f. Topsøe C. M. A. I 206, Jensen C. A. I 206, Jensen H. Gundorph I 148 f., 162, II 115, Jensen N. I 10, Jerichau J. A. II 13, 29, Jespersen J. V. I 149, II 115, Jouy I 179, Juel H. R. I 14, 30, Juel-Brockdorff C. I 12, Jæhnigen C. F. II 24, 217, Jørgensen Ellen I 201, Jørgensen Henriette I 76, 121, Jørgensen N. P. II 50, Jørgensen P. P. II 217.

Kaalund H. V. I 61, Kaas W. I 141, 203, Kalkar C. A. H. I 28, II 30, 32, Kant I. I 26, Kehler H. II 222, Kemp Chr. I 49, Kemp Christine I 49, Kempis II 112, Kierkegaard M. P. I 138, Kierkegaard P. C. II 191, Kierkegaard S. I 130, 165, II 32, 110, 191 f., 220 f., Kirstein C. II 28, Kjærskou F. C. I 61, Klink I 16, Knigge I 9, Knutzon H. II 20, Koch J. H. II 29, Kofoed-Hansen H. P. II 26, 217, Kolderup-Rosenwinge J. L. A. I 54, 121, II 28, 31, 112, Kolthoff E. W. II 28, 30, 31, Kongslew C. I 32, 41, 44, 139, 140, 142, 193, Kongslew Laura I 32, 40, 41, 50, 146, II 113, Kongslew L. L. I 8, Kongslew f. (Paludan-) Müller Nicoline I 17, 41,

II 7, 113, Kongslew T. I 17, 40 f., 44, 56, 135, 141, 146, 157, 203, II 112, Koop A. L. II 13, Kornerup L. A. I 41, Kotzebue I 37, Krabbe L. V. H. I 149, 161, Krabbe f. Elmquist Thora I 160, 161, Krag J. I 34, Krause H. I 58, Krause N. f. Friderichsen I 58, 61, 142, Krebs A. M. f. Borch I 207, Krejdal A. I 34, Krieger A. F. II 28, 183, Kristian VIII I 16, 45, II 17, 21, 56, 148, Krætzmer A. M. I 79, II 90, Kùchler A. II 13, 14, Kùhle S. II 224, Købke C. S. II 13, 215, Køppen Fr. I 26.

Lafontaine I 101, Lagerheim E. II 28, Lancaster J. I 200, Langberg M. II 28, Lange Carl II 25, Lange Fr. I 7, 15, 19, 70, 188, 190, 201, 202, 203, 204, 205, 207, 207, II 25, 191, 217, 218, 223, 224, Lange Fr. O. I 31 f., 46, 130, 141, 146, II 24, 28, 31, 35, 115, 177, 188, 189, 198, Lange Jul. I 7, 205, II 25, 217, Lange f. Paludan-Mùller Louise I 14, 32, 50, 56, II 115, 188, 198, Lange Mich. II 29, Lange Therese II 25, 217, Langg H. B. I 149, Langg Ida I 152, Larcher P. I 79, Larsen II 186, Larsen Em. I 163, Larsen Hans I 10, 12, Larsen J. E. I 54, Larsen f. Weinreich L. C. I 163, Larsen Søren E. I 10, Lehmann O. II 130, Lenau II 45, 90, Lengnick J. C. L. I 200, Levetzau J. G. II 147 f., Lewy B. II 13, Liebenberg f. Birch A. T. I 37, 40, Liebenberg C. I 32, 40, 42, 141, Liebenberg F. L. I 40, 202, Liebenberg M. I 32, Lillienkjold H. C. I 137, Lind P. E. I 123, 129, Lindberg J. C. I 106, II 208, Linde A. II 29, Lindhard M. I 149, Listov A. II 30, Lobau G. M. de II 11, Lorck J. H. I 202, Louise Augusta Prinsesse I 8, Ludwig I II 21, Lund Troels II 41, Lunddahl A. P. II 30, 31, 187, Lundung C. f. Friderichsen I 138, Lundung C. I 138, Lundung Frederikke I 137, Lundung Vilh. I 58, 138, Lunn Chr. II 29, Luther II 48, Lùtken Chr. I 12, II 25, Lùtken O. D. I 12, Lùtken P. W. I 11, 21, 200, 201, Løwenskiold H. II 13, Løwenskiold H. F. II 162, 196, Løwenskiold Leop. II 20, 21.

Madvig J. N. I 171, 176, II 28, 31, 183, Macpherson II 62, Magnussen F. I 121, 140, Mansa F. V. II 29, Manthey f. v. Holten A. P. I 122, Manthey L. I 122, Marckmann J. V. II 30, 31, Mars A. II 11, Marstrand W. II 13, 14, Martensen H. L. I 202, II 28, 30, 31, 32, 45, 109 f., 111, 183, 191, 192, 219 f., Martensen Josepha II 198, 224, Martensen-Larsen H. I 7, 206, II 215, 218, Marzetta L. I 150, Meden f. Kongslew Anne II 25, Meulengracht I 149, 151, 158, Meyer, E. II 13, Milo J. II 217, Milton I 73, Milton I 109, 128, Minden Fr. L. I 9, Moe L. II 13, Mohr J. H. II 26, Molbech C. I 76, 85, 104, 110, 112, 117 f., 119, 120 f., 123, 127, 129 f., 132 f., 140, 143, 158, 166, 171, 172, 174 f., 179, 194, 204, 207, II 24, 27 f., 31, 42, 48, 61, 81, 85, 91, 156, 162 f., 175, 183, 189 f., 195 f., 205, 217, 218, Molbech

C. K. F. II 29, 48, 190, 222, Molbech Hans II 29, Molbech O. C. II 222, Molière I 37, 101, Moltke A. G. F. I 9, 14, Moltke A. W. I 14, Moltke C. II 29, Moltke Ferd. I 30, Moltke Fr. II 28, Moltke G. I 14, Moltke O. I 15, Monrad D. G. I 126, II 10, Morel II 9 f., 37, Moritzen f. Moltke Annette I 14, 15, 31, 44, 50, 56, 57, 119, 160, Moritzen H. T. I 56, Mozart II 43, Munck P. A. II 28, Mundt Gerda I 202, Musäus II 53, 218, Musset A. de II 10, Müffelmann Alvilda I 122, Mylius Christiane II 135, Mylius J. C. I 159, II 70, 134 f., 144, Müller Adam II 13, Müller J. P. I 29, 51, 150, Müller Ludv. I 121, Müller P. E. I 14, 56, 120, 121, Mynster f. Münter F. I 121, Mynster J. P. I 26, 56, 65, 120, II 28, 30, 31, 32, 110, 112, 190, 191, 192, 207, 222, Møller C. F. E. II 31, Møller H. P. K. II 29, Møller f. Berg Betty I 30 f., 44, 50, Møller P. L. II 67, 88, 90, 107, 108, 138, 166 f., 175, Møller P. M. I 15, 31, 35, 50, 121, 130 f., 171, 176, 203, 205.

Napoleon I 11, II 11, Nervander J. J. I 122, Neiiendam Rob. I 205, Nielsen f. Brenøe Anna I 61, 75, 85, Nielsen H. C. I 12, Nielsen Hollard I 16:f., 37, 38, II 225, Nielsen N. P. I 61, II 29, 166, 186, 195, Nielsen R. I 152, Nielsen Rasm. II 30, 31, Nordensvan II 20, Nyblom Helene f. Roed II 224.

Oehlenschläger A. I 17, 37, 65, 114, 126 f., 165, 170, 182, 203, II 31, 66, 85, 144, 166, 175, 176, 178, 185, 204, 206, Oginski M. C. I 184, II 20, Olsen Jørgen I 148, II 115, 151, Olsen Lars I 15, Olufsen C. I 37, Origenes II 172, 173, Ostermann J. A. II 48.

Paludan Aug. I 42, II 26, Paludan J. L. I 8, 43, 141, Paludan Jul. II 61, Paludan-Müller Alfr. Ben. II 187, Paludan-Müller Carl I 14, 21, 32, 145, II 37, 202, Paludan-Müller Caspar P. I 11, 14, 16, 21, 26 f., 28, 29, 32, 33, 34, 35, 36 f., 40, 42, 49, 50, 56, 59, 107, 135, 140, 142, 143, 146, 164, 187, 202, II 7, 17, 26, 31, 36, 37, 71, 88, 89 f., 109, 114, 115, 137, 179, 180, 187, 193, 202, 203, 215, 217, 220, 222, Paludan-Müller f. Borch Charite I 46, 49, 60, 136, 138, 139, 140, 141, 143, 177, 187 f., 207, II 7 f., 13 f., 18 f., 20 f., 22 f., 24, 26, 31, 37 f., 46, 99, 113, 163, 172, 177, 187, 196, 198, 199, 201 f., 208, 209, 210, 224, Paludan-Müller f. Tryde Charlotte II 25, 30, 31, 113, Paludan-Müller f. Michaelis Dorette I 147, 151, Paludan-Müller Fr. V. II 25, Paludan-Müller Henriette I 12, 14, 50, 56, 147, 149, 158, II 25, 115, 177, Paludan-Müller f. Rosenstand-Goiske Henriette I 44, 50, II 37, Paludan-Müller J., Biskop I 8 f., 12, 15, 17 f., 21 f., 35 f., 50, 56, 110, 113 f., 120, 145 f., 155, 157, 163, 176 f., 191 f., 200, 201, 207, II 7 f., 12, 24, 25 f., 48, 50, 70 f., 89 f., 107 f., 111 f., 150 f., 202, 203, 204,

210, 217, 219 f., 222, Paludan-Müller Jens, Provst I 14, 29, 33, 34, 44, 50, 51, 56 f., 146, 151, 164, 192, II 25, 30, 31, 88, 89, 111, 113, 187, 188, 193, 202, 217, Paludan-Müller J., Historiker I 40, II 197, Paludan-Müller f. Rosenstand-Goiske Marie Benedicte I 8 f., 18 f., II 200 f., Paludan-Müller Vilhelm I 14, 25, 29, 33, 34, 35 f., 56, 57, 107, 139, 140, 146, 147, 149, 150, 159, 164, II 24, 25, 86, 112, 113, 115, 198, 202, 203, Paracelsus I 184, Paulli J. H. V. II 31, Paulli S. H. II 13, Paulsen F. II 14, Pedersdatter Giertrud I 50, Pedersen Adolphine II 177, Pedersen F. W. C. I 44, 138, II 25, 187, Pedersen Mathilde Sabine I 69, II 200, Pedersen P. II 13, 31, Pedersen f. Borch Sabine I 44, Pedersen Vilh. II 177, 196, Pestalozzi I 29, Petersdorff G. I 14, Petersen Anders I 200, Petersen Carl S. I 7, 200, Petersen F. C. I 118, 170, 176, II 28, 29, 31, Petersen N. M. II 181, Petrarca II 19, Philipsen C. J. A. II 28, Phister f. Petersen Louise I 121, Phister Ludv. I 61, 62, 75, 181, Platon II 194, Ploug C. II 196, Plum Caja II 186, Plum Fr. I 22, 28, 29 f., 120, Plum N. M. I 29, Plum S. M. I 30, 50, Plum Tathitha II 186, Pollon C. de II 222, Ponte L. da II 43, Pope A. I 9, Poulsen H. F. II 144, Pram C. II 134, Pusjkin A. II 206, Pätges J. A. I 147.

Qvarnström C. G. II 14.

Raae P. I 149, Raben-Levetzau C. V. II 13, Racine II 10, Rachel Elise II 10 f., Rahbek K. L. I 200, Randeau II 129, Rasmussen P. E. I 60 f., 139, 203, 205, 207, Reddelien K. I 150, 151, Reedt C. f. Benzou I 206, Regenburg J. I 149, Reinhard J. I 203, 207, II 38, Reitzel C. I 163, 172, II 51, Reuter Dahl H. I 133, II 189, Reventlow-Criminil f. Rantzau L. S. J. II 163, Reventlow-Criminil Heinrich II 29, Riis II 20, Ring L. II 28, Robespierre II 9, Roed f. Kruse Emilie I 122, Roed Jørgen II 13, 114, Romani F. I 184, Rosenhoff Cl. II 145, 209, Rosenkilde C. N. I 74, 76, 123, 147, 168, 185, II 53, Rosenkrantz Holger I 157, Rosenstand-Goiske Alfr. I 137, Rosenstand-Goiske f. Wøldike M. B. I 127 f., 137, 174, Rosenørn Louise I 152, 160, Rosenørn C. G. I 149, Rosenørn I. H. II 218, Rothe Aug. I 202, II 25, 113, Rothe Carl II 13, Rothe Chr. I 10, 42, 141, 202, Rothe Conrad II 31, Rothe Emilie I 141, Rothe Herman I 140, Rothe Rud. II 186, Rothe Thalia I 141, Rothe Viggo II 31, Rothe Vilh. II 25, Rothe f. Kolde-rup-Rosenwinge W. S. II 31, Rousseau J. J. I 9, II 12, 91, 94 f., 124, Rubow Paul V. II 219, Rudelbach A. G. II 28, 31, Rung H. II 41, 218, Ryge J. C. I 75, II 223, Røgind J. I 149, Rønneberg Mida I 141, Rønning P. H. I 16, Rørbye M. II 13, 15.

Saint-Aubain A. de I 165, II 149, Salzmann I 9, 13, Sand George II 129, Sandal P. I 14, Saxo Grammaticus II 134, Saxtorph J. I 34, Scavenius P. B. II 31, Schaldemose Fr. I 101, II 53, 145, 209, 218, Scharling C. E. II 29, 31, Schelling I 26, Scheuermann C. G. I 61, Schiller v. Fr. I 37, II 111, 144, 221, Schlegel J. T. V. I 54, Schleiermacher I 22, II 172, 208, Schou M. I 16, Schouw Georgia II 215, Schouw J. F. I 121, II 13, 179, Schulz J. A. I 203, Schönheyder J. F. G. I 120, 121, Scott W. I 37, Scribe I 181, Seidelin I 151, Seidelin D. N. D. I 149, Seidelin J. I 122, Selmer H. P. I 42, 43, 141, 142, 202, Selmer Johanne II 26, Selmer J. H. I 10, II 87, Shakespeare W. I 113, 131, 136, 167, Sibbern A. J. C. II 10, Sibbern Fr. C. I 8, 15, 17, 26, 28, 43, 46, 61, 65, 73, 112, 116, 121, 128, 145 f., 155, 157, 159, 165, 192, 193, 201, 203, 204, II 8, 31, 47, 97 f., 107, 112, 138, 178, 205, 207, 219, 224, Simonsen Niels II 21, Skau L. II 222, Smith A. N. C. II 31, Smith Peder M. I 8, Sonne J. V. II 13, Soulié Fr. II 45, Spang P. J. II 31, Spontini I 179, Stage J. A. G. II 29, Stagnelius E. J. I 68, II 157, 196, 205, 208, Steenbuch A. H. I 120, Steenschwang P. H. I 12 f., 200, Steinfeldt J. A. II 31, Steenstrup J. II 31, Steenstrup J. II 222, Stemann P. C. I 56, II 112, Sterne I 9, Storch Fr. L. II 21, Stougaard J. I 149, Strauss I 22, II 88, Strøm Ulrikke I 122, Sturtzenbecher O. P. II 176, Suso II 112, Sødermark O. J. II 14, Søtoft II 13, Søtoft C. I 200, Sørensen L. S. II 31, Søtoft N. I 74.

Tasso I 113, II 61, Tauler II 112, Tersling J. I 149, Tetens F. M. I 151, Thiele J. M. II 27, 218, Thomsen C. J. II 22, Thomsen J. N. II 30, 192, 224, Thomsen Ove I 180, Thortsen C. A. I 174, 207, Thorvaldsen B. II 144, Thygesen J. og T. II 31, Thyregod O. I 205, Tieck J. L. I 37, 166 f., II 53, 205, Titchen P. I 76, Topsøe Jensen V. I 206, Troels-Lund I 7, Tryde E. C. I 17, 26, 193, 202, II 7, 25, 29, 30 f., 112, 183, 188, 191, 195, 198, 205.

Uldall C. W. II 132, Unna M. II 21, Ussing J. H. II 29, 31.

Varberg Rud. II 175, 193, Velschow H. M. I 141, II 28, Vergil II 160, Vilhelmine Marie Prinsesse I 44, Vinet A. II 12, Visby C. H. I 54, 107, II 171, 176, 207, Vogt Fr. de II 12 f., Voigt Frederikke I 148, Voltaire II 124.

Wahl, J. II 13, Warburg Emil II 186 f., Warburg L. A. II 31, Warneck L. I 150, Weber C. M. v. I 81, Wedell-Wedellsborg J.

I 30, Weiss E. P. II 114, Weisner N. C. II 187, Welhaven J. I 46, II 28, Welhaven f. Bidoulac J. I 122, 202, Wergeland H. I 46, Werlauff E. C. I 121, 140, Werligh F. C. A. I 29, 51, Wessel J. H. I 42, 114, Westergaard N. L. II 10, Wexschall F. I 61, 62, Wiborg C. I 121, Wiborg N. II 29, Wiehe M. II 28, 186, Wieland II 194, Willemoës F. V. I 149, Wilster Chr. I 73, 129, 172 f., 203, II 25, Winsløw C. I 61, Winsløw f. Schaltz S. J. I 147, Winther Chr. I 35, 46, 66, 121, 131, 133, 173, II 29, 38, 94, 157, 176, 196, 208, 223, Winther f. Lütthans Julie II 178, Winther M. I 30, Wittrup M. II 187, Wolff P. A. I 81, Wosemose H. C. I 113, Wysotzky P. I 183.

Zettlitz J. II 145, Zeuthen Fr. I 34, Zimmermann I 9, Zorilla y Moral J. II 157.

Øllgaard N. E. I 56, Ørnstrup R. I 63, Ørsted A. S. I 43, 146, 155, 156, 158, II 28, 112, 144, 180, 198, 207, 224, Ørsted H. C. I 97 f., 112, 122, 202, 204, II 31, 144, 177, 205, Øst H. C. I 207.